



Tatabánya a II. világháborúban

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A címlapon:

**Nausch Géza szobrászművész
emlékműve (Bánhida)**

A felvételt készítette:

Szilaj Ákos

Tatabányai Levéltári Füzetek 9.

**TATABÁNYA
A II. VILÁGHÁBORÚBAN**

Dokumentumok és tanulmányok

Országos Széchényi Könyvtár

Tatabányai Levéltári Füzetek 9.

Sorozatszerkesztő: Dr. Ravasz Éva

TATABÁNYA A II. VILÁGHÁBORÚBAN

Dokumentumok és tanulmányok

Országos Széchényi Könyvtár

Tatabánya

2006.

Tatabányai Levéltári Füzetek 9.

Szerkesztette: Dr. Ravasz Éva

Szerzők:

**Dr. Fülöp Éva
Dr. Ravasz Éva
Simonik Péter
Szilaj Ákos
Tóth Gabriella**

ISSN
ISBN

Kiadja:



Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára



**a Nemzeti Kulturális Alapprogram Levéltári Kollégiumának
támogatásával**

Felelős kiadó:

Dr. Ravasz Éva

Tatabánya, Szt. István u. 21.

Készült:

**B/5 méretben, 250 példányban az
Alfadat-Press Nyomdaipari Kft-ben, Tatabányán
Felelős vezető: W. Csoma Éva**

TARTALOM

Bevezető	7
<i>Simonik Péter:</i>	
A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vállalati jóléti politikája a II. világháború idején.....	12
<i>Somogyi János honvéd naplója. 1942. június 21. – 1942. szeptember 9.</i>	
<i>Bevezetővel és utószóval ellátta: Dr. Ravasz Éva</i>	44
<i>Dr. Fülöp Éva</i>	
Felső-Gallától Golobovkáig: Gesztesi Sándor életútja	84
<i>Dr. Zsoldos Ferenc bányatárspénztári tisztviselő emlékei a vészkorszakról</i>	
<i>Bevezetővel ellátta: Dr. Ravasz Éva</i>	89
<i>Dr. Ravasz Éva:</i>	
Vida Jenő, a MÁK Rt. elnök-vezérigazgatója	100
<i>Szilaj Ákos:</i>	
Tatabánya bányatelep, Bánhida, Alsógalla és Felsőgalla II. világháborús halottai	110
Dokumentumok	145
<i>Postai jelentések a háborús évekből</i>	
1. A tatai m. kir. postafelügyelő jelentése Tata község kiürítéséről, az oroszok általi részleges megszállásról, valamint az életkörülményekről és veszteségekről (1945. január 20-25.)	146
2. Baumli István bánhidai postamester jelentése a hadművelleti károkról (1945. február 5.)	153
3. A tatai m. kir. postafelügyelő folytatólagos jelentése a hadihelyzetről (1945. február 6.)	155
4. A soproni M. Kir. Postaigazgatóság jelentése a bánhidai postahivatal működéséről (1945. február 1.)	156
5. A soproni M. Kir. Postaigazgatóság jelentése a felsőgallai postahivatal működéséről I. (1945. február 24.)	157
6. A soproni M. Kir. Postaigazgatóság jelentése a felsőgallai postahivatal működéséről II. (1945. február 24.)	157
<i>Élet a háború után – általános helyzetkép és anyagi veszteségek</i>	
7. A felsőgallai Ideiglenes Nemzeti Bizottság ülésének jegyzőkönyve a közköztartás helyzetéről (1945. április 4.)	158
8. Kimutatás Bánhida község, valamint a helyi egyházközségek tulajdonát képező ingatlanok helyreállításáról (1945. szeptember 12.)	159

9. Farnadi Jakab, alsógallai helyettes vezetőjegyző jelentése az ingatlanokat ért károkról (1946. február 7.)	160
10. A felsógallai jegyző jelentése a háborús cselekmények folytán történt rongálások megállapítása tárgyában (1945. július 27.)	161
11. Vesztergomi Béla, felsógallai főjegyző jelentése az ingatlanokat ért károkról (1945. október 5.)	162
12. Farnadi Jakab, alsógallai helyettes vezetőjegyző jelentése a község általános helyzetéről (1946. október 17.)	163
13. Ogonovszky Ferenc, községi vezetőjegyző kimutatása a Bánhida község tulajdonában lévő megrongálódott ingatlanokról (1947. május 16.)	164

Emberi sorsok és veszteségek

14. Egy bánhidai lakos anyagi kárának rendezése tárgyában beadott kérelme (1945. június 7.)	166
15. A Bánhidai Nemzeti Bizottság értesítése az orosz hősi emlékmű avatásáról (1946. április 30.)	168
16. A Auschwitzban elhunyt P. F-né holtta nyilváníatásáról készült jegyzőkönyv (1947. október 23.)	169
17. B. P. visszatért hadifogoly levele Tatabánya Megyei Város Nemzeti Bizottságához (1947. november 26.)	170
18. B. P. volt alsógallai lakos Tatabánya Megyei Város Ideiglenes Nemzeti Bizottsága által kiállított bizonyítványa (1947. november 26.)	171
19. B. F. igazolási kérelme Tatabánya Megyei Város Ideiglenes Nemzeti Bizottságához (1947. december 1.)	172
20. Tatabánya Megyei Város Ideiglenes Nemzeti Bizottságának felhívása B. F. igazolási ügyében tartandó tárgyalásról (1947. december 30.)	173

Országos Széchényi Könyvtár

Bevezető

2005. május 9-én volt a hatvanadik évfordulója, hogy Európában véget ért az emberiség történetének legöldöklőbb küzdelme, a II. világháború. Ez a számunkra, mint annyi más nemzet számára tragikus következményekkel járó küzdelem azzal is különbözött az első világégtől, hogy a fegyveres csaták áttörték az ország határait, mérhetetlen szenvedést és pusztítást okozva csaknem minden településünkön. A Dunántúlon, és így a mi vidékünkön is dúltak a fegyveres csaták, amikor 1944. december 21-én Debrecenben, a híres református kollégiumban összeült az ideiglenes nemzetgyűlés, amelynek első feladata az ideiglenes nemzeti kormány megválasztása volt.

Magyar kormány ilyen tragikusan nehéz körülmények között még nem lépett hivatalba. 1944 szeptembere óta hadszíntér az ország, amely területének felét megszállták a német hadsereget nyugat felé kergető orosz katonai egységek. Megsemmisült a régi rend, összeomlott a közigazgatás és a gazdasági élet, nem működtek a hivatalok. A nyilasok a német haderő védelme alatt, amely haderő 1944 márciusától megszállva tartotta az országot, gabonát, gépeket, nyersanyagokat, egész gyárakat szállítottak el a harmadik birodalomba. A Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1947-es adatai szerint nyugatra szállítottak 1.227 mozdonyt, 3.839 vasúti személykocsit, 43. 741 tehervagont, 63.900 személy- és teherautót, 415 fontosabb gyár, üzem felszerelését, nyersanyagait, 605 ezer szarvasmarhát.

A másik idegen hadsereg sem finnyáskodott az általa megszállt országrészekén. Háború volt, és a háborúnak rendkívüli törvényei vannak. A Vörös Hadsereg elkobzott 4 millió tonna gabonát és kukoricát, 500 ezer lovat, 2 és fél millió sertést, másfélmillió juhot, 1,2 millió szarvasmarhát, 10 millió liter szeszest. Az adatokat Kovács Imre Zürichben, 1948-ban megjelent könyvéből idéztük.

Amikor a nemzetgyűlés 1944 decemberében az új élet megalakulásával kapcsolatos feladatait intézte, abban az időben lángoltak fel a harcok szűkebb hazánk, a tatai járás területén. Természetesen a háború a maga minden terhével már évek hosszú során át jelen volt a településeken. A katonai behívások, és a termelő üzemek hadi üzemekké nyilvánítása elsősorban a férfiakat sújtotta. Az élelmiszerhiány, a jegyrendszer bevezetése, az infláció csaknem minden családra hatalmas teherként nehezedett. A zsidó lakossággal kapcsolatos rendelkezések is fokozták a társadalmi feszültségeket. A háború a maga valójában 1944 tavaszától az eddigieknél kézzelfoghatóbb és életveszélyesebb formában jelentkezett. Április közepétől 1945. március 20-ig, a harcok befejezéséig a szövetséges angol légierő egységei hét alkalommal bombázták a környék településeit, nem kis károkat okozva lakóépületben, ipari berendezésekben, emberéletben. A Magyar Csendőrség Nyomozóosztályának jelentéseiből tudjuk, hogy a tatai szénmedencében elégedetlenkedtek a bányamunkások. A csendőrség a bányászok politikai hangulatáról a következőket írta: "A bányamunkások közül a baloldali beállítottságúak nincsenek megelégedve a jelenlegi kormánnyal. Továbbra is az orosz győzelmet várják, és abban bíznak, hogy az már nemsokára be is következik. A szovjet csapatok helyi sikerei jó tápot adnak ennek a propagandának. Országos viszonylatban terjed a propaganda, hogy a megszálló orosz csapatok nem ellenségként, hanem a német járom alól való felszabadítás végett jönnek Magyarországra. Ennek a propagandának s kommunisták által kiadott röpiratok képezik az alapját, de hozzájárul ehhez még az ellenséges államok rádióadásainak hallgatása is." A bányagazgatóság több alkalommal megállapította, hogy a termelési eredmények csökkenése, a sorozatos fegyverzetlenségek és munkából való indokolatlan kimaradások egyik oka a munkások elégedetlensége a háborús viszonyokkal.

A kormány sikertelen kiugrási kísérletét követően a hatalmat megragadó nyilas rémuralom kezdődött. A csendőrök és a nyilasok a bányamunkások baloldali érzelmű tagjait, kommunistákat és szocialistákat, és a bányász szakszervezet vezető bizalmi funkcionáriusait,

több mint 100 embert két ütemben, 1944. szeptember 15-én és november 3-án letartóztattak és németországi haláltáborokba hurcoltak, ahonnan csak nagyon kevesen térhettek haza. A sors fintora, hogy ugyanabban a haláltáborban pusztultak el ezek az egyszerű munkásmberek politikai nézeteik miatt, ahol a munkaadójuk, a zsidó tőkés és nagypolgár Vida Jenő, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója is életét vesztette.

Komárom megye és Tatabánya községeknek sorsa szorosan összekapcsolódott Budapest ostromának eseményeivel. 1944 novemberének végén megindult a harc Budapest birtoklásáért. Dél felől a Tolbuchin vezette harmadik ukrán front katonái, akik elfoglalták a Dunántúl keleti részét, volt az átkaroló hadművelete egyik ága. A Dunától északra, a Börzsöny vidékéről ezzel egyidőben a második ukrán front Malinovszkij vezette, páncélos- és lövész hadseregei közeledtek, hogy halálos gyűrűbe fogják a Budapesten rekedt német katonai egységeket. A második ukrán front célja, hogy az Ipoly irányából Esztergom-Neszmély szakaszán elérjék a Dunát és Esztergom elfoglalásával Budapest nyugatra vezető útjait elzárják. December 25-én elesett Esztergom. Ezt követően a nyugati irányban előretörő szovjet páncélosok elérték Tatabányát, Tarjánt, Szomort, Dágot és Csolnokot. December 26-án a IV. gárdahadtest Polgárdi-Zámoly-Bánhida és Nyergesújfalu birtokbavételével egy második, külső gyűrűt vont Budapest köré. A déli hadseregcsoport Hitler parancsára kísérletet tett Budapest felmentésére. December 24-e és 26-a között a németek összevont egységei lezárták a Vértes nyugati átjáróit. 1945. január 1-jén Naszály-Tata-Felsőgalla községből indult a Waffen SS páncélosadosztály felmentő támadása, amely kiverte a szovjet csapatokat a tatai szénmedence területéről. Tatabányán és a környező községekben január óta német és magyar katonai alakulatok állomásoztak. Megszállva tartották a középületeket, községházakat, üzemépületeket, kórházat. A pihenő csapataik szórakoztatására a Népházban front-színház működött. A lakosság – hiszen tudjuk, igen kevesen menekültek el a harcok elől – élte, ahogy élhette hétköznapijait, befogadva a menekülőket és kibombázottakat. Bombázáskor a légópincébe, erősebb harcokkor a bányák vágataiba menekült

A főváros felmentéséért indított német támadás január közepén Bicskénél megtorpant. Megkezdődött Budapest ostroma, amely február 13-ig tartott. A budapesti ostrom, amely a város polgári lakosságának leírhatatlan szenvedéseket okozott és épületeiben óriási pusztítást végzett, Malinovszkij és Tolbuchin csapatainak nyugat felé való előretörését 51 nappal késleltette. Február 13-a után megkezdődhetett a Dunántúl németek által elfoglalt területeinek felszabadítása. A szovjet ellentámadás – bár a Vértes és a Gerecse vonatai nehéz terepet jelentettek a páncélosokkal való manőverezésre és így a gyors áttörésre – március 15-én megindult és heves harcok után március 16-17-ét követően áttört egy szovjet páncélos ék a Vértes és Gerecse között. Ettől fogva a szovjet csapatok által szabaddá vált az út. A napi 20-40 kilométeres sebességgel előrehaladó páncélos ékeket a második lépcsőben érkező katonai egységek követték, akik a még ellenálló ellenséges egységek megsemmisítését végezték.

Március 17-én a balatoni csata megnyerése után erős orosz támadás indult a Bánhida-Felsőgalla-Komárom felé vezető út mindkét oldalán, és a Duna két pontján Komáromig. A két irányból indított támadás eredményeképpen március 19-e és 21-e között Tarjántól Tataig felszabadult a járás területe, március 27-én pedig a Duna északi partjára szorították a német egységeket.

Tatabánya és elődközségeinek területén történt hadi eseményekről kevés forrással rendelkezünk. E kevés forrás egyike a Bánhidaei Erőmű műszaki tanácsosa által vezetett napló, amely pontosan rögzíti az eseményeket. Nézzük tehát a napló alapján, hogyan hullámzott végig a front a négy településen:

„Március 17., szombat: Az erőmű üzemképtelenné vált, távvezetékeit lebombázták. Megjelent a telep vasútállomásán több tucat vagonból álló vonat, azzal a feladattal, hogy a telep dolgozóit nyugatra szállítsa. Néhány bányavállalati vezető elutazott.

Március 19., hétfő: Egész nap bombázások. 12.45-kor a főtanácsos üzemvezető utasítására megszólalt a rádiósziréna, ami az erőmű személyzetének negyed órán belül kötelező Győrbe való távozását jelzi. 14 órakor a főtanácsos néhány nyilas társával gépkocsin elmentek, a bénítási anyag elvitelére utasítást adott. Az elvonulásra kényszerített szakalkalmazottak és a gépkocsivezetők eltűntek, így a bénítási anyaggal megrakott járművek itthon maradtak, a főtanácsos csak egy maga vezette gépkocsival és néhány társával tudott elmenekülni.

Március 20., kedd: Éjjel és reggel rendkívül erős tűzérési géppuska- és légi-tevékenység. A lakótelepekről 10 óra körül az utolsó németek is eltávoztak. 10 óra 40 perckor orosz katonák kezdtek a telepre beszállingózni. Lakásomra 19 óra körül három orosz tiszt és 12 főnyi légénység érkezett, a lakás nagyrésztét igénybe vették.

Március 21., szerda: A beszállásolt oroszok délelőtt eltávoztak. Estefelé újabb orosz csapatok jöttek.

Március 24., szombat: Az erőművet az orosz katonai parancsnokság különleges védelme alá helyezték, utasítást adtak a helyreállításra.

Március 25., vasárnap: A bányahidai erőmű kapujára kiszégezte az orosz katonai parancsnok 1. számú parancsát orosz és magyar nyelven:

„Mint Bányahida katonai parancsnoka a normális élet és rend fenntartása érdekében elrendelem:

Minden polgári hatóság folytassa kötelessége teljesítését.

Minden kereskedelmi- és iparvállalat tulajdonosa folytassa tevékenységét. Szeszitalok árusítása tilos.

A helyi hatóságok és a polgári lakosság segítse elő az iskolák, orvosi segélyhelyek, vállalatok szabályszerű működését.

Az istentiszteletek megtartásának templomokban és imaházakban nincs akadálya.

A lakosságnak kötelező a náluk lévő fegyverek beszolgáltatása.

Minden katonai raktár és raktárhelység orosz rendelkezés alá kerül.

A lakosság kijárása reggel 5-től este 21 óráig szabad.

Éjjel a telepek elsötétítése kötelező.”

A Bányahidáról jött erőművünkbe orosz katonatiszt jött, utasítást adott Bányahida község világi hálózatának helyreállítására. Személyzetünk, amelynek egy része orosz nyelvű igazolvánnyal lett ellátva, megkezdte a munkát. Misét tartottak a bányahidai római katolikus templomban.”

Március 21-re tehát a katonai frontok három hónapos hullámváltozása után Tatabánya községei felszabadultak a hadiesemények alól. Rengeteg a pusztítás, romok, temetetlen holtak hevertek az utcákon. A falvak képviselőtestületei a helyzet felmérésével kezdték meg munkájukat. A községi összeírások, amelyek 1945 márciusában keletkeztek, érzékletesen ábrázolják a hadiesemények következményeit. Felsőgalla 1.292 lakóházából 488 erősen megrongálódott. A tizenkét középület közül kilenc szinte rommá vált, köztük súlyosabb károkat szenvedett a község háza, a polgári iskola, az ipari iskola, az óvoda, a községi vágóhid. A község állatállomány veszteségei: elvittek 400 lovat, 600 tehenet, 1.400 szárnyast, 300 sertést, maradt 60 ló és 57 tehén, néhány száz szárnyas az új élet megkezdéséhez. Hasonlóak voltak az adatok a másik községekben is. Bányahida 1.616 lakóházából 39 elpusztult, 547, az épületek 34%-a erősen megrongálódott. Alsógalla 414 lakóházából 12 elpusztult, 106 megrongálódott. Vala-

mennyi községi hidat felrobbantották a németek, és erősen megrongálódott a községek úthálózata.

Tatabányán 1945. március 22-én a vállalat gépházának irodájában megbeszélést tartottak. A bányavezetőség és a munkások képviselői az ipari üzemek, irodák, élelemtárak, egészségügyi és tanügyi képviselők a megbeszélésen felmérték a bányatelep helyzetét, és megállapították, hogy a bányatelep épületeiben a háború viszonylag kevés pusztítást okozott, azonban az erőmű működésének szüneteltetése miatt leálltak a bányaszivattyúk, ezért a bányauzemek csaknem fele víz alá került. A megbeszélésen egy öttagú küldöttséget választottak, amelynek az volt a feladata, hogy a budapesti vezérigazgatósághoz megvigyék a telep felszabadításának hírét. Az elkészült jegyzőkönyv tanúbizonyság arra, amelyet 1943-ban a szárszói konferencián Erdei Ferenc úgy fogalmazott meg, hogy a háború befejezése után az életet nem lehet ott folytatni, ahol a háború kirobbanása előtt, egy új, demokratikus berendezésű Magyarország kialakítására lesz szükség. A bányatársulat vezetését képviselő dr. Mohi Rezső vezető igazgató a jelenlévő munkás képviselőket komoly, becsületos, önzetlen együttműködésre és építőmunkára hívta fel.

A munkásság képviselői kijelentették, hogy a demokratikus Magyarországon társadalmi korlátoknak helye nincsen. A munkásság vezetőjével üzemen kívül is kell, hogy érintkezzék, mert a megértés és eredményes együttműködés csak így lehetséges. A telepen kaszinók és egyéb szórakozóhelyek a régi formájukat elvesztik, és mint közös, osztálykülönbség nélküli helyek fognak szerepelni.

A remélt demokratikus változások érdekében a vezérigazgatósághoz küldendő öttagú bizottságban egyaránt helyet kaptak a bánya- és iparüzemek részéről diplomás szakemberek, valamint egy bányamunkás és egy vasmunkás is.

1946 márciusában Komárom-Esztergom megye alispánja jelentést kért a megye községeitől, településeik vezetőitől a háborús események leírásáról, a háborús károkról és az új élet megindításának gondjairól. A jelentés, amely részletesen leírja a települések háborús kárait, a közellátás és az egészségügy nehéz helyzetét, jelentős teret szentel a településen a kulturális élet megindításának: 1945. március hónap utolsó napjaiban, amikor a front eltávolodott Tatabányától, amikor a bánya összes üzemeiben újra megindult az építőmunka, az újjáépítéssel azonos súlyú feladatnak érezték, hogy a bányatelep kulturális életét megszervezzék. Régi mondas, hogy háborúban hallgatnak a műzsák. Azzal, hogy a Tatabányai Művészi Bizottságot létrehozták, amely munkájával számos kulturális rendezvényt, hangversenyt szervezett, kézzelfoghatóvá válik számunkra a tény, hogy a bányatelepeken megszületett a béke, az emberek ünnepelni kívántak 4 év szörnyűségei után. 1945. május 9-én hangversenyesetet rendeztek, amelyen az újjászervezett bányászzenekar Pados Ferenc karnagy vezetésével működött közre, részt vett még a bánya- és ipartelep dalköre, a műsoron helybéli zeneszerzők – Keindl Imre, Peredi János – továbbá helyi tehetséges hangverseny-előadók – Záray Márta, H. Balázs Gizella, ifj. Teőke Géza – léptek fel. Többször szerepelt vendéjátékával a tatabányai Népházban a budapesti Nemzeti Színház, pl. május 19-én Major Tamás, Ladomerszky Margit is a fellépő művészek között volt. Egyébként ez volt a Nemzeti Színház első vidéki fellépése a háború után.

1945 novemberében a Tatabányai Művészi Bizottságot átszervezték Tatabányai Kultúrtaács néven, amelynek tagjai között képviseltette magát a Központi Üzemi Bizottság, a szakszervezetek és a helyi iskolatáács küldöttei. A Kultúrtaács a pártok teljes támogatásával és egyetértésével működött. A vezetést az alakuló közgyűlés a következőkre bízta: Osztrovszki György mérnök, nemzetgyűlési képviselő, Szeghalmi Gyula tanár, Tóth Sándor, Jenei Gyula, Pulai György népiskolai igazgatók, Szakál Pál vegyész mérnök, Siska Vince bányamérnök, Kappéter László bányatisztviselő. A Kultúrtaács így fogalmazta meg a tatabányai szénmedence területén végzett munkájának eredményét: „A tanács összefogta a szénmedence területén szétszórtan működő kulturtényezőket, demokratikus elvek szerint fáradhatatlanul

azon dolgozik, hogy a szénmedence kultúréletét magas nivóra emelje, és a lakosság minden kultúrigényét kielégítse.”

A városi levéltár munkatársai az évfordulóra emlékezve egy emlékkönyvet állítottak össze elsősorban a városi levéltárban őrzött korabeli dokumentumokból, emléket kívánván állítani az itt élő lakosság több éves háborús szenvedéseinek. Az általunk őrzött levéltári források mellett kutatásokat végeztünk a Magyar Országos Levéltár, a Soproni Levéltár, a Komárom-Esztergom megyei Levéltár, valamint a szlovákiai Nyitrai Állami Levéltár fondjaiban.

A tatabányai napilapban hirdetést adtunk fel, visszaemlékezések illetve háborús dokumentumok gyűjtésére. A hirdetésünk eredménnyel járt, számos fényképet, háborús levelezőlapot és életrajzi visszaemlékezést sikerült begyűjteni, amelyeket adattárunkba megőrizzük, és közülük a legérdekesebbeket közzé tesszük jelen kötetünkben.

Tatabánya, 2005. december 31.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Simonik Péter:

A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vállalati jóléti politikája a II. világháború idején

A vállalati jóléti politika

A vállalati jóléti politika (vagy üzemi szociálpolitika) egy olyan, az üzem érdekét támogató munkaerő-politika, amely hármas célt szolgál. Egyrészt szorosan kötődik az üzem gazdaságpolitikájához, másrészt az üzem felelősséget vállal mindenért, ami az üzemben végzett munkával kapcsolatos, harmadrészt pedig, elősegíti az üzem és a munkás közötti erkölcsi kapcsolat fennmaradását (még a munkaidőn túl is). Ez utóbbi pedig jelentős mértékben hozzájárul a tőke és a munka kapcsolatának erősítéséhez, a munkásság üzemhez kötöttségének megvalósításához, az igazi üzemközösség és a munkahelyi szolidaritás megteremtéséhez.¹

A vállalati jóléti politika alapjait -a XVIII-XIX. század fordulóján- Robert Owen, angol textilgyáros teremtette meg. A XIX-XX. század fordulóján már számos olyan nyugat-európai vállalat működött, amelynek üzemi szociálpolitikáját a kor szakértői példaértékűnek tartottak (pl. Olaszországban: a Rossi, Németországban: a Krupp, Hollandiában: a Van Marken, Franciaországban: a Leclair, a Godin stb.).² A XX. század elejére kialakult az üzemi szociálpolitika eszközrendszere, amely két fő részből állt. Az egyik részbe azon eszközök kerültek, melyek alkalmazását törvények vagy törvényerejű rendeletek tették kötelezővé (pl. fürdők, segélyhelyek, balesetvédelmi berendezések stb.), a másikba tartozókat viszont a munkáltatók a jogszabályokban előírt mértéken túl vagy önszántukból biztosították (pl. bölcsőde, napközi, kávéház, sporttelep stb.). Az előbbieket munkásvédelmi intézményeknek, az utóbbiakat pedig munkásjóléti intézményeknek nevezték.³ Ez a megkülönböztetés egyúttal azt is jól jelzi, hogy a vállalati jóléti politika soha nem volt teljesen független a szociálpolitika más szereplőitől (pl. állam, egyház, egyesületek), hanem azokkal mindig szoros kapcsolatban állt. Ezek közül kiemelendő az állammal való viszonya, hiszen az állami szociálpolitika is csak akkor tudott igazán kiteljesedni, "ha kiegészül az egyes üzemek külön egyéniségét figyelembevevő és az ezzel kapcsolatban jelentkező speciális problémák megoldására irányuló üzemi szociálpolitikával és gondozással".⁴

A vállalati jóléti politika intézményei a XX. század első felében még kevésbé terjedtek el Magyarországon és talán nem véletlen, hogy a szakirodalomban leggyakrabban említett és példaértékű gyakorlatot folytató vállalat (a Magyar-Francia Pamutipari Rt.) is külföldi érdekeltségű volt.⁵ A hazai intézményrendszer alapjainak megteremtésében jelentős szerepük volt azoknak a nyugati országokból érkező, illetve ottani tanulmányutakon részt vevő munkaadóknak és szakembereknek, akik a külföldön látottak alapján a vállalati szociálpolitika intézményrendszerét kiépítették.

Az Iparfelügyelet 1933-as adatai szerint Magyarországon a vállalati jóléti politika egyes intézményei meglehetősen szűk körben terjedtek el. A munkáltatók által teljes egészében finanszírozott betegbiztosítás állt a rangsor élén (12.59%), melyet a munkáslakások (11.72%), valamint az ingyenes tűzifa és villanyellátás biztosítása (9.21%) követett.⁶ Amennyiben választ keresünk arra, hogy miért volt ilyen alacsony a jóléti intézmények aránya a hazai iparban, akkor két további szempontot mindenképpen vizsgálnunk kell. Az

¹ Hilscher, 1938:73 ill. 84

² Pallas Nagy Lexikona, 1896:840

³ Balogh, 1939:708

⁴ Hilscher, 1938:73

⁵ Gyáni, 1994:14

⁶ Hilscher, 1938:82 alapján saját számítás

egyik, a magyar gazdaságtörténetben is jelentős fordulópontot jelentő trianoni döntés hatása, a másik pedig az ipar létesítésének egyik jellegzetessége: a munkástelepítés. A trianoni döntésnek jelentős hatása volt a hazai iparszerkezetre. Magyarország gyártelepeinek 49%-a, gyári munkásainak 50%-a és velük együtt a jóléti intézmények jelentős része is a határon túlra került.⁷ A munkásjóléti intézmények kiépítésére elsősorban a munkástelepítések során volt szükség, hiszen a nyersanyag-lelőhelyhez szorosabban kapcsolódó iparágak (pl. bányászat) esetében szükségszerű volt a munkavállalók telepszerű elhelyezése. A lakott településektől viszonylag távol elhelyezkedő munkáskolóniákon - a munkaerő megtartása miatt - lényeges volt a jóléti intézmények számát növelni. A korszak egyes szakemberei szerint ezeket az új munkásgyarmatokat már nem lehetett a régi munkástelepek mintájára létesíteni, mivel „az igények a kultúra előhaladásával...lényegesen fokozódnak.”⁸

A munkásjóléti intézmények az 1920-as években jelentős fejlődésnek indultak és az 1930-as évek elejére főként az üzemegészségügyhöz tartozók (mosdó, fürdő, étkező) köre bővült, amely részben az állam közegészségügy terén végzett eredményes munkájának volt köszönhető. Ha figyelembe vesszük, hogy az ország legfejlettebbnek mondható településén, Budapesten 1935-ben a munkáslakások 6.9%-a volt fürdőszobával ellátott, akkor az üzemi tisztálkodási lehetőségek növekedése mindenképpen jelentősnek mondható.⁹ Az természetesen további vizsgálódást igényelne, hogy a munkások ezeket az intézményeket mennyire vették igénybe, hiszen számos korabeli tanulmány szerzője megemlíti, hogy a jóléti intézmények egy részét a munkások nem használták. Ez a probléma jelent meg akkor is, amikor a Szabad Osztrák-Magyar Államvasút egyik ipartelepén munkásfürdőt létesítettek, az igazgatóság egyik tagja éppen arról panaszkodott, hogy annak ellenére, hogy a fürdőhasználat ingyenes, a munkások nem nagy kedvvel veszik igénybe azokat.¹⁰

A vállalati jóléti politika intézményrendszerének nemcsak a mindennapokban, hanem a nemzetgazdaság és az ország történetének legjelentősebb időszakaiban is jelentős szerepe volt. Tanulmányunkban arra keresünk választ, hogy a hazai szénbányászat egyik legmeghatározóbb vállalata, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. (a továbbiakban: MÁK Rt.) a második világháború ideje alatt miként próbált munkavállalói élet- és munkakörülményein javítani.

A MÁK Rt. gazdasági és munkásjóléti tevékenysége

Az 1891-ben alapított Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság megalapításának harmadik évében kezdte meg az első próbafúrásokat a mai Tatabánya területén. A geológiai vizsgálatok során egy 200 millió tonnára becsült széntelepre bukkantak, mely a vállalat vezetését egy nagyobb volumenű, gazdasági beruházásra ösztönözte. A széntermelés megindulása gyökeresen megváltoztatta az addig mezőgazdasági jellegű három Komárom vármegyei település: Alsógalla, Felsőgalla és Bánhida életét, majd 1902-ben életre hívta a negyedik társközséget, Tatabányát. A dinamikusan fejlődő bányászat, valamint a szénre épülő iparágak kiépülése a munkavállalók ezreit vonzotta a MÁK Rt. tatabányai bányatelepére, melynek eredményeképpen a népesség száma 1890 és 1941 között a tizenháromszorosára nőtt.¹¹

⁷ Kovrig, 1944:XXI

⁸ Wahlner, 1913:714

⁹ Gyáni - Kövér, 1998:315

¹⁰ Wahlner, 1906:752

¹¹ Tatabánya története I., 1972:55

A népesség számának alakulása 1890-1941 között¹²

Év	Alsógalla	Bánhida	Felsőgalla	Tatabánya	Összesen
1890	614	1872	1299	-	2785
1900	5814	2220	1621	-	9655
1910	1622	3638	9563	8104	22927
1920	1336	5005	13378	8491	28210
1930	1308	9424	15570	6844	33146
1941	1770	11763	17110	7312	37955

Az 1920-as években a MÁK Rt. országos és helyi szinten is tovább folytatta a szénre épülő iparágak fejlesztését. Az következő évtized közepén Tatabánya-Felsőgallán, a MÁK Rt. égisze alatt már villanyerő-központ, kő- és márgabánya, szénleparló- és mészüzem, portlandcement-, bauxitcement-, papírszak és huzalgár, cementhordó- és karbidgyár, valamint agyag- és mészhomoktégla gyár működött. A levéltári források szerint a részvénytársaságnak 22 kisebb-nagyobb magyar és külföldi alapítású vállalatban is érdekeltsége volt (pl. Gránit Porcelán- és Kőedényárugyár Rt. /100%/; Friedrich Siemens Művek Vasöntő és Hőtechnikai Gyar Rt. /100%/; Fejérvármegyei Villamossági Rt. /100%/; Tatai Szén és Brikettárusító Rt. /100%/; Pannónia Áramszolgáltató Rt. /90%/ stb.).¹³

Az üzleti éveket sorra nyereséggel záró vállalat még a gazdasági szempontból legsötétebb, válságok sújtotta időszakban is (1929-1933) jelentős eredményeket könyvelhetett el, sőt ekkoriban a társulat vagyona 146 millió pengőről (1929), 170 millió pengőre (1933) emelkedett.¹⁴

A MÁK Rt. nyereségének és jóléti kiadásainak alakulása (1927-1933)¹⁵

Év	Nyereség	Munkásjóléti kiadások
<i>millió pengőben</i>		
1927	10.64	1.53
1928	12.27	1.66
1929	13.21	1.81
1930	15.61	1.91
1931	12.97	1.81
1932	9.35	2.28
1933	6.94	1.98

A társulat gazdasági stabilitása kellő anyagi alapot nyújtott a munkásjóléti intézményrendszer kiépítéséhez és működtetéséhez. A jóléti kiadások évről-évre növekedtek és 1933-ban már a vállalat éves nyereségének 28%-át is elérték. A statisztikai adatokból nem derül ki, hogy a gazdasági világválság idején a vállalat miért költött éves nyereségéhez képest jelentős összegeket jóléti célokra, de feltételezhetjük, hogy ekkor már nem az új jóléti beruházások emésztették fel a rendelkezésre álló pénzügyi keretek nagy részét, hanem a már meglévő intézményrendszer fenntartása. Ezt a feltételezést erősítik meg azok a második világháború első feléből származó adatok is, amelyek szerint a háború éveiben tovább nőtt a vállalat jóléti kiadása. A MÁK Rt. 1941-ben 7.5 millió pengőt, a következő évben pedig 11.5 millió pengőt költött jóléti célokra. A vezetés szerint ezen kiadások „nagyobbodása részben különféle

¹² Tatabánya története I., 1972:55

¹³ MOL Z-252 2. cs. 10. d. A MÁK érdekeltségei 1947.

¹⁴ Kubitsch, 1965:230

¹⁵ Kubitsch, 1965:126 ill. 229; MOL Z-252 32. cs. 168.d. cím nélküli dokumentuma alapján

szociális célú akciók megnövekedésére vezethető vissza, részben pedig azzal magyarázható, hogy ebben a vonatkozásban állandóan visszatérő kiadásai is jelentékenyen szaporodtak.”¹⁶

A helyi társadalom szerkezete

A bányanyitás a népesség növekedése mellett a helyi foglalkozásszerkezetre is jelentős hatást gyakorolt. Míg a széntermelés megindítását követő években a német és szlovák ajkú őslakosok többsége továbbra is földműveléssel foglalkozott, addig a környékbeli településeken élők egy része (50%-a) a biztos megélhetés reményében, az újonnan létesült bányavállalatnál helyezkedett el. A falvakban élő munkavállalók közül azonban sokan csak a hideg évszakokban vállaltak bányamunkát, mivel nyáron és ősszel a saját vagy valamelyik földbirtokos földjén dolgoztak.¹⁷

A társulat munkavállalóinak másik csoportját az ún. telepített munkások alkották. Az Osztrák-Magyar Monarchia különböző részeiből és a határon túli területekről (főleg Németországból) érkező munkások többségét a mezőgazdaságánál biztosabb megélhetést jelentő ipari munkalehetőség csábította a fejlődő régióba. A külföldi munkások kezdetben lenézték a magyar bányászokat és igyekeztek tőlük elkülönülni, ám többségük – az egyházak és az oktatási intézmények aktív tevékenységének köszönhetően – néhány év(tized) múlva elmagyarosodott. Ezt a folyamatot a munkaerő elvándorlása és a magyar anyanyelvű munkások nagyobb arányban történő bevándorlása is erősítette.¹⁸ A vállalat gazdasági érdeke is megkívánta, hogy az egymással függőségi viszonyba kerülő munkaadók és munkavállalók közötti viselkedéssel és értékrendbeli különbségek mihamarabb eltűnjenek, ezért a saját eszközeivel (pl. a jóléti intézmények működtetésével - S.P.) megpróbálta egységessé tenni ezt a sokféle értékkel, normával és viselkedésmintával rendelkező tömeget.¹⁹ Ez a törekvés azonban egyszerre volt egyenlősítő és megosztó, mivel a helyi társadalom zártságának megőrzésére irányuló politika ezt a folyamatot jelentős mértékben lelassította.

Tatabányán az egyénnek a helyi társadalomban elfoglalt helyét alapvetően a MÁK Rt. szervezeti hierarchiáján belüli pozíciója határozta meg. A vállalati hierarchia élén a tisztviselői kar állt. A társulat szakmai működését irányító, viszonylag kisszámú csoportot mély szakadék választotta el a többi munkavállalótól. A társadalmi távolság létét a MÁK Rt. legfelsőbb vezetése sem tagadta. Amikor az 1930-as évek elején, dr. Zsoldos Ferenc, a társulat Tatabányára kirendelt új jogásza a helyi viszonyok iránt érdeklődött, a vállalat egyik igazgatója (Gosztonyi László) a következőket mondta: „gondolja, hogy egy angol gyarmatra költözik, ahol a MÁK tisztviselői a fehérek”. A leendő jogász így folytatja memoárját: „Akkor már ismerve egy kissé Gosztonyit (gondolkodásmódját, szavazárását, múltját: világlátott ember volt, az Egyesült Államokban is dolgozott) azt hittem, ez csak egy tőle megszokott szellemes mondas. Nem kellett azonban sok időnek elteltie, hogy meggyőződjem, hasonlata tökéletesen fedte a valóságot.”²⁰

¹⁶ MOL Z-252 32. cs. 168. d. 28-29. pp

¹⁷ Fűrészné, 1992:201

¹⁸ Bárdos, 1958:15

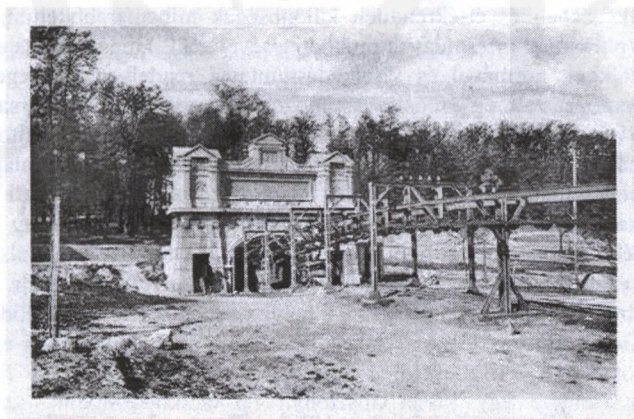
¹⁹ Hilscher, 1939:101

²⁰ dr. Zsoldos, é.n.:2 Ld. jelen kötetben

A MÁK Rt-nél foglalkoztatott munkavállalók száma 1900-1944 között²¹

Év	Tisztviselők	Altisztek	Munkások	Összesen
1900	33	36	2117	2186
1914	129	352	6292	6773
1919	125	391	7054	7570
1924	194	512	10999	11705
1925	193	502	8269	8964
1938	190	431	8026	8647
1944	217	545	11815	12577

A ranglétrán a tisztviselőket az altisztek követték, akik közé a havibéres állandó alkalmazottak közül: a főaknászok, az aknászok, a felvigyázók, a lőmesterek, a segédüzemek mesterei, valamint a nagyiroda segédtisztviselői tartoztak. A gyári, vállalati altisztek, művezetők némileg különböztek a katonai, közszolgálati, közlekedési és postai altisztektől. A gyári altisztek a legjobb szakmunkások közül kerültek ki és fontos funkciót tölthettek be a termelésirányításban. Létük kétségtelenül hozzájárult az üzemi társadalom hierarchikus tagolódásához, a munkásság megosztásához. Ők alkották a vállalatvezetés hű és szilárd bázisát és értékeik a polgári értékrendhez álltak a legközelebb.²² Az elővájárok képezték az altisztek és a munkások közötti „átmeneti csoportot”. A MÁK Rt-nél alkalmazásban álló munkavállalók legnépesebb csoportjához a munkások tartoztak, akiknek közel 50%-a a bányamunkások (szén, kő, márga), a többiek pedig a külszíni munkások, az iparosok és a gépkezelők közé volt sorolható.²³



A Vida Jenő akna

A munkahelyeken a bányamunkások és előjáróik viszonyát a feltétlen engedelmesség jellemezte. A bányatelepeken élők mindennapjait pedig gyakran megkeserítette az ott uralkodó szigorú rend és fegyelem, melynek „legfőbb örei” a bányatelepen szolgálatot teljesítő ún. teremesterek voltak. A telepi és a munkahelyi rend megsértésekor a vállalat vezetői szigorú büntetéseket (pl. bírságok, elbocsátás, kilakoltatás) foganatosíthattak. Az 1930-as évek második felében, Hilscher Rezső, a korszak elismert szociálpolitikusa tatabányai vizsgálataiban azt tapasztalta, hogy a bányatelepeken élők: „különösen az

²¹ Tatabánya története I., 1972:65

²² Magyarország története 1890-1918, 1978:478

²³ Tatabánya története I., 1972:65

öregebbek beletörődtek helyzetükbe és az elnyomottság talán már jól is esik nekik. De a többség, különösen a fiatalabb évjáratúak lelkében a visszafogott gyűlölet él...”²⁴

Mindezek jól jelzik a vállalati jóléti politika kettős célját: egyrészt meg kívánta őrizni a helyi társadalom zártságát, másrészt viszont igyekezett csökkenteni az ebből eredő konfliktusokat.

A bányamunkások életkörülményei

Az életkörülményeket meghatározó tényezők közül az egyik legjelentősebb a munkabér mértéke volt. A társulat az országos átlaghoz képest magasabb munkabéreket kínált munkavállalóinak, melyek nagysága a teljesítménytől, a munkakörtől és a munkavégzés helyszínétől függött. A munkahelyi hierarchiában elfoglalt pozíciójuk alapján óriási különbségek mutatkoztak a tisztviselők, az altsztek, valamint a bányamunkások munkabérei között.²⁵ Mivel a munkások legjobban fizetett csoportja a bányamunkások közel 30%-át alkotó vajúróké volt, ezért a többi munkás keresetét is ehhez igazították.

**A MÁK Rt-nél alkalmazásban álló vajúrók napi átlagkeresete pengőben
1939-1944 között²⁶**

Év	Kereset
1939	6.25
1940	6.32
1941	6.43
1942	8.52
1943	10.48
1944	16.45

A hierarchiában a vajúrókat követő segédvajúrók az előbbi csoport bérének 90%-át, a csillermunkások ennek 80%-át, a napszámosok pedig 60-65%-át kapták.²⁷ A munkabérek összegét a különféle levonások 10-20%-kal tovább csökkentették. A levonások közé a társuladák járulékai, a fegyelmi bírságok, az állami és községi adók, az egyenruha törlesztő részletei, az iskolapénzek, az egyházi illeték, valamint a zenealap járulékai tartoztak. Az 1920-as évek elején a bányamunkások a korona elértéktelenedése miatt bérük kisebb részét (20-30%) készpénzben, nagyobb részét (70-80%) természetben kapták meg.²⁸ A MÁK Rt. 1924 januárjában megszüntette a kettős bérezés gyakorlatát és a teljes készpénzbérezésre tértek át.

Az 1920-as évek közepén a Szakszervezeti Értesítő munkatársai több alkalommal is létminimum számítást végeztek. Ennek eredményei azt mutatták, hogy 1924-ben a legjobban kereső tatabányai bányamunkások a megélhetésükhöz szükséges pénz alig 44.5%-át keresték meg. Az életkörülmények olyannyira megromlottak, hogy 1925-ben a 2. Honvéd Vegyesdandár Parancsnoksága az egyik helyzetjelentésében a következőket írta: "a tatabányai munkások úgy maguk, mint gyermekeik teljesen le vannak rongyolódva, s a gyermekeik 50%-a mezítláb jár iskolába."²⁹

²⁴ Hilscher Rezső, 1939:100

²⁵ Tiles, 1935/4:76

²⁶ Tatabánya története I., 1972:82-83, 90, 208, 261-262 ; Tiles, 1935/4:76 ; Kubitsch, 1965:211 ; MOL Z-252 32. cs. 168. d. név nélküli dokumentuma alapján

²⁷ Kubitsch, 1965:123

²⁸ Tatabánya története I, 1972:260

²⁹ Kubitsch, 1965:121

A vállalat vezetése már ebben az időszakban is különböző támogatások bevezetésével próbált úrrá lenni a kialakult helyzeten, ám e téren jelentős eredményeket nem tudtak elérni. A világháború kitörését követő első években ezek a problémák újból a felszínre kerültek, mivel az alapvető élelmiszerek (hús, szalonna, liszt, zsír, cukor, burgonya, kenyér, bab, tojás, tej) ára évről-évre emelkedett. Amíg 1939-ben 81 P, 1942-ben pedig 150 P volt egy öttagú család megélhetéséhez szükséges élelmiszeradag pénzben kifejezett értéke, addig a háború utolsó előtti esztendejében ugyanezen termékek megvásárlásához már 220 P volt szükséges. Ez az összeg viszont lényegesen meghaladta egy átlagos bányamunkás keresetét.³⁰

A háború okozta feszültségekről Komárom vármegye Vitézi Széke Székkapitányának havi jelentései is említést tesznek. 1939 júniusában a bányatelepeken még nyugodt hangulat uralkodott és úgy tűnt, hogy a háborús készülődés miatt a munkanélküliség okozta konfliktusok is csökkentek. A következő esztendőben viszont az élelmiszerellátás területén tapasztalható anomáliák miatt a bányamunkások többsége azt nehezményezte, hogy heti cukoradagjuk (12 dkg) lényegesen kevesebb volt, mint a fővárosi üzemekben dolgozó munkásoké (25 dkg). A nehéz fizikai munkát végző bányászoknak ekkor már csak arra volt lehetőségük, hogy az éjszakai műszak alatt zsíros kenyeret és egy kulacs kávé-t vegyenek magukhoz. Az 1941-es esztendő beköszöntével viszont már ennél is súlyosabb ellátási nehézségek jelentkeztek, mivel januárban a közszükségleti cikkek egy része vagy teljesen eltűnt a piacokról vagy áruk irreális mértékben megnőtt. Az áremelkedés okozta elégedetlenség letörése érdekében a székkapitány májusban már a hús- és a szalonna dotáció emelése, valamint a lábbeli kiutalások arányának növelése mellett foglalt állást. /Az egyik, általa meg nem nevezett 2850 fős bányateleprészen például 1941 áprilisa és júniusa között, 3 hónap alatt csupán 69 pár cipőt és 36 féltalpat utaltak ki./³¹

A megfelelő lábbeli hiánya nem csak a munkavállalók körében okozott gondot, hanem a társulat elemi iskoláiba járó gyermekek körében is. A megfelelő ruházat hiánya elsősorban a téli hónapokban vált krónikussá és ezt csak tetézte, hogy az élelemellátás akadozása miatt a diákok többsége gyenge és rosszul táplált volt. A bánhidai társulati iskolában 1943 decemberében felvett jegyzőkönyv szerint a cipő- és a ruhahiány miatt rendkívüli módon megnőtt a mulasztások száma.³²

A probléma általános jellegét mutatja az is, hogy következő év egyik tanügyi rendeletében már a m. kir. tanfelügyelő is foglalkozott ezzel a kérdéssel. Az utasításban lefektetett alapelveknek megfelelően, 1944 októberében a felsőgallai népiskolákban a legszegényebb gyermekeknek 45 cipőt és 109 cipőtálpát utaltak ki.³³ Az élelmezési gondok enyhítésére pedig már az 1939-1940-es tanévben 15.679 adag (2 dl) tejet osztottak ki a rászoruló diákok között.³⁴

A vállalat vezetése 1941-ben a munkások liszttel való ellátása érdekében – a földművelésügyi miniszter felhívására – 2.100.000 P összértékben, 60.000 mázsa búza vásárlása mellett döntött.³⁵ A zsír- és szalonnaszükséglet fedezését pedig 13.000 sertés megvásárlásával és hizlalásával látták biztosítottak.³⁶

Az áremelések kompenzálására már az 1920-as évek közepén bevezették a drágasági pótlékot, majd 1927-ben az őszi és a karácsonyi segélyt. A vállalat vezetését már 1941 közepén foglalkoztatta a drágasági pótlék újbóli bevezetésének gondolata, ám konkrét lépések

³⁰ Tataháza története I., 1972:208-209

³¹ Nyitrai Állami Levéltár Komárom vármegye iratai III. 1939-1945 Komárom vármegye Főispánjának bizalmas iratai 4. d. 15/1941. fi.

³² MOL Z-252 50. cs. 247. d. 7. p. 1943. dec. 16-17.

³³ MOL Z-252 50. cs. 247. d. 1944. okt. 4.

³⁴ MOL Z-252 32. cs. 168. d. 18. p. Ismertetés 1940.

³⁵ MOL Z-961 2. cs. 1941. szept. 16.

³⁶ MOL Z-250 2. cs. 1941. ápr. 4.

megtételére csak az év második felében került sor. Várakozásuk legfőbb oka az volt, hogy a kormánytól várták a nyugdíjasoknak, az özvegyeknek és az árváknak nyújtandó 7-15%-os pótlék ügyének rendezését.³⁷ Ez a támogatás 956 nyugbéres, 515 özvegy, valamint 33 árva életkörülményein javított volna.³⁸

A szeptemberi bérek 25%-át (1939-ben 20%) kitevő őszi segélyek nyújtásával a napi munkateljesítmény növelését és a közhangulat javítását kívánták elérni. A létfenntartási költségek növekedését, valamint a béremelési követelések letörését is megcélzó intézkedések következtében a széntermelés mennyisége 1940-ben ugyanazon időszak alatt a korábbi 780-800 vagonról, 850-900 vagonra növekedett.³⁹ A vállalat által e célra fordított segély összege évről-évre növekedett 1941-ben a 350.487,31 pengőt, két évvel később pedig már a 650.000 pengőt is elérte.⁴⁰

A karácsonyi ünnepek közeledtével a vállalat vezetése egyre nagyobb hangsúlyt helyezett a munkavállalók (és hozzátartozóik) anyagi és természetbeni támogatására. A támogatási formák közül a legnagyobb anyagi terhet (a háború éveiben évi 255-290.000 P-t) a karácsonyi segély kifizetése jelentette, mivel ennek összege a munkavállalók novemberi keresetéhez igazodott (25%-a).⁴¹

A bányatelepen élő nyugdíjasok, betegek, özvegyek és árvák a társulat vezetésétől karácsonyi ajándékokat kaptak, melynek összértéke ebben az időszakban a 34-36.000 P-t is elérte.⁴² Ha különböző mértékben is, de rendszeresen támogatták a kulturális és szabadidős tevékenységek szervezésében szerepet játszó intézményeket és szervezeteket (pl. kaszinók, sport klub, egyletek, iskolák stb.), valamint a fronton harcoló katonákat és hozzátartozóikat.⁴³

A bányavállalat téli segélyakciója keretében kiosztott támogatások
pénzbeli értékének alakulása (1938-1941)⁴⁴

Segélyforma	1938	1939	1940	1941
Gyermekruha és cipő	8.108,50	9.320,50	9.699,40	6.681
Pénz és élelmiszer (téli)	10.476	11.069	11.167	13.965
Pénz és élelmiszer (karácsonyi)	666	887	1.102	1195

A bányatelepen élő tisztviselők, altisztek és bányamunkások egy része minden évben bekapcsolódott a kormányzóné (Horthy Miklós felesége) által kezdeményezett téli gyűjtőakcióba, amelynek keretében összegyűlt támogatásokból a rászoruló gyermekeknek ruhákat és cipőket, a munkaképtelen és idős szegényeknek pedig élelmiszert vásároltak (vagy pénzsegélyt adtak). A családoknak nyújtott segélyek köre karácsonykor kibővült és a legszegényebbek egy része (évente 90-100 család) további pénzbeli, illetve természetbeni támogatásban részesült.⁴⁵

A társadalmi és a vállalati segítségnyújtás intézményeinek kialakulását többféleképpen értékelhetjük. A háború okozta gazdasági változások kedvezőtlen hatásait némiképp

³⁷ MOL Z-961 2. cs. 1941. jún. 27.

³⁸ MOL Z-252 32. cs. 168. d. 17. p. Ismertetés 1940.

³⁹ MOL Z-961 2. cs. 1940. aug. 29.

⁴⁰ MOL Z-250. 2. cs. 1941. nov. 4. ; MOL Z-961 2. cs. 1943. okt. 7.

⁴¹ MOL Z-961 2. cs. 1939. dec. 1.

⁴² MOL Z-961 2. cs. 1940. dec. 3.

⁴³ MOL Z-252 50. cs. 247. d. 1942. jan. 30. ; MOL Z-252 50. cs. 248. d. 1943. február 4.

⁴⁴ Nyitrai Állami Levéltár Komárom vármegye iratai III. Komárom vármegye főispánja. Közigazgatási iratok 16. d. 54/1939 fi. ; 31/1940 fi. ; 31/1942 fi. ; 1055/1939 fi.

⁴⁵ Nyitrai Állami Levéltár Komárom vármegye iratai III. Komárom vármegye főispánja. Közigazgatási iratok 16. d. 54/1939 fi.

enyhíthették a különféle támogatások, ám ezek sem mértékükben, sem pedig formájukban (szezonális jelleg) nem oldhatták meg megnyugtatóan a rászorultak problémáit.

Az élelemtárak (konzumok)

A hadigazdálkodás bevezetését követően a munkásjóléti intézmények közül, egyre nagyobb szerep hárult az ún. élelemtárakra vagy konzumokra, amelyek ebben az időben szinte minden olyan bányavállalatnál működtek, amelyek nagyobb számban foglalkoztattak telepített munkásokat.⁴⁶ Az élelemtárakban eleinte csak alapvető élelmiszereket, ruházati cikkeket és petróleumot árusítottak, ám később (Tatabányán 1910 után) már széles árukészlettel álltak a vásárlók rendelkezésére. Az élelemtárakban forgalmazott termékeket a vállalat nagy tételben vásárolta meg és emiatt a környékbeli kiskereskedők áraihoz képest olcsóbban is értékesítette. Az alacsonyabb árak a bányamunkásokat takarékosagra serkentették és ezzel hozzájárultak a munkavállalók jövőorientált gondolkodásmódjának fejlesztéséhez is.⁴⁷ A bányamunkások többsége azonban az élelemtári hitel miatt kereste fel ezeket az üzleteket. A MÁK Rt. élelemtáraiban azonban a munkavállalók „hitelképességét” is vizsgálták, emiatt nem mindenki vehette igénybe a hitel intézményét. A kedvezményezettnek „a régi, becsületes, megbízható és kötelességének mindenben eleget tevő” munkások és alkalmazottak köréből tevődött össze.⁴⁸

A világégés ideje alatt az élelemtáraknak fontos hangulatjavító szerepük volt, mivel a munkavállalók és családtagjaik számára kedvezményesen (az időközben bekövetkezett áremelkedések ellenére továbbra is az 1940. októberi árakon) kínálták a jó minőségű élelmiszert és ruhaneműt. A lakosság jobb ellátása érdekében 1941-ben további 2 fiókélelmiszer- és felállítottak, ám 1942-ben a munkavállalók élelmiszer- és egyéb közszükségleti cikkekké váló ellátottsága terén már komoly zavarok mutatkoztak.⁴⁹

A hétköznapi életben tapasztalt zavarokat csak tovább növelték az élet más területén is tapasztalható problémák: a rossz lakáskörülmények, a kedvezőtlen (köz)egészségügyi viszonyok, valamint a munkavállalók eltérő érték- és normarendszere.

A lakáspolitiká

A vállalat már a bányanyitást követő évben megkezdte - a munkavégzés helyéhez közel eső területeken - a munkáslakások építését. A lakáskérdés megnyugtató rendezését a vállalat vezetése azért is támogatta, mert meg volt győződve arról, hogy ahol ezt a „munkásosztály életviszonyainak figyelembe vételével, s a modern higiénia elve szerint intézik, ott a munkásosztály nagy lépésekkel halad előre a jólét, az erkölcs, a béke és a művelődés felé”.⁵⁰

A társadalmi rend és béke megtartását ebben az időben két tényező is veszélyeztette: az alkoholizmus és a szélsőséges politikai tanok terjedése. Ferenczi Imre, a korszak legjelentősebb lakáspolitikusa is úgy vélte, hogy mindaddig amíg a munkások szívesebben tartózkodnak a rideg és hideg lakásuknál melegebb, tágasabb, jobban világított és szellőztetett kocsmában, addig az alkoholprobléma megmarad.⁵¹ A jobb minőségű lakások építésével

⁴⁶ Oczvirk, 1911:285

⁴⁷ Oczvirk, 1914/5:294

⁴⁸ MOL Z-965 1. cs. 334. d. 1926. máj. 3.

⁴⁹ MOL Z-252 32. cs. 168. d. 27. p.

⁵⁰ Oczvirk, 1914/4:220

⁵¹ Ferenczi, 1910:20

azonban nemcsak az alkoholfogyasztás, de azon káros politikai tanok terjedésének is elejét tudták venni, amelyek „(a munkást - S.P.) a tisztesség, a becsületesség, és a kötelességtudás útjáról letereli”.⁵²

A társulat vezetése más-más típusú lakások építésével próbálta meg kielégíteni a tisztviselők, az altisztek és a munkások lakásigényét, ezzel is hangsúlyozva a munkavállalói csoportok között meglévő különbségeket. A tisztviselői lakások nemcsak méretükben különböztek a bányatelepeken található háztól, hanem földrajzi elhelyezkedésükben is, amelyek a meglévő társadalmi különbségeket is jól szimbolizálták. A tisztviselőtelepen csend, békesség, nyugalom honolt és nyoma sem volt a másutt tapasztalható füstnek és pornak, mivel utcáit egész nap öntözőautó járta. A Győri Hírlap egyik Tatabányára látogató újságíróját ez a kertekkel és ligetekkel övezett „külön kis világ” leginkább egy fürdő- vagy nyaralóhelyre emlékeztette.⁵³



A Rehling Konrád út az Ótelepen

A bányamunkások egy része a bányatelepeken, másik részük pedig a környező településeken élt. A vállalat a lakhatással kapcsolatos költségekhez többféle támogatást is nyújtott. A nőtlen munkások munkáskaszárnyákban, a családosok pedig négy, vagy hatlakásos házakban laktak, a telepen lakással nem rendelkezők pedig lakbérpótlékban részesülhettek.

A munkáskaszárnyák egyik legnagyobb hátránya a magánszféra teljes hiánya volt, viszont a szakemberek többsége az albérletekhez képest ezeket sokkal jobbnak tartotta. A legmeggyőzőbb érvek az volt, hogy miután a munkásszállókon a nős emberek előnyben részesültek, az onnan kiszoruló nőtlen munkások kénytelenek voltak magánházaknál szállást keresni, amely aztán „a közös nőbirtoklás fertőjébe szállította le az erkölcsi nívót”.⁵⁴ A munkáslakások alkotta bányatelepet egy korabeli forrás így írta le: „Egyforma utcákban, egyforma házak sora - ez a régi telep. A mélyben épült, ahova a pernyét, a füstöt, a port hordja a szél. A házak az utcáknál is mélyebben épültek, ablakuk gyakran nem is az utcára, hanem egy agyagfalra néz, amelynek teteje az utca.”⁵⁵ Mindezek élesen szembeálltak azzal az

⁵² Jegyzőkönyv, 1907:460

⁵³ Fűrészné, 1992:202

⁵⁴ Holics, 1912:216

⁵⁵ Gergely - Jakab, 1988:128

ideálisnak tartott képpel, amelyet Fleischl Róbert műépítész, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület 1910. szeptember 10-i ülésén felvázolt. Szerinte el kellene kerülni a bányatelepi munkáslakóházak sablonos egyformaságát, a túl hosszú utcákat és a derékszögű sakkáblaszerű beosztásokat, viszont helyeselte a házaknak a domborzati viszonyokhoz jobban igazodó, görbe vonalú elhelyezését.⁵⁶

A munkáskolónia többnyire ún. hatajtós házakból állt. Minden lakáshoz kis előkert és hátsó udvar is tartozott. Ezek a munkáslakások a korabeli igényeknek teljes mértékben megfeleltek, de a kertek mérete korántsem volt elegendő ahhoz, hogy ezek műveléséből a munkásoknak gazdasági előnyük is származzon. A lakásokhoz tartozó kertek kialakítását azért is tartották fontosnak, mert azok „művelése, a növények gondozása és azokkal a szabad ég alatt való foglalkozás a bányamunkásra egészségileg és erkölcsileg is kedvező befolyással volt”.⁵⁷ Az olcsó élelem, az általános jólét megteremtése mellett ezek a kiskertek helyszínül szolgálhattak a szabadidő értelmes eltöltésének is.⁵⁸ A „komolyabb” gazdasági tevékenység meghonosítása érdekében a vállalat minden évben térítésmentes használatra átengedte munkásainak mezőgazdasági művelésre alkalmas földterületeinek egy részét (1942-ben 273 kat. holdat).⁵⁹ A háború éveiben a vállalat részt vett abban, a Gyáriparosok Országos Szövetsége által is támogatott „vitaminkert” akcióban, amelyet 1942-ben a közellátásügyi miniszter kezdeményezett. Ennek keretében 100 nöl-es kertet osztottak ki az ipari üzemek munkavállalói között, hogy az ott termesztett növényekkel biztosítani tudják a munkások napi A és C vitamin szükségletét.⁶⁰

A vállalat vezetői korán felismerték a bányatelep közművesítésének jelentőségét. A bányanyitástól egészen 1907-ig fűrt kutak szolgáltatták a vizet, ám a szennyezett víz miatt kitört tífuszjárvány után a MÁK Rt. közegészségügyi – valamint „önvédelmi” - szempontból is jobbnak látta a vízvezeték-rendszer kiépítését. Ettől az évtől kezdődően a telepi lakosok utcai nyomóskútból vehették a főzéshez, mosáshoz és tisztálkodáshoz szükséges karsztvizet és az 1930-as években a lakások egy részébe már a vizet is bevezették. A szennyvíz a házak előtt, az utcák szélén húzódó fedetlen csatornában folyt és három lakásra egy árnyékszék jutott. Az 1920-as évek elején sok telepi lakásba bevezették a villanyvilágítást és a harmincas évek közepére a tatabányai házak 95.2%-ban már volt áram.⁶¹

Annak ellenére, hogy a lakásállomány nagysága évről-évre bővült, az ingatlanépítés üteme mégsem nem tartott lépést a munkavállalói létszám növekedésével és emiatt állandósult a lakáshiány.

A bányatelepi lakásállomány változása 1897-1944 között⁶²

Év	Munkáslakóház	Munkáslakások	Altiszti lakóház	Altiszti lakások	Tisztviselői lakóházak	Tisztviselői lakások
1897	20	120	2	4	4	-
1902	198	1188	16	-	8	-
1930	994	5403	63	196	53	90
1940	1038	5412	68	206	54	95
1944	-	5566	-	215	-	111

⁵⁶ Fleischl, 1911:87

⁵⁷ Fűrész, 1992:88

⁵⁸ Gyád, 1918:121

⁵⁹ MOL Z-252 71. cs. 358. d. 1942. máj. 6.

⁶⁰ MOL Z-252 71. cs. 358. d. 1942. ápr.25.

⁶¹ Nyáry, 1939:108

⁶² MOL Z-253 134. cs. 672. d. Ismertetés 1940 ; Tatabánya története I., 1972:58 ; Fűrész, 1992:203; Tiles, 1935/2:33 alapján

A lakáshiány mellett még egy további probléma is kezelésre várt: a már felépült lakások minőségével kapcsolatos gondok. A bányatelepeken élők lakáskörülményeiről a különböző statisztikai mutatók (pl. laksűrűség) még árnyaltabb képet festenek. Az 1940. decemberi állapotokat jelző táblázat adatai rámutatnak arra, hogy az egyszobás lakások 85.58%-a, a kétszobásak 54.67%-a tartozott a rossz laksűrűségű (2.1 fő/szoba feletti) kategóriába.

A laksűrűség mutatói háztípusonként (1940. december)⁶³

Háztípus	Jó (1.5- nél kevesebb fő/szoba)	Laksűrűség Közepes (1.5-2 fő/szoba)	Rossz (2.1- fő/szoba)	Összesen	
				N	%
1 szobás	0.02	14.4	85.58	4756	100.0
2 szobás	26.97	18.36	54.67	964	100.0

Az adatok mélyebb vizsgálata során kapott eredmények, pedig még ennél is kedvezőtlenebb viszonyokról árulkodnak. Ezek szerint az egyszobás lakások 58.45%-ában, a kétszobásak 17.84%-ában szobánként négynél több személy élt, sőt voltak olyan lakások is, ahol egy-egy szobában 8, sőt 11 ember lakott.⁶⁴ Hilscher Rezső és Magyary Zoltán tatabányai kutatásaiból azt is tudjuk, hogy a bányatelepi lakások (N=622) több, mint a felében (52.57%) fekvőhelyenként 2-5 személy is aludt.⁶⁵

Mindezek alapján elmondható, hogy amíg a tisztviselői és altiszt lakásokban élők csaknem mindegyikének lehetősége volt a privát tér kialakítására, addig az egyszobás lakásokban élő munkások 0,02%-ának és a kétszobásban élők egynegyedének (26.97%) volt ugyanerre módja. A rossz lakáskörülmények emellett jelentős mértékben hozzájárultak a közegészségügyi viszonyok romlásához (pl. csecsemőhalandóság, TBC stb.), mely problémák kezelése szintén a bányavállalatra hárult.

Az 1930-as évek második felétől kezdődően oly annyira csökkent az üres bányatelepi lakások száma, hogy 1940-re a bányavállalat már egyetlen kiutalható ingatlannal sem rendelkezett.⁶⁶ Tekintettel arra, hogy a bányászati ágazat ebben az évben teljesítőképességének legfelső határát is elérte, a vállalat vezetése, anyagi megfontolásból, a hagyományos kolónia építését már nem találta megfelelőnek. Mivel a MÁK Rt. rövid távú tervei között a munkavállalói létszám bővülésével (200-300 fő) járó iparfejlesztés szerepelt, emiatt szükségessé vált a meglévő lakásállomány mihamarabbi bővítése.⁶⁷ Ezen lépések megtételét az is sürgette, hogy a munkáscsaládok a növekvő kereslet miatt a környező településeken már csak rendkívül magas, közel 30 pengős áron bérelhettek „lakásokat”. Ezek többnyire lakhatás céljára jóformán alkalmatlan ólak, istállók és faskamrák voltak.⁶⁸

A krónikus lakáshiány okozta problémák enyhítésére 1941-ben megszületett elképzelés szerint a vállalat támogatást nyújtana a munkások házépítéséhez. A munkások efféle tulajdonszerzését a korabeli vezetés már csak azért is támogatta, mivel szerintük „közismert tény, hogy a munkás a polgári gondolat hű harcosává válik a pillanatban, mihelyt bármilyen kis ingatlannak, házacskanak tulajdonába jut”.⁶⁹

⁶³ MOL Z-253 134. cs. 672. d. „Lakáskimutató 1940. december hóról” alapján

⁶⁴ MOL Z-253 134. cs. 672. d. „Lakáskimutató 1940. december hóról”

⁶⁵ Hilscher, 1939:105

⁶⁶ MOL Z-253 134. cs. 672. d. 1941. máj. 10.

⁶⁷ MOL Z-253 134. cs. 672. d. 1941. febr. 22.

⁶⁸ MOL Z-253 134. cs. 672. d. 1941. febr. 22.

⁶⁹ Csépanyi, 1972:141

Mindezek gyakorlati megvalósítására több elképzelés is született. Az egyik szerint a bányavállalat saját szervezésében oldaná meg munkásai lakhatással kapcsolatos problémáit, a másik szerint viszont más szervezetek (pl. az Országos Falusi Kislakásépítő Szövetkezet /továbbiakban: OFAKSZ/ vagy a Komárom Vármegyei Közjóléti Szövetkezet) bevonásával kezelné ezt a kérdést. Rehling Konrád, bányagazgató szerint a bányamunkások az OFAKSZ kölcsönével 800 pengős támogatásra lennének jogosultak, amely összeg azonban nem fedezné a lakásépítés várható teljes költségét (3500 ill. 5000 P). A körülbelül 150-160, 1-2 szobás lakóházak építéséhez szükséges 220-230 női-es telkeket vagy a MÁK Rt., vagy pedig a tőkével rendelkező munkások vásárolnák meg és a házakat egy építési vállalkozóval építtetné fel. A hiányzó pénzüsszeget a vállalat 2.5-3 %-os kamattal terhelt, 10-20 éves futamidejű kölcsön nyújtásával biztosítaná. A Közjóléti Szövetkezet támogatásával pedig 5 év alatt 100 szoba-konyha-kamrás lakás megépítését tervezték, amelyhez szintén telkekre és kedvezményes áru építőanyagra lett volna szükség. A parcellákat a munkások, 3-5 P/négyszögöles áron, a bányahídi erőmű és a templom közötti területen vásárolhatták volna meg. A 600-1000 P értékű telkeken 3000-3200 pengőért építhettek volna házakat, amelyhez a követ 2 km-ről szállították volna, a téglát pedig helyben gyártották volna ún. pécsi szabadalommal (a nyers téglához szénport kevertek, mely eredményeképpen „üvegkeménységű” téglát nyertek). Az 1-2 fővállalkozó, valamint a helyi iparosok bevonásával építendő házakkal azokat a sokgyermekes családokat támogatták volna, akik vállalni tudták vagy a 0.5%-os kezelési költséget és a 60 gyalog-, valamint az 5 fuvarnapszámot vagy pedig telekkel rendelkeznek vagy a napszámot készpénzzel meg tudják váltani.⁷⁰

A MÁK Rt. vezérigazgatója levelében támogatásáról biztosította a helyi bányavezetést és azt javasolta, hogy az építkezni szándékozó munkavállalóknak kínálja fel megvételre az üzemi célokra másként már nem hasznosítható földterületeket. Ezeket az egyenként 200 négyszögöles telkeket az egykori vásárlási árért (1.55 P /négyszögöl) értékesítették volna és a házépítéshez legfeljebb 2000 pengős hitelt nyújtottak volna, mivel a Rehling Konrád által javasolt árat soknak tartotta. /Az előzetes kalkulációk alapján az egyszobás lakóházak építési költségét 3500 pengőre, a kétszobásokét pedig 5000 pengőre becsülték./ A vállalat vezetője egyúttal jelezte, hogy az OFAKSZ kölcsönrel építkező munkásoknak is hajlandó megfelelő telket biztosítani, ám ennek részleteiről a fennmaradt levéltári források nem tesznek említést.⁷¹

A lehetséges megoldási módok vizsgálatakor szükséges volt felmérni a potenciális igénylők körét. A vállalat tervei között szerepelt, hogy már 1941 nyarán megindítja kislakásépítő programját, ám ennek sikerében erősen kételkedtek. Az eredeti elképzelések szerint a bányavállalatnál már hosszabb ideje (legalább 10 éve) alkalmazásban álló és megtakarítással rendelkező bányatelepi munkások egy részét juttatták volna saját tulajdonhoz és az időközben felvett új munkavállalókat az emiatt megüresedő telepi lakásokban helyezték volna el. Az ötlet kétségtelenül jó volt, ám a munkások jelentős része éppen azért nem vállalta a programban való részvételt, mert joggal tartott attól, hogy emiatt elveszíti korábban élvezett privilégiumainak egy részét (pl. az ingyenes víz- és energiaellátás).⁷²

A munkások másik része azonban ilyen feltételek mellett is vállalta az építkezéssel kapcsolatos terheket. A jelentkezők egyik csoportja Alsógalla, Bányahida és Felsőgalla községek területén házhellyel és/vagy építés alatt álló házzal rendelkezett és társulati tulajdonú lakásban élt. A második csoportba a környező településeken házhellyel bíró, a

⁷⁰ MOL Z-253 134. cs. 672. d. 1941. febr. 22.

⁷¹ MOL Z-253 134. cs. 672. d. 1941. febr. 27.

⁷² MOL Z-253 134. cs. 672. d. 1941. május 10. Aktajegyzet

harmadikba pedig a 2000-4500 pengős támogatást kérőket sorolták. Végül voltak olyanok is, akik a hitelt igényelték volna, de házhelyük nem volt.⁷³

A házépítési kölcsönt igénylők adatait tartalmazó, 1941 nyarán készült listák szerint az akcióra 14, 110-120 pengős havi jövedelemmel rendelkező felszíni munkás (motorór, napszámos) jelentkezett, akik közül hárman Alsógallán, kilencen Bánhidán és ketten Felsőgallán éltek.⁷⁴ A hitelnyújtás végső feltételrendszere szerint, a házhellyel már rendelkező munkavállalóknak a MÁK Rt. 20 féléves törlesztésre, legfeljebb 2000 pengős kölcsönt adott. A kölcsönt 1.5%-os kamatra kapták és az utolsó részlet törlesztéséig a tulajdont jelzálog terhelte. A házhely tulajdonba vételétől számított fél éven belül az építkezést el kellett kezdeni és újabb fél éven belül be kellett fejezni. Az építési terveket és a vállalkozóval kötött szerződést a Tatabányai Bányagazgatóság Építési Osztálya hagyta jóvá. A ház elkészültét követően a bánya illetékes osztálya adta ki a lakhatási engedélyt és az építkezőket felszólította telepi lakásuk 15 napon belül történő elhagyására.⁷⁵ A levéltári források azonban arról már nem szólnak, hogy milyen eredménnyel zárult a lakásépítési akció és ennek segítségével hányan jutottak saját tulajdonhoz.

A bányavállalat más módszerekkel is megpróbálta a telepi lakások számát bővíteni. Egy 1941 májusában kelt bizalmas levélben a MÁK Rt. központja azt jelezte, hogy minden olyan telepi lakással rendelkező munkavállalónak hajlandó 500 P kárpótlást fizetni, aki valamely környékbeli településen ingatlannal rendelkezik és vállalja, hogy telepi lakását feladva abba elköltözik.⁷⁶ A szóba jöhető személyek többsége olyan, a környékbeli házát bérbe adó és családjával a bányatelepen élő altiszt volt, akik 500-1000 P fejében rögvést elhagytak volna a telepet. Néhányan csak azért utasították vissza a felkínált lehetőséget, mert a kiköltözésüket követően a nagy távolság miatt nehezen tudták volna az illetményeszen hazaszállítását megoldani, másrészt a gyermekek iskolába és a dolgozó családtagok munkába jutását is körülményesnek tartották.⁷⁷

A háborús évek lakáspolitikai intézkedéseivel a vállalat vezetői - a korábbi gyakorlattal szemben - már nem a telepszerű építkezéseket preferálták, hanem a munkavállalók saját házhoz juttatását, amely egyúttal a munkaadók és munkavállalók közötti viszony átalakulását (ti. a függőségi érzés csökkenését) is maga után vonhatta.

A bányatárspénztár feladatkörének változása

Az egyik legrégebbi munkásjóléti intézménynek a bányatárspénztárakat (korábbi néven: a bányatársládákat) tekinthetjük. A bér munkásléttel együtt járó különféle kockázatok (baleset, betegség, öregség) kezelésében jelentős szerepet játszó intézmény és az általa nyújtott szolgáltatások, ellátások a civilizációs folyamat szempontjából is jelentősek, mivel az iparfejlődéssel párhuzamosan megnövekedtek azon külső veszélyforrások, amelyek fokozták a bizonytalanságot és kiszámíthatatlanná tették a jövőt.⁷⁸ A biztosítás léte segített erősíteni a racionális előrelátás társadalmilag kialakított képességét, azt, hogy mindenki számolni tudjon mai cselekedete holnapi hatásával.⁷⁹ A biztosítás emellett lehetővé tette, hogy a magántulajdonnal nem rendelkező munkás mégis valamilyen tulajdonhoz jusson. Ez pedig a

⁷³ MOL Z-253 134. cs. 672. d. 1941. május 16.

⁷⁴ MOL Z-253 134. cs. 672. cs. 1941. jún. 17.; júl. 10.; júl. 26.

⁷⁵ MOL Z-253 134. cs. 672. d. 1942. ápr. 9.

⁷⁶ MOL Z-253. 134. cs. 672. d. 1941. május 21.

⁷⁷ MOL Z-253 134. cs. 672. d. 1941. máj. 16.

⁷⁸ Ld. bővebben: Simonik, 2003

⁷⁹ Ferge, 2000a: 38-46

társadalmasított tulajdon volt, amely eredményeképpen megszűnt az a röghöz kötöttség és személyi függés, amely a korábbi történeti korokban a védelemmel mindig együtt járt.⁸⁰

A bányamunkásság biztosításának szabályozásával az 1854-es osztrák bányatörvény foglalkozott, mely jogszabály a munkáltatókat saját bányatárspénztár felállítására kötelezte. A helyi bányatárspénztárba minden munkásnak kötelező volt belépnie. A tatabányai bányamunkások és bányavezetők 1898-ban 838 fővel alapították meg a MÁK Rt. Tatai-vidéki Bányaműveinél Fennálló Társpénztárát, melynek elnöke a helyi bányagazgató volt.⁸¹

A választmány az elnökből, a bányagazgató-helyettesből, tagokból, póttagokból és egy választott számvevőből állt. A tagok és a póttagok 50%-át a társpénztári tagok közül választották.⁸² A bányatárspénztár önigazgatásának az egyik legnagyobb előnye az volt, hogy a munkásban felébresztette és fejlesztette „a polgári öntudatot, az önálló, szociális gondolkodást, a felelősség és a közösség iránt való kötelezettségérzetet”, azaz részvételükkel egy új viselkedésmód elsajátítására nyílt lehetőségük.⁸³

Ha a bányatárspénztár taglétszámát összevetjük a munkáslétszámmal, akkor elmondhatjuk, hogy a bányamunkások többsége már viszonylag korán védelmet élvezett a munkával járó kockázatokkal szemben. A bányanyitást követő évtől kezdődően egyre jobban nőtt a társpénztári tagok aránya és 1912-re már a munkások 99. 23%-a tartozott ebbe a csoportba.

A bányatárspénztári tagok aránya 1898-1912 között⁸⁴

Év	Taglétszám	Munkáslétszám	Tagok aránya (%)
1898	838	1250	67,04
1900	2000	2800	71,42
1905	4000	4803	83,28
1912	7000	7054	99,23

Ezek az adatok azonban némiképp félrevezethetnek bennünket, ha nem vesszük figyelembe a társpénztári rendszer sajátosságait. A megalakulást követő első időszak egyik legnagyobb hiányossága éppen az volt, hogy a különböző vállalatoknál működő társpénztárak nem ismerték el a másikat eltöltött éveket, ezáltal a munkahelyet változtató bányászok nem vehették igénybe az új munkahelyen működő társpénztár nyújtotta szolgáltatásokat.⁸⁵

Mindennek kettős hatása volt. A munkavállalók ugyan védelmet kaphattak a különböző kockázatokkal szemben, ezzel egyidejűleg azonban jelentős mértékben csökkent a mozgásszabadságuk, hiszen munkahelyváltás esetén elestek a biztonságot nyújtó szolgáltatásoktól, ellátásoktól. A tatabányai munkaerő-vándorlás adatait vizsgálva rögtön szembetűnik a nagyfokú fluktuáció, melynek egyenes következménye az volt, hogy - elegendő járulékfizetési idő hiányában - a munkavállalók jelentős része csak a társpénztári szolgáltatások szűk körére volt jogosult.

⁸⁰ Castel, 1998:272-287

⁸¹ MOL Z-252 56. cs. 284. d.

⁸² A MÁK Rt. alkalmazottai, 1937:24

⁸³ Oczwirk, 1914/4:217

⁸⁴ MOL Z-252 56. cs. 284. d. „Ismeretítés a MÁK Rt. Tatai-vidéki Bányaműveinél Fennálló Társpénztára kebelén belül működő intézményekről” 1928. máj. 4. ; „Évi jelentés 1938. évről” ; Tatabánya története I, 1972:78 ill. 65 alapján

⁸⁵ Heller, 1923:228

Munkaerő-vándorlás a tatabányai bányüzemnél 1898-1901⁸⁶

Év	Átlagos munkáslétszám	Felvétel	Távozás	Növekedés
1898	817	605	406	145
1899	1385	1714	1133	581
1900	2117	2957	2217	740
1901	2744	2609	1939	670

A Bányatárspénztár kezdetben csak beteg- és nyugbérbiztosítással kapcsolatos ügyekkel foglalkozott. A társpénztár nyújtotta szolgáltatások és ellátások köre eltért az állandó és az ideiglenes tagok esetében. Az állandó tagok közé a 15-45 éves férfi munkavállalók tartoztak, az ideiglenesek közé pedig a 15 évesnél fiatalabb, a 45 évesnél idősebb és a 8 napnál kevesebb ideig foglalkoztatott férfi alkalmazottakat, valamint a női munkavállalókat sorolták.⁸⁷

A Bányatárspénztár alapszabályát 1901-ben módosították először és ekkor kerültek bele a tagok és hozzátartozóik nyugellátásával foglalkozó részek. A nyugellátásra a legalább 10 éves társpénztári tagsággal rendelkező állandó tagok és családtagjaik voltak jogosultak, ez alól kivételt képeztek a munkaképtelenné vált munkavállalók, mivel ők szolgálati idejük hosszától függetlenül ellátást kaphattak.⁸⁸ Az 1922-es esztendőben a társpénztár nyugbér- és a betegbiztosítási ágazata, betegsegélyező-pénztár és nyugbérpénztár néven különvált egymástól. Ezen szervezeti változás után a társulat a munkavállalók által befizetett betegbiztosítási járulék mértékével megegyező összeggel támogatta az alkalmazottak betegbiztosítását.

A korábbiakban a két ágazat részére átutalt társulati adományokat ekkor már teljes egészében a nyugbérbiztosítási ágazat kapta és emellett a MÁK Rt. az 1%-os nyugbérjárulék teljes összegének, 1924 szeptemberét követően pedig a 2%-ra emelkedett járulék felének befizetését is átvállalta. A nyugbér értékét a pénzromlás mértékének megfelelő szorzószám alkalmazásával indexálták.

Az öregkor kockázata ellen védelmet nyújtó nyugbér nagysága a szolgálati idő hosszától, a munkás korábbi munkabéréből függött, emiatt joggal feltételezhetjük, hogy az alacsony munkabérek miatt a munkavállalók többsége a megélhetését csak alig fedező nyugbérre volt csak jogosult. A másik probléma az lehetett, hogy a munkavállalók többsége a bányamunka embert próbáló volta miatt nem érte meg az öregkort, emiatt nem is részesülhetett ezekből az ellátásokból. Mindezek következtében pedig éppen az a bizonytalanság érzet nőtt, amelynek enyhítésére a biztosítási rendszer létrejött.

A Bányatárspénztár nyugbérbiztosítási ágazata 1926. december 31-én megszűnt és feladatait először az Országos Munkásbeteg-segélyező és Balesetbiztosító Pénztár, később az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) vette át. A járulékfizetés mértéke 1929 januárjától az átlagos napibérhez igazodott és az egyik felét a munkaadó, a másik felét a munkavállaló fizette. Az új nyugbérabszabályok szerint a társpénztár nyugbérágazatánál megszerzett biztosítási időt is figyelembe vették.⁸⁹ A 4400/1926. NMM sz. rendelet értelmében, 1927. január elsejétől a Bányatárspénztár kizárólag betegbiztosítási ügyekkel foglalkozott. Az 1927. évi XXI. tc. hatályba lépését követően oly módon bővült a betegség esetére biztosítottak köre, hogy a nyugbérések, egy meghatározott jövedelemhatárt meg nem haladó tisztviselők, tanítók és más alkalmazottak is a Bányatárspénztár tagjai lehettek. A biztosítási járulék (5.14%) felét a társulat, a másik felét a tag fizette.

⁸⁶ Tatabánya története I., 1972:57

⁸⁷ Litschauer, 1902:104

⁸⁸ MOL Z-252 32. cs. 168. d.

⁸⁹ MOL Z-252 32. cs. 168. d.

A korabeli statisztikákat tanulmányozva megállapítható, hogy az ipari munkavállalókat érintő kockázatok (baleset, betegség, öregség, rokkantság) közül a baleseti kockázat volt az, amelyik a bányászatban foglalkoztatottakat – a más iparágakban dolgozókhöz képest – sokkal súlyosabban érintette.

Az üzemi balesetek száma a MÁK Rt. tatabányai bánya- és ipari üzemeiben 1927-1936 között⁹⁰

Év	Munkáslétszám	Balesetek száma	Súlyos balesetek	Halálos balesetek
1927	6138	2728	938	3
1928	6152	2085	998	3
1929	6492	2153	1072	3
1930	6366	1506	880	-
1931	6061	1392	834	3
1932	6219	891	527	3
1933	5817	791	274	3
1934	5873	921	566	-
1935	5768	887	565	6
1936	5989	932	603	1

Tatabányán a munkavállalói létszámhoz viszonyítva is rendkívül magas volt a balesetek bekövetkezésének gyakorisága. /1927-ben a 6138 munkavállalóra 2728 baleset jutott, amelyből 938 súlyos, 3 pedig halálos kimenetelű volt.⁹¹ A magas arányok egyik oka a balesetvédelmi eszközök részleges vagy teljes hiánya, a másik pedig „a munkások alacsony szellemi nívója”, amelynek emelését a balesetek megelőzésének egyik leghathatósabb eszközének tartották.⁹²

Mivel az 1907. évi XIX. tc. hatálya a bányászatban és kohászatban dolgozókra nem terjedt ki, a bányamunkások balesetbiztosítását más módon kellett megoldani. A MÁK Rt. 1912 márciusában egy munkásbaleset-biztosító pénztár felállításáról döntött, mely 1919 januárjáig látta el a balesetbiztosítással kapcsolatos teendőket. A pénztár működtetésével kapcsolatos terheket teljes egészében a társulat viselte és a pénztár nyújtotta szolgáltatások pedig megegyeztek az 1907-es törvénycikkben foglaltakkal. Az 5400/1919. ME sz. rendelet értelmében a bányamunkások kötelező balesetbiztosításának ügyével 1919. január elseje után az Országos Munkásbeteg-segélyező és Balesetbiztosító Pénztár foglalkozott, melynek helyi szerve a Bányatárpénztár lett.

A Bányatárpénztár a balesetet szenvedett munkásokat szolgálati idejüktől és társipénztári tagságuktól függetlenül először járadékban, majd 1926-tól kegydíjban részesítette és emellett a halálos balesetet szenvedett bányamunkások hozzátartozóiról is gondoskodott. A társulat a munkavégzés során megrokkant bányászok egy részét munkaképesség-csökkenésüknek megfelelő munkakörben (többnyire örként) tovább is foglalkoztatta.

A baleset, a betegség, a rokkantság, valamint az öregség kockázata elleni védelem megszervezése mellett a Bányatárpénztár feladata volt a vállalat jóléti intézményeinek (pl. gőzfürdő, egészségügyi ellátórendszer, anya- és csecsemővédő intézetek stb.) létesítése, működtetése és/vagy anyagi támogatása is.

⁹⁰ Berényi, 1935:6 ; Hilscher, 1939:69 alapján

⁹¹ Berényi, 1935:6

⁹² Krisko, 1911:12

Az egészségügyi ellátórendszer

A tatabányai egészségügyi intézményrendszer kialakításában és működtetésében mind a bányavállalatnak, mind pedig a Bányatárspengztárnak jelentős szerepe volt. A társulat az intézmények létesítésével kapcsolatos költségeket teljes egészében, a felszerelési költségeket pedig részben fedezte és az ezeket fenntartó Bányatárspengztárnak minden évben jelentős összegeket adományozott. A Bányatárspengztár az intézmények személyi és dologi kiadásait, a társulati tulajdonú épületek bérleti díját, a kórházi berendezések vételárának egy részét, a betegellátás költségeit, valamint az orvosi- és az ápolószemélyzet illetményeit fedezte. A MÁK Rt. Tatai-vidéki Bányaműveinél Fennálló Társpengztára a bányorvosi teendők ellátására már megalakulásának első évében egy szakember foglalkoztatása mellett döntött. A taglétszám növekedésével folyamatosan bővült a társpengztár alkalmazásában álló orvosok száma és 1940-re a helyi egészségügyi intézményekben már tizenegyen dolgoztak. A környező településeken élő tagok gyógykezelését a társpengztárral szerződéses jogviszonyban álló körorvosok (4-7 fő) végezték. A fogorvosi és iskola-fogorvosi teendőket szintén egy szerződéssel foglalkoztatott szakorvos látta el.⁹³

Az ipari munkások rossz egészségi állapotát több tényező együttes hatása eredményezte: a nincstelenség, a rossz táplálkozás, valamint a higiénés ismeretek hiánya.⁹⁴ Egyes korabeli vélemények szerint ez a kedvezőtlen helyzet némiképp javulhatott volna, ha az iparban foglalkoztatott orvosok nagyobb szerepet vállaltak volna a munkások egészségnevelésében.⁹⁵ Hiába működött kiválóan a vállalat egészségügyi ellátórendszere, ha a munkavállalók jelentős része még a legalapvetőbb közegészségügyi ismeretekkel sem rendelkezett. Ezek hiánya viszont jelentős mértékben rontotta az egészségvédelmi munka hatékonyságát és eredményességét.⁹⁶ A társulat a bányorvosok bevonásával több olyan ismeretterjesztő előadássorozatot szervezett, amelynek elsődleges célja az alapvető higiénés ismeretek átadása volt, amely kedvező esetben kisebb vagy nagyobb életmódváltással is együtt járhatott.

A bányatelep növekedésével egyidejűleg szükségessé vált egy új bányakórház építése is. A 120 (szükség esetén 135) beteg kezelésére alkalmas 22 kórtermes, emeletes épületet 1912-ben adták át és ezzel egyidejűleg a Bányatárspengztár választmánya 14 betegápoló nővér és 2 férfi ápoló felvételét is megszavazta. Az 1940-es évek elején a már meglévő épülethez további négy kórtermet építettek és ennek eredményeként a kórházi ágyak száma 189-re emelkedett.⁹⁷

⁹³ MOL Z-252 32. cs. 168. d. 19. p. Ismertetés 1940

⁹⁴ Az OMBKE, 1924:37

⁹⁵ Jegyzőkönyv, 1909:457

⁹⁶ Oczvirk, 1911/17:289

⁹⁷ Berényi, 1935:4 ; MOL Z-252 56. cs. 284. d. Ismertetés a MÁK Rt. Tatai-vidéki Bányaműveinél Fennálló Társpengztára kebelén belül működő intézményekről 1928. május 4.



A bányakórház épülete

A bányatárspegyári tagokat gyógyszerekkel és gyógyászati segédeszközökkel ellátó házi gyógyszerterát 1899-ben nyitották meg. A taglétszám és a betegforgalom növekedése miatt 1913-ban szükségessé vált egy új gyógyszerterát felépítése. A kétszintes épület földszintjén három gyógyszerhelyiséget, egy várótermet, laboratóriumot, raktárt, ügyeletet szobát és irodahelyiséget, az emeleten pedig a két gyógyszerész lakását alakították ki.⁹⁸ A megnövekedett forgalom miatt a társpegyár választmánya folyamatosan bővítette az alkalmazottak számát és emiatt 1940-ben már öt gyógyszerész látta el a gyógyszerészeti teendőket.⁹⁹

Az 1930-as években tovább bővült a munkások egészségvédelmét szolgáló intézmények köre és a vállalat vezetőinek kezdeményezésére az évtized második felétől lépések történtek a már működő anya- és csecsemővédelmi ellátórendszer fejlesztésére, egy tudógondozó intézet és egy erdei iskola felállítására is.

A vállalat szerepe a tatabányai anya- és csecsemővédelmi rendszer kiépülésében és működésében

A kor egyik legsúlyosabb közegészségügyi problémája, a magas csecsemőhalandóság, Tatabányát sem kerülte el. A korabeli jogszabályok szerint a községeknek és a helyi társadalomnak volt a feladata, hogy az anya- és csecsemővédelmi intézmények létesítését és működtetését koordináló Országos Stefánia Szövetség helyi munkáját támogassák. Mivel Tatabányán a község és a bányatársulat azonos fogalmat jelentettek, a helyi társadalom pedig egyet jelentett a társulattal, mint jogi személlyel és annak alkalmazottaival, ezért a MÁK Rt-re hárult a helyi anya- és csecsemővédelmi intézményrendszer kialakításához szükséges első lépések megtétele.¹⁰⁰

A bányavállalat nemcsak a rendszer kialakításában játszott szerepet, hanem működtetéséhez is jelentős mértékben hozzájárult. A MÁK Rt. vezetői többször is hangsúlyozták, hogy „bányavállalat ezen anyagi áldozatot évről évre szívesen hozza meg,

⁹⁸ MOL Z-252 56. cs. 284. d. 1928. máj. 4.

⁹⁹ MOL Z-252 56. cs. 284. d. Ismertetés a MÁK Rt. Tatai-vidéki Bányaműveinél Fennálló Társpegyárak kebelén belül működő intézményekről 1928. május 4. ; Ismertetés 1940.

¹⁰⁰ MOL Z-252 54. cs. 273. d. 1923. okt. 7.

mert ezt jó befektetésnek látja, s ezen anyagi segítséggel lehet a bányavállalat legszebb virágát – a munkás gyermekét – felnevelni úgy, hogy ezen generáció szellemi és fizikai fejlettségükkel úgy szegény magyar hazánknak, mint a vállalatnak mindenben és mindenkor tetterkész (sic!) munkásaivá váljanak.”¹⁰¹

A társulat vezetése már 1922-ben foglalkozott a magas csecsemőhalandóság elleni küzdelem lehetséges formáival, ám döntést csak egy évvel később hoztak. A társulat vezetése három védőintézet felállítására mellett döntött, amelyhez azonban ki kellett kérnie az Országos Stefánia Szövetség véleményét. A szervezet a védőintézetek létesítését csak abban az esetben támogatta, ha a védőnők részére a társulat lakást, az orvosi teendők ellátására pedig orvost biztosít.¹⁰² 1926-ban végül megalakult a „Tatabányai Stefánia Szövetség az Anyák és Csecsemők Védelmére”, amelynek keretében elsőként a pártfogónői szervezet jött létre. A szervezet önkéntesei -elsősorban a tisztviselők házastársai- a gyermekes családok látogatása, gondozása mellett, minden évben ruhaadományokkal segítették a bányatelepeken élő szegénysorsú csecsemőket. Az egészségügyi teendők ellátására az Országos Stefánia Szövetség három védőnőt küldött Tatabányára. Munkabérüket, lakásukat, valamint a lakhatással kapcsolatos kiadásait (világítás, fűtés) a társulat fedezte. A három védőintézetet a Bányatárspénztár által fenntartott rendelőintézetekben állították fel. elsősorban a pénztárral kapcsolatban állók (tagok vagy hozzátartozók) védelmét és gondozását látta el.¹⁰³

A védőintézetekben nyújtott szolgáltatások közé tartozott: a társpenztári tagok terhes hozzátartozóinak nyilvántartásba vétele, rendszeres orvosi ellenőrzése, otthoni szülés esetén a szülészeti vándorláda kölcsönadása. Az anyakönyvvezetőnél bejelentett újszülöttek szüleinek tanácsadást nyújtottak és a gyermekek fejlődését egészen 3 esztendőig figyelemmel kísérték. A védőnők és a pártfogónők jelzése esetén a rászorulóknak segítyt adtak és szoptatási jutalomban részesítették a többgyermekes anyákat, valamint azokat, akik idegen csecsemő szoptatását vállalták.

Az 1920-as évek második felében a tejellátás megszervezése került a helyi anya- és csecsemővédelmi rendszer új feladatai közé. 1928. május 1-én kezdte meg működését a tejkonyha, ahol kizárólag ellenőrzött termelőtől származó tejet vettek át és dolgoztak fel. Működtetéséhez a társulat helyiség biztosításával, a takarítás, a fűtés, a világítás költségeinek, valamint a két napszamos fizetésének átvállalásával járult hozzá. Emellett évi 160 liter tejet is adományozott a csecsemőknek és édesanyjuknak.¹⁰⁴

A beteg, a keverten vagy mesterségesen táplált csecsemőknek és a fejletlen kisdedeknek kétéves korukig, orvosi rendelvényre tápszert adtak. A MÁK Rt. alkalmazottainak egészséges csecsemői a társulattól fél éves korukig, kötelező orvosi ellenőrzés mellett, napi ½ liter „ ingyentejet” kaptak, melyhez a védő- vagy a pártfogónők javaslatára fél éves koruk után is hozzájuthattak.¹⁰⁵

¹⁰¹ MOL Z-252 54. cs. 273. d. Jegyzőkönyv „A Tatabányai Stefánia Szövetség az Anyák és Csecsemők Védelmére” 1932. március

¹⁰² MOL Z-252 54. cs. 273. d. 1923. okt. 7.

¹⁰³ MOL Z-252 54. cs. 273. d. Megállapodás a MÁK Rt. és A Tatabányai Stefánia Szövetség az Anyák és Csecsemők Védelmére között 1926. máj. 1.

¹⁰⁴ MOL Z-252 54. cs. 273. d. Évi jelentés az 1929. évről

¹⁰⁵ MOL Z-252 54. cs. 273. d. Megállapodás a MÁK Rt. és A Tatabányai Stefánia Szövetség az Anyák és Csecsemők Védelmére között 1926. máj. 1.

A csecsemőhalandóság alakulása a négy községben 1926-1939 között¹⁰⁶

Év	Csecsemőhalandóság (%)	Csecsemőhalandóság (országos)	Halandóság a gondozottak körében (%)
1926	16.56	16.7	10.55
1927	15.92	18.5	8.97
1928	-	17.7	6.73
1929	19.01	17.9	6.33
1930	14.08	15.2	3.53
1931	-	16.3	-
1932	15.13	18.6	5.98
1933	10.4	13.9	3.6
1934	10.59	15	3.34
1935	11.08	15.2	3.93
1936	9.53	13.9	3.62
1937	9.63	13.4	2.88
1938	10.4	13.1	2.95
1939	9.18	12.2	3.86

Az 1926 és 1939 közötti tatabányai adatok a csecsemőhalálozások csökkenését mutatják és még ennél is kedvezőbb irányú változások figyelhetők meg azon csecsemők körében, akiket a MÁK Rt. támogatásával működő védőintézetekben vettek gondozásba.

Már 1926-ban javaslatot tettek arra, hogy a Szövetség Bánhidán és Felsőgallán is létesítsen védőintézeteket, de erre csak 1939-ben került sor. Mivel az új intézmények megalakulását követően a Stefánia Szövetség régebbi fiókjai elestek a községi bevételektől, a MÁK Rt. kénytelen volt magára vállalni az elmaradt bevételek (5000 P /év) pótlását.¹⁰⁷

1940-ben a társulat 3000 pengős éves hozzájárulást, 9000 P védőnői illetményt, 2500-3000 P értékben tejadományt juttatott a Szövetségnek. A Bányatárspénztár 2000 pengős adománnyal, valamint rendelőintézeteinek használatba adásával támogatta a szervezetet. Az Országos Stefánia Szövetség évi 1100 pengőt fizetett ki a tejkezelőnőnek, Tatabánya község pedig évi 800 pengővel járult hozzá a működési költségekhez. Emellett a munkások bírságpénzéből 2000 pengőt utaltak át a védőintézeteknek.¹⁰⁸

A belügyminiszternek, az Országos Stefánia Szövetség feladatait 1941-től a zöldkeresztes mozgalomnak átadó rendelete a bányavállalatot a helyi anya- és csecsemővédelemben eddig betöltött szerepének újragondolására készítette. Miután az átalakulás a vártnál lassabb haladt, a védőnői béreket a társulat még 1941. januárjában is fizette. Ezzel egyidőben, a minisztériumban tárgyalás folyt arról, hogy Tatabányán és a többi bánya- és ipartelepen külön egészségvédelmi fiókszövetségeket kell létesíteni, illetve a már meglévőket továbbműködtetni.

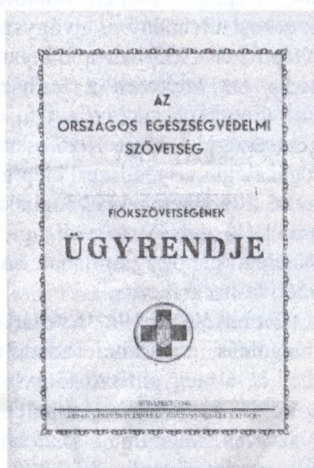
A zöldkeresztesek a Bányatárspénztár elnökének jóváhagyása mellett tanácsadóként foglalkoztatták a bányorvosokat. Az új szervezet a Stefánia Szövetség helyi fiókjainál alkalmazásban állt nővérek továbbfoglalkoztatását is vállalta. A nővérek tevékenységi köre általános egészségvédelmi, iskolaegészségügyi, szociális-, nemibeteg- és gümőkóros gondozással is kiegészült. A szervezeti változásokkal párhuzamosan a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat mellett megalakult egy társadalmi egyesület is, melynek tagjai jogi és természetes személyek lehettek. A társadalmi szervezet önmaga választotta tagjait és végezte el mindazt a szociális és karitatív munkát, amely magában foglalta a csecsemőkelengyék, a szoptatási jutalmak, a védencek részére biztosítandó természetbeni és

¹⁰⁶ MOL Z-252 54. cs. 273. d. Tatabányai Stefánia Szövetség éves jelentései ; Faragó, 1944:18-20; Darányi, 1939:132

¹⁰⁷ MOL Z-252 54. cs. 273. d. Évi jelentés az 1939. évről

¹⁰⁸ MOL Z-252 54. cs. 273. d. 1940. okt. 11.

pénzbeli segélyek folyósítását is. Tevékenységének anyagi háttérét adománygyűjtéssel biztosította. A részben autonóm szervezet felett az alispán gyakorolt felügyeleti jogot és az Országos Közegészségügyi Intézet szakmai irányítása alá tartozott. A korábbiakhoz képest változott az ellátandó körzetek nagysága, valamint a szolgáltatások alanyi köre, mivel már a bányatársulat alkalmazottain kívül másokat is el kellett látniuk.¹⁰⁹



Az Országos Egészségvédelmi Szövetség fiókszövetségének ügyrendje

Az átalakulás minél zökkenőmentesebb lebonyolítása érdekében egy munkaközösség állt fel a zöldkeresztesek és a Bányatárspénztár között. A Bányatárspénztárnak a zöldkeresztesek rendelkezésére kellett bocsátania rendelőintézteit. Mivel a védőnőket az egészségvédelmi szolgálat fizette, a társulat mentesült a korábbi készpénzjavadalmak (évi 6500 P) fizetési kötelezettsége alól. Az 1941. április 8-án megalakult Országos Egészségvédelmi Szövetség Tatabánya-bányatelepi Fiókszövetség munkáját a társulat évi 5000 pengővel, tejadománnyal, a védőnői lakások biztosításával, valamint a lakással kapcsolatos kiadások átvállalásával támogatta. A bányavállalat vezetői úgy döntöttek, hogy a tejkonyhát nem adják át az új szervezetnek, hanem társulati jóléti intézményként működtetik tovább.¹¹⁰

A Bányatárspénztár évi 2000 pengővel, Tatabánya község évi 800 pengővel, az állam a védőnői illetmények kifizetésével járult hozzá a szövetség működtetéséhez. Rehling Konrád ragaszkodott ahhoz, hogy a tanácsadást végző bányorvosok tiszteletdíját a bányavállalat fizesse, valamint ahhoz is, hogy a községi orvosok szolgáltatásait csak az egészségvédelmi tanácsadás alkalmával vehessék igénybe.¹¹¹

A szervezeti változásokat követően az elődközségekben tovább folytatódott az anya-és csecsemővédelmi munka, melynek jelentős szerepe volt a csecsemőhalandósági mutatók csökkenésében.

¹⁰⁹ MOL Z-252 54. cs. 273. d. 1940. okt. 2.

¹¹⁰ MOL Z-252 54. cs. 273. d. 1940. okt. 11.

¹¹¹ MOL Z-252 54. cs. 273. d. 1941. márc. 8.

A tüdőbetegség elleni küzdelem

A korszak egyik legsúlyosabb népbetegsége a tuberkolózis volt. Egy bányafőorvosi jelentés szerint a tuberkolózisban elhunytak aránya Tatabányán 1913-ban 1.7 %, 1916-ban pedig 5.1 % (az országban 3.4 %) volt.¹¹² Mivel a bányamunkások körében ez a betegség szerepelt a leggyakoribb halállokként, a bányavállalat vezetése már 1921-ben a síkvölgyi erdő szélén egy tüdőszanatórium felépítése mellett döntött. A szanatórium működtetésével kapcsolatos kiadásokat - az orvosi illetmény és gyógyszerköltségek kivételével - a társulat fedezte. A tüdőszanatórium épületét 1933-ban a Bányatárspénztárnak adta át a vállalat, a tüdőbetegek gyógyítását pedig ezt követően a kórház épületében kialakított 12 ágyas tüdőosztályon végezték.

Az Országos Közegészségügyi Intézet 1926-os megalakulását követően a kormány sorra adta ki a hazai közegészségügyi rendszer kiépítésével kapcsolatos jogszabályokat, amelyek közül több is érintette a tüdőbetegekkel foglalkozó intézmények működését. Ezek közül az egyik legfontosabb az 1940. évi. IV. tc. volt, amelyben a biztosítóintézeteket (köztük a bányatárspénztárt) arra kötelezték, hogy járuljanak hozzá a tüdő- és nemibeteg gondozó intézetek létesítési- és működési költségeihez.

Az ezzel kapcsolatos előmunkálatok 1941 februárjában kezdődtek meg.¹¹³ Az előzetes elképzelések szerint két megoldás tűnt kivitelezhetőnek. Az első szerint, amelyet a belügyminiszterrel egyetemben a vármegyei tiszti főorvos is támogatott, a tatai tüdőgondozó tevékenységét terjesztették volna ki a járás területére és a működésével kapcsolatos kiadásokat a közigazgatási szervek, valamint a biztosítótársaságok fedezték volna. Ez a megoldás az előkalkulációk szerint évente 8-10.000 pengővel terhelte volna meg a bányatárspénztár költségvetését, amely összeget tovább növelt volna a betegek utazási költségeinek fedezésére elkülönített további 3000 pengős tétel. A bányavállalat vezetése azonban a költségtakarékosabbnak tűnő második megoldás mellett döntött, mely szerint a vállalat egy önálló gondozóintézetet létesítene. A működési kiadások egy részét ebben az esetben is a négy községnek kellett volna fedeznie.¹¹⁴ A február végén megtartott országos értekezleten született döntés értelmében a szervezetek a lakosság megoszlásának arányában fogják a költségeket egymás között megosztani. Ennek megfelelően a társpénztárnak a komáromi tüdő- és nemibeteg gondozó intézetek éves kiadásainak 0.8%-át (200 ill. 140 P), a tatai tüdőgondozó kiadásainak pedig 42%-át (5548 P) kellett volna fedeznie.

Ennek hallatán a MÁK Rt. képviselői bejelentették, hogy a vállalat a bányakórház tüdőosztálya helyén egy tüdő- és nemibeteg gondozó intézetet fog létesíteni, mivel így mentesülne ezen kiadások fizetése alól. Johan Béla, belügyi államtitkár viszont jobbnak látta volna, ha Tatabányán egy új egészségház épülne, ám felvetését a vállalat vezetői forráshiányra hivatkozva elutasították. A minisztériumi ellenvetés ellenére Dr. Kontra László, m. kir. egészségügyi főfelügyelő mégis támogatta a vállalat elképzelését és úgy vélte, hogy a bányatárspénztár koncepcióját egy megfelelően összeállított kérelem benyújtását követően a belügyminisztérium is támogatni fogja.¹¹⁵ A gondozó létesítéséhez szükséges ingatlant 1941 márciusában az Országos Közegészségügyi Intézet képviselője, Dr. Cserba Zoltán és vitéz dr. Rády Ödön, komáromi m. kir. tiszti főorvos is megtekintette, ám véleményük szerint a kórház tüdőosztálya nem felelt meg a kívánalmaknak és emiatt mindketten az épület átalakítását javasolták. Eközben a bányatárspénztár vezetése a következő választmányi ülés egyik

¹¹² Bárdos, 1958:93

¹¹³ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1941. febr. 14.

¹¹⁴ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1941. febr. 17.

¹¹⁵ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 59-60. p. 1941. febr. 26.

napirendi pontjává tette a tüdőszakorvosi pályázat kiírását és a gondozó szervezésével kapcsolatos ügyeket.¹¹⁶

Mivel a szakmai felügyeletet gyakorló szervezetek nem támogatták a tüdőosztály átalakítását, ezért a helyi bányavezetés a gondozó helyszínéül a kórház udvarán lévő ápolói lakot jelölte ki. Terveik szerint az épületet csatlakoztatták volna a kórház fűtés- és melegvíz rendszeréhez és ezzel párhuzamosan csökkentették volna a tüdőosztály ágyszámát és szanatóriumi jellegét. A 15.429 pengőt felemésztő és várhatóan 1941 szeptemberéig tartó átalakítás egyetlen többlet költségét egy új röntgen megvásárlása jelentette volna. Az új eszköz beszerzése mellett szólt az az érv is, amely szerint a már meglévő gép élettartama ezáltal jelentősen növekedne és meghibásodása esetén a rendelést nem kellene szüneteltetni.¹¹⁷ A bányatárspénztár június 9-i választmányi ülésén Berényi Oszkár ügyvezető bejelentette, hogy a gondozóintézet létesítésével kapcsolatos iratokat a vármegyei tiszti főorvoshoz, valamint az alispánhoz felterjesztette. Egyúttal döntés született a tüdőszakorvosi pályázat kritériumairól is. Eszerint a bányatárspénztár évi 3600 P alapbér, valamint 720 P üzemi jutalék ellenében kívánja foglalkoztatni azt a lehetőleg legalább 5 éves szakmai gyakorlattal rendelkező orvost, aki 35. életévét még nem töltötte be és hely- és/vagy nyelvismerettel rendelkezik. Emellett tevékenységét a vállalat vezetése szolgálati lakás biztosításával, valamint az 1 éves szolgálati viszony leteltét követően fizetésemeléssel is honorálná.¹¹⁸ A választmányi döntést követően mind az alispán, mind pedig a belügyminisztérium munkatársait foglalkoztatta, hogy a bányatárspénztár hozzájárulása nélkül a tatai intézet képes lesz-e a járás egész területét ellátni vagy ehhez más segítséget is igénybe kell e majd venniük. Mivel az elődközségekben élők többsége a társ pénztár tagja volt, ezért célszerűnek tűnt, ha a gondozóban nemcsak a tagokat, hanem a teljes lakosságot ellátják. Úgy vélték, hogy ez a kb. 5000 fő többlet nem jelentene akkora megerőltetést a biztosítónak, mivel jelentős részük úgysem venné igénybe a gondozó szolgáltatásait.¹¹⁹

Az önálló gondozóintézet felállítása után (1942. július) a vállalatnak már nem kellett volna a korábban megállapított éves hozzájárulást (5748 P) befizetnie, mert azt a megyei egészségvédelmi alap átvállalta volna. Ezzel azonban a belügyminisztérium annak ellenére nem értett egyet, hogy a támogatandó komáromi intézetet 1942-ben a MÁK Rt. munkavállalói közül senki, a tatait pedig csupán 3 fő vette igénybe.¹²⁰ A finanszírozással kapcsolatos kérdések tisztázatlansága miatt az ezzel kapcsolatos tárgyalások 1942 folyamán tovább folytatódtak és az elkészített előkalkulációk szerint az önálló intézet éves működési költsége (11.000 P) alig haladná meg a BM által meghatározott hozzájárulás mértékét (10.080 P). Ezt az összeget csupán az új röntgen beszerzési költsége növelné meg, amely hozzávetőleg 12.000 pengős, egyszeri kiadással járna.¹²¹ A pénzügyi kérdésekkel kapcsolatos problémák miatt a társulat vezetése már arra is felkészült, hogy mi lesz akkor, ha nem sikerül az új intézetet felállítania. Ebben az esetben két megoldást tartott elképzelhetőnek. A tatai gondozó vagy a bányaközségekben létesítene egy fiókintézetet, vagy pedig a bányatárspénztár szakorvosa heti egy napot Tatán rendelne. Az utóbbi lehetőséget rögtön el is vetették, mivel a biztosító a rendelkezéshez szükséges infrastruktúrát (pl. röntgen átszállítása) nem tudta volna biztosítani.¹²² A Belügyminisztérium a tatabányai tüdőgondozó intézet felállítását végül 1942 novemberében engedélyezte, de a tél beállta miatt az építkezés csak 1943 márciusában indulhatott meg. Ezzel egyidejűleg felülvizsgálták az előző évben kiírt orvosi pályázat

¹¹⁶ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1941. márc. 22.

¹¹⁷ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1941. máj. 12.

¹¹⁸ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1941. jún. 9.

¹¹⁹ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1941. aug. 6.

¹²⁰ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 27. p. 1942. jún. 12.

¹²¹ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1942. jún. 25.

¹²² MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1942. jún. 27.

feltételrendszerét is, mivel erre senki nem jelentkezett. Az új kiírásban már a korábbiakhoz képest magasabb bért kínáltak a leendő munkatársnak: az évi 4800 P törzsfizetés mellé, 960 P üzemi pótlékot, 400 P karácsonyi segélyt, 30%-os fizetési pótlékot, szolgálati lakást, valamint ezek évenkénti emelését ígérték.¹²³ Az építkezés elhúzódása miatt a vállalat vezetése újabb árajánlatot kért a kivitelező cégtől, amely a korábbiakhoz képest már 80%-kal magasabb összeget tartalmazott. A forrás- és az orvoshiány miatt úgy döntöttek, hogy a belügyminiszter felé jelzik, hogy az intézet felállításával kapcsolatos szervezőmunkát bizonytalan időre felfüggesztik.¹²⁴ Ennek ellenére a MÁK Rt. központja levélben utasította a bányatárspénztár válaszmányát, hogy december 21-i ülésén hozzon határozatot az átalakítási munkálatok megkezdéséről, sőt 1943 márciusában már az új röntgen beszerzéséhez is árajánlatot kértek.¹²⁵ Az év folyamán, az új intézmény létesítésének ügyében kedvező irányú fordulat következett be és ennek következtében a társpenztár 1943. évi jelentésében már az átadás időpontját is rögzítették.¹²⁶ A újonnan felállított tüdőgondozó 1944-ben kezdte meg működését.

Oktatáspolitikai

Már az 1890-es évek végén sor került az első társulati népiskola megnyitására és a gyors népességnövekedés miatt 1937-re ötre, 1940-re pedig már hétre nőtt a vállalat által fenntartott iskolák száma. Az iskolák mellett ekkoriban már hat, társulati óvoda is működött.¹²⁷ A bányatelepi iskolák gyarapodása mögött nemcsak a munkavállalói létszám emelkedése húzódott meg, hanem az a vélekedés is, amely szerint a telepi iskolák jelentős mértékben hozzájárulnak a többgenerációs munkáscsaládok kialakulásához, valamint működésük a munkások „erkölcsi és szociális emelkedését szolgálja és polgári öntudatát fejleszti”.¹²⁸ Ezt a törekvést csak tovább erősítette, hogy a tatabányai családok többsége nem adhatott át más gyermekeinek, mint a saját kultúráját, amely ebben a zárt és hierarchikus helyi társadalomban teljesen elkülönített világot (esetleg világokat) jelentett.¹²⁹ Az oktatási intézmények jelentős szerepet játszottak ezen külön világok közötti különbségek csökkentésében, mivel igyekeztek a helyi társadalom vezetői által képviselt értékeket, normákat és magatartásmintákat a telepen élők körében elterjeszteni.

A MÁK Rt. az oktatási tevékenység koordinálására létrehozta a Tatabányai Iskolaigazgatóságot, melynek feladatai között szerepelt az iskolarendszer egységesítése, valamint a helyi bányai igazgatósággal való kapcsolattartás is. A bányavezetés rendszeresen bekérte a legtöbbet hiányzó tanulók listáját és ha megállapítást nyert a szülők felelőssége, akkor a szülőket meg is büntethették. Ez a szülőkre irányuló külső kényszer kettős célt szolgált. A gyermekeknél (és rajtuk keresztül a szülőknél) a vezetés csak akkor számíthatott jelentős mértékű érték, norma és magatartásváltozásra, ha azok rendszeresen látogatták az oktatási intézményeket. Véleményük szerint a bányatelepen uralkodó körülmények miatt az iskolát ritkábban látogató gyermekek erkölcsi züllésnek, romlásnak vannak kitéve és tapasztalataik szerint nem volt ritka, hogy csavargókká, tolvajokká váltak.¹³⁰ Másrészt a bányavezetés világosan látta, hogy a megfelelő oktatásban és nevelésben részesülő gyermekek – hosszabb távon – a vállalat gazdasági sikerének garanciáját is jelenthetik.¹³¹

¹²³ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1942. nov. 27.

¹²⁴ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1942. dec. 10.

¹²⁵ MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1942. dec. 19. ; MOL Z-252 57. cs. 290. d. 1943. márc. 5.

¹²⁶ MOL Z-252 56. cs. 286. d. Évi jelentés 1943. évről

¹²⁷ MOL Z-252 32. cs. 168. d. 18. 1940. Ismertetés

¹²⁸ Oczvirk, 1914/5:300

¹²⁹ Ferge, 2000b:63

¹³⁰ MOL Z-252. 48. cs. 243. d. 288/1944. márc. 18.

¹³¹ Oczvirk, 1911:286-287

A vállalat nemcsak az iskolák létesítésével és fenntartásával kapcsolatos kiadásokat fedezte, hanem az alkalmazottak gyermekei részére ingyen biztosította az író- és tanszereket. A bányatelepi iskolákban folyó oktató és nevelőmunka sikerét és céljait jól jelzi az a tantestületi jegyzőkönyv is, amelyben megállapítják, hogy „a legintelligensebb, legokosabb gyerekek a telepen vannak, ahol azelőtt a szocializmus, a kommunizmus fészkelte, ott most az istenfélelem, hazaszeretet lépett a nyomába”.¹³² Az oktatói munka eredményességét jelzi, hogy a bányamunkások 45%-a 6 elemiit végzett.¹³³



Társulati elemi népiskola

A tatabányai bányamunkások többsége (95.3%) 6 elemivel vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezett és csak 1.5%-uk szerezte meg a szellemi munkakörök betöltéséhez (és egyúttal a mobilitáshoz) szükséges polgári iskolai végzettséget.¹³⁴ Miután az alapfokú oktatási intézményekben a gyermekek mindazon ismereteket elsajátíthatták, amelyekre egy leendő bányamunkásnak szüksége lehetett, emiatt a vállalat nem támogatta a diákok továbbtanulását. Ezt igazolja Tóth Sándor iskolaigazgató levele is, melyet 1942-ben a Tatabányán létesítendő polgári iskolai tanfolyam ügyében írt. Eszerint a tanfolyam megszervezését határozottan károsnak tartja, mivel „tönkreteszi a bányavállalat azon értékes törekvését, hogy Tatabányán törzsökös bányászcsaládok kialakulását, letelepedését biztosítsa. A négy polgárit végzett munkás kezéből könnyen kiesik a csákány és arra törekszik majd, hogy végzettsége szerint más munkakörben helyezkedjék el.”¹³⁵

A háborús évek helyi oktatáspolitikájában egyre hangsúlyosabb szerepet játszottak azok az intézkedések, amelyeket a vállalat vezetői a tanulási nehézségekkel küzdő, valamint a különböző egészségi problémákkal élő tanulók érdekében tettek. Ezekről a problémákról részletes kimutatásokat találhatunk a társulati iskolákban 1938-1942 között végzett hatósági orvos-egészségügyi vizsgálatokról szóló jegyzőkönyvekben. A vizsgálatok eredményeit összegző dokumentumokban három problémacsoportot jelöltek meg: a tanulási nehézségeket, bizonyos betegségek létét, valamint a gyermekek rossz életkörülményeire utaló jeleket (piszkos, tetves).

¹³² MOL Z-252. 50. cs. 246. d. 1932. nov. 20.

¹³³ Hilscher, 1939:103

¹³⁴ Hilscher, 1939:103

¹³⁵ MOL Z-252 48. cs. 243. d. 1942. aug. 14.

A társulat által fenntartott elemi iskolákban tanulási- és egészségi problémákkal élő tanulók száma (1938-1942)¹³⁶

Problémák	1938 (N=3068)	1939 (N=3015)	1940 (N=3006)	1941 (N=2821)	1942 (N=3060)
Tanulni képtelen	8	12	4	3	8
Gyenge képességű	45	36	40	36	32
Gümőkóros	180	182	188	168	143
Vérhajos	40	29	22	14	21
„Ideges”	30	21	16	13	22
Angolkóros	404	246	212	170	144
Pizkos	110	74	49	78	69
Tetves	19	28	18	54	60

A vállalat vezetői már az 1920-as években kísérletet tettek a tanulási képességekkel, valamint a rossz életkörülményekkel kapcsolatos problémák kezelésére szolgáló intézmények létesítésére, ám e téren jelentősebb eredményeket csak az 1930-as évek második felében értek el.

A MÁK Rt. vezetése 1923-tól minden évben közel 100 (1942-től 212), legyengült szervezetű munkásgyermek nyári üdülését támogatta. A Balatonlellén, Zamárdiban, valamint a Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület balatonszabadi üdülőjében 4-4 hetet eltöltő gyermekek szállás és étkezési költségeit (évi 7-8000 P-t, 1942-ben 16.250 P-t) teljes egészében a társulat fedezte.¹³⁷ A kiválasztás szempontjai között az első helyen a rossz egészségi állapot szerepelt. Mivel az iskolaegészségügyi vizsgálatok eredményeiből tudjuk, hogy a legyengült szervezetű gyermekek aránya az évente beutalható keretszámot lényegesen meghaladta, joggal feltételezhetjük, hogy további kritériumok is léteztek. Ezek mibenlétéről azonban a levéltári források nem tesznek említést.

Már a század első két évtizedében a legyengült szervezetű, a vérszegény és a tüdőbajra hajlamos gyermekek szabad levegőn történő gondozására és oktatására az ország több pontján (Szombathely, Sopron, Farkasgyepű) ún. erdei iskolákat létesítettek. A tatabányai bányavezetés 1937-ben kezdte meg az erdei iskola létesítésével kapcsolatos előkészületeket. A két legfontosabb feladat az iskola helyének kijelölése, valamint annak meghatározása volt, hogy az iskola bentlakásos legyen-e vagy pedig nyitott rendszerű. A tervekről a MÁK Rt. budapesti központja is értesült és 1937 júniusában a vállalat egyik igazgatója (Dr. Gosztonyi László) ezzel kapcsolatban felkereste a svábhegyi szanatóriumot. Az ott szerzett tapasztalatok alapján úgy döntöttek, hogy célszerűbb lenne egy bentlakásos intézményt létrehozni, mivel az oda- és visszautazás, valamint az otthoni egészségtelen környezet jelentős mértékben rontaná a napközben elért eredményeket.¹³⁸

Az erdei iskolát a kétholdas parkban található és 1933 óta üresen álló egykori tüdőszanatórium épületében szerették volna elhelyezni. Bár az épület kívülről és belülről is újszerű állapotban volt, belső átalakítását azonban mégis szükségesnek tartották. Az előzetes kalkulációk szerint a meglévő intézmény átalakítása 29.950 P-be került volna.¹³⁹

Az iskola alapszabálya szerint az 1937 októberében megnyitott „Vida Jenőné” Erdei Iskolát a vezérigazgató 40 éves szolgálati jubileumának emlékére létesítették. Az 56 gyermek befogadására alkalmas intézmény működési költségeit a vállalat Munkásjóléti Alapjából fedezték (17-18.000 P /év). Az egészségügyi teendők ellátását egy bányatorvos, a gyermekek oktatását pedig két tanítónő végezte. A társulat által fenntartott elemi iskolák I-IV. osztályába

¹³⁶ MOL Z-252 47. cs. 240. d. Az 1938-1942 között készített hatósági orvos-egészségügyi vizsgálatokról szóló kimutatások alapján

¹³⁷ MOL Z-252 32. cs. 168. d. Ismertetés 1940. ill. MOL Z-252 50. cs. 247. d. 1942. szept. 17.

¹³⁸ MOL Z-252 47. cs. 237. d. Dr. Gosztonyi László: Iskolaszanatórium

¹³⁹ MOL Z-252 47. cs. 237. d. 1937. szeptember 4.

járó tanulók közül az erdei iskolába azokat utalták be, akiket az iskolaigazgatók előzetes kijelölése után a tatabányai bányagazgató kiválasztott. A beutaltak közé azok a gyerekek kerülhettek, akik vagy gyengén fejlettek (pl. vérszegények, angolkórosak) vagy TBC-re hajlamosak voltak vagy pedig valamilyen súlyos betegségen estek át.

A megnyitás évében az iskola három turnusban (szeptember-december, december március, március-május) fogadta a diákokat, de már az első év végén világosan látszott, hogy a gyermekek egészségi állapotát három hónap alatt nem lehet jelentős mértékben javítani. Emiatt a vállalat vezetése úgy döntött, hogy ezt követően az erdei iskola évente csak két turnusban fogadja a gyermekeket. Amennyiben a beutalt gyermek egészségi állapotában az első turnus befejeztével nem mutatkozott jelentős mértékű javulás, az iskola vezetése további egy vagy két turnusban való részvételét javasolhatta. Ha a harmadik turnus sem járt eredménnyel, akkor a társulat igazgatója engedélyezhette a negyedik turnusban való részvételét.¹⁴⁰

Az Erdei Iskolába beutalt gyermekek egészségi állapotának változása az iskolaorvosi jelentések alapján¹⁴¹

Tanév	Teljesen egészséges		Kifejezetten javult		Kimaradt		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1938/39	73	53.28	54	39.43	10	7.29	137	100.0
1939/40	80	65.04	37	30.09	6	4.87	123	100.0
1940/41	80	68.37	31	26.5	6	5.13	117	100.0
1941/42	76	62.29	37	30.33	9	7.38	122	100.0

Az erdei iskola működésének hatékonyságáról az 1938-42 között készült iskolaorvosi jelentések is beszámolnak. A jelentésekben foglalt adatokból is jól látszik, hogy a beutalt gyermekek többsége teljesen egészségesen távozott az intézményből. A dokumentumok bár említést tesznek az időközben kimaradt gyermekek számáról, ám ennek okairól nem esik szó. Az erdei iskola épületét 1942-ben hadikórházzá alakították és emiatt az intézmény működését a társulat vezetése felfüggesztette.¹⁴²

A háború ideje alatt az oktatási intézményekben folyó munka nem egyszerűen nevelői munka volt, hanem kibővült a tanulók egészségvédelmével kapcsolatos feladatok ellátásával is. Mindezek jelentős mértékben hozzájárultak a gyermekek egészségi állapotának javulásához.

Kulturális és szabadidős intézmények

A vállalat vezetése már a bányanyitást követő években megkezdte a társulat kulturális és szabadidős intézményeinek kiépítését, mivel felismerte, hogy a bányamunkások művelődését szolgáló intézmények létesítésével elérhetővé válhat legfőbb célja: a munkavállalók szokásainak és gondolkodásmódjának megváltoztatása, valamint a békére és „szociális belátásra” történő nevelése.¹⁴³ Komárom vármegye 1941-es évkönyve szerint a MÁK Rt. tatabányai bányatelepén „a társadalmi, egyesületi és kulturális élet igen fejlett, a munkásság ennek következtében felvilágosult, szorgalmas, jóakarátú, hazafias gondolkodású és csekély kivétellel vallásos érzelmű.”¹⁴⁴

¹⁴⁰ MOL Z-252 47. cs. 237. d. A MÁK Rt. Vida Jenőné Erdei Iskolája szervezeti szabályzata

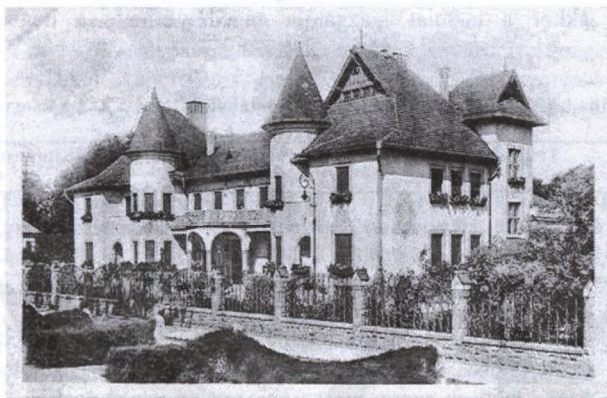
¹⁴¹ MOL Z-252 47. cs. 237. d. Az 1938-1942 között készült iskolaorvosi jelentések alapján

¹⁴² MOL Z-252 50. cs. 248. d. 1942. okt. 8.

¹⁴³ Oczwirk, 1914/6:364

¹⁴⁴ Komárom vármegye évkönyve az 1941. évre, 1941:224

Egy 1940-es kimutatás szerint a vállalat 4.495.995,64 pengőt fordított szociális és kulturális célokra, melyből 99354,18 pengőt a Népház és a bányatelepeken működő egyesületek kaptak. A társulat által létesített és működtetett kulturális intézmények közül az egyik legjelentősebb az 1917-ben megnyitott Népház volt. Az épület 750 férőhelyes nagyterme kiválóan alkalmas volt színi- és mozielőadások, valamint hangversenyek tartására. A vállalat létesítette és tartotta fenn a kulturális élet központjainak számító munkás- és tisztikaszinókat. A három telepi munkáskaszinónak 1940-ben összesen 1365 tagja és közel 4337 kötetes könyvtára volt. A munkáskaszinók nyújtotta szolgáltatásokat a bányamunkások közel egynegyede vette igénybe.¹⁴⁵ A kaszinói tagok újságot olvashattak, rádiót hallgathattak, biliárdozhattak, sakkozhattak és ismeretterjesztő előadásokon vehettek részt.



A tisztikaszinó épülete

Az egyesületek és egyéb szervezetek működtetésében nagy szerep hárult a társulati iskolákban és óvodákban dolgozó pedagógusokra, akik a Népházban, a kaszinókban, az ifjúsági egyesületekben, valamint a leánykörökben megtartott népművelési előadások állandó szereplői voltak. A tantestület minden tagjának munkaköri kötelessége volt, hogy évente 12 alkalommal, az általuk kiválasztott helyen és témában előadásokat tartsanak.¹⁴⁶ A legnépszerűbb programok az amatőr színjátszó csoportok előadásai, a főző-, a háztartási-, valamint a varrótanfolyamok voltak. A háztartási- és főzőtanfolyamoknak az volt a céljuk, hogy a résztvevők elsajátítsák a korszerű és gazdaságos háztartásvezetéshez szükséges ismereteket, valamint megismerjék az egészséges ételek elkészítésének titkait.¹⁴⁷ 1942-ben a Népművelési Bizottság által rendezett műsoros esteken, illetve a 3 főző- és 3 varrótanfolyamon 1500-1800 fő vett részt. A rendezvények dologi költségeit teljes egészében a bányatársulat fedezte./Ebben az évben a vállalat szociális és kulturális kiadásai már a 6.401.156,97 pengőt is elérték.¹⁴⁸

A helyi sportéletet az 1910-ben alapított és a társulat által is támogatott Tatabányai Sport Club (továbbiakban: T.S.C.) irányította. A vállalat vezetése úgy vélte, hogy a labdarúgó sport fejlesztése jelentős mértékben elősegítheti a bányamunkások gondolkodásmódjának változását, hazafias érzésének növelését, valamint a munkaadóhoz való ragaszkodását.¹⁴⁹ A társulat a sportegyesület éves működését 1939-ben még 200 pengővel, majd az ezt követő

¹⁴⁵ Tatabánya története I., 1972:65 ill. MOL Z-252 32. cs. 168. d. 21. p. Ismertetés 1940

¹⁴⁶ MOL Z-252 46. cs. 234. d.

¹⁴⁷ MOL Z-252 46. cs. 234. d. 1933. szept. 30.

¹⁴⁸ MOL Z-252 32. cs. 168. d. 1942. szept. 17.

¹⁴⁹ MOL Z-252. 66. cs. 340. d. 1943. nov. 16.

években már 400 pengővel támogatta.¹⁵⁰ A háború harmadik évében (1942) a T.S.C. 3600 P külön támogatásban is részesült.¹⁵¹

Az előbbieken említett kulturális rendezvények hatása természetesen csak akkor érvényesülhetett, ha a munkások érdeklődést mutattak ezen szabadidős tevékenységek végzése iránt.¹⁵² Az egyesületi taglétszámokból – mely sok esetben a 400-600 főt is elérte – arra következtethetnénk, hogy élénk egyesületi élet folyt a telepeken.¹⁵³ Hilscher Rezső tatabányai vizsgálatainak eredményei látszólag megerősítik ezt az állítást, hiszen az általa megkérdezett 227 munkás közül 114 fő egy egyesületben, 42 fő kettőben, öt pedig 3-4 egyesületben is tag volt. Az interjúk során azonban az is kiderült, hogy a munkások jelentős része csak a bányavezetés kedvéért lett egyesületi tag és az igazán aktív tagok csak a nőtlen munkások, valamint az altisztek voltak.¹⁵⁴

Az 1940-ben támogatott egyesületek között szép számmal találunk a különböző vallási felekezetekhez kapcsolódó szervezeteket (pl. Credo Egyesület, Oltár Egyesület, Római Katolikus Leánykör, Református Ifjúsági Egyesület, Evangélikus Férfi Egyet stb.). A társulat és az egyházak közötti kapcsolat kiépülése azonban ennél jóval korábbi időpontra tehető, hiszen a MÁK Rt. már a bányanyitást követő évektől kezdve – a kor szellemének megfelelően – nagy hangsúlyt fektetett a bányatelepeken élők vallás-erkölcsi nevelésére. Ennek érdekében átvállalta az egyházközségek (katolikus, református, evangélikus) létesítésével és működtetésével kapcsolatos kiadásokat: templomokat, kápolnákat épített, a lelkészeknek fizetést és lakást adott, fedezte a lakásfenntartás költségeit (fűtés, világítás).¹⁵⁵ A bányavezetés a bányatelepi hitélet megszervezését azért is ösztönözte, mert a telepeken élő heterogén népesség egységessé tételét (részben) a hit által közvetített értékek és normák mentén tartotta megvalósíthatónak.¹⁵⁶

A második világháború időszakában, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. tatabányai bányatelepén működő jóléti intézményrendszer jelentős átalakuláson ment keresztül és ez a változás a munkavállalók egy részének életkörülményeire is kedvező hatást gyakorolt. Ezt a pozitív irányú változást azonban nem szabad túlértékelnünk, hiszen láthattuk, hogy a vállalati jóléti politika egyszerre volt megosztó és egyenlősítő, mivel csaknem mindig a vállalati gazdasági érdekei mentén szerveződött.

¹⁵⁰ MOL Z-252 66. cs. 340. d. 1941. nov. 26.

¹⁵¹ MOL Z-252 66. cs. 340. d. 1942. márc. 17.

¹⁵² Oczvirk, 1908:404

¹⁵³ MOL Z-252 32. cs. 168. d.

¹⁵⁴ Hilscher, 1939:104

¹⁵⁵ MOL Z-965 45. cs. 1903. máj. 1.

¹⁵⁶ MOL Z-252 43. cs. 215. d. 1944. febr. 7.

Irodalomjegyzék

- A MÁK Rt alkalmazottai nyugdíjintézetének alapszabályai* (1937), Révai Nyomda Budapest
- Az OMBKE Borsod-Gömöri Osztályának kebelében alakult Orvosi szakosztály social-hygienikus javaslatai*, Bányászati és Kohászati Lapok (továbbiakban: BKL) LVII. évf. 1924/4. sz. 37-38. o.
- Baloghy Mária** (1939): *A gyárgondozónői szolgálat*, *A mai magyar szociálpolitika* (Szerk.: Mártonffy Károly) Budapest 708-716. o.
- Bárdos László** (1958): *Bányásszív és bányászököl*, *Tatabánya Városi Tanács VB Tatabánya*
- Berényi Oszkár** (1935): *Munkásjóléti és kulturális intézmények, valamint egyéb munkásjóléti tevékenység a MÁK Rt. tatabányai bányatelepén*, Budapest
- Castel, Robert** (1998): *A szociális kérdés alakváltozásai*, *Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsa Alapítvány – Kávé Kiadó Budapest*
- Csepányi Dezső** (1972): *Az ellenforradalmi rendszer munkásellenes politikája 1935-1939. A rendszer ipari szociálpolitikája és kísérlete a legális munkásmozgalom felszámolására*. Bp.
- Dr. Darányi Gyula** (1939): *Közegészségstan I.*, Magyar Országos Könyvkiadó Társulat Kiadása Budapest
- Faragó Ferenc** (1944): *Népünk egészsége*, Országos Közoktatási Tanács Budapest
- Ferenczi Imre** (1910): *Községi lakáspolitikai és lakásügyi intézmények*, Kilián Frigyes utóda kiadása Budapest
- Ferge Zsuzsa** (2000a): *És mi lesz, ha nem lesz? Az állam és a civilizációs folyamat* In.: *Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek*, *Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület*, Budapest 19-49. o.
- Ferge Zsuzsa** (2000b): *A civilizációs folyamat fenyegetettsége* In.: *Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek*, *Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület*, Budapest
- Fleischl Róbert** (1911): *A munkáslakásokról* In.: *Bányászati és Kohászati Lapok XLIV. évf. 2. sz. 87-89. o.*
- Fűrészné Molnár Anikó** (1992): *A tatabányai és a dorogi bányamunkások életkörülményeinek alakulása a XX. század első felében* In.: *A Dunántúl településtörténete 9.* (Szerk.: Solymosi László - Somfai Balázs), VEAB Veszprém
- Gergely Ernő - Jakab Sándor** (1988): *A szénbányászok munka- és életkörülményei 1945-48*, *BDSZ – Szakszervezetek Elméleti Kutatóintézete Budapest*
- Gyúd** (1918): *Kerti és gazdasági munka a bánya- és kohótelepeken*, BKL LI évf. 7. sz. 121. o.
- Gyáni Gábor** (1994): *A szociálpolitika múltja Magyarországon*, MTA Történettudományi Intézete Budapest
- Gyáni Gábor - Kövér György** (1998): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Osiris Kiadó Budapest
- Heller Farkas** (1923): *Magyarország socialpolitikája*, Centrum Kiadóvállalat Rt. Budapest
- Hilscher Rezső** (1939): *A bányászok életformája* In.: *Dr. Magyary Zoltán – Kiss István: A közigazgatás és az emberek*, Budapest 98-107. o.
- Hilscher Rezső** (1938): *A töke és a munka békéje* In.: *Társadalompolitikai Füzetek VI. kötet 1-3. sz.* Budapest 32-85. o.
- Holics András dr.** (1912): *Utazási jelentés*, BKL XLV. évf. 16. sz. 209-227. o.
- Jegyzőkönyv az OMBKE salgótarjáni osztályának gyűléséről** (1907), BKL XL. évf. 7. sz. 459-462. o.
- Jegyzőkönyv az OMBKE salgótarjáni osztályának az acélgyári tisztáskaszinóban tartott ülésén** (1909) BKL XLII 19.sz. 457-459. o.
- Komárom vármegye évkönyve az 1941. évre, (Szerk.: revisnyei Reviczky István), Komárom vármegye alispánja, Sátoraljaújhely 1941.**
- Kovrig Béla** (1944): *A munka védelme a dunai államokban*, Universitas Francisco-Josephina Kolozsvár
- Krisko Bohus** (1911): *A balesetek okairól*, BKL XLIV. évf. 1. sz. 1-13. o.
- Kubitsch Imre** (1965): *A magyar bányamunkásság küzdelmei /1919-1933/*, Kossuth Könyvkiadó Budapest
- Litschauer Lajos** (1902): *A Magyar Általános Köszénbánya Részvénytársulat Alsó-Galla-Bánhidai Barnaszénbányaműve, Joerges Ágost özvegye és fia könyvsajtóján*, Selmechánya

- Magyarország története 1890-1918 I. kötet** (1978.) (Szerk.: Hanák Péter), Akadémiai Kiadó, Budapest
- Nyáry András** (1939): *A járás egészségügyi viszonyai* In.: Dr. Magyary Zoltán – Kiss István: *A közigazgatás és az emberek*, Budapest 107-119. o.
- Oczwirk Nándor** (1909): *A bányamunkások továbbképzése*, BKL XLII. évf. 15. sz. 157-159. o.
- Oczwirk Nándor** (1911): *A hazai bányamunkásviszonyok fejlődése III.*, BKL XLIV. évf. 17. sz. 284-298. o.
- Oczwirk Nándor** (1914/4): *A magyar bányászat munkáskérdései*, BKL XLVII. évf. 4. sz. 197-220. o.
- Oczwirk Nándor** (1914/5): *A magyar bányászat munkáskérdései II.*, BKL XLVII. évf. 5. sz. 293-308. o.
- Pallas Nagy Lexikona XII. kötet Magyar – Nemes** (1896), Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest
- Simonik Péter** (2003): *A vállalati jóléti politika szerepe a civilizációs folyamatban* In.: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar Tudományos közleményei VI. kötet (szerk.: Papp László – Kolontári Attila) Szekszárd 2003.146-162. o.
- Tatabánya története I. kötet**(1972) (Szerk.: Gombkötő Gábor-Horváth Géza), Tatabánya Városi Tanács VB Tatabánya
- Tiles János** (1935/2): *A Magyar Általános Kőszénbányák fejlődéstörténete 1891-1901 I-III.*, BKL LXVIII. évf. 2.sz. 25-38. o.
- Tiles János** (1935/4): *A Magyar Általános Kőszénbányák fejlődéstörténete 1891-1901 II.* In.: *Bányászati és Kohászati Lapok LXVIII.* évf. 4.sz. 69-78. o.
- Wahlner Aladár** (1906): *Magyarország bánya- és kohóipara az 1905. évben*, BKL XXXIX. évf. 24. sz. 725-851. o.
- Wahlner Aladár** (1913): *Magyarország bánya- és kohóipara az 1912. évben*, BKL XLVI. évf. 24. sz. 705-1064. o.
- Dr. Zsoldos Ferenc. jogász visszaemlékezése, é.n.** Kézirat Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára



„.... amit az ember itt lát, azt leírni sajnos nem lehet.”

Somogyi János honvéd naplója
1942. június 21. – 1942. szeptember 9.

Bevezetővel és utószóval ellátta: Dr. Ravasz Éva

Kisméretű kockás spirálfűzet, tintaceruzával sűrűn teleírt lapok, egy Tatabányáról besorozott honvéd feljegyzései a Don mellől. Az első naplójegyzet 1942. június 21-én, az utolsó bejegyzés szeptember 9-én keletkezett, 81 nap hosszabb-rövidebb eseményeit rögzítve napi rendszerességgel. A fűzetet és 38 darab, 1942. június 21-e és 1943. január 6-a között postára adott tábori levelezőlapot Németh Jánosné, született Somogyi Erzsébet, a feljegyzéseket készítő leánya adta át betekintésre és járult hozzá a közzétételéhez.

Somogyi János tatabányai bányamunkás, tartalékos honvéd, aki több mint tíz hónapos frontszolgálat után a Don környéki harcokban 1943. január 15-én esett hadifogságba. További sorsáról, a hadifogságban történekről semmit sem tudunk. Családja a háború befejezése után a Vöröskereszt útján próbálta megkeresni, sikertelenül. Felesége évtizedek múlva sem kérte a holtát nyilvánítását, mindig hazavárta.

Az alábbiakban közreadott kéziratos napló szerzője, Somogyi János 1912. december 13-án született Felsőgallán, Somogyi Mihály bányamunkás fiaként. Édesanyja Pintér Mária. A család a VI-os bányatelep 798. számú szolgálati lakásában lakott. Már tizenöt éves korában munkát vállalt, először, mint takarító-fiú, majd különböző beosztásokban, a bányavállalat építkezéseinél, illetve bányauzemekben alkalmazták. 1935-ben besorozták katonának, sorkatonai szolgálatának letöltése után először a társulati építkezéseknél, majd a X-es aknában kapott munkát. Mint a társaság alkalmazottja, házasságkötése után családjával a VIII-as telepi 28. ház, Gólya utca 348-3 számú szolgálati lakásába költözött, ide küldte bevonulása után feleségének és kislányának a frontról a leveleket, képeslapokat, innen várta az otthoni híreket.

A második világháború kirobbanását követően a katonai mozgósításkor, 1942. március 5-én vonult be szolgálatra. Ács községben volt a gyülekező, ahova – mint naplójában írta – a családja is elkísérte, innen szállították a behívottakat a komáromi kaszárnyába. A szombathe-lyi III. hadtest 6. könnyű hadosztálya komáromi 22. gyalogezredének aknavető századába sorozták. A Szovjetunió megtámadásában résztvevő II. magyar hadsereg egységei április 11-e és június 27-e között hagyták el az ország területét.

A III. hadtest első bevagonírozott egységei április 13-án Galántánál lépték át a magyar határt. A komáromi könnyűhadosztályt április 16-án vagonírozták be Komáromban, és május 6-án érkezett meg a keleti hadszíntérre Kurszkba, majd egységei továbbindultak az orosz partizánok által ellenőrzött brjatszki erdőség területére. A Kurszktól mintegy hatvan kilométerre húzódó frontvonal védőállásait kellett átvenniük a németektől.

A magyar katonai egységek majd egy hónapig tartó folyamatos küzdelemmel érték el a német védelmi vonalakat. Május 14-től a németek erős támadást indítottak az erdőségben megbúvó orosz reguláris katonai egységek és partizánok ellen. Ebbe a küzdelembe bekapcsolódtak a 6. könnyűhadosztály egységei is. A hosszú menetelés után a magyar katonai egysé-

gek meglehetősen leharcolt és elcsigázott állapotban érkeztek ki a Don jobb partján elfoglalt védelmi állásaikhoz.

Tragikus eseményekkel teli napokat hagytak a túlélő magyar katonák maguk mögött, hiszen a naplóbejegyzések elején külön oldalon kiemelve örököltette meg, hogy *„1942 május 28-án kezdődött meg a nagy támadás, hajnali negyed háromkor.”* A hatodik hadosztály parancsnokságának a hadművelet befejezésekor készült összefoglaló jelentése szerint május 13-a és 31-e között a hadosztály egységeinek embervesztése 90 hősi halott, 32 eltűnt és 314 sebesült volt. (Szabó Péter: A Don-kanyar. A Magyar Királyi 2. Honvéd hadsereg története, 1942-1943. 65. o.)

Későbbiekben a nyár folyamán a II. hadsereg egységei azt a feladatot kapták, hogy hídfőállásokat létesítve az oroszokat a Don folyó túloldalára vessék vissza. Június 15-17-én a 6. könnyű hadosztály egységei – köztük a 22-es komáromi gyalogezred – megkezdtek Tyim település elfoglalását. Nagy veszteségek árán sikerült bevenni a kisvárost, majd a harcoló egységek tovább haladtak Sztarij-Oszkol felé, arra törekedve, hogy megsemmisítsék az Oszkol és a Don folyók közé rekedt és elkeseredetten védekező orosz egységeket. Ezekről a napoktól fogva Somogyi János személyes élményeit olvasva követhetjük a komáromi huszonkettesek kálváriáját.

A tyimi előretörésben részt vett magyar 6. könnyű hadosztály harcolva, folyamatos menetben, további veszteségeket szenvedve július 10-ére elérte a Don partját. Ez a hadosztály tette meg a leghosszabb utat, mintegy ezerötyszáz kilométert a harcok kezdete óta, és természetesen őket érintették legjobban az utánpótlás akadozása miatti ellátási nehézségek. Akadozott a lőszer és üzemanyag-ellátás. Volt zászlóalj, amely 8 napig nem kapott kenyert, lovainak eleséget. A szállítási –utánpótlási gondok súlyos következménye volt a fegyver és lőszerhiány, ami a csapatok harcckésztségét erősen rontotta. A közölt napló egyik központi témája természetesen az étkezés, az élelmezési gondok, az ételszállítás és főzés körüli nehézségek megoldása. A katonák gyakran napokig nem jutottak meleg ételhez, elegendő kenyérhez, amely csak fokozta szenvedéseiket, és így gyakran kényszerültek a megszállt területek polgári lakosságától fosztogatni. Az élelemszerzésben ellenséges vetélytárs a német katona, aki elől *„meg kell futni”* az élelmiszert, mert ellenkező esetben elviszi és a magyarok nem kapnak belőle.

A megélt szörnyűségek, a halál testközelsége, a halálfélelem mindennapi jelenléte fokozott hazavágyás érzésében jelenik meg. Egyre többször olvashatjuk a sóhajjal felérő sorokat, de jó lenne hazamenni, *„itt még az eső sem olyan, mint odahaza”*. Egyre gyakrabban olvashatjuk az elszakított családtagok iránti vágyakozást. Egyre gyakrabban jelenik meg a naplójegyzetekben az értelmetlen haláltól való félelme, az erősödő sejtelen, hogy a céltalan és értelmetlen háborúskodásnak előbb-utóbb *„útszéli nyírfakereszt”* lesz az ára.

Megrázó élményként éli meg a naplóíró a két front közé rekedt, hontalanná vált menekülő orosz polgári lakosság szenvedéseit. Az orosz lakossággal való találkozásokat megörökítő leírások arról tanúskodnak, hogy a magyar katonák jó része nem érez gyűlöletet az ellenség iránt. *„Vége hossza nincs a sok menekültnek, van sírás és jajgatás. Siralmas még nézni is. Az éhség csak úgy sir le róluk. Mi épp vacsorázunk, de mind egytől egyig oda adja a részét a kis gyermeknek, és könnyes szemmel nézünk, hogy eszik az apró muszka. Mind egytől egyig hazagondol az övéire. Hiába, ez a háború, mást nem látni, csak szegény embereket. Akinek érdeke volna, hogy itt legyen, azt nem lehet itt látni. Úgy van ez itt is, meg nálunk is, egyforma dolog ez.”* (1942. július 27-i naplóbejegyzés)

Együttérzést vált ki a naplóíróból a zsidó munkaszolgálatosok sorsa. *„Most meg a mieink lövik messze hordó ágyúval a 36 kilométerre levő muszkát. Mi meg nekilátunk burgonyát főzni, hogy legyen mit enni. Amint főzünk, jönnek a zsidó munkaszolgálatosok, akik szintén itt dolgoznak. Még csak ezek érzik a háborút, mert éjjel-nappal dolgoznak, és enni meg napjában csak kétszer kapnak, és pénzt sem szabad náluk tartani, csak 10 márkát.*

Eladnak mindent, hogy ennivalójuk legyen. Én is vettem egy borotvát egy darab kenyérért. Sírva panaszkodnak, de mi is velük könnyezünk, mert mégis csak emberek ők is. Mi megteszünk mindent, hogy egy kis ennivalóhoz jussanak. Igaz, hogy nem volna szabad, de emberek vagyunk és segítünk egyik a másikon.” (1942. augusztus 3-i naplóbejegyzés)

Július utolsó napjaiban megújult támadást indítottak a megszálló seregek az urivi Donkanyar megtisztítására, azonban a lassan hátráló orosz csapatok kétségbeesetten védekeztek. A július 31-én indított támadásban részt vett a 22/II. zászlóalj is. A támadás arra irányult, hogy a Sztorozsevoje település környékén szívósan védekező bekerített szovjet csapatokat megsemmisítse, vagy átűzze a folyó bal partjára. A tüzérségi tűzzel és légierővel támogatott támadás nem ért el jelentősebb sikert, mert szívós ellenállással találkozott. A Donhoz előre nyomuló 22/II. zászlóalj az erdős, bokros terepen jól elrejtett szovjet nehézfegyverek oldal és háttüzebe került és igen nagy veszteségeket szenvedett (13 tiszt, 186 legénység), löszere elfogyott, és megmaradt egységei visszavonultak. (Szabó Péter i.m. 108-113. o.)

Az augusztus közepéig tartó nyári hídfőcsaták küzdelmeiben a 22/II. zászlóalj többek között olyan súlyos veszteségeket szenvedett, hogy mint önálló katonai alakulat, megszűnt, maradványaiból harccsoportot alakítottak.

A nyári hídfőcsaták rettenetes élményeit örökítették meg az augusztusi naplóbejegyzések, amelyből néhány sort kiemelünk. „*Nagyon nehéz nap volt ez a mai vasárnap. Amint megjöttek a mi gépeink, elkezdték bombázni a muszkát, ez idő alatt sikerült az állást visszafoglalni úgy, hogy ami muszka itt volt, azt bekerítettük, és elfogtuk őket, ami meghaladja az ötszázat. És így végre ott vagyunk, ahol idáig. Igaz, a harmadik hadosztálynak, ahol mi vagyunk, a háromnegyed része oda van, és mégse jön a váltás.*” (1942. augusztus 9-i naplóbejegyzés)

„*Úgy látszik Tyimosenkó nem nyugszik...támad most a muszka erősen, hogy csak át tudjon törni, hogy Voronyezst vissza tudja foglalni. Megírni nem lehet, hogy mennyi a vesztesége, mert mielőtt támadna, leitatja a katonákat, akik nóta szóval mennek neki a géppuskának, hiába lövik őket Ilyet még ember nem látott, a halott már egy méter magasban van a folyó mellett, de ők csak jönnek.*” (1942. augusztus 15-i naplóbejegyzés)

„*Hajnal van, három óra felé jár az idő. Az ágyúk már szólnak, erősen verik az orosz, aki egy kis erdőben van beszorulva. Reggel tíz óra felé alszunk egy kicsit, mert most már csak napközben lehet aludni egy fél órát. Sajnos a ruhát már nem vetettük le egy hónapja, de még a bakancs sem volt le a lábunkról egy hete. Már nem sokáig bírjuk a vonalat tartani, mert rengeteg a veszteségünk, legalább háromnegyed része odavan a harmadik hadosztálynak, hiába, már másfél hónap óta, amikor megkezdődött a nagy támadás, azóta állandóan mi vagyunk a küzdők és első nap már rengeteg volt a veszteség.*” (1942. augusztus 10-i naplóbejegyzés)

A német és magyar csapatok súlyos veszteségei tervbe vett további támadások terveit megghiúsították. A magyar hadsereg szeptember második felétől védelemre rendezkedett be a Don jobb partján. Szeptember 15-től 1943 januárjáig ezen a fronton hadműveleti szünet következett, amelyet a magyar katonai egységek állományfeltöltésre, a téli védelemre való felkészülésre fordítottak. A hadműveletek szüneteltetését az tette lehetővé, hogy a szovjet hadvezetés a Sztálingrád körül kialakult súlyos katonai helyzet rendezésével, valamint itt állomásozó hadseregcsoportjai tartalékainak felhalmozásával foglalkozott.

Megkezdődött a hónapok óta harcban álló csapattek felváltása Magyarországról újonnan érkezett friss katonai egységekkel. Nyolc hónapi frontszolgálat után Somogyi János is hazamehetett, sajnos, nem véglegesen, csak néhány heti pihenő-szabadságra. Így került haza Tatabányára a szeptember 9-én betelt kis notesz, amelyet a család megőrzött, és amelynek utolsó bejegyzései a hazatérés türelmetlen vágyáról tanúskodnak.

☞ NAPLÓ 1942. ☞

„június 21.

Ébresztő. $\frac{1}{2}$ 5 órakor reggeli. Fél 6-kor kivonulás fedezéket ásni, tizenegy órára kész. Utána ebéd, 2 órától mosás, mert egyeseknél már sok a tetű. 6 órakor vacsora, ami bizony nem áll másból, mint egy kis bablevesből, na meg ha van egy kis kenyér, ami bizony nem igen akad. Hét óra felé már jön a rata és kezdi a csomagokat dobálni, ami tart hajnalig, csak reggel felé lehet egy kicsit aludni.



Somogyi János (középen) bajtársaival

június 22.

Hat órakor ébresztő, utána hétkor reggeli, ami áll feketekávéból meg egy kis vajból. Utána pihenés, mindenki lázasan várja a postát, aminek ma kellene megérkezni, de nem biztos, hogy megjön. Sokan levelet írnak és káromkodnak, hogy nem jön válasz, mert a posta Kurszkban van, ami tőlünk 50 km, de állandóan bombáznak, és ezért nemigen jön a posta. Már dél van, sorakozunk az ebédhez, de a hadnagy úr mérges és így háromszor megfuttatja a századot. Végre mégiscsak megkapjuk a menázsit, ami nem áll másból, mint egy kis káposztából. Szidják a német sógort a kosztért, mert most, hogy pihenőben vagyunk, még most sem akar egy kis jobb ételmet adni.

Beszél a baka, mondja az egyik: hej pajtás, ha odahaza tudná ezt, biztos, hogy nem kérdeznék, hogy minek a csomag, de sajnos csak legalább egy kis szalonnát meg pogácsát küldene az asszony. Hagyd abba pajtás, mert már folyik a nyálam, utána mondja a másik, míg végre abban marad az álmodozás. Délután majdnem mind alszik, mert éjjel megint nem lehet, jön a rata. Aki fent van, meg könnyes szemmel gondol haza, hogy mit is csinálnak ilyenkor az övéi.

Végre este van, megint megyünk a vacsoraért, ami nem áll másból, mint erőlevesből meg hurkakonzervől, de kenyér sajnos megint nincs. A posta sem jött meg, majd másnap, ha valami az éjjel nem fogja érni.

Este nyolc az idő, kezdődik a légítámadás, ami bizony tart tizenkét óráig, de hogy addig mit kell kiállni, azt bizony nehéz leírni. Egyik robbanás a másikat követi. Légvédelmi tűzéreink lövik egy darabig, de eredmény nélkül. Végre ők is abban hagyják a tüzelést, mert nem akarják magukat elárlalni, így könnyen dolgozik a rata. Végre már kezd virradni és csendesség lesz, alhatik a baka.

június 23.

Hétkor ébresztő, de már majdnem mindenki fent van. Másról sem lehet hallani, mint az éjjeli támadásról. Mondja az egyik baka nevetve a másiknak, hogy mi volt veled pajtás, hogy kiabáltál, ami nem volt más, mint megijedt és kiabálta, hogy Jancsikám mi lesz velünk, ami nem is csoda, mert ilyent nem minden nap él át a katona. Reggeli után, aki nincs szolgálatban, újból megy aludni, mert este nem tudni, hogy mi lesz megint. Na meg a posta is délután fog jönni.

Végre dél van, jön az ebéd, üres húslé, babfőzelék. 4 órakor megjött posta, de csak egy pár levél meg 3 csomag. El van szomorodva a baka, mert az a hír, hogy majd másnap jön, így hát várunk holnapig, ha megérjük, pedig csak egy éjszaka választ el tőle. Este alighanem megint jön a rata, ha be nem fog sötétedni. Végre egy nyugodt éjszaka van, csak kisebb fajta légítámadás volt és a gyalogság mozgolódott egy pár helyen. Így végre nyugodtan alhat egy éjszaka a magyar katona.

június 24.

Ma kellett volna a nagy támadást megkezdeni, de valami oknál fogva elmaradt egy bizonyos időre, így hát kezdődik minden előről. Hat órakor ébresztő, 7 órakor reggeli, utána egy kis foglalkozás, ami nem áll másból, mint szerelvénytisztogatásból és lőszer felvételezésből. Utána kenyér és dohányfaszolás, amin bizony sokat morog a baka, mert három napra adnak egy darab kenyeret. Szidják a németet, ha nem tud enni adni, akkor küldjenek haza, mondogatják.

De sokan vigasztalódnak, hogy máma megjön a csomag és legalább egyszer jól fognak lakni, ha nem fognak csalódni, mert itt hamar meg van az. Végre a hadnagy úr kiadja a parancsot tizenegy órakor, hogy fogjon be a koci és menjen el az ezredhez a csomagért. Mikor megjön, nagy a csalódás, mert csak tizenhat csomag van, abból is négy a hadnagy úré, van is neki jó kedve. Én szomorúan megyek félre, mert két hónap alatt egy csomagot és öt levelet kaptam. Úgy látszik nincs, aki gondoljon rám. Szomorúságomban írtam egy levelet, ha nehezükre esik az írás, írják meg, akkor legalább nem fog fájni, ha nem kapok, és nem fogom így várni. Hiába, ez egy katona élete, akiért el kellett jönni, az sem gondol rá.

Végre itt a vacsora ideje. Megvan az is, most már mehet aludni a baka, de kilenc óra tájban megjelennek a raták, jön a nagy tűzijáték. Nem is lehet aludni, mert olyan robbanások vannak, hogy még a föld is ropog mindenhol. Bárcsak egy hozzánk is bevágna, nem fájna akkor semmi, nem kellene akkor a postát várni, nem fájna a csalódás. Fél egykor éjjel végre megszűnik a cécó, nyugalom lesz, csendes a tábor.

június 25.

Reggel 6-kor ébresztő, utána reggeli, azután megy mindenki a dolgára. Én megyek mosni, nehogy úgy járjak, mint egy páran, tele vannak tetűvel. Nem tudni úgy sem, hogy mikor lehet megint mosni. Míg a ruhám szárad, addig írom e sorokat.

Dél van, ebéd, utána meg estig kártyázás, mert pihenőben vagyunk már két hete, így kerül arra is idő. Vacsorára kaptunk még pezsgőt is, ami nagy szó, mert még ilyesmit nem kaptunk. Csak az a baj, hogy kevés, mert 4 ember kap egy üveggel. Vacsora után tovább folyik a kártyacsata 9 óráig, utána fekvés.

Máma úgy látszik csendes lesz az éjszaka, mert még nem jöttek a raták. Már mindenki fekszik, mikor 11 órakor jönnek a raták és kezdődik a tűzijáték, amilyent még Pesten sem lehet látni István királykor. Végre egy telitalálatot lehet látni, amint a tűzéreink telibe találhatnak egy ratát. A sötétben kigyullad, és úgy zuhan le, a pilóta meg kiugrott. A többi meg szórja a bombát, némelyik nem is egyesével, hanem húsz-harminc darabot dob le egy helyre. Az a szerencse, hogy van sok, ami nem robban. Végre abbamarad és elnyugszik a tábor, de csak hajnalig. Hajnalban kezdődik újból, reggel 3 óráig.

június 26.

Ébresztő nincs, megcsinálta a rata. Megint kellene jönni a postának, ha valami nem érte. Megtudjuk délután, addig mindenki megy pihenni. Ebéd igen sovány, úgyszintén a vacsora is, igen sokat koplalunk. Posta nem jött, hogy miért, nem tudjuk. Hogy mikor fogjuk kapni, azt most már nem fogjuk tudni, mert készülődünk a nagy támadásra, amit minden pillanatban várunk, hogy megkezdjük. Eddig a mi veszteségünk négy halott és két sebesült. Hogy hányan fogunk megmaradni, ezt csak a jó Isten tudja. Ma jött ide a gyalogos dandár és a hajmáskéri tűzérek, akik mihozzánk vannak beosztva, meg pár darab szürke számár. Világos nappal is bejöttek a raták a vonalat bombázni, este pedig újból kezdték. Az idő kedvező. Este tizenegy órakor jött posta, de csak egy pár levél. Nekem csak egy lap jött, az is Pestről. Onnan hazulról semmi. Nagy bánatomban elnyom az álom, nem törődök semmivel sem, pedig a rata már csinálja a tűzijátékot.

június 27.

Ma hajnalban kellett volna három órakor megkezdenni a támadást. Már fel van fejlődve mindenki, de az idő miatt elmaradt egy bizonyos időre. Sokat koplalunk, kapunk is enni, meg nem is. Szidjuk a germánt, mint a kanász a disznót. Térdig érő sárban vagyunk, hideg szél fúj. Eső után sokan mondják, hogy legjobb volna fejbe löni magunkat, mint ennyit szenvedni, elég volt már egyszer tíz napig kenyér nélkül lenni. Hiába minden, nem lehet rajta segíteni. Talán máma kapok hazulról egy pár sort, ami vigaszt nyújt.

Öt órára megjött a posta, de csak nagyon csekély. Jött tizenegy csomag, abból jutott nekem is egy, ami talán az utolsó lesz egész életemben, mert hajnalban kezdődik a nagy támadás az egész fronton.

Egynegyed háromkor siralmas a helyzet, mindenki imádkozik, hogy csak segítse a jó Isten. Sokan el vannak szánva, életunt majdnem mindenki. Utolsó este majdnem minden szem könnyes, utoljára mind haza gondol az ő hozzátartozójára.

június 28.

Egynegyed három órakor megkezdődött a támadás az egész fronton 50 perces pergő tűzzel, amelyet a mi harminc és felesünk kezdett meg. Utána kezdődött a támadás, aminek bizony szomorú kimenetele volt, mert az áldozat igen sok. Tőlünk balra támadtak a németek száz stukával, mikor a német leszakadt a magyartól, mivel megszakadt közöttük az összeköttetés, aminek majdnem az lett a vége, hogy egy csöpp híján be nem kerítették bennünket. Annak is hírvívó és egy bánhidai fiatalember hőstette mentette meg a

zászlóaljat a fogságtól, amely úgy történt, hogy ők előre voltak küldve figyelőbe és észrevették, hogy az orosz mit akar, erre ők visszavonultak, ami isteni csoda volt, mert a muszka úgy lőtte őket, mintha más nem is lett volna, csak ők ketten. Végre mikor megérkeztek, az aknavetőt saját felelősségükre tüzelésbe helyezték, meg a páncéltörő ágyút, amivel olyan tüzet adtak a muszkának, hogy vissza kellett vonulniuk.

De sajnos nekünk is nagy a veszteség. Én mint egészségügyi járőrben vagyok, de van is munka elég, mert egy gyalogos szakaszból nem maradt több meg, mint 9-10 ember. Somorjai géppuskás százada majdnem megsemmisült, úgyszintén a gyalogságuk is. Őnekik a legtöbb áldozat. Sajnos a sebesültek elszállítása a legnehezebb mindennél. Egy somorjai géppuskást 8 kilométerre vittek, mert senki sem tudja, hogy hol a segélyhely, pedig nagy szükség volna rá, mert a betegek nagyon nélkülözik az orvosi segítséget. Egyiknek a lába hiányzik, a másinak a keze, ki meg haslövést kapott, de a legtöbb mégis deréktól felfelé van sebesülve. Az orosz nem ismer irgalmat, dumdum golyóval lő. Kétszer gázt is lőtt, nagyon haragszik a magyarra, jobban sokkal, mint a németre, de mégis sikerült az állásból kiszorítani.

Most épp ott írom e pár sort a sok rohanás közt, és jajgatás, sírás között. Fél négy van, most megint a mi ratáink támadnak, mi meg ássuk magunkat éjjelre be. De hogy mi lesz éjjel, azt még nem tudni. Lehet, hogy már le sem tudom írni, jó lesz, ha épségben maradunk. Az éjszaka nem is volt olyan veszélyes, mint gondoltuk. Vigyáztak ránk a stukák, de a 22-es árkászokat elintézték alaposan. A dolog úgy kezdődött, hogy a 22-es árkászok a stuka bombázása után törjenek be az orosz állásokba. A stukák meg is kezdték a bombázást, de nem bírták befejezni, mert a bomba kevés volt. Erre az árkászok azt hitték, hogy már meg lehet kezdeni a támadást, mert a stukák elmentek, ami úgy is volt, de sajnos nem végleg, csak újabb bombáért, de ezt nem tudták az árkászok. Ők megkezdték a támadást. Az első állásban már nem volt orosz. Így mentek a másik állást bevenni, ami sikerült is nekik. Már verték az oroszot a harmadik állásból, mikor megjöttek újból a stukák, ami elintézte a saját csapatát. Itt lett a legtöbb veszteség. 75 halott és számtalan sebesült, amit a német gépek agyon bombáztak, mert nem tudták, hogy ott már magyar katona van.

Most már csendes a front, szedjük össze a rengeteg sebesültet meg a halottat. Van munka, meg sebesült, de végre mégis végzünk. Most már megyünk egy kicsit pihenni, mert hajnal óta még csak enni sem értünk rá. Igaz, hogy csak hideget, mert ide a konyhával csak éjjel lehet jönni és mire bejön, reggel lesz.

június 29.

Sikerült a konyhának megjönni. Egyszerre kapjuk a reggelit, ebédet, vacsorát, egy alkalom, hogy jól lakik a magyar katona, de hogy mikor fog megint annyit enni, azt nem tudjuk. Kapunk cigarettát két napra 2 darabot, kenyeret egyet, szintén két napra. Más nem, mert azt mondják, hogy most közel a konyha, be tudják hozni az ennivalót. Esik az eső, ami bizony elég szomorú dolog, hogyan néz ki az ember, azt le sem lehet írni. Mi most két napig tartalékban vagyunk, míg az ezredet rendezik, mert a veszteséget pótolni kel. Ennél az ütközetnél 8000 foglyot ejtettünk, amiről most jött meg a rádiójelentés.

június 30.

Ez a nap csendesen telt el, a muszkát sikerült megfuttatni, úgyhogy elég utána menni. Nem hagyunk neki időt a megállásra, mert akkor beássza magát és elég lesz akkor újból megindítani. Este egy kis erdőben vagyunk, ahol megkaptuk a menázsit, és tovább várjuk a parancsot, hogy merre, melyik irányba zavarjuk a muszkát. Tíz óra felé kaptunk

rata támadást, de ezt simán megúsztuk. Reggel korán már megjöttek a mi stukáink és az éjjeli támadást visszaadták a muszkanak. Amerre járunk, igen kell vigyázni, mert minden út le van rakva tányéraknával.

1942. július

július 1.

Jön az ezredküldönc, hogy a hadnagy úr azonnal menjen az ezredirodába. Mi már tudjuk a többit, hogy mi lesz. Nem is kell biztatni a népet, máris szerelünk fel. Mire a hadnagy úr visszajön, menetkészen áll a század. Amint megjön a hadnagy úr és mondja is, hogy egészen jól tudjuk már, hogy mit kell csinálni. Elindulunk Tyim várost bekeríteni, mert itt nagy az ellenállás, pedig csak egy kisváros, de a muszka jól tartja. Mire odaérnénk, mégis meggondolta magát, megfutamodott, üldözik a mieink jól, ahogy csak tudják. Meg is látszik az eredmény amerre mennek, mert a halott hegyén-hátán, meg a sok döglött ló. Van is szag olyan, hogy amikor elmegy az ember mellette, majdnem megfullad, olyan bűdös. Végre elérünk egy kisebb falut. Itt megszállunk éjjelre. Várjuk a konyhát, hogy hozza az ebédet, de nem jön, pedig már semmi ennivaló nincs, sem cigaretta.

Éjjel tizenegy órakor jön a konyha, de nem főztek semmit, mert nem tudtak vételezni. Így hát egy napi koplalás után és 40 kilométer menet után elmehet a magyar katona aludni.

július 2.

Az éjszaka folyamán semmi sem történt. Reggel kaptunk egy kis feketekávét meg egy fél sajka kenyeret. Sajnos, hogy a kenyeret sajkával kell vágni, mert úgy össze van törve, hogy olyan darabos, mint a daraszén odahaza, de azt is egy napra adják. Van nagyon sok, aki most megette az egészet reggel. Hiába jó, itt mégis csak egy kis gyomor-baj, mert legalább nekem megmarad a kenyér, amit én meg dohányért cserélek el.

Tizenegy óra délelőtt, úgy látszik megint valami nagyszabású támadást kezdenek, mert rengeteg katonaság vonul fel, meg harckocsi. Mi is várjuk minden pillanatban a parancsot az indulásra.

Három óra tájban délután indulunk a kapitánovkához, de mire odaérünk, már csendesség van, csak a rata támad olykor.

Este tizenegy óra. Vacsorázunk, utána indulás Kraszova felé, ami körülbelül negyven kilométer. De menni kell, mert a muszkát nem szabad hagyni megállni.

július 3.

Még most sem értük el a várost, pedig már reggel nyolc óra van, de itt nagy az ellenállás, sokszor meg kell állni. Amint megáll az ember, már alszik is. Hiába, ki van merülve a baka.

Reggel 9 órakor végre kapunk egy kis feketekávét meg egy fél kenyeret reggelinek, a kenyeret meg egész napra és 4 darab cigarettát, evvel indulunk tovább. Beérünk egy tanyára, ott sikerül két tehenet szerezni a konyha számára, amit a szakácsok le is vág-nak, hogy legyen egy kis ennivaló estére. Hiába, máma már nem tudjuk bevenni Kraszovát. Egy fiatal fenyves erdőben hurcolkodtunk be. Itt megvárjuk a hajnalt, és újból kezd-jük a cécot.

július 4.

Végre sikerült reggel 7 órára Kraszovát bevenni, de már igen ki van a katonaság merülve. Kraszova egy rendes kis város, innen még az orosz nem ért rá elvinni semmit. Amint beérünk, megy a szajrézás a kosztért. Mi találunk egy tehenet, amit azonnal meg is fejtünk. Amikor már ettünk egy kicsit, akkor megyünk jobban széjjelnézni. Egy pincében találunk vagy száz zsák lisztet, rengeteg vaját és tíz hordó lekvárt meg túrót, amiből azonnal megfűjünk egy kilóra való vaját. De jó is tettük, mert már foglalja le a német az ő részére. Dél felé szedünk egy kis burgonyát, megfőzzük és vajjal megesszük.

Három óra felé elszállásolnak bennünket egy temetőben, ott fogunk megpihenni hajnalig. Itt kapunk kenyeret megint két napra 30 dekát, ami bizony kevés. Most pedig megyünk pihenni, mert reggel kell tovább menni.

július 5.

Reggel nem lehet továbbmenni, mert a várostól 5 km-re van egy erdő, ahova 80 ezer muszka bevonult és a német megadásra akarja őket kényszeríteni. Erre az alkalomra adott neki 12 óráig gondolkodási időt. Ha addig nem adja meg magát, akkor stukával agyonvereti őket. Tehát így egy fél napunk van, amit nem is tudjuk, hogy mire használjunk fel. Az egyik mos, a másik tisztogatja magát, mert a tetű el van szaporodva. Én legelőször is megírtam két lapot, egyet haza, a másikat meg Zalába. Már többet nem tudtam írni, mert a postát lezárták. Utána a bakancsot vettem le, mert már egy hete nem volt levevve és így már alig várom, hogy egy kicsit pihenjen. Utána írom e pár sort. Ha így megy az előrenyomulás, akkor augusztusra végzünk a muszkával és mehetünk haza, ha megérjük azt az időt.

Tizenkét óra, a muszka nem adta meg magát. Erre kapott 2 órás segítő tüzet és vígan besétálhattunk. A halott legalább 60 centi magasan feküdt hegyén-hátán. Megyünk tovább. Amit az ember itt lát, azt sajnos leírni nem lehet, a német nem kímél senkit.

július 6.

Most már az irány Voronyezs, legalább olyan nagyváros, mint nálunk Debrecen, csak az a baj, hogy messze van, legalább 140 km, amit 10-ére kell megtenni. Megyünk erősen, csak az a baj, hogy meleg van, mert kezdődik a nyár.

július 7.

A menet tovább tart erős iramban Voronyezs felé. Az idő nagyon forró, erős menet, gyenge koszt. Alig várjuk, hogy valami kisebb falut érjünk, hogy legalább egy kis tejet, vagy valami ételhez jussunk, amihez nem sok a remény, mert amerre a katonaság megy, az eleje mindent felél, így nekünk nemigen jut.

július 8.

Ugyanaz az irány, csak minden nap gyengébbek vagyunk, mert koszt már még ritkábban jön utánunk. Egy negyed kenyeret adnak egy napra, meg két deci feketét. Ezen bizony nemigen lehet gyalogolni. Az a jó, hogy már lehet szedni egy kis burgonyát, amit főzhetünk. Az a jó, hogy már nem vagyunk messze a Don folyótól, ahol pihenni fogunk egy pár napig.

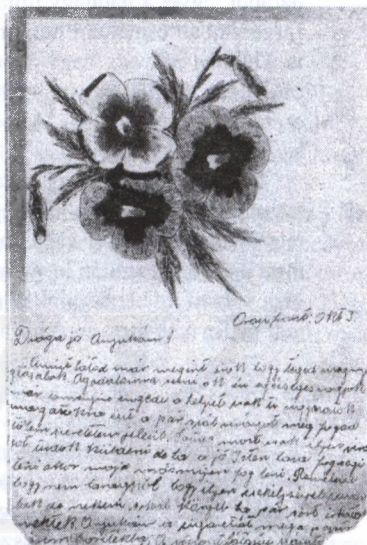
július 9.

Most már csak az a fontos, hogy minél előbb ériük el a Dont, hogy pihenjünk. A Dont elértük, de a muszkától egy erős tüzet kaptunk és így kénytelenek voltunk visszavonulni egy hajmeresztő úton, hogy az éjszakánk tartós legyen.

július 10.

Az éjszaka egy kicsit zajos volt, de mi már megszoktuk a ratákat és így nem zavart bennünket. A fehérvári géppuskás század vereséget szenvedett. Amint a Don folyóhoz értünk, az orosz tüzéség elkezdett veretni minket, amire lett nagy riadalom, mert az ezreddel nem volt összeköttetés és sem rádiós nem volt velünk, így kénytelenek voltunk három kilométerre visszavonulni egy erdőben, ahol ott is maradtunk éjjelre. Amint vonulunk vissza, körülbelül egy kilométert jöttünk hátra, amikor egy hadapród őrmester jött lovon utánunk és mondja, hogy a sebesültvivők azonnal menjenek vissza, mert a gyalogságot kikészítették a muszkák. Erre mi hárman visszafordultunk, de azt az egy kilométert nem lehet elfelejteni, ahogy mi csináltuk meg. Az úton nem lehetett menni, mert erősen lőttek a folyón túlról, így kénytelenek voltunk az útról 500 métert letérni egy oldalban, ahol embermagasságú csالány volt és ott folytattuk az utat tovább.

Végre odaértünk, addigra már a sebesülteket bevitték egy összelőtt házba, és ott hozzáfogtunk a kötözéshez. 45 embert kötöztünk be összesen. Végre ott is végeztünk, akkor megvártuk, míg egy kicsit enyhül a helyzet és jöttünk vissza a csapathoz.



július 11.

Megérkeztünk a csapathoz, ami egy erdőben húzódott meg. A sebesültek ott maradtak. Orvos nincs, egy ember elment, hogy keressen orvost. Hiába, nem sokat törődnek itt az emberrel. Mi lefekszünk és pihenünk.

Reggel nem megyünk sehova, úgy látszik pihenőt tartunk. Mindenki mos, mert csupa szutyok. Egy pocsolyát találtunk, ahol egy kicsit meg lehet mosakodni is, mert itt sajnos csak három napban egyszer lehet azt is csinálni, mert nincs víz, és egy pár szem cukrot kapunk vízhiány miatt. Itt már jó hírt kapunk, azt mondják, hogy szeptember 1-jén otthon leszünk. Van is erre öröm, mindenki azt beszéli, hogy hogyan fog ő jóllakni, ha haza megy, mert itt még bizony nem lakott jól az ember egyszer sem.

július 12.

Itt vagyunk a Don partján, ami bizony nem szélesebb, mint 50 méter. Itt a folyó partján 250 km szélességben van elhúzódva védelemben a magyar hadsereg. Amint megérkeztünk, azonnal hozzálátunk a fedezéket megásni. Utána bementem a faluba, ahol sikerült két tyúkot fogni, amit azonnal meg is főztünk hárman. Szedtünk hozzá egy kis bur-

gonyát és megettük, ami nekünk fejedelmi eledel volt. Utána egy kicsit pihentünk, mert az éjszaka csak két óra hosszát aludtunk.

Amikor felébredtem, akkor hozzáfogtam a borotválkozáshoz, azután megvacsoráztam. Utána újból lepihentem. Végre egy nyugodalmas éjszaka volt, mert sem a rata, sem az orosz tüzéség nem lőtt. Elaludtam úgy, hogy csak reggel hét órára ébredtem fel.

július 13.

Amint felébredtem, megittam a feketét, utána megint elmentem tyúkászni. Hoztam 3 darabot, egyet a hadnagy úrnak, kettőt magunknak megfőztem levesnek. Azután napraforgóolajban csináltam burgonyát, ami nagyon finom volt, de most már maradt vacsora is. Délután jött egy nagy záporosó. Míg az tartott, addig levelet írtam. Végre elállt az eső, utána megyek mosni, mert a ruhám olyan, mint a föld. De már a mai nap nem olyan csendes, mint a tegnapi. A muszka egész délután tüzéséggel lő, hol itt, hol ott dörren egy ágyú.

Már alig várjuk, hogy hazamehessünk, mert azt mondják, hogy a váltás már elindult hazulról, ami ideje volna. Legalább még aki hazamehet, egy kicsit kereshet magának télre. Hogy milyen éjszaka, még nem tudjuk. Ebben az állásban nem maradunk tovább, mint 4-5 napig, azután leváltanak bennünket, megyünk pihenőben hátra. Itt a hadnagy úr nem valami jól bíztat minket, mert most mondja, hogy téli állást kell néki csinálni, akkor már pedig megette a fene hazamenetelt.

július 14.

Reggel, amint felkeltünk, mindjárt nekiálltunk új fedezéket ásni, mert az orosz tüzéség és a rata meglátogat minket. Ástunk egy jó födözéket, utána nekiálltunk főzni, mert a koszt az nagyon gyatra. Reggeli csak keserű fekete, más semmi, az ebéd meg valami gulyás. A vacsora meg rendszerint, ha főztünk, van, ha nem főztünk, meg nincs semmi. És most meg azt mondják, hogy kenyeret sem fogunk kapni 10 napig. Még az a jó, hogy mi egy falunak a széliben vagyunk, úgy ha mást nem, hát burgonyát ehetünk. De mi van a két másik szakasszal, akik tőlünk jobbra vannak egy erdőben a gyalogságot biztosítani. Még csak írszerűk sincs, amit igen nehezen lehet nekik beszerezni. Legtöbbször csak úgy tudnak szerezni, hogy éjnek idején szöknek le a dombon, és ha agyon nem lövik az oroszok, akkor tud vinni valamit, de már sokan ráfizettek egy korty vízért.

július 15.

Igen unalmasak a napok, semmi tevékenység, semmi hír. Úgy élünk, mint akit fejbeütöttek és megszédült. Semmiről semmit nem tudunk, csak azt az egyet, hogy sokat koplalnánk, ha magunk nem főznénk. Néha-néha megszólal a Sztálin orgonája, ami nem más, mint egy gépágyúféle, de irtózatossá hangja van. De már mi egészen megszoktuk, már anélkül nem is tudnánk pihenni, ha a rata vagy valami más nem dudálna, ami minket elaltat.

július 16.

Nem valami jó nap volt az én részemről. Egész nap gyenge és lázas voltam. Úgy látszik megfáztam, csak mindig feküdnék. Igen sokat gondoltam e napon haza. Más különben ez a nap is csak úgy telt el, mint a többi.

július 17.

Ezen a napon reggel adtam fel 50 pengő 84 fillért. A nap csak olyan, mint a többi, semmi tevékenység. Főzünk, eszünk, mosunk. De estefelé már megváltozik a helyzet. Az orosz tüzéség erősen lő, tőlünk jobb irányban, aminek az az oka, hogy már szorul a gyűrű, és ki akarnak törni, de hiába, mert már nincs más, meggondolás nélkül meg kell magukat adni. Ebben a gyűrűben van megint 17 ezer fogoly, ami már csak napok kérdése.

július 18.

Ezen az éjszakán elszabadult a pokol, mert azt hittük, hogy a reggelt senki sem fogja megérni. Éjjel a rata is bombázott, elkezdte fél tíz felé és reggel 2 óráig szüntelenül lőtték a vonalunkat és bombáztak. Mint látjuk, semmi baj nem történt. Ennek az oka, hogy jól vagyunk fedve, van jó, földben ástott fészünk és jól vagyunk álcázva, fedve.

Ebéd után újból kezdte a muszka tüzéség veretni a kréta hegy tetejét, ahonnan a mi figyelőnket akarja kilőni, ami nemigen sikerül, mert jól be vannak azok is rendezkedve. Ezt a hegyet azért hívják kréta hegynek, mert rendes kréta van itt, csak egy darabot le kell törni, és lehet már írni. Ennek a hegynek az aljában vagyunk mi, a másik felén meg lent húzódik a Don folyó, ami nem szélesebb itt, mint 20 m. Annak a másik felén van egy falu. A falu mellett egy erdő, ebben vannak az oroszok.

Az idő most délután négy óra. Most nekifogok levelet írni, de már jó volna, ha mink mehetnének haza, amiről sajnos még semmi hír nincs. Levélírás után hozzáfogunk a vacsorafőzéshez, mert a kosztal úgy vagyunk, hogy már a német nem is ad semmi ennivalót, amit nem is tudunk megérteni, hogy mi akar ebből lenni. Azt mondják, hogy már magyar kosztot fogunk ezután kapni. Vacsorafőzés után még egy kicsit beszélgetünk, ami szomorú dolgokról folyik, az egyik embernek ki is hull a könnye. Azt mondja, ilyen az élet, elszakítják az embert egy jó feleségtől, egy szerető anyától, és ennek az egésznek lehet, hogy csak egy útszéli nyírfakereszt lesz az ára. És odahaza hiába várják. Ezek után nincs egyiknek sem kedve a beszélgetéshez, megyünk aludni.

július 19.

Az éjszaka elég csendes volt, nem történt a mi vonalunkon semmi tevékenység. Megjött a magyar koszt, ami nem áll másból, mint első nap négyen kapunk egy egész kenyeret, egész napra két deci keserű fekete, délben üres rántott leves, vacsora semmi. Ezen aztán lehet háborúzni. De nem lehet szólni, mert mindjárt agyonlövással fenyegetik az embert. Hát nem szólunk semmit, hanem szerzünk, ameddig lehet. Úgy látszik, hogy leváltak bennünket, megyünk hátra pihenőben, ami már el is kel, mert itt a vonalban ki vannak merülve az ember idegei. De azt is beszélük, hogy már a váltásunk itt van Kurszkban, szerelvény nélkül jöttek ki. Bár úgy volna, elég volt már 5 hónap ebből a zajos életből. Ezeröttszáz kilométert legyalogolni megpróbálhatja más is. Ez a nap elég nyugodt és csendes, de a németek annál jobban lövik az orosz, amit ő sem néz ölbe tett kézzel, de ez minket elég nyugodtan hagy.

július 20.

Semmi változó, ez idáig egyformán múlnak a napok. 10 órakor a mi vetőink belőtték magukat. Semmi különös nem történt, a melegség nagy, izzadunk erősen és mérgeledünk, hogy a cigarettát elfogták tőlünk. Jó volna, ha hazaküldenének bennünket.

Délután 4 órakor egy pár orosz aknatüzet kaptunk, de nem tudtak jól belőni minket, mert kaptunk egy jó záporosöt közben, de este 9 órától annál jobban veretett a rata bennünket, ami tartott éjjel egy óráig. Mink meg már azt hittük, hogy sohasem fog vége lenni. Igaz, hogy éjjel úgysem tudnánk aludni, mert itt orosz földön annyi a bolha meg a tetű, hogy majdnem megeszi az embert.

Rádásul még aztán hajnalban az orosz repülők is nem bombát akarnak ledobni, hanem mindenféle fertőző bogarakat, töltőtollakat, cigarettatárcát meg hasonlót, amit az ember felvesz, mindjárt robbanik. Már alighanem van ennek is egy pár áldozata. Hiába, sok mindent meg kell még élni, míg eljön az a nap, hogy hazamenjünk.

július 21.

Szép nyári reggel van, úgy hét óra az idő. A hadnagy úr elhurcolkodik hátra a vonat-hoz. Hogy mi ennek az oka, azt nem tudom, talán az éjszakai bombázás, amit nem is csodál az ember, mert itt még nincs olyan ember, aki nem félt volna. Bár csak ne volna este soha, mert semmitől nem fél úgy az ember, mint a ratától.



Az idő most 11 óra, csendesség van az egész vonalon, még csak egy pusztá lövés sem esik. Úgy látszik, hogy a vonalon valamire erősen tartják magukat az oroszok, mert már ennek a gyűrűnek is be kellett volna zárulni, amit már mi alig várunk. A posta is elakadt, nincs benzin, nem tud menni az autó postáért. Most ment el húsz kocsis a csomagokért hátra Sztarioszkolba, ami százötven kilométerre van tőlünk. A csomagok már ott rohadnak három hete, meg a levelek, így mi hiába várjuk a postát, sajnos nem sokat tördnek itt vele. Már csak mehetnénk haza.

Az idő most délután 4 óra. Az ellenség menekül az előttünk lévő faluból, mire mink egy-két lövést adunk utánuk az aknával, mire ők adnak vissza olyan tüzet, hogy az ember vakarhatja utána a fejét. Most a telefonjelentés szerint az előző éjszaka tőlünk jobbra betörték a muszkák és a szomszéd zászlóaljtól elvitték a parancsnokot

meg számtalan foglyot. Otthagytak 180 sebesültet és egy csomó halottat. Ruszki pajtás erősen lő bennünket még mindég, de majd abbahagyja, ha megunja. Varsovka községet, ahol most vagyunk, alighanem elhagyjuk most már nemsokára, amit mi már alig várunk, mert itt már úgyis megesznek bennünket a bolhák meg a tetűk.

július 22.

Reggel esik az eső, amit mi bizony nem igen kedvelünk, mert itt még az eső sem olyan, mint odahaza. Ez a nap már nem volt olyan csendes, mint a többi. Ma egész nap erős ágyútűzzel telt el, sőt még az éjszaka is. Az idő most reggel 8 óra. Most kaptuk

meg a reggelit, ami nem áll másból, mint három deci feketekávéból, de azt nem lehet meginni, mert a szakács cukor helyett sót tett bele. Azonkívül kaptam 30 deka penészes kenyeret két napra, amiből sajnos nem lehet megenni tíz dekát sem, meg egy darab szivart egész napra. El is van keseredve a szegény baka, hogy ennyire nem törődnek vele. Ezen harcolni sajnos nemigen lehet, már csak jönne a váltás, hadd próbálja meg más is, hogy mit jelent a háború. A sok menet, a sok álmatlan éjszaka, ráadásul meg a sok koplalás. Már az éjszakától szegény baka annyira fél, hogy azt sem tudja, hogy mit csináljon. Egy darabig lesi a ratát, azután ha már volna egy kis ideje az alvásra, akkor meg már csípi a tetük meg a bolhák, meg tudja a fene, hogy micsoda férges bogarak. Sok már úgy néz ki, hogy nem lehet megmondani milyen színű a bőre a sok mindenféle csípéstől. Ez még rosszabb bárminél.

Parancs jött délben, hogy a téli állást meg kell csinálni, amire bizony sok nem gondolt, mert úgy mondták, hogy augusztus huszadikára már otthon leszünk, és most meg már télre kell berendezkedni. Sajnos, ha a telet itt a Don folyó mellett kell eltölteni, akkor azokból, akik itt lesznek, egy sem fog hazakerülni, mert így is elég tartani az állást, nem még télen. Így is áttörnek néha az oroszok, hátha még be fog fagyni a Don, akkor meg úgyis ők lesznek az urak, megint úgy, mint a télen volt. Az idő most délután 5 óra, az eső még mindig esik. A német tüzéség erősen veret, akkor mi is kapunk egy kis ízesítőt. Ma talán csendes lesz az éjszaka. Most vacsorázunk egy kis zöldborsó levest, utána meg elbeszélgetünk egy kicsit az otthon levő jó világról, egyet sóhajtottunk utána és megünnöszöljük, aki tud.

július 23.

Éjszaka elég zajos volt, az eső egész éjjel esett, a raták is megjöttek úgy fél 12 órakor, de az volt a jó, hogy sötét volt, és az ő állásaikat bombázta valahonnan a tüzéség, és igen verette őket. Ez a mai nap igen lehangolt, el vagyunk szomorodva. Hogy mi ennek az oka, nem tudjuk. Talán az, hogy sokat gondolunk haza és elfog a honvágy. Sajnos az érzésnek meg a szívnek nem lehet parancsolni. Én magam is csak jól szeretnék ma csendesen sírdogálni, mint más, de mi férfiak vagyunk, akinek még azt sem szabad. Ez a háború. Hány szegény anya várja haza a fiát, de hiába várja, mert elnyelte őt az orosz paradicsom, hogy miért, azt nem tudja. Hány apa várja az a percet, hogy viszontláthassa az ő szeretteit, míg végre jön egy eltévedt buta golyó, és véget vet minden szenvedésnek. Utána nem marad más, mint egy elhanyagolt földhányás, ahol örök álmát alussza egy családosa és odahaza hiába várja a feleség, a gyerekek. Csak egy nyírfakereszt marad egy darabig a sírja felett, míg valaki azt is megirigyl és eldobja aztán onnan. Ilyen, ha eszébe jut az embernek, bizony elszomorodik a szíve, és ha tud, szép csendesen elsirat mindent.

Az idő is mintha csak velünk érezne, mert az is még mindig szomorú. Most kezd kiderülni, csak a mi lelkünk enged nehezen fel. Most az idő délután három óra, az orosz aknavető erősen veret minket, hogy miért, úgy látszik, megint ki akar törni, ami bizony nem sikerül neki. A kitörést éjjel akarták, de nem volt belőle semmi sem, az éjszaka csendesen telt el. Ilyen éjszaka már régen volt, hogy még csak egy tüzéségi becsapódás sem lett volna.

július 24.

Szép napsütéses reggel van, az idő most reggel 4 óra. Mi most megyünk ennivaló után. Egy kis zöldborsót meg uborkát kapunk, de azt is dugva, mert az égvilágon semmit sem szabad bántani, mert akit megfognak rajta, azt szigorúan büntetik. De mit csinál-

junk, ha egyszer enni nem adnak. Reggeli csak 3 deci keserű fekete, egy egész napra kapunk 20 deka kenyeret, amit nem igen lehet megenni, mert penészes. Ebédre egy kis leves, vacsora meg sokszor semmi, így kénytelenek vagyunk hajnalban menni egy kis enivaló után, amit egy félreeső helyen főzünk dugva meg. Ez az, amit nem tudunk megérteni, hogy mit akarnak velünk. Sem enni nem adnak, sem hazavinni nem akarnak, pedig igen mondják, hogy szeptemberben otthon leszünk. Most pedig megrakom a tüzet és megfőzzük az egésznapieledelt, ami nem lesz más, mint borsóleves meg burgonya, uborkasalátával. Igaz, hogy mindent zsír nélkül, ahogy a jó Isten megteremtette, de így is nagyon jó. Akad még hozzá egy kis meggy is, ami bizony nagyon jól esik, de még ez sem olyan, mint minálunk, mert sokkal savanyúbb.

Az idő most reggel kilenc óra. A mi repülőink most jelentek meg a Don folyó felett és a túlsó parton lévő ellenséges állásokat bombázzák erősen. Már tudjuk előre, hogy ennek a hátralevő része majd éjszaka fog jönni, mert az orosz repülő éjszaka támad. Így mi már a helyzetet annyira ismerjük, hogy egy csendes éjszaka után annál jobban fognak minket bombázni, de majd csak megsegít minket a jó Isten. A postát várjuk erősen, már három hete, hogy csomagot nem kaptunk, levelet is csak egyszer. Kurszkban annyi a csomag, hogy hegyén-hátán rohad, csak az ide való szállítás nagyon nehéz. Levelet is csak két héten egyszer kapunk. Hiába, ha ezt odahaza elmondja az ember, el sem fogják hinni, pedig nagyon sok hihetetlen dolgot csinál az ember itt.

Az idő most 12 óra. Megjött az ebéd, utána nekiállunk és hordjuk a fát a téli állást kiépíteni, ami bizony nem kevés munka, mert a faanyagot csak olyan helyről lehet hozni, ahova az ellenség odalát. Ott szét lehet bontani a házakat és a fát el lehet hordani, amit csak jobban este vagy éjszaka csinál az ember, mert ha nappal odamegy, akkor lövi a muszka. Az éhség mindig nagyobb, mivel a főzést betiltották. 1 kgr kenyeret ha az ember tud valahol szerezni, fizet 16 pengőt, meg húszat, csak kapjon. Szintén így van a dohányossal is, amit most szerezni lehetetlenség. Cigarettapapírt már nem láttunk egy hónapja. Csak újságpapírban szív a baka, de jó az is, csak legyen. Szegény gyalogosok vannak már kimerülve. Amint mentem hátrafele a konyhához, találkoztam egy fehérvári gyalogossal, aki majdnem sírva panaszkodott, hogy micsoda helyzetük van az erdőben. Le vannak rongyolódva, enni azok sem kapnak, úgy mint mi. Reggelire három deci fekete keserűen és 20 deka kenyér egész napra, ebéd semmi, vacsora meg üres rántott leves. Erre még egész éjjel őrésben vannak, nappal megássák a fedezéket. Már két hete elmúlt, hogy egy szikrát nem aludtak. Nem lehet rájuk ismerni, úgy néznek ki. Ők még csak burgonyát sem főzhetnek, mert ott általában nem lehet szerezni és tüzelni sem lehet. Ugyanúgy van a mi másik két szakaszunk, oda vannak beosztva hozzájuk. Hogy mit akarnak velünk, nem tudjuk. Úgy látszik, éhen akarják, hogy haljon az ember.

Az idő most este 6 óra. Jön a telefonjelentés, hogy az alezredes úr megsebesült, ami úgy történt, hogy kiment a tábori őröt ellenőrizni, ahol egy román őrsem aludt. Amint a neszt meghallotta, felijedt és azt hitte, hogy jön az orosz. Mire fogta a golyószórót és elkezdett tüzelni, mire a többi őr is elkezdte a tüzelést, így sebesült meg az alezredes úr, meg egy pár magyar katona. Ennek az az oka, hogy ki van merülve a katonaság, és a váltás mégsem jön. Ezen kívül még sok bajtárs hagyta még ott az életét. Az éjszaka egész csendes volt, csak néha lehetett egy ágyúdörgését hallani.

július 25.

Az idő megint szomorú. Reggel 7 órakor megered az eső és esik. Ma reggel már nem is megyünk be a reggeliért, nem kell egyiknek sem a keserű fekete. Mára meg nem kaptunk már kenyeret sem, ami bizony szomorú dolog. Ezért hoztak el bennünket hazulról, ezért háborúznak, ezért kell annyi szegény embernek meghalni, hogy még csak ke-

nyeret sem ehetik. Csak már mehetnénk haza. Most nekiállunk burgonyát főzni, már nem törődünk avval sem, ha megfognak rajta. Egy pár szem krumpli megér három évet, mert annyira csukják be az embert, ha megfogják az embert krumplifőzésen. De az éhség nagy úr, így hát mi is inkább vállaljuk a három évet, mint az éhséget. De szerencsénk van, mert sikerült a főzés és így jóllaktunk, még három évet sem kell ülni.

Az idő most 11 óra, az eső még mindig esik, az oroszok meg erősen ágyúznak. Mi behúzódnak a fedezékbe, hogy valami ne érjen bennünket. Szomorú nap ez a mai, megint az embert mindég gyakrabban elfogja a honvágy. Ilyenkor csak előszedi az ember a régi leveleket, meg a fényképeket és órák hosszat nézegeti könnyes szemmel, míg végre egyet sóhajt és lelógó fejjel figyel, vagyis mereng messzeségben hazafelé. Ezt nem is tudja sok odahaza, hogy micsoda fájó betegség valaki után fájó szívvel, kevés reménnyel, sok küzdéssel, szomorúsággal élni egyik napról a másikra. Nagyon sok rejtett könnyet hullajtottak már azóta a magyar katonák Oroszországban, amióta eljöttek onnan hazulról. Legalább már csak a leveleket kapnánk meg, de sajnos erre még semmi kilátás, amiből az ember egy kis erőt és reménységet vehetne magához. Kérjük a jó Istent, hogy minél előbb vegye el tőlünk ezt a nehéz napokat és vezéreljen vissza minden magyar katonát az ő családi hajlékába. Hogy még soha többé eszébe sem jusson az orosz paradicsom, a szenvedések hazája. Mert csak itt tudja meg az ember, mi egy feleség, egy anya vagy egy testvér. Ennekem sajnos mindebből csak egy vár odahaza, de az az egy mindent pótol, akiért mindennél jobban vigyázok, mert az az egy mindenem ezen a földön. Sajnos ettől az egytől is elszakított a sors, el kellett jönni egy idegen országba, hogy még jobban megtanuljam becsülni és tisztelni. Sok ágyúdörgés közt, bármily nagy a veszély, a gondolatom mégis oda, arra hazafelé jár. Hiába a nagy dörgés, nagy motorzúgás, a sok jajgatás, a honvágy nem hagy nyugtot az embernek.

Az idő most három óra, az ágyúzás megszűnt. Úgy látszik, a muszkák jobbnak látták abbahagyni, mert jött egy pár stuka, ami megint kikészítette őket. Az idő is kezd kiderülni, mi is megyünk téli fedezéket csinálni. Amint engedi a helyzet, mint most is, megyünk egy kis meggyet szedni, hogy legyen mit vacsorázni, mert vacsorára nem lehet számítani. Már egészen megszokja az ember a nem évest, csak az a baj, hogy mire megszokná, addigra meg felfordul úgy, mint a cigány lova.

Az idő most este 7 óra, az eső megint kezd esni. A muszka is újból kezd az állásainkat veretni, tőlünk jobbra. Mink most egy domboldalban vagyunk, sátor alatt, ahol egy asztalnak a négy sarkában szívet, abba monogramot vésünk. Itt hagyjuk a nevünket megörökítve az orosz földön. Hogy az éjszaka milyen lesz, még nem tudjuk. Este 7 órakor elkezdett veretni minket is az orosz tüzéség, amire bizony lett egy kis riadalom, mert éppen közénk csapkodtak a lövedékek. Ebből a tüzelésből lett két sebesült, és egy ló dögölt meg, amit a gránát vert széjjel. Az éjszaka bizony elég zajos volt, egész éjjel verette a német az orosz. A Don mellett egy kis faluban a lakosság egész éjjel ordított és sírt. Hogy mit volt velük, nem tudjuk, végre már virrad.

július 26.

Szomorú vasárnap ez, mert az embernek eszébe jut, hogy oda haza már szól a harang, hívja a népet a templomba. Minekünk megint korán reggel, a harangszó helyett az orosz tüzéség veret megint, de most már jobban vigyázunk. Reggel hét óra, most jött a posta, aminek nagyon megörültem, mert én 22 darab lapot kaptam, de sajnos el is szomorított, amit olvastam, mert csak a panaszt lehet hallani, meg a szomorúságot belőle. Bárcsak tudnák segíteni valahogy rajtuk, mert fáj a szívem, amikor olvasom, hogy egyik is, meg a másik is beteg. De tehetetlen vagyok, amikor még a levelet is csak egy hónap múlva kapják, ha a szél el nem fújja. Sírní szeretnék, de nem lehet még azt sem. Ez az

élet, ez a háború. Már hónapok óta a föld alatt aludni egy lyukban, mint a vakond. Sokszor az is mozog alattunk, az erős robbanástól állandó izgalom. Az ember már azt sem tudja, hogy mit csináljon. Ilyenkor előveszem a fényképeket sorban, nézegetem őket, és könnyes szemmel, fájó szívvel búcsúzik mindegyiktől, mert itt minden pillanata meg van számlálva az embernek. Még azt is meg kell nézni, hogy hova lép. Sok szegény bajtárs, amint megy, még beszélget vagy fohászkodik, a másik órában meg már kihül, és nem marad más utána jelül, mint egy friss földhányás. És otthon megint több a hadiárva és az özvegy eggyel. Állandó koplalás, aminek igazán már vége lehetne egyszer. De még mindég fog tartani, hogy meddig, azt nem tudjuk. A csomagok holnap vagy holnapután fognak jönni. Nem tudom, amit írtak, hogy feladtak, meg-e fogom kapni. Pedig már jó volna, mert három hete újságpapírban szívjuk a cigarettát, ami nem más, mint kukoricabajusz megszáritva. Az idő szép, most meleg is van, csak én sokat gondolok haza, a honvágy nem hagy nyugton. Már sokat gondoltam, hogy megszökök, de a másik pillanatban már mégis meggondolom magam, hisz már nem tarthat soká, kell, hogy leváltsanak minket.

Az idő most reggel 10 óra. Írják a levelet mind, hogy meg-e kapják, azt nem tudjuk, de azért írunk. Én is írtam megint ötöt, majdnem minden másnap írok. Egyet talán a sok közül meg fognak kapni. Itt van az ebéd ideje, ami nem más, mint egy kis főtt burgonya, amit magunk főztünk. Ma nem tudjuk, hogy mi van az oroszral, egész nap a tüzéséggel veretnek bennünket. Sajnos mi nem tüzelhetünk az egész vonalon, hogy mi ennek az oka, azt nem tudjuk. Szomorú vasárnapunk van. Hiába, az ember mindég csak hazagondol. Már háromszor olvastam a leveleket, amit kaptam. Reggel is könnyes szemmel nézek a messzeségbe, a gondolataim hazafelé járnak. Sok könnyet titkon elmorzsolok, mert így mégiscsak könnyebb valamivel. Csak legalább egy pár percre mehetnék is haza, aztán nem bánom, akármi jönne. Hiába, sok megpróbáltatáson kell még átesni. Reméljük, hogy már nem fog sokáig tartani.

Délután borotválkozok, igaz, hogy csak félig, mert már három hete szakállt növesztek, hogy ha már ebben a paradicsomban kell lenni, akkor legyen orosz formája az embernek.

Estefelé megint lő a buta orosz, pedig már mára elég lehetne belőle. Sokat még levelet sem enged írni, mert futni kell neki valami fedett helyre, ha nem akar egy ütött-kopott nyírfakeresztet szerezni magának. Hát hogy milyen lesz az éjszaka, hogyan fogunk futni, azt még nem tudjuk. Ruhánkat már négy hete, hogy nem vetettük le magunkról, a bakancsot sem, mert soha nem tudja az ember, hogy mikor jön közbe. A hadnagy úr meg ráadásul itt hagy minket, elmegy hátra a vonalhoz, mert már fél. Így már egy hete századparancsnok nélkül vagyunk, egészen magunkra vagyunk utalva. Sajnos mi az aknavetővel nem löhetünk, mert már német aknákat kapunk, amivel nem lehet többre löni, mint 1800 métert, az orosz meg minket 6 kilométerről lő. Már lett a dolog jelentve a német vezetőségnek, hogy mi a helyzet, mire ők idejöttek szemrevételezni a terepet és valami különleges dolgot hoztak műszerrel együtt. Hogy mi fog lenni, még nem tudjuk, de mi nem is törődünk vele, fő hogy már ne lőjön a muszka minket. Este egy kicsit össze megy a gárda beszélgetni, ami nem folyik másról, mint a hazamenetelről, mert azt mondják, hogy a felváltó csapatok egy része már itt van Kurszk és Voronyezs mellett. Már csak leváltottak volna, mert a helyzet már kibírhatatlan.

Az idő este 9 óra, megyünk a libaólba lefeküdni, de sajnos aludni nem tudunk, mert a bolha annyi, hogy az embert kizavarja, nem hagy neki békét. Éjjel csendesség volt.

július 27.

Már reggel 5 órakor megyek hátra a reggeliért, ami nem más, mint három deci keserű fekete. Ma reggel kaptunk kenyeret is, de csak tíz dekát és megmondták, hogy úgy osszuk be, hogy holnap nem fogunk kapni. Azon kívül kaptunk fejenként egy cigarettát. Bár már ne adnának inkább semmit, nem fájna a bakának legalább a szíve. De nem csak mi vagyunk így, hanem az összes magyar csapatok itt a Don mellett. Ma két hete, hogy elfoglaltuk itt a Don folyó mellett az állásokat. Itt vagyunk Voronyezstől 50 kilométerre egy faluban, amelynek a neve Varsovka, amire bizony már nem is lehet ráismerni, mert a katonaság úgy kifosztotta, hogy abban hiba nincs, ami bizony nem is csoda, mert az éhség nagy úr. Egy ház nincs benne, ami nem volna felforgatva, sok drága ruha szét-szórva, összetépve, még a padló is fel van feszegetve. Hogy hol talál a magyar katona ennivalót, soha sem tudja. Egyik katona, amint bemegy egy házba és rámul, a sok ruha közt egy jól megtermett orosz ember és rá akar támadni a katonára, de ő sem rest, mert nem ijedt meg. Mivel puska nem volt nála, egy karó volt a kezében, amivel úgy fejbevágtá a muszkát, hogy azonnal összeesett. Sok katona otthagyja a fogát a szajrézáson.

Ma hajnalban már mi is megyünk, ami elég szép eredmény volt, mert egy ház padlója alatt találtunk egy fazék zsírt, meg húsz kilóra való sózott húst, aminek bizony nagyon megörültünk, mert most már van legalább egy kis ennivaló. De csak tudná ezt az alezredes úr, három évtől nem szabadulnánk meg. De még azt is megéri, mert az éhség, az nagy úr. Megy a főzés, máma meg a hússütés, azt hiszi a baka, hogy karácsony van. Amint megfőztük a burgonyát, a hús megsült, eszünk, utána megisszuk a keserű feketét, utána elszívjuk azt az egy cigarettát, és hozzáfogunk a naplóíráshoz.

A délelőtt csendesesen telt el, nem történt semmi, még csak egy puskalövés sem. Délben a figyelőben észrevették, hogy a muszka hurcolkodik hátra. Legalább 2 zászlóalj erejű gyalogság, meg országos járművek, mire a mi tüzeink közéjük lőttek egy párat.

Délután annál zajosabb volt, mert a muszka aknavetővel meg tüzéséggel verett bennünket négy óráig. Én délután a telefontól voltam, és hallgattam, hogy nem e fogok valamit hallani az ezredtől. Itt épp most mondták be, hogy az orosz a Don mentén a napokban százhetvennyolc repülőgépet veszített, azért nem volt most egy pár éjjel légítámadás. Bár már csak az utolsót veszítette volna el, legalább már mehetnének haza. Ezen a napon a mi gyors csapatunk a németekkel együtt száz kilométert nyomultak előre. Ebben a gyűrűben belesik Tyimosenkó is. Már szorul a gyűrű, van is mozgolódás a muszkánál.

Estefelé ürítik ki a falukat és küldik át mihozzánk a lakosságot. Vége hossza nincs a sok menekültnek, van sírás és jajgatás. Van olyan szegény asszony, akinek kilenc gyer-



*Szeretlek Anyukám
amint látod már muszka főttein
meg gyorsult a pórtos már nem
erig az kopák a levelet. Lesz minél
többet írni hogy kopkara a levelet
még utána: bolkol apus.*

meke van, nem tudja, mit csináljon. Siralmas még nézni is. Az éhség csak úgy sír le róluk. Mi épp vacsorázunk, amikor jönnek, de mind egytől egyig odaadja a részét a kisgyermeknek és könnyes szemmel nézünk, hogy eszik az apró kis muszka. Mind egytől egyig haza gondol az övéire. Hiába, ez a háború. Mást nem lehet látni, csak szegény embereket. Akinek érdeke volna, hogy itt legyen, azt nem lehet itt látni. Úgy van ez itt is, meg nálunk is, egyforma dolog ez.

Vacsora után megjönnek a csomagok, de nekem nem jött. Az helyett kaptam egy lapot meg egy levelet, aminek jobban megörültem, mint a csomagnak, mert örömmel olvastam, hogy odahaza is kaptak lapot.

Este 9 órakor elmegyünk a lukban fekvődni, persze ruhástól, csak a bakancsban a szíjat eresszük meg, és úgy fekszünk le. Amint fekszek, hazagondolok megint. El vagyok szomorodva, mert nagyon fáj a szívem. Egy pár könnyet morzsolok szét a szememben. Jobb volna már meghalni, mint ennyit szenvedni. Amint így gondolkodom, tizenegy órakor mintha csak a pokol szabadult volna el. Erős géppuskatűz van meg puskatűz, a golyó csak úgy süvít mindenfelé, de én nem sokat törődöm vele, legyen aminek lenni kell. Befűzöm a bakancsom és várom a fejleményeket. A hordágyat odateszem mellém, és csak tovább gondolkodom. Végre abbamarad, lehet az idő tizenkét óra. Most mondják, hogy a muszka át akart törni itt minálunk Varsovkánál, de megint nem sikerült nekik, mert már a mi árkászaink a Don innenső partját lerakták aknával és nagy kárt tett bennük, a veszteségük nagy. Nekünk alig van egy-két könnyű sebesültünk. Végre egészen csend van, de már az alvásról szó sem lehet.

július 28.

Égész éjjel csak beszélgetünk, ami nem folyt másról, mint hogy mikor fogunk hazamenni. Már nem fog soká tartani ez a nyomorult helyzet, mondja az egyik, mert sokan jönnek ki megint. Azok azért jönnek, hogy minket leváltsanak, meg már itt is vannak sokan hátul. Kurszkban meg Sztarioskolban egész oszlopok vannak. Amint így beszélgetünk egy kicsit, megkönnyebbül az ember, egyik-másik már viccel is, mintha biztos volna, hogy megy haza. Mondogatja, hogy mit fog csinálni otthon. Pedig még sok mindent meg kell addig érni, ha megérjük. Végre már reggel van, öt óra. Egy páran hátramennek a reggeliért, ami nem más, mint a szokott három deci keserű fekete, más semmi. Kenyér megint nincs a mai napra. Kapunk még két szem savanyúcukrot meg egy darab cigaretta. Már nem is mérgeledünk rajta, egészen megszoktuk. Van még egy kis szajrénk is, főzünk még burgonyát, és jól van, jöhet utána, aminek jönni kell.

Az idő most reggel 8 óra. Erősen süt a nap, nagyon meleg van már. Majd erre is meg fogják kezdeni az aratást, ha előbb nem is, mint augusztus 1-jén. Nem tudom még, hogy nem-e az fog lenni a pihenésünk. Az idő nagyon forró, ebben a pár napban érik minden. A reggeli órák csendesek, még csak egy puskalövést sem lehet hallani. A délelőtti órákat levélírással töltöm. Megírtam 6 lapot, 4 haza, 2-öt Zala megyébe. Most csendesség van még mindég.

Az idő most 11 óra. Ebéd után 1 órakor megkezdte a muszka tüzéség a veretést és veretett bennünket egész este hét óráig. Azt sem tudtuk már, hogy mit csináljunk. Először bebújunk a bunkerba, de aztán ott kellett hagyni később, mert a szilánk úgy jött felénk, mint a záporosó. Mikor alábbhagyott egy kicsit, akkor beszaladtunk egy házba, de még abban is a földön kellett fekvődni. Már azt hittük, hogy nem fog vége lenni soha, mire mégis meggondolták magukat és alább maradt. Mikor előjöttünk, nagyon neveltük egymást, mert úgy néztünk ki, mintha koromból húztak volna ki bennünket. Azt mondja az egyik, hogy már jön a váltás, de ha így megy, akkor megyünk még előbb, mint kellené, az örök hazába. Amint így beszélgetünk, hamar az arcunkra fagy a mosoly, mert

amit látunk, azt sajnos leírni nem lehet. Azt csak az tudja, hogy micsoda fájdalom, ha olyan helyzetben van, mint mi vagyunk. Jönnek megint a menekültek. Egy fiatalasszony három kisgyermekkel [.....] szegények. Az asszony hátán meg elől egy nagy batyu, a karján meg egy nagyon szép kis gyermek, egy éves lehet. Mellette a másik, szintén szép kislány, nincs több három évesnél. Van rajta egy meleg bunda, az egyik lábán szőrcsizma, a másikon meg semmi, mert azon a lábán, a talpán van egy nagy seb, amiből csak úgy dül a vér és keservesen sír szegényke az anyjával együtt. Amint meglátom, azonnal mondom neki, hogy álljon meg, és mindjárt bekötöm a kislány lábát. Amint megmosom, akkor látom, hogy akkora luk van a talpa közepén, mint egy jó pengős, de már olyan mély, hogy a csontot is látni. Amint kötözöm, könnybe lábad a szemem, de szólni nem tudok. Odajön hozzám a harmadik kislány, aki nem több mint öt éves és annak a csöppségnek is már a hátán a batyu. Igaz, hogy csak egy kis vánkos, de azt is elég vinni neki és szótlanul nézi, hogy mit csinálok a kistestvérével. Amint végzek, az asszony megköszönni és mondja, hogy nem-e volna egy kis kenyér, mert már három hete nem tudott adni a gyermekeknek, mert amije volt, azt elvitte az orosz és már egy hete, hogy jönnek. Sajnos kenyérünk nincs, de van főtt krumpli és azzal megkínáljuk őket, amit úgy esznek, mint aki még soha nem evett.

Szomorú látvány ez, csak az tudja megérteni, hogy mi, aki ezt végignézi. Végre elmúlik ez a szomorú látvány, de mink még mindig törölgetjük a szemünket sokáig. Most jön még egy kocsi, amit egy hatéves gyermek hajt. Ezen van a bátyja, aki hanyatt fekszik, mert a muszkák, amint jöttek, rátüzeltek és két lövést kapott a lábába, ami erősen vérzik. Jól elkötöm és mondjuk, hogy merre menjenek, mert ide is lehet a muszka minden pillanatban. Mire ők el is mennek. De már a muszka is mintha meggondolta volna magát, többet nem lö, de mink már nem hiszünk neki.

Sajnos az éjszakai alvásról le kell mondani, mert egyik sem mer lefeküdni. Így összeülünk, és csendesen beszélgetünk, míg ki nem virrad. Én félremegyek, és megint csak hazagondolok, vajon mi is lehet odahaza. Már sokszor nem is tudom, mit csinálok, annyira meg vannak viselve az idegek. Ha szólnak hozzám, csak nézek a messzeségbe, és ilyenkor nem szólok, csak fohászkodok, hogy már csak mehetnék haza. Ha még sokáig fog tartani, meg fogok szökni, mert már nem lehet kibírni, sem a váltás nem jön, hogy mehetnénk pihenőbe. Nappal az orosz lö egész nap, éjjel meg a rata bombáz. Úgy néz ki az ember, mint valami rabló, rongyos, szőrös, piszkos.

július 29.

Amint hajnalodik, megyünk másik bunkert csinálni, mert ebben, ami most van, már nem lehet megmaradni. Az orosz tüzéség már csak száz méterre veret bennünket és a szilánk úgy hullik, mint az eső. Így a kréta hegy innenső oldalában építünk másik lakást. Ide már nem tud az orosz löni, mert ha ide akar löni, a lövedék elakad a hegyben. De a munka nehéz. Amint ások, találok itt emberi csontot nem is egyet. Úgy látszik, ide temette valamelyik orosz család a hozzátartozóját, mert itt orosz földön nemigen van temető. A föld ki van ásva, de most hogyan fogunk fát hordani hozzá. Meg kell várni, míg este lesz, majd aztán bemegyünk a faluba, ott fogunk szerezni. Addig egy kicsit alszunk, ha tudunk. Én nekiállok burgonyát főzni, mert nincs mit enni, pedig azt mondták, hogy mától kezdve már rendes koszt fog lenni. Nagy meleg van, elmegyek egy kis füstölínivalót szedni, ami nem más, mint kukoricabajusz. De nagyon jó ez is újságpapírban. Délután már tervezzük, hogy hova fogunk menni fáért. Még idáig jól viselkedett a muszka, csak néha lö egyet, de azt is más felé. 4 óra felé megváltozik a helyzet, 6 darab rata jön és kezd bombázni. No, még más nem hiányzik, ez idáig csak éjjel jött, most

meg már nappal is jön. De nem sokat tudtak csinálni, mert nemsokára jött 16 német repülő és visszazavarták.

Már kezd sötétedni, most hozták meg a csomagot. Nekem is jött egy, amit június huszonkettedikén adtak fel, azt kaptam meg. Meg sem tudom mondani, hogyan örültem a dohánynak, amire azonnal rágyújtottam, mert már egy hete, hogy nem szívtam rendes cigaretta. De most már menni kell fáért. Bemegyünk a faluba, ott találunk egy olyan házat, aminek van padlója. Azt felszedjük és visszük, meg az ajtókat. Nagyon nehéz, de mit csináljunk, visszük, amíg más el nem hordja.

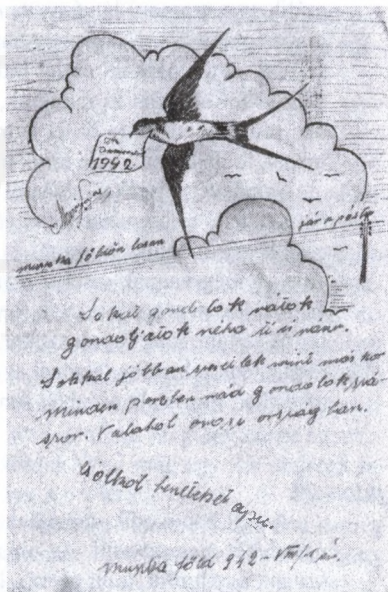
Az idő este 9 óra. Kezd beborulni, alighanem eső lesz az éjszaka. Az ezredtől most mondják be telefonon, hogy Timosenkó kiadta a parancsot, hogy meneküljön mindenki, ne hagyják magukat bekeríteni, még időben van. Timosenkó egy hadvezér, aki olyan, mint a német csapatoknál Rommel. Az éjszaka csendes volt, csak az oroszok akasztottak ki egy pár lámpát az égre éjjelre. 11 órakor esett az eső, úgy 1 óráig.

július 30.

Reggel fél három az idő, az eső elmúltával megint hozzáfogtunk a bunkerépítéshez. Csak az a baj, hogy sötét van, a munkát abba is kell hagyni. Megyünk egy kicsit pihenni. Amint a szállásunkhoz érünk, egy gazdtalan macskát találunk ott, aki az éhségtől már alig szédeleg. Amint meglát minket, egy darabig visszamegy, de mink odahívjuk. Amire ő oda is jön és adunk neki enni, mire ő megszokik, hogy mitőlünk nem megy el sehova, itt van állandóan mellettünk.

Az idő most reggel hét óra, az ég kiderült, erősen süt a nap. Mi most levelet írunk, de abba kell hagyni, mert a muszka megint lő. Hiába, el kell bújni, ha az ember nem akarja itt hagyni a fogát. Veret a muszka 1 óra hosszat, míg végre abbahagyja. Most már befejezzük a levélírást, utána meg reggelizünk. Úgy látszik, most már a koszon is javítottak, mert reggelire kapunk egy kis lekvárt is. Igaz, hogy a kenyér még mindig csak egy negyed egy napra, és így a lekvárt megesszük burgonyával, amit még sohasem ettem, lekváros krumplit. Utána elszívunk egy szivart, mert azt is kaptunk, hármat egy napra és hozzáfogunk újból naplót írni. Amikor evvel végeztünk, megyünk újból anyagért, hogy minél előbb meg tudjuk csinálni a bunkert. De nem sokáig tudunk dolgozni, mert újból megered az eső, abban kell hagyni a munkát. Kicsit később összemegyünk és beszélgetünk, hogy mikor fogunk hazamenni. Sajnos arról szó sem lehet most még. Este megint jönnek a menekültek, de már annyi nem, mint azelőtt.

Este nyolc óra felé a muszka abbahagyja a tüzelést, már máma alig lőtt egy párat. Az éjszaka sötét, máma talán nem fog jönni a rata, de azért aludni nem fogunk, mert a bolha nem enged. A most bementett hírek szerint az orosz el van vágva Moszkvától, Moszkva meg el van vágva Kaukázustól és az összes vasútvonala agyon van veretve, vagyis bombázva. Az útja így már csak kelet felé szabad Szibériába, ide akarja a német szorítani őket. Most pedig már megyünk aludni, mert reggel három órakor már fel kell kelni.



július 31.

Reggel három órakor keltünk és mindjárt hozzáfogtunk a bunkerépítéshez. Dolgoztunk rajta sokat, de az eredmény meg is van, mert van kényelmes kis szép földalatti szobánk, amelyben hárman lakunk. A sok munkával már délre végeztünk. Van benne háromknak pricces, egy szép asztal leterítve. Az asztal felett szentkép, az asztalon virág, amely egész otthonossá tesz. Járnak a többiek ide nézegetni és csodálják, hogy milyen szép. Még csak ablak is van rajta. De még áldomás is jutott, mert az egyik kapott csomagot, abban volt egy kis jó hazai rum meg sütemény, amit mindjárt meg is ettünk. A mai nap szép csendes, a muszka már alig lö egyet-kettőt. A délután megint csendesen telt el.

Vacsorára főztünk burgonyát, amit lekvárral ettünk meg, mert kenyeret spórolni kell. Vacsora után tervezgetjük, hogy mikor fogunk hazamenni. Most már ez a fő cél minden bakának. Mind sóhajt egyet, ha arról van szó, de még várni kell. Így hát csak tovább sóhajtozhatunk.

Este 9 órakor lefekszünk, el is alszunk, ami nem is csoda, mert már három hete, hogy nemigen aludtunk.

*1942. augusztus**augusztus 1.*

Ma reggel csak hét órakor keltünk fel. Úgy látszik az új lakás be fog válni. Szeretnénk, ha meg tudnánk örökíteni ezt a képet, hogy oda haza is láthatnák, hogy miben lakik a magyar katona. Hét órakor, amint felkeltünk, azonnal hozzáfogunk a reggeli főzéshez, ami nem lesz más főtt burgonyánál meg feketénél. Amint reggelizünk, jön egy fehérvári géppuskás és hoz három csirkét. Mاما jó ebéd lesz, mert meg fogjuk csinálni paprikásnak paprika nélkül, zsír nélkül. Majd a zsírt fogja pótolni egy kis vaj.

Az idő most reggel 9 óra. Hozzáfogunk borítékot csinálni, hogy tudjunk haza levelet írni, mert már nincs mire írni. Sajnos már két hónap óta nem kaptunk lapot, és amit volt, azt már megírtam. Most már valamit kell csinálni, hogy tudjak írni. Ami fontosabb mindennél, mert azt nem hagyom el. Ha csak lehet, írok minden nap. Írtam egy levelet. Amint végeztem vele, az eső megint megeredt, így nem tudom elvinni feladni. Hogy mikor fog elállni, csak a jó Isten tudja. Már megint sok eső van, minden nap esik. Jó, hogy már az új lakásban vagyunk. Erősen dörög az ég, nagy égháború van. Nem olyan, mint odahaza, de mi már megszoktuk. Elszomorodunk mi is az idővel, mert van időnk most már még többet hazagondolni. Nincs olyan nap, hogy legalább tízszer nem mondanánk, hogy már mikor megyünk haza.

Most az idő dél, 12 óra, nemsokára megyünk ebédelni, ami nem áll másból, mint húslevesből és burgonyafőzelékből. A mai nap még csendesen folyik, ez idáig még egy puskalövés sem esett. Mindég csendesebb lesz minden nap. Az idő kiderült, mink most megyünk burgonyáért és meggyért. Amint megjöttünk, azonnal hozzálátunk a főzelékhez. Megcsináltuk a csirkéket paprikásnak, ami jó volt vacsorára.

Vacsora után még beszélgettünk egy kicsit, azután mentünk feküdni, de aludni már nem tudunk, mert a bolhák annyira csíptek, hogy alvásról szó sem lehetett.

augusztus 2.

Már fél három órakor felkeltünk szolgálatban és a szolgálat alatt megfejtünk egy tehenet, így most reggeli lesz, fehér kávé. Mاما megint kaptunk 8 drb csirkét. Mivel vasárnap van, lesz jó ebéd. Szomorú vasárnap volt ez. Már reggel 9 órakor elszomorodott az idő, beborult. Itt most úgy látszik minden nap kell esni neki. Reggel óta nem tudtuk a

csirkéket megfőzni délig, mert az eső mindig szemetelt. De már egy óraker kiderült, majd meg fogjuk csinálni vacsorára.

Az idő most 1 óra. Ebéd után egy kicsit lefeküdtünk aludni, mert az álom uralkodik felettünk. Amint elaludtunk, halljuk ám a rata bűgását, jött is vagy negyven darab. Amikor fölöttünk volt, elkezdett bennünket géppuskázni, de hála a jó Istennek, semmi baj nem történt nálunk. De a tüzéreknel annál nagyobb volt a baj, mert azok felett meg már elkezdett bombázni, aminek lett hat halott és tizenhatsz sebesült áldozata. Ezeket már hiába várják haza szegényeket, ők már nem fognak szenvedni, csak aki utánuk hátramaradt, az özvegy és az árva, akiről ezután már megfélemedezik mindenki. Ez az ember sorsa. Ma egész délután folyik az ágyúzás. A fejem felett süvít a tüzéségi lövedék, tőlem nem messze meg a gránátvető becsapódása robban. Én ilyen helyzetben, ha vagyok, mindég hazagondolok. Nem tudni sohasem, hogy mikor fog idecsapódni valami. Ha legalább valami ér, az enyémmel haljak meg, utolsó gondolatom legyen a szeretett családomé, akit nem tudom, hogy még látom-e őket. Odahaza ilyenkor délután két óra felé jár az idő. A templom harangjai megkondulnak, és az embereket hívja litániára. Itt is megszólalnak a harangok helyett az ágyuk, a géppuskák kelepelnek, a puskák ropognak és még erre rá a rata is elkezd bombázni, ami épp úgy hangzik, mintha otthon a templomban az orgona bűgna. Odahaza imádkoznak úgy, mint itt, de mennyi a különbség a két ima között. Odahaza kéri a jó Istent az anya, a feleség, a gyermek, hogy csak mentse meg a jó Isten a fiát, férjét, apját, hogy minél előbb hazakerüljön. Itt is kérjük a jó Istent, hogy mentsen meg minket, mert ezt már bírni nem sokáig lehet.

Vége csendesség van, úgy, mint otthon. Vége a litániának odahaza, a fiatalok sétálni mennek, itt meg temetésre indul a menet, mert 8 halottat hagyott a muszka gyilkos golyója a harc mezején és 20 sebesültet. Lehet, hogy mikor ezeknek a szegény magyaroknak a lelkük az Úr felé száll, akkor jutott fel szintén az Úr elé az ő hozzátartozójának is az imádsága az Úr elé. Sajnos itt még csak egy harangbűgást sem lehet adni szegényeknek, ami őket elkíséri utolsó útjukra. Ez helyett inkább újból elkezd az orosz tüzéség veretni, és a robbanások helyettesítik a harangokat. Így temetjük el a szegény bajtársat, akit már oda haza hiába várnak, mert itt nyugszik a gyilkos orosz földön, valahol a Don folyó mellett. Fájó szívvel veszünk búcsút szegény bajtársunktól és egy utolsó könnyet letörölve hagyjuk szegényeket nyugodni, akiknek itt kellett, messze idegenben meghalniuk az igazságért és még jobban azért, akiket odahaza a legjobban szeretett. És mindezért kapnak egy ütött-kopott nyírfakeresztet, de a mi szívünkben örökké élni fognak.

Most pedig, hogy vége felé jár a szomorú vasárnap, hálát adunk a jó Istennek, hogy mi legalább épségben megélhettük ezt a soha el nem felejtett vasárnapot. De még nem vagyunk túl a veszélyen, mert amint sötétedik, mind a két félnél kirakják a lámpákat az égre, ami egész nappali világosságot csinál. Ma este erősen fényszórozóznak, mert az idő felhős és a muszka ezt igen érte kihasználni. Ilyenkor szokott lenni a legnagyobb légitámadás. Ma is megjelentek a raták, este 10 óra felé is lehetett hallani, hogy a gyilkos bombát eregeti, mert a föld majd kimegy a lábunk alól. Ezt az egyet nem tudja az ember megszokni, mert amint meghallja a repülő bűgását, már borsószik a háta. Azért vigyáz ránk a jó Isten, mert az éjszaka hiába bombázott bennünket, veszteség nem volt. Így végre reggel lett, habár nem is aludtunk egy morzsát sem.

augusztus 3.

Három óra hajnal van. Már valahol dolgoznak a német tüzérek, mert hallani a becsapódásokat. Messze hordó ágyúval veretik a muszkát, ami tart úgy reggel nyolc óráig. Mi most megyünk egy kicsit aludni, ha még tudunk. Le is fekszünk, de már alvásra gondol-

ni sem lehet, mert a hátunk megett is megszólalnak a nehézágyúk, és csak úgy bömbölnek, hogy be kell dugni a fülünket, hogy meg ne süketüljünk. A mi figyelőink épp most jelentik telefonon, hogy a Don folyó túlsó partján, a falu szélén egy fasorban viszi a muszka konyha a kosztot, mire a mi aknavetőink is megszólaltak, de sokat nem kellett löni, mert három lövés elég volt, mind a három telitalálat volt. Így a mi aknáink a mai napra befejezték a munkát, mert máskor nem szabad löni, csak ha jó cél mutatkozik. Amit remélünk, hogy máma már nem fog lenni, mert mi sem szívesen lövünk, mert a muszka ilyenkor ratákat szokott küldeni, ami ma sem maradt el. Alighogy elmentek az éjjel, már reggel 5 órakor megint megjelentek és újból elkezdtek bombázni meg géppuskázni. Volt is erre rejtőzés, bújtunk a föld alá, ki hogyan tudott. Végre csendesség volt.

Mire előbújhattunk, már reggel hét óra volt. De most megint a mieink lövik a muszkát. Mi meg nekiállunk burgonyát főzni, hogy legyen mit enni. Amint főzünk, jönnek a zsidó munkaszolgálatosok, akik szintén itt dolgoznak. Még csak ezek érzik a háborút, mert éjjel-nappal dolgoznak, és enni meg csak napjában kétszer kapnak és pénzt sem szabad náluk tartani, csak 10 márkát. Eladnak mindent, hogy csak ennivalójuk legyen. Én is vettem egy borotvát egy darab kenyérér. Sírva panaszkodnak, de mi is velük könnyezünk, mert mégis csak emberek ők is. Mi megteszünk mindent, hogy egy kis ennivalóhoz jussanak. Igaz, hogy nem volna szabad, de emberek vagyunk és segítünk, egyik a másikon. Hol ebéd maradékot adunk nekik, ha az nincs, akkor főzünk burgonyát, de mindég van valami a számukra.

A mai nap meg találkoztam a Gancz Dezsővel, akinek kipotyogtak a könnyei. Kiéhezve, rongyosan jött hozzánk egy kis ennivalóért. Amint evett egy kicsit, nem győzött hálálkodni, hogy csak segítse haza a jó Isten, nem fogja elfelejteni. Majd fogunk oda-haza találkozni. Végre elmentek ők is dolgozni, mi meg nekifogunk egy pár sort írni haza.

A napnak a többi szakában nem történt semmi különös. Délután feladtuk a zsoldot. Én megint küldtem haza 50 Pengőt, majd jobb lesz az otthon levőknek búcsúra. Vacsora után még egy kicsit beszélgetünk, azután megyünk feküdni, hátha máma nem fog jönni a rata, de aludni megint nem lehetett, mert már este 10 órakor megint búgtak a raták és egy pár helyen megint bombázott. Ez a légítámadás tartott éjjel 2 óráig. Most az éjjel láttunk egy pár szép telitalálatot a légvédelmi tüzéreknel. Szép teljesítményt csináltak, 5 gépet lőttek le. Amint csendesség van, megyünk aludni, mert már alig bírunk magunkkal.

augusztus 4.

El is alszunk, még a reggelit is elaludtuk, amit nem is vártunk, mert csak keserű feketét adtak. Mi csak nyolc órakor ébredünk fel. Főzzük a burgonyát reggelire. Amint megfőtt, eszünk és hozzáfogunk takarítani. Amint az megvan, utána levélírás jön, amivel eltelik az idő. Ebéd után egy kicsit elbeszélgetünk, de már a tüzéség megint lövi a muszkát. Mi felettünk süvít a tüzéségi lövedék. Úgy látszik, valami mozgolódás van odaát.

Az idő most délután 5 óra. Mai nap igen melegen süt a nap. Holnap úgy látszik eső lesz megint, mert itt így szokott lenni.

Hat órakor vacsora. Vacsora után kiültünk egy kicsit beszélgetni, de engem nagyon elfogott a honvágy, haza gondoltam. Szomorú este volt ez megint. Kerestem a magányt, hogy együtt legyek a gondolataimmal. Hanyatt feküdtem a domb oldalán és úgy gondoltam haza. Nem tudom miért, de nem tudom azt a napot elfelejteni, amikor Ácsról eljöttünk. Ahányszor eszembe jut, könnyek futnak a szemembe, mert ilyenkor mindég az a

szomorú kép tárul a szemeim elé, hogy nehéz is volt a válás. Most is ez jutott az eszembe megint és fájó szívvel, könnyes szemmel bámulok a messzeségben oda, arrafelé, akit ott kellett hagyni, ahol nem ismerik a honvágyat.

Végre úgy kilenc óra felé elnyomott az álom és bementem feküdni, de sajnos aludni már nem lehetett. Jöttek a raták, egész reggel négy óráig elkezdtek bombázni. Már azt hittük, hogy kő kövön nem fog megmaradni, amikor egyszer csak egy nagy villanás, utána meg egy nagy robbanás. Alattunk csak úgy mozgott a föld. Ez megismétlődött még vagy ötször. Amikor már több nem volt, megnéztük, hogy hova dobták a bombát. Messzire nem kellett menni, mert a mi fedezékünkől lehetett úgy 50 méterre, de volt olyan luk, hogy egy emeletes ház elfért volna benne. Nekünk az volt a szerencsénk, hogy a föld alatt vagyunk, máskülönben a légnyomás végzett volna velünk. Végre mégis reggel lesz. Mi már teljesen ki vagyunk merülve, mert most így megy ez pár éjszaka már. Három az idő hajnalban.

augusztus 5.

Épp most veszem át a szolgálatot, ami tartani fog este 9 óráig. Pedig szívesen aludnék egy kicsit én is a többivel, mert a többi is csak most megy aludni. Igaz, hogy ők is csak 6 óráig aludhatnak, de az is jó, amikor az ember már harmadig éjjel nem alszik. Csendes minden, csak olykor jön még egy eltévedt rata, amelyik iparkodik haza, mert már világos van és ők ilyenkor nemigen szoknak mutatkozni. Én meg addig, amíg a többi alszik, szép csendesen elgondolkodom az otthon maradtakon, vajon mit is csinálhatnak odahaza.

Végre reggel hat óra az idő. Most kelnek fel és mennek a reggeli kávéért. A koszt nagyon gyenge, ezen a frontot már nem sokáig lehet tartani, üres keserű feketén, meg egy negyed kenyéren. Ha burgonyát nem főznénk, már rég éhen halnánk.

A délelőtt csendesen telt el, csak olykor hallani egy ágyút eldördülni és egy repülőt búgni. Nagyon gyanús ez a csendesség. Úgy gondoljuk, hogy készülődnek valamire odaát a muszkák, azt majd megtudjuk, hogy mire. Ebéd után úgy látszik észrevettek valamit a tüzérek, mert óriási ágyúzást csinálnak, lövik a muszkát. Közéleg az este, de már félünk is tőle, mert most már alhatnánk, most meg a rata nem hagy.

Ezen az éjjelen megint elszabadul a pokol. Már este 9 órakor búgtak a raták és tőlünk jobbra a huszonketteseket bombázták egész reggelig. Ezenél akartak áttörést csinálni, ami részben sikerült is nekik, mert száz motoros rohamcsónakkal át is jöttek, de amint partra szálltak, aknával lerakott területre mentek és rengeteg halottat hagytak hátra. Így sikerült visszaverni őket. Az éjszaka már azt hittük sosem fog elmúlni, míg végre mégis virradt és a csata is véget ért. Most már csendesség volna, hanem most meg a mi repülőink jöttek meg és bombázzák az orosz állásokat.

augusztus 6.

Ma úgy látszik megint nem fog alvás lenni. Még mindég búgnak a gépek, de hogy kié, nem lehet megismerni, olyan magasan vannak, és így állandóan rejtőzni kell. Az idő most reggel hét óra. Most jött meg a posta, kaptam 9 lapot, aminek igazán megörültem, mert már alig vártam, hogy pár sort kapjak. Igaz, hogy mind elmaradtak, de az is jól esik. Úgy látszik a muszka is tudja, hogy hazafelé készülünk, most akar tönkretenni bennünket, azért bombáz bennünket minden éjjel. Már csak itt volna a váltás, hogy mi mehetnénk már. Nekünk elég volt 6 hónapot letölteni ebben a nyughatatlan helyzetben. Csak legalább tájékoztatnák a népet a helyzet felől, hogy hogyan állunk, akkor jobban

belenyugodnánk a helyzetbe. De majd csak meg fog segíteni továbbra is a jó Isten úgy, mint idáig.

Reggeli után hozzáfogunk a levélíráshoz. Én minden nap írok hármat-négyet haza, és mégis azt írják, hogy nem kapnak tőlem lapot. Az éjszakai betörésről most jött részletes jelentés. Amint a muszka átjött a Donon, ráment az aknamezőre. Lett is neki itt sebesülten együtt 400 halott, de a folyó másik partján még több volt, úgy hogy ez a kitörés neki egy ezer emberbe került és mégsem sikerült neki. A repülők egész nap járnak, figyelik őket, de most már meg sem mernek mukkanni. Egész nap nem történt semmi, csendesség van.

Most az idő 7 óra este. Nagy csend, még csak a levegő sem mozdul. Úgy látszik, az éjjel már lehet aludni. Megyünk is már korán feküdni. Már nyolc óraker egyike meg a másik is ásítózik. Egy darabig beszélgetünk a priccsen, de lassan csendesség lesz, alszik mindegyik.

augusztus 7.

Reggel 8 óraker ébredtünk fel. Úgy elaludtunk, hogy a reggelit sem kaptuk meg, mert az meg fél hétkor volt, amit igazán nem sajnálunk, mert végre annyi álmatlan éjszaka után egy nyugodt, csendes éjszaka volt. Reggel, amint felébredtünk, hozzáfogtunk a burgonyafőzéshez. Amint ettünk, kitakarítottuk a bunkert és vártuk a csomagot, ami meg is jött 11 óraker. Nekem is jött egy megint. Aminek legjobban megörültem, a levélpapír volt, mert most már legalább írhatok megint levelet.



Ebéd után mindjárt hozzá is fogok az íráshoz, hogy minél előbb megtudják odahaza is, hogy megkaptam a csomagot, ne nyugtalankodjanak. A napnak ez a szaka elég csendes, csak a német tüzeirek verik ágyúval a Don folyó túlsó partján lévő vasútvonalat, mert öt óraker meg szok jelenni egy vonat.

Az idő már délután négy óra. A németek erősen tüzelnek a messze hordó ágyúval. Akkor berepül egy rata is, ami sietve ledob egy pár bombát is és fut vissza, mert a légvédelmi tüzeink erősen lövik. Úgy látszik a muszka megint készül valamire, mert a katonákat állandó mozgásban lehet látni. Már

megint át akar törni, hogy Voronyezst valahogy vissza tudja szerezni, ami bizony nem fog sikerülni, mert itt a Don partján erős vonalat tartunk. Most már még a tartalékokat is bevonták küzdőknek

Este meg jöttek a stukák és egész éjszaka szórakoztatták a muszkát. Csak egy-két rata jött az éjjel, de nem tudott csinálni semmit.

augusztus 8.

Fél háromkor kelek reggel, mert szolgálatban vagyok. Három óra felé felmegyek a figyelőbe, és ott tartózkodom reggel 5 óráig. Távcsővel figyelem a túlsó partot, hogy mit

csinál a muszka. De nem sokat lehet látni, mint egy pár kocsit, ami viszi az ennivalót az erdőben, a tüzéségünk erősen lövi őket.

Reggel négy órakor megint jönnek a stukák, amik igazán gyönyörű munkát csinálnak. Vagy húszan az erdő felett szállnak és rövid időn belül olyan bombázás van, nem lehet az egész erdőt látni a füsttől. Erre megszólal a sztálin orgonája két helyen és elkezd veretni a tőlünk balra lévő falut, ahol egy pár ház ki is gyullad. Van ott is füst, úgy mondják, hogy a német fel akarja gyújtani az erdőt, ami nem nagyobb, mint 16 kilométer hosszú és ugyanannyi széles, itt van egy csomó muszka bent.

Az idő most reggel 6 óra. Nagyon meleg van, most megyünk a reggeliért. De már visszafelé futva kell megtenni az utat, mert jönnek a raták és szórják a bombát, mint a bolondok, van vagy 15 darab. Van is olyan mozgás, hogy majdnem kiszakad a föld a lábunk alól, annyira mozog minden. De az a jó, hogy nem tart sokáig, mert már jönnek a mi stukáink, mire van olyan légiháború, hogy olyat csak még odahaza a moziban láttam. De már zavarják is ratát, ami ész nélkül menekül vissza. Amint a légi harc véget ér, megszólalnak a nehézágyúk, amik szólnak egész délig. Már azt hisszük, hogy sohasem lesz vége ennek a nehéz napnak. Nem is csoda, ha sokan megöszülnek, az ember idege már a megszakadáshoz van közel. Ilyen nem hittük volna, hogy létezik.



A „bunker”

Végre, úgy egy óra felé csendesedik a front, szinte hihetetlen. De három óra felé megint kezdődik a tánc. Beszállt 4 angol gép és csúnya munkát végeztek a tüzérek felé. Szegény gyerekek, mikor már hazafelé készülődnek, akkor jön mindég a java. Nem tudjuk, hogy már mikor akarnak minket leváltani. Legalább pihenőbe mehetnénk hátra. Ma van éppen egy hónapja, hogy elfoglaltuk a védőállást, pedig akkor azt mondták, hogy egy pár napig fogunk itt lenni és le fognak váltani. Látszik, hogy mennyire sietnek vele. Sem enni nem adnak, egy negyed kenyér egy napra, ami nem több mint 20 deka. Reggel keserű fekete, ebéd zsír nélkül, vacsora meg egy kis üres leves. Ezen aztán lehet frontot tartani. Azt mondják, hogy ma éjjel jön a negyedik hadtest megerősítésképpen, mert még ez idáig majdnem minden éjjel átlépték a muszkák a Dont, de mindannyiszor vissza lettek verve. Jön a vasárnap, már félünk előre az éjszakától, mert a muszka vasárnap szokott a legjobban bombázni, meg löni bennünket.

Az idő most délután 5 óra. Már alig várjuk, hogy egy kicsit pihenhetnénk, de sajnos erről most le kell mondani. Már megint bűg a repülő, jönnek az angol gépek, amik olyan

alacsonyán jönnek, hogy a légvédelmi tüzeink löni nem tudják, majd a földön futnak, erősen géppuskáznak bennünket. Ez a mai nap volt még ez idáig a legnehezebb, még milyen fog jönni ezután. Éjjel készenlétben kell lenni, mert a muszka mindenáron át akar törni. A mi géppuskásaink erősen lövik őket, de ők evvel nem törődve jönnek ki az erdőből és verik a hidat. Mind részeg, be vannak szegények itatva, és úgy hajtják őket a halálba, de mégis sikerül visszaverni őket. Itt már három napja folyik a vér, rengeteg halott, amit a szegény zsidók takarítanak el. Az éjszaka is végre elmúlt már, hajnalodik.

augusztus 9.

Már korán hajnalban ismét megszólalnak az ágyúk és verik a muszkát, de veretnek ők is minket. A gyalogság meg egy erdőt kerít be, mert ami muszka ájtött, oda szorult be, vannak vagy négyszázan. Nehéz napokat élünk. Most már pár napja az ágyúk szünet nélkül szólnak mind a két félről.

Régel 7 órakor megint jöttek az angol repülők és irtózatosan géppuskáztak bennünket, de a jó Isten megint nem hagyott el bennünket. Még az a jó, hogy az ilyen nem tart soká, mert amint jönnek, egy-két kört csinálnak és már mennek vissza.

Mi a délelőtti folyamán találunk egy darab gyertyát a bunkerban. Elégetjük a meghalt bajtársunk lelki üdvéért. Könnyes szemmel gondolunk rájuk, akik még nemrég itt voltak közöttünk, és máma meg egy útszélén jelzi a sírjukat egy friss földhányás a gyilkos orosz földön. Amint így szomorkodunk, megjelennek az angol gépek, és újból végig géppuskáznak az állások felett. Hiába, vasárnap van, ez a mi templomba menésünk, a harangok helyett ágyúk dörögnek újra és valahol megint egy-két magyar katona leteszi a földi nehézségeket, mert ők megtértek az örök békeességben és odahaza megint növekedett a hadiözvegyek és árvák száma. Nagyon nehéz napok ezek, már csak vége szakadna egyszer, mert ha még soká tart, nagyon sok fiatal élet lesz az ára, amit odahaza hiába fognak várni, mert a többi szegény bajtárs útjait fogják megtenni, amit az ember utoljára szok megtenni.

Már búgnak megint a gépek, még ebédelni sem hagyják az embert, pedig már elkelne egy kis enniivaló. Végre délután megjönnek a mi nehézbombázó gépeink és csinálnak rövid idő alatt olyan csúnya munkát, hogy utána egy óra múlva már csak olykor hangzik fel egy ágyúlövés. De azt az örömet, ami itt van, azt nem lehet megírni. Minden arcon a derűtség, mert azt, amit a gépek véghez vittek, sok mindentől mentettek meg bennünket, mert az oroszoknak sikerült áttörni a Don folyón és mi meg, hogy már rengeteg a veszteség, az állást nem tudtuk tartani, az orosz hátrazavart bennünket három kilométerre. Nagyon nehéz nap volt ez a mai vasárnap. Amint megjöttek a mi gépeink, elkezdtek bombázni a muszkát. Ez idő alatt sikerült az állást visszafoglalni úgy, hogy ami muszka itt volt, azt bekerítettük és elfogtuk őket, ami meghaladja az ötszázat. És így végre ott vagyunk, ahol idáig. Igaz, hogy a harmadik hadosztálynak, ahol mi vagyunk, háromnegyed része oda van és mégsem jön a váltás, pedig a negyedik hadtest itt van a hátunk megett, akik most jöttek ki. Szegény gyalogosoknak épp elég volt a bajuk, már három nap óta abban a rettenetes tűzben lenni, mikor már háromszor-négyszer annyi muszka támadt, mint mi vagyunk. De alighanem itt már nem fog mostanában támadni. Végre egészen csendesség van, csak egy-két repülő bűg néha, de az is a miénk. Most pedig, hogy az idő tíz óra este, egy kicsit megpróbálunk aludni.

augusztus 10.

Hajnal van, három óra felé jár az idő. Az ágyúk már szólnak, erősen verik az orosz, aki egy kis erdőben van beszorulva. Úgy látszik, hogy most másik helyen fogják az áttö-

rést megkísérelni, mert húzódnak lefelé a Don másik felén. Amint a telefonon mondják, Voronyezs mellett akar áttörni, ami tőlünk húsz kilométerre fekszik. Itt jó helyre fog menni, mert a németek tartják a vonalat arra, és ott már lehet harckocsival támadni, nem úgy, mint nálunk, itt nagy része a folyón ingovány. Ott legalább a német agyon fogja verni. Egy kis keveset azért kapunk mi is egy párszor. Mindamellelt a délelőtt elég jó volt a tegnapihoz képest.

Reggel 8 órakor kaptunk repülőtámadást, meg utána tüzéségi tüzet aknákkal és gránátvetővel, de hála Isten semmi baj nem történt. Mert csak vaktában lő az orosz. Reggel tíz óra felé egy kicsit alszunk, mert most már csak napközben lehet aludni egy fél órát. Sajnos a ruhát már nem vetettük le egy hónapja, de még a bakancs sem volt le a lábunkról már egy hete. Hogy még meddig fog tartani, nem tudjuk, de mi már nem sokáig bírjuk a vonalat tartani, mert rengeteg a veszteségünk, legalább háromnegyed része odavan a harmadik hadosztálynak. Hiába, már másfél hónap óta, amikor meg kezdődött a nagy támadás, azóta állandóan mi vagyunk a küzdők és első nap már rengeteg volt a veszteség.

Alig alszunk két óra hosszát, már fel kell kelni, mert az angol repülők bejöttek és irtón géppuskáznak bennünket, pedig milyen jó volna egy kicsit aludni még, de már nem lehet. Amint vége van a légitámadásnak, hozzáfogunk a burgonyafőzéshez, mert éhes a baka.

A postának is ma kellett volna megjönni, de valami érte, hogy nem jött meg. Már egy hete, hogy nem kaptunk postát. Délután folyamán volt még egy légitámadás, utána már csak a tüzéség lőtte erősen az orosz állásokat. Estefelé kaptunk egy kis aknatüzet, utána meg volt még egy-két lövés gránátvetővel, de megint csak vigyázott ránk a jó Isten, mert egész elénk vertek, de veszteség nem volt.

augusztus 11.

Az éjszakát ruhástól együtt töltöttük, úgy, mint a többi. Aludni megint nem szabad, mert hátha át akar jönni a muszka, és készen kell lenni. Éjszaka gyönyörű világos, de azért a muszka felaggatja a lámpákat a Don túlsó partján. Fél, hogy átmegyünk hozzá, pedig eszünkben sincs. A tüzeink egész éjjel lövik őket Voronyezs irányában. Úgy látszik, arrafelé akar most meg áttörni.

Az idő most reggel 3 óra, de már búgnak a röpcsik a fejünk felett. Nem lehet megállapítani, hogy kié, mert igen magasan mennek. Álmos nagyon a népség, amint megáll, már aludna. No, majd később alhat, már világosabb lesz, nem kell úgy vigyázni.

Hat óra felé mennek is aludni, én meg szolgálatban vagyok. Én sajnos nem tarthatok velük, pedig én is szívesen aludnék egy kicsit. Amint elalszanak, én meg nekifogok levelet írni. Amíg írom a levelet, szomorúan és könnyes szemmel gondolok haza. Előveszem a képet és nézegetem. Úgy beszélek hozzájuk, mintha csak ők élve volnának itt, míg végre erőt veszek magamon, és amint a levelet megírom, elteszem a képeket és megyek körülnézni, hogy nincs-e valami újság. De most csendesség van, még a tüzéség sem lő. Úgy látszik odaát is megszűnt a mozgás, amit már igazán nem is bánnánk, ha nyugodtan lennének legalább addig, amíg kialusszuk magunkat.

Délután négy óráig csendesség volt, de azután újból megkezdődött a cirkusz. Az orosz aknával belőtt a figyelőbe repeszgránáttal, ahol mindjárt ottmaradt egy halott és három súlyos sebesült. Mi mindjárt felszaladtunk a hordággal és lehoztuk őket, de mire lehoztuk, a másik is meghalt, de a harmadikhoz sincs sok remény. Amint mentünk fel, miránk is ránk lőttek, de mi mindjárt észrevettük és amint egy árokban feküdtünk, ami be volt növe csalánnal, csak úgy hullottak körülöttünk a repeszdarabok. Amint megvolt a robbanás, mi felugrottunk és úgy szaladtunk a figyelőhelyre, ahol bebújtunk a bunker-

ban, mert még egy óra hosszáig verettek oda, úgy, hogy meg sem tudtunk mozdulni. Amikor abbamaradt a tüzelés, bejöttünk. Már a vacsora várt bennünket, de mi nem tudtunk enni, reszkettünk csak, ami nem csoda. Mindenfelé a sok vég, meg az a sok mindenféle nehéz sebek, kinek a lába, kinek a keze hiányzik. Az egyik jobban kiabál, mint a másik, az ember idege már egészen oda van. Hogy meddig fog még tartani, nem tudjuk, csak azt, hogy nem fognak leváltani, még ez a pár ember is itt fog maradni, ami még megvan. Az idő többi része csendes volt.

augusztus 12.

Égész éjjel lőtte a mi gyalogságunk a muszka állásokat, néha-néha a tüzéség is segítette őket. Az éjszaka folyamán a tőlünk jobbra lévő 22-esek 4000 foglyot fogtak. Reggel felé a mi tüzünk is megszűnt, csendesség van már. Úgy látszik a muszka meggondolta magát, rengeteg embert vesztett ezen a támadáson. Most csendben van. De amint megmozdul, már a tüzéség veri őket. Ez a nap még idáig elég szépen telt el. Ezen a vonalon már az éjjel aludni is lehetett. Természetes, hogy ruhában.

Most már az idő délután 5 óra. Úgy látszik, hogy most már nem fog változni a helyzet, egy-két napig nyugalom fog lenni. Mára még a rata sem volt erre, de ne is jöjjön. Most már egész csendesség van, csak olykor hallani egy-egy lövést. Legalább lehet egy kicsit pihenni, ami ránk fér, elég sok éjszakát nappallá tettünk. Alig, hogy lefekszik az ember, már alszik, mint a bunda. De nagyon sok felriad álmában, mert az idegei odavannak az embernek.

augusztus 13.

Csendesség az egész fronton olykor-olykor esik egy lövés, amint a muszka megmozdul. Most az idő reggel 6 óra, megyünk reggeliért. Mire meghozzuk, a másik megfőzi a burgonyát. A koszt nagyon rossz és kevés. Még az a jó, hogy van burgonya, lehet főzni, így pótoljuk a kosztot. A táj csendes, egész nap nem történt semmi.

Délután nekifogtunk ruhát mosni és tisztogatjuk magunkat. Már kezd a tetű kipusztulni. Az éjszaka egész csendes, nyugodtan alhatunk.

augusztus 14.

A mai nap ismét csendesen telt el egész estig, de már estefelé úgy látszik mozgolódott a muszka, mert a tüzéség tevékenykedni kezdett, ami nem akar megszűnni, pedig már 8 óra az idő este. Úgy látszik, megint át akar törni a muszka a Donon. Még várhatott volna egy-két napot, amíg a német Voronyezsnél ismét megkezdzi a támadást a gyors csapatokkal, amit mi már alig várunk, mert azt mondják, hogy itt fog a felváltó csapat bekapcsolódni. Ők fognak tovább támadni, mi meg le fogunk maradni. Tehát már csak napok kérdése a váltás.

augusztus 15.

Úgy látszik Timosenko nem nyugszik. Tőlünk jobbra egész éjjel ágyúztak a tüzerek, de nem sikerül a muszkának az áttörés. Az éjszaka folyamán is kaptunk erősítést, úgy látszik már készülődnek a támadáshoz. Megint támad most a muszka erősen, hogy csak át tudjon törni, hogy Voronyezst vissza tudná foglalni, de erről már le kell mondani neki. Megírni nem is lehet, hogy mennyi a vesztesége, mert mielőtt támadna, leitatja a ka-

tonákat, akik nótaszóval mennek neki a géppuskának, hiába lövik őket. Ilyet még ember nem látott, a halott már egy méter magasan van a folyó mellett, de ők csak jönnek.

Meleg nap ez megint a mieinknek. No, már nem fog sokáig tartani. Mondják, hogy vasárnap vagy hétfőn fognak támadni a mi gyors csapataink száz stukával. Mára elég jó hírt kaptunk hátulról, mert azt mondják, hogy a német végzett Kaukázusban, akkor a Don és a Volga közit, ami nincs több, mint 45 kilométer, 10 nap alatt lefutja, és így mi akkor már talán hazamehetünk, még szeptemberben otthol lennénk.

Az idő most reggel 10 óra, az ágyúzás még mindég folyik. Még ez idáig helyzetjelentés nem jött, hogy mi újság jobbra. Végre a helyzetjelentés dél felé befutott és jelentik, hogy a muszka támad az egész vonalon. Jobbra ájtött megint két szakasz muszka, amit elfogtak. Jön a vasárnap megint, már kezdi a piszkos orosz a cécót. Ez a nap már egész éjfélig erős harcokban telt el.

augusztus 16.

Vasárnap van megint, de mink sajnos nem tarthatjuk úgy meg, mint odahaza. Itt a vasárnap elég szomorú, de mindég erősebb nap szokott lenni, mint a többi, az ágyúzás egész nap folyik. Támad a muszka, erősen géppuskáztak bennünket, még hozzá dumdum golyóval. De még az a jó, hogy céltalanul. Mára még ráadásul elfogott egy párat a malária is, ami bizony ronda betegség. Egy páran már 40 fokos lázban fekszenek. A váltás mégsem jön, hogy mit akarnak velünk, nem tudjuk. A támadás is elmaradt egy bizonyos időre, amit a gyors csapat akart megkezdeni Voronyezsnél, de a muszka annál jobban támad. A mai nap megint meleg, egész nap a nagy ágyúzás bűg és az ember majd megbolondul a nagy zajban. Végre estefelé kicsit megcsendesedik a front, a muszkát visszaverték.

augusztus 17.

Hétfő hajnal. Be van borulva, de ennek örül a muszka. Ki is akarja használni az alkalmat, mert már 4 órakor jönnek az angol gépek a felhőkben és szórják a bombákat össze-vissza. Lejönni nem mernek, mert félnek a légvédelmi tüzeireinktől, így csak a magasból dolgoznak céltalanul. Bár csak mindég így csinálná, akkor nem volna legalább semmi baj.

A tüzéség már erősen lő megint, az idő most reggel 8 óra. Ez a nap is csak úgy telik, amint a többi, már egész egyforma. Örökké nagy ágyúzás egész nap, este meg az erős géppuska és puskalövések, már majdnem megbolondul az ember.

augusztus 18.

Ma reggel útnak indulok, hogy megkeressem a bátyámat, aki hátul van a hadosztályparancsnokságnál, ami tőlünk 20 km-re van. De én nem törődöm vele, már nem tudom, mi van vele, így elhatároztam magam, és útnak eredek.

Dél előtt 11 óra, meg is találok ötöt. Amint megláttam, mintha egy kő esett volna le rólam, mindjárt megkönnyebbültem, amint láttam, hogy nincs semmi baja. Egy kicsit elbeszélgettünk a hazai dolgokról. Ötöt is bántja a helyzet, hogy még nem megyünk haza.

Majd egy órakor megint útnak indulok, mert nem akarok későre maradni. Este fél hét van.

Amikor megérkezem, vacsorázom, és már megyek aludni. Szerencsére az éjszaka is csendes, így elég jól kialudhattam magam.

augusztus 19.

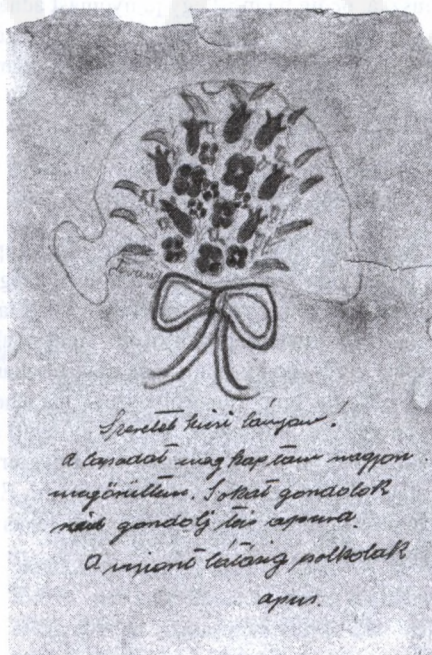
Hajnaltól már erősen lönek a tüzeink. A muszka támadni akar megint, tőlünk balra lévő falura, de ott sem fog sokat elérni. Igaz, hogy ott önáluk nem számít az ember, van Oroszországban elég, de már csak az utolsó volna. Mára reggelinél kaptunk postát. Én is kaptam 4 darabot, amire azonnal válaszoltam.

Reggel 9 órakor megcsendesedett az egész front és nem is történt ezen a napon semmi, mi is nyugodtan lehetünk. Legalább ki is használjuk az alkalmat, mert hozzáfogunk a főzéshez. Főzünk burgonyát meg gyenge kukoricát, ami a legfőbb eledelünk már, mert ha burgonyát nem főztünk volna, már mind éhen halt volna.

augusztus 20.

Az idő most hajnalban három óra, amikor írom e pár sort. Szolgálatban vagyok, mint légi figyelő, de még az a jó, hogy mostanában nemigen van mit figyelni, mert a muszkának a ratákat el kellett vinni délre, ahol a németek már elérték a Volgát és 37 000 foglyot ejtettek. Amint a foglyok mondták, már csak hetek kérdése és az orosz katonaság már összeroppan, ha a német és a magyar úgy fogja őket támadni, mint ez időig.

Korán hajnalban elfog a honvágy, máma megint nem jó napom lesz. No, majd gondolatban otthon leszek egész nap. Már csak a jó Isten hazasegítene, de hogy mikor fog az még lenni, nem tudjuk. Itt úgy áll a dolog, hogy erősen kell készülni a télre, hogy itt kell maradni, vagy másnak lesz az, azt már nem tudjuk. De nem sok remény a hazamenetelre, hacsak szabadságot nem fognak adni. Ezen van most mindenki elszomorodva. Úgy látszik, máma megint csendesség lesz, mert a helyzet arra enged következtetni.



Már 7 óra, de még csak olykor-olykor hallani egy lövést. Ilyen napom még nem volt, magam sem tudom, hogy mi bajom, még a könnyeim is kihullottak. Mára bánt nagyon a helyzet, hogy csak nem mi koplalunk, hanem még az otthonlévők is, amikor csak 5 deka zsírt kapnak, meg 15 deka kenyeret. Ezért kellett nekünk idejönni. Fáj nagyon, ha erre gondolok, még a szívem is elszorul, ha rágondolok, hogy én itt koplalok, az életemmel fizetek és az otthon lévőnek meg kenyere sincs, ezért kell harcolnom. Sokszor már nem bánám, ha itt is maradnák, csak az otthon lévőkön tudnék segíteni, de hiába. Majd csak meg fog egyszer fordulni a helyzet, a Jó Isten újból, haza fog segíteni és másképp fog lenni megint minden. Ez a nap elég csendesen telt el, igaz, hogy sokkal fájdalmasabb, mintha valami ért volna, mert akkor nem gondolkodnák ilyesmin.

augusztus 21.

Már három órákor fent vagyok, nem tudok aludni. Alig várom, hogy virradjon, pedig csendes az éjszaka, csak imitt-amott szólal meg a géppuska. Amint világosodik, mindjárt hozzáfogok a levélíráshoz és bizony hull a könnyem, míg írok, mert fáj a szívem, mikor nem tudok segíteni az otthonlévőkön. Míg a többi alszik addig én csendben sírok. Ezt sajnos nem lehet leírni, ezt érezni lehet csak. Végre a megírom a levelem és én is megnyugszom egy kicsit. Mire a többi felkel, megfőzök egy fazék kukoricát, mintha nem is történt volna semmi. Ez a nap is csendesen telt el, úgy látszik a muszka meggondolta magát, mert a támadásai mindég ritkábbak. Ma kaptam 3 levelet, meg két lapot. Sajnos a hazamenetelről még semmi hír.

augusztus 22.

Ma hajnalban 3 órákor erős géppuskázás volt tőlünk jobbra. Úgy látszik, valami járőrharc folyt, mert alig fél óráig tartott. Mára már minket is veretett az orosz tüzéség, meg aknavető, de csak úgy vaktában lönek. De a muszkák egyre-másra adják meg magukat, mert nincs mit enni nekik. Az ő bemondásuk szerint már csak hetek kérdése és az orosz katonaság megszűnik, mert nincs mit enni nekik. Szép csendben telnek a napjaink. Unalmunkban hozzáfogunk a gyűrűcsináláshoz. Ha így telnek a napok, akkor talán számíthatunk a leváltásra.

augusztus 23.

Irtózatos a meleg, már a századnak a fele beteg, a malária jól felütötte a fejét. Még az a jó, hogy mostanában nem támad a muszka, pedig ha most egy jó nyomást adnak, be tudnának bennünket keríteni, mert a hatodik könnyűhadosztálynak 3 negyed része oda van, így csak egynegyed része harcképes, ami tartsa a vonalat. Most már lehet számítani a váltásra. Azt mondják, hogy a szegediek már otthon vannak, írták hazulról, így most már talán miránk kerül a sor.

augusztus 24.

Hajnalban megint mozgolódott a muszka, mert tőlünk jobbra és balra erősen géppuskáznak. Minálunk nem tud átjönni, mert jó darabon ingovány van. Ma én is megbetegedtem. Hajnalban elöntött az epe, ami bizony eléggé megviselt, mert 39,6 fok a lázam, erősen fáj a fejem. Hiába, itt muszkaföldön még a betegség sem olyan, mint odahaza. Otthon sokkal könnyebben elviselné az ember ezt is, de itt sajnos még csak a bakancsot sem lehet levetni, nem hogy a ruhát. Már 5 hónapja, hogy ruhástól alszunk, ha lehet azt a pár órát alvásnak nevezni. A koszt nagyon gyenge, ami bizony nagyon elősegíti a betegséget. Zsírtalan ételt adnak, minden áldott nap krumpli, de csak sós. Egyszer volt tészta, de az is mind penész volt, reggel meg mindég keserű fekete, más semmi. El van gyengülve a népség. Már sokan megpróbálták a szökést, aminek a vége fejbélövés volt. De én bízok a jó Istenben, hogy meg fog segíteni.

augusztus 25.

Még mindég erősen lönek a bakáink. Úgy látszik, a muszka ki akarja használni az alkalmat, mert itt már bizony reggelenként nagy a köd, de a mi katonáink ébren vannak. Még legalább egy hétig bírjuk csak tartani, akkor már le fognak váltani. Délután mindég veret bennünket a muszka. Van rá eset, hogy a vacsorát sem lehet behozni, mert mindég

azt az utat vereti. Hiába, ez Oroszország, ahol sok szegény gyerek vére folyt itt el és odahaza hiába várják. A sírját már csak egy ütött-kopott kereszt jelzi valahol a Don folyó partján. Végre úgy 7 óra felé megcsendesedik a helyzet és nem is történt ezen a napon semmi különös.

augusztus 26.

Csendes az egész vonal, csak ókor szólal meg egy géppuska. Mi most összeszedünk minden rongyot azoknak, akik télre itt fognak maradni. Amint így gyűjtünk, egyszer csak találunk egy házban egy agyonlőtt muszkát, ami már tudja a jó ég, mióta van ott halva. Valaki agyonlőtte, de szag az van olyan tőle, hogy nem csoda, ha valami ragályos betegség fog fellépni. Tőlünk jobbra máma hevesen támadott a muszka, amit naponta többször megismételt. Itt megint megkísérelte az átkelést a Donon, de bizony megint nem sikerült neki. Van hulla hegyén-hátán, mert berúgatják őket és nótaszóval jönnek elő. Erre megszólal 16 aknavető és a tűzérség, ami foszforos lövedéket lő, és úgy égetik őket. De van is erre nagy sikongatás és jajgatás, ilyet megint nem láttam még, élő fátylaként szaladgálnak visszafelé. A félig elégett muszka már embermagasságban fekszik a folyó partján. Végre csendesség lesz, vissza van verve a támadás. Lesz a zsidóknak dolguk. Amint megy le a nap, erős bűz árad szét a sok elégett embertől. Meg is fájdul a fejünk. Néha-néha felvesszük a gázálcot, mert kibírnai másképp nem lehetne. Este csak erről folyik a beszéd, hogy még mit kell megérni.

augusztus 27.

Sajnos az éjszaka megint nem tudtunk aludni. A szag erős, fáj az ember feje, majdnem széthasad, de szerencsénkre feltámad a szél és viszi a szagot a másik irányban. Dolgoznak a zsidók erősen, bár csak végeznének, hogy vége lenne ennek a bűznek. Ma jön posta is, várjuk, hogy mi újságot írnak hazulról. Végre reggel 8 órára meg is hozzák. Én is kapok 2 levelet, meg 3 lapot, amin írják, hogy már 216-osok vannak otthol. Hogy honnan veszik ezeket a híreket, nem tudom. Mi még nem tudunk semmit, pedig mi is azok vagyunk és még mi mindég a vonalat tartjuk itt Voronyezstől 30 kilométerre a Don mellett. No, majd csak hazamegyünk mi is, akkor már nem tarthat soká. Ezen a napon nem volt semmi tevékenység, szép csendben telt el.

augusztus 28.

Már valamivel enyhébb a levegő, de a szag azért még mindég az orrunkban van. Még ha hazakerülök is egyszer, akkor is fogom érezni talán. Ma kaptunk egy parancsot, hogy délelőtt folyamán át kell menni a Don túlsó partjára 10 embernek, és át kell hozni onnan 6 drb rohamcsónakot, amit a muszka ott fogott. Két egészségügyi megy velünk. Hármán vagyunk, de az egyik beteg, maláriában van. Így vagyok én meg az őrzető.

Készülődünk a veszélyes útra. Úgy tíz óra felé lekúszunk a folyóhoz és várjuk a mi aknáink tüztét, ami meg is szólal $\frac{1}{2}$ 11 órakor. Lőnek erősen, de lő a muszka is, ilyen tűzben nem lehet átmenni. Az egyik hátra kúszik és kéri, hogy lőjenek ködgránátot. Mi a lélegzetünket visszafojtva várjuk a ködösítést, mi pár percre meg is jön. Előttünk 30 méterre csapódik be a ködgránát. Amint robban, már száll is a köd, no most gyerekek, most kell menni. Amint olyan köd van, hogy nem látni át rajta, már megyünk is be a csónakba, és már eveznek is. De muszka is lő erősen, de nem tud célózni, mesze esik a lövedék tőlünk. Végre ájtutunk a Don túlsó partjára. Kiugrálunk, a csónakokat elkötik, és már vontatják át mihozzánk. Azt hitük, hogy sosem fogunk már átélni. Amint ájtöttünk, az

egyikben volt 2 géppuska. Szerencsésen megúsztuk a dolgot. Ezen a napon más esemény nem történt. Még egy darabig lőttek, de amint a köd elszáll, már a csónaknak hírehamva sem volt. Lophatnak másikat, majd jó lesz nekünk.

augusztus 29.

A forróság még mindég tart, de az éjszaka annál hűvösebb. Már sokszor azt hisszük, hogy már reggelre dér lesz. Aki éjjel szolgálatban van, már nemsokára bunda kell neki. A mai nap szép csendben telt el, csak olykor lehet hallani egy géppuska vagy nehézpuska zakatolását. De az este annál hangosabb, mert a folyó túlsó partján, körülbelül úgy 3 kilométerre húzódik egy vasútvonal, és a muszka azon igyekszik gépkocsikat beszállítani páncélvonattal. De a tüzerfigyelők észreveszik, amint rakodnak ki. Erre megnyitják a tüzezek a tüzet. Úgy agyon veretik, hogy onnan épségben nem visznek el egy kocsit sem. Mozog a föld még alattunk is a tüzéségi becsapódástól. Ez az iszonyatos veretés tart jó óra hosszát. Végre csend lesz és vége a mai melónak.

augusztus 30.

Éjszaka csendes, a raták már jó egypár éjszaka elmaradtak. Úgy látszik, máshol vannak most elfoglalva, amióta megkezdtek a Don és a Volga közti támadást. Ma tíz óraker mentek át nálunk az árkászok a folyó túlsó partjára, hogy ami terület le van rakva aknával, azt felszedjék, ami bizony veszélyes dolog. Beszélünk egy örvezetővel, aki a következőket mondja. Bizony nehéz a mi munkánk, most azt sem tudom, féljek-e vagy bátor legyek-e. Világos nappal átmenni olyan helyre, ahol még csak egy bokor sincs. Egész éjjel akadályt rakunk, nappal meg ilyen munkát adnak, de muszáj menni. És elindul szegény, majd a könnyei hullanak, mert tudja, hogy nem sok reménye van a visszajövetelre. De azért a mi figyelőink szemmel tartják. Ha valami disznóság lesz ott a másik felén, majd egy pár csomagot átküldenek. Már jelzik a telefonon, hogy átmentek, már szedik az aknát, ami tart körülbelül másfél óráig. Mire végeznek, amint jönnek vissza szegények, akkor történik a baj. Egy tizedes rálép egy nagy csomó gazra és felrobbant egy akna, amit nem vettek észre. Itt lett három súlyos sebesült. Ott nem értek rá még bekötözni sem, hanem úgy hozták őket át és itt lettek bekötve. A tizedesnek odavan a két lába, a másiknak meg az egész keze, meg a szemét vágta ki, a harmadiknak meg a gyomrát vágta szét. Azonnal vitték őket az orvoshoz. Ez volt a mai napi esemény, amit érdemes leírni. A napnak a többi része csendben telt el.



augusztus 31.

Már három órákor fent vagyok, mert szolgálatban kell lenni, mint figyelő. A hajnal gyönyörű, világos van, csak hűs. Négy óra felé megyek szedni burgonyát, hogy legyen reggeli, egy kis konzervvel jó lesz. Amint megjövök, rakom a tüzet és főzöm a burgonyát. Közben hozok vizet és kezdek takarítani a bunkerban. De abba is kell hagyni, mert az orosz tüzéség lő, a szilánk csak úgy hull a bunker tetejére. Amint ülök az ablaknál és figyelem a becsapódást, egyszer csak hanyatt vág a légnyomás, de semmi bajom nem történt. Mindjárt tudtam, hogy ez itt esett le nem messze. Jó, hogy a szemem nem vágta ki az üvegszilánk, mert bizony minden ablakfiók kiment. Amint kilöttek vagy tizenöt darabot, akkor abbahagyták a tüzelést és mi kibújhattunk. És akkor látom, hogy az utolsó lövedék itt csapódott be tőlünk talán 10 méterre. Még az volt a jó, hogy a többi aludt, nem voltak kint, így semmi baj nem történt, minthogy egy kis ijedség volt.

Már ki sem merünk menni, egész nap csak itt bent vagyunk. Soha nem lehet tudni, hogy mikor lőnek ide. Ezt a pár napot, ami még hátra van, már szeretnénk megélni, mert még haza akarunk menni. Alig járunk ki, csak ha muszáj. Ma még egyszer sem volt szerencsénk, mert ájtott egy muszka, akinek a felesége itt van a szomszéd községben és felvitték a figyelőbe, hogy mutassa meg, hogy honnan lőtt a tüzéség. Ő meg is mutatta. Egy házban volt bent. A ház oldala ki volt bontva, hogy löni tudjon. Még ezen kívül megmutatott hat aknavetőt, hogy hol vannak tüzelőállásban. Mikor megvolt, elkezdtek a mi tüzeink löni, de nem sokáig, mert az első lövésre kilőtték az ágyút, utána meg az aknavetőt. Szép munka volt, amit csináltak.

Délután beborult, várjuk az esőt. Csend van megint. Meglátjuk, hogy mi lesz holnap, fognak-e megint löni.

1942. szeptember**szeptember 1.**

Egész éjjel esett az eső. Sötét van, mint a korom. Szegény gyalogosoknak elég a bajuk az éjjel. De szólnak is a géppuskák szünet nélkül. Hiába, muszáj, ha mindjárt nem is látnak semmit, akkor is, nehogy ájtöjjon a muszka. Majd csak reggel lesz valahogy. Már virrad és az eső is elállt, feltámad a szél. Az idő olyan, mint ősszel, egész hűs van.

Az idő most 11 óra. Most oltásra megyünk, mert a beteg rengeteg. Sokan vannak vérhasban meg maláriában, ami ellen most oltanak be. Már itt is van az orvos, hamar végez velünk. A tüzéség úgy látszik, megint észrevett valamit, mert lövi a muszkát. Úgy látszik, valami mozgás van odaát. Mára még nem lőttek ide a muszkák, úgy látszik, tegnap csakugyan ki tudták löni a mieinket. Mára jött végre egy jó ír. Azt mondta a százados, hogy két hét múlva megyünk haza. Már csak eltelt volna az a két hét is. Bízunk a jó Istenben, majd csak véget vet már ezeknek a nehéz napoknak. A nap hátra lévő szakában nem történt semmi különös.

Csendesség van, egész este nyolc óráig. Akkor szólalt meg valahol egy géppuska és utána meg szóltak a puskák. Úgy látszik, valahol kisebb járőr harc van. De már azok is elhallgatnak, csendesség van. Megyünk is aludni, aki tud. Sokáig nem jön álom a szememre. Hazagondolok, amíg végre mégis elnyom az álom.

szeptember 2.

Jó sokáig aludtam máma, reggel hét órákor keltem fel. Szép napos idő van. Amint felkelek, hozzáfogok a reggelizéshez, ami nem áll másból, mint lekváros kenyérből és feketekávéból. Utána hozzáfogok a mosáshoz, hogy a tetű meg ne egyen. Amint vé-

geztem a mosással, hozzáfogok a gyűrűcsináláshoz. Pecsétgyűrűt csinálunk orosz pénzből. Kicsit nehezen megy, de az időből kitelik. Már kettő meg is van. Észre sem veszi az ember, már dél van. Itt is az ebéd, ami nem áll másból, mint húslevesből és tökfőzelékből.

Ebéd után meg hozzáfogunk a rajzoláshoz, mert írni is kell. Mára megint neki fogok rajzolni egy rózsát és egy árvácskacsokrot. Majd eltelik megint csak a délután. Valamire ágyúznak a tüzérek, mert mozog a föld erősen. De már mi egészen megszoktuk. Ha egy fél nap csend van, már egészen szokatlan. Készítjük a képet, ami bizony elég nehezen megy, mert nincs elég színes ceruza és, nem tudjuk úgy festeni, mint kellene. No, majd azért még fog menni valahogy. Amint csináljuk a képet, a tüzéség lő erősen, egész délután buffog. Megint csinálnak a muszkák valamit. Már mondják is a telefonon, hogy hurcolkodnak odaát megint, de mi erre nem adunk semmit, mert nappal elmennek, este meg visszajönnek.

Már kezd lemenni a nap, hűsül az idő. Vacsora után elfekszünk, mert mit csinálnánk mást. Beszélgetünk a hazamenetelről, de nem tudom, lesz-e belőle valami. Már 5-én lesz hat hónapja, hogy bent vagyunk. Már ideje volna, ha hazaengednének. Végre csend lesz, alszanak már a többiek, én meg csak szívom a cigarettát és gondolkodom tovább, míg végre én is elalszom.

szeptember 3.

Már fél négykor fent vagyok, mert szolgálatban vagyok 4 órától. Ma reggel már dér is volt, hús van. Amint járkálok, fél öt felé jön egy fiatal kis asszonyka egy 8 éves lánykával, amelyik pont felém tart. Már messziről mutassa a cédulát, hogy ne bántsam. Amint odaér, mondja, hogy ő itt lakott, ez az ő háza és most jött el a ruhájáért, mert már hús van és nincs semmi ruhája. Sokat vesződtem véle, míg végre megértettem, hogy mit akar. Csak azt nem tudom még, hogy honnan akar ruhát vinni, mikor itt minden ki van fosztva. No, majd meglássuk. Amint bemegy a lakásba, körülnéz, és már hull is a könnye, mert bizony ott nincs még egy szeg sem, de még a padló is fel van fészegetve. Kér egy ásót. Amint megkapja, mindjárt hozzá fog ásni a szoba egyik sarkában. De már tudom, hogy hiába is ás, de nem szólok neki. Úgy teszek, mintha csak most jöttünk volna ide. Amint ás, egyszer csak előjön egy láda, de már az is ki van ürítve. Amint meglátja, elkezd zokogni és mondja, hogy most mi lesz az ő öt apró gyermekével ruha nélkül. Sajnálom szegényt nagyon, de mit tehetek. Szégyellem magam. Nem is tudom, hogyan takarjam el a szégyenemet, hogy ilyen munkát csinálnak a magyarok. Végre megmagyarázom neki, hogy mi csak most jöttünk ide pár napja. Aki itt volt, az csinálta ezt. Végre megnyugszik és összeszed egy pár darab rongyot, én meg adok neki egy kenyeret, mert mondja, hogy hátul 10 kilométert vannak, ott aratnak. Magyar, német meg orosz, de kenyér az nincs neki. Amint összeszedte a rongyait, már megy is vissza. Hiába, még mindég jönnek olyan dolgok, ami az ember szívét összefogja. Amint nézek utána, már látom, hogy hozzák a reggelit, meg levelet, aminek mindjárt hozzáfogok az olvasásához. Azt írják, hogy menjük már haza. Mennék is én, csak lehetne. Majd csak eljön egyszer az is, mikor mehetünk. Most pedig én is hozzáfogok a levélíráshoz. Amint írom a levelet, a muszka megint kezd löni ide, még levelet sem hagy írni. Jól lönek, egészen itt vannak a becsapódások körülöttünk, de a jó Isten vigyáz ránk, nincs semmi baj. Már ideje volna, ha elvinnének innen hátra pihenőben, mert mégis csak hosszú idő hat hónapot töltöni a tűzvonalban. Az ember idegei már egész tönkre vannak téve. Hogy mit akarnak velünk, nem tudjuk. No, majd csak eljön egyszer az a nap is, amikor elmehe-tünk innen. Jó az Isten, majd csak meg fog segíteni. Csak hinni kell, nem szabad elveszteni a bizalmat, mert akkor már vége mindennek.

szeptember 4.

Reggel nincs kedvem felkelni, rossz érzetem van. Az éjszaka rossz álmom volt, nem tudom, nincs-e valami baj otthon. Sajnos megírni sem merem. Amint felkelek, hozzáfogok megint a levélíráshoz. El vagyok szomorodva, mert azt mondják, hogy még most sem fogunk hazamenni, pedig már alig vártuk, hogy eljöjjön ez a szeptemberi hónap és még most sem engednek el bennünket, pedig már szenvedtünk eleget. De úgy látszik, hogy még mindég nem elég. Lő az orosz tűzéréség megint szünet nélkül. Az ember ki sem mer már menni. Egész nap csak a puffogást lehet hallani, meg a sűgást, amint megy a lövedék. Az ember idege már egészen odavan. Hogy meddig fog még tartani, nem tudjuk. Majd csak megsegít bennünket továbbra is a jó Isten úgy, mint idáig.

Az idő most délelőtt 11 óra. Melegen sűt a nap, de mi mégsem merűnk kint lenni, mert nem tudjuk, hogy mikor csap ide egy tűzéréségi lövedék. Várjuk, míg csend lesz, majd csak azután fogunk kibűjni. Addig itt bent íróm e pár sort.

Már délután 4 óra, de még mindég folyik az ágyűzás, de már tőlűnk jobbra helyezte át a tűzét az orosz tűzéréség. Végre egy kicsit mi is kibűjhatunk. Az éjszaka már nem volt olyan csendes, mint idáig. Valahol bombázás volt éjjel 1 óra felé. Mai telefonjelentésben jött, hogy az őrség vigyázzon mindenhol, mert személyszállító repűlőt találtak, nehogy ejtőernyűsők jőjjenek ráńk valahonnan. Tehát az őrséget éjjelre meg kell erősíteni. Csak az a baj, hogy nincs mivel, mert mindenhol az embereknek fele beteg és nem tudják megállapítani, hogy mitől. Tudjuk mi, de nem szabad megmondani. De talán meg fog segíteni a jó Isten úgy, mint idáig.

szeptember 5.

Korán kelűnk megint, mert az egyik beteg lett közöttűnk. Magas láz, hogy mitől, nem tudjuk. Már reggel 7 órakor 40 fok, megyek orvosért, aki mindjárt jön is, de nem mond semmit. Egy pár aszpirin és jól van, el van intézve minden. A gyengélkedő szintén tele emberekkel. Már három házat rendeztek be a betegek számára, mégis kevés. Hogy mitől van ez, csak mi tudjuk, de szólni nem szabad. Nem tudom, hogy mit akarnak ilyen emberekkel az első tűzvonalban. Még az a jó, hogy most nem támad a muszka úgy, mint első napokban, mert bizony akkor szomorű sorsra jutnánk, mert hátramenni nem szabad, vagy meghal az ember, vagy fogságba jut. Akkor pedig várhatják őket haza.

Délután megint veret bennűnket a muszka, már remeg minden porcikám, mikor halom, hogy lőnek. Az idegek már odavannak. Este 8 órakor kapjuk a postát. Éń is kapok 3 levelet meg 6 lapot, ami megnyugtat egy kicsit, hogy nincs odahaza semmi baj. Utána megyek fekűdni, mert 3 órakor kell kelni, de sajnos aludni sokáig nem tudok. Otthon járok megint gondolatban, míg végre reggel felé elnyom az álom.

szeptember 6.

Sajnos, amikor aludnék, már fel kell kelni. Három óra. Hűs van, egész sűtét van, az egész vonalon szólnak a puskák. Amint fel és alá járok, megint csak hazagondolok, elfog a honvágű. Nem is tudom, mi lesz velem, ha még nem fognak hazaengedni. Rengeteg a beteg, már az orvos is kéri sűrgűsen a váltást, mert nem tudják az emberek a vonalat tartani. Minálűnk is egy szegűny ember eszét vesztette, idegűsszeroppánást kapott, ami nem is csoda. A nap többi része szép csendben telt el.

szeptember 7.

Már minden éjjel szolgálatban kell menni, mert annyi a beteg, hogy nincs aki szolgálatot teljesítsen, így minden éjszaka ki kell állni. Amint kint állok, egyszer csak szólnak a puskák, úgy röpdös a golyó körülöttem, mint a jégeső. Sietek olyan helyre, ahol védve vagyok. De az a jó, hogy nem tart soká. Úgy látszik észrevettek valamit a muszkák. No, már nem fognak sokáig itt lövöldözi, mert megjöttek a gyors csapatok, amik 10-én hajnalban fogják a támadást megkezdeni ¼ három órákor. Ez alkalomra mi is kapunk új vetőket, mert a mienk rosszak, avval már nem tudunk semmit csinálni, de hogy ki fog mellette állni, nem tudjuk, mert fele beteg. Majd úgy fog lenni, hogy 6 ember helyett csak kettő fog lenni és mi is be leszünk osztva. Sajnos, hogy egy embernek most négy helyett kell dolgozni. De már mi nem bánjuk, mert már minekünk ez lesz az utolsó támadás. Mi itt lemaradunk és várjuk, hogy mikor fognak hazavinni.

Most már csak arra kérjük a jó Istent, hogy most is vigyázzon ránk, mint ez idáig, akkor épségben fogunk hazajutni. Úgy látszik, a muszka is észrevett valamit, mert máma még nem lőtt bennünket. Nappal dolgozunk, rengeteg a munka, amit kiadtak, azt sem tudjuk, hogy melyiket csináljuk. Majd csak vége fog most már lenni.

szeptember 8.

Már 6 órákor keltenek munkára. Éjjel alig aludtam egy-két órát és már megint menni, de mit csináljunk, hát megyünk. Még az a jó, hogy olyan lógó munkát vállaltam. Ablakrámat csinálunk 11 óráig. Akkor jön egy zsidó fogorvos, akivel megnézetem a fogam és két márkáért rendbe is hozza. Fogkövet szedett le. Amint az is megvan, ebédelünk, ami nem áll másból, mint egy kis komiszból, de az is penészes meg bűdös, halkonzervből. De jó az is.

Amint végre az ebédnek, már megyünk is vételezni a vacsorát, ami kenyérből meg hurkakonzervből áll. Amint megjövünk, még le sem rakodunk, már tűzkészültség van. Hamar sisakot és löni, de hogy mire, azt nem tudjuk. Kilövünk 30 gránátot. Akkor már megint nekifogni dolgozni este 6 óráig.

Amint vége a munkának, vacsorázunk, azután megírom a mindennapi levelem és ezt a pár sort. Azután megyek pihenni, mert 10 órákor már megint fel kell kelni, hajnal 3 óráig őrésben. Majd csak vég fog már lenni nem sokára, még két hét talán.

szeptember 9.

Sajnos még 10 óráig sem tudtam feküdni, mert már 9 órákor meghozták a löszert és az új vetőt. Amíg azt leraktuk, fél tíz volt, akkor meg jött a parancs, hogy nem szabad lefeküdni, mert 10 órákor támadást fogunk csinálni. Legalább jobban fog telni az idő. De hiába várjuk a parancsot, hogy mikor lehet tüzelni, az csak késik. Míg végre fél egy felé jön az alezredes úr lovásza, és az mondja, hogy csak ¼ 3-kor fog megkezdődni a támadás. Így mi is visszajövünk a bunkerban és várjuk a további fejleményeket. Egész jól megy. Éjszaka támadni, nappal meg dolgozni. Hogy mikor fogunk már egyszer pihenni, azt még nem tudjuk. Az a jó, hogy már talán nem fog soká tartani, mert azt mondják, hogy mi októberben haza fogunk menni. Már lesz valami, mert a hadnagy úr is bízik benne. Úgy mondja, hogy az időnk március 9-étől számítódik. Akkor már pedig hét hónapja, hogy itt vagyunk és azóta mindig az első tűzvonalban vagyunk, így még nagyobb az esélyünk a hazamenetelre. Csak a jó Isten vigyázzon ránk úgy, mint idáig, akkor nem lesz baj.”

Somogyi János további sorsáról csak keveset tudunk. Naplója – ha írt a továbbiakban is, elveszett. Azokat a levelezőlapokat, amelyeket a tábori postán keresztül küldött haza, a család a naplóval együtt megőrizte.

Somogyi János frontra való visszatérte utáni első levelezőlapja 1942. december 8-án kelteződött, amelyben karácsonyi jókívánságait küldte szeretteinek. Az utolsó elküldött tábori lap 1943. január 6-án datálódott. Három tábori lapot kapott a család 1943 januárjában, amelyekben a nagy hidegről ír, és a nyílt levelezőlap miatt szükséges virágnyelven arról, hogy most nagyon fontos munkája van, majd ha elfogy ez a ronda munka, akkor végre majd hazatérhet a kislányához.

1943 januárjának első napjaiban egyre bizonyosabbá vált a közelgő orosz ellentámadás az urivi hídfőben. Az itt állomásozó 6. könnyű hadosztály egységei a január 12-én hajnalban többórás tűzérési tűz és légi előkészítés után meginduló szovjet támadás következtében a több napi küzdelem után gyakorlatilag megsemmisültek. „Január 17-én éjjel a 6. könnyű hadosztály agyonfagyott, megfogyatkozott csapatai már nem tudták feltartóztatni a túlerőben lévő szovjet csapatokat. A komáromi seregtestet áttörték, egységei szétestek” (Szabó Péter i.m. 217-220. o.)

A rendezetlenül visszavonuló kisebb-nagyobb magyar katonai egységek egyre gyakrabban kerültek a szovjet hadsereg, vagy a partizánok fogságába. Több tízezer bajtársához hasonlóan ez a sors jutott Somogyi János számára is. A Hadtörténeti Levéltárban őrzött adatok szerint Somogyi János (Felsőgalla, 1912, anyja neve Pintér Mária) tartalékos honvéd, a 22/II. honvéd gyalogzászlóalj katonája 1943. január 15-én hadifogságba esett. (Veszteségi lajstrom 12. kötet, 290. o.)

Végezetül szeretném megköszönni Németh Józsefné sz. Somogyi Erzsébetnek, hogy a család tulajdonában lévő, immár hatvan éve őrzött dokumentumot a rendelkezésünkre bocsátotta, és leközlésével hozzájárult ahhoz, hogy plasztikusabb képet kapjunk a világháború szörnyűségeiről.

Köszönet illeti a levéltár munkatársának, Tóth Gabriellának áldozatos munkáját, hogy esetenként a lehetetlenre vállalkozott. Ő volt az, aki az elmosódott, néha szinte olvashatatlan autográfát legépelte és ezzel lehetővé vált a kézirat feldolgozása.





Dr. Fülöp Éva

Felső-Gallától Golobovkáig: Gesztési Sándor életútja

Gesztési Sándor¹ 1920. december 9-én született, szüleinek utolsó, ötödik gyermekeként.² Apja, Gyuga János napszámos, ekkor 47 éves volt, anyja, Tóth Rozália 40. Az apa után a fiút az evangélikus hitben anyakönyvezték. A mésztelepi származású, az anyakönyvi bejegyzés szerint római katolikus édesanya révén azonban a család az 1930-as években a baptista gyülekezethez csatlakozott.³

A Gyuga család a felső-gallai Szent István (Fő) utca végén, a falu egyik szélső, szoba-konyha-kamrás apró kis házában lakott. A föld nélküli családban a szülők igyekeztek az öt fiú mindegyikét valamilyen mesterségre taníttatni. Az édesapa, Gyuga János fiatalabb korában egy ideig csendőrként szolgált, de a közbiztonsági szolgálat teljesítéséből következő intézkedések végrehajtása távol állott a békés, halk szavú embertől. Azt azonban szerette volna, ha fiai nem napszámosként, hanem a maguk mesterségéből keresik megélhetésüket. A fiúk közül az 1908-ban született István⁴ cipőfelsőrész-készítőnek tanult, a legkisebb, a szülők kedvence, Sándor, a borbély-férfifodrász mesterséget tanulja ki. Azonban hiába keressük a Gyuga-fiúk nevét az Iparlajstromokban, arra már nem volt anyagi lehetőségük, hogy önállósodva saját műhelyt, üzletet nyissanak.⁵



A család vezetéknevének megváltoztatását Gyuga István⁶ kezdeményezte. 1937-ben, kérésére családi nevüket Gesztésre változtatta a Belügyminisztérium engedélyével.⁷

Gesztési Sándor az 1930-as évek második felében, Felső-Gallán ismerkedett meg későbbi feleségével. Az ugyancsak föld nélküli családból származó Stein Teréz⁸ női szabó szakmát tanult, de neki sem volt módja önálló varroda indítására. 1941. május 31-én kötöttek

¹ Az anyakönyvi bejegyzés szerint második keresztnéve Mihály, ezt a nevet azonban a családban sohasem használták. Tbl. Születési anyakönyvek FG 16/11.

² Születési helyeként az anyakönyv Tatabánya település-részei közül Bánhidát tünteti fel, itt volt ugyanis a MÁK Rt. által 1912-ben építtetett bányakórház.

³ Felső-Gallán 1905-től létezett baptista gyülekezet, amely 1926-ig a Budapest József utcai Baptista Gyülekezet missziós állomása volt, önállóvá 1930-tól vált. A gyülekezet tagjai eleinte magánházaknál, majd a MÁK Rt. elemi iskolája egyik termében jöttek össze. Komárom-Esztergom Megye Településtörténeti Kalauza. Szerk. Balogh Kata – Bárdos István. Tatabánya, 1993. 366.

⁴ Gyuga István anyakönyvi bejegyzése szerint Felső-Gallán született és evangélikusként anyakönyvezték.

⁵ Tbl. „A” Iparlajstrom 1884-1958. I.

⁶ Szakmájában eleinte Budapesten dolgozott. Így 1937. augusztus 7-én a fővárosi III. kerület előljárója, Bánhegyi László igazolta, hogy Gesztési István munkakönyvét névváltoztatás átírás elintézése végett ott tartotta. Tbl. Igazolás.

⁷ Tbl. Engedély - ad 8.034/1937. szám/II.a. M. Kir. Belügyminisztérium. Budapest 1937. július 20.

⁸ 1924. április 18-án született Felső-Gallán. Apja Stein János, anyja Tromposch Gizella. A családról ld. Fülöp Éva Mária: Egy felsőgallai baka az I. világháborúban. = Történeti Múzeológiai Szemle, 2005. 5. 255-260.

házasságot és a Gesztesi-szülők házának udvarán álló, egy helyiséges, eredetileg nyári konyhának használt épületet alakították lakhatóvá közös életük kezdetekor.

A fiatal házasságok azonban alig néhány hónapot tölthettek együtt, a már két éve dúló háború, annak társadalmi-politikai következményei egyre közvetlenebb módon befolyásolták életüket. Gesztesi Sándor is megkapta a behívót és bevonult még az év októberében Tatára. Innen Székesfehérvárra, az Olajos utcai híradós laktanyába került. Mivel úgy gondolták, hogy a háború még elhúzódhat és leszerelésre nincs belátható esély, beadta továbbtszolgálati kérelmét. Azért is választották ezt a megoldást, mert Sándor könnyen és szívesen tanult, szeretett volna a háború után hasonló, műszaki területen továbbtanulni és elhelyezkedni. Továbbá, a továbbtszolgálatl, az ott kapott fizetéssel, felesége eltartásáról is gondoskodni tudott.⁹

A családban megőrződtek a fiatal férj bevonulása után feleségéhez írt levelei. A levelek a korszakra, sőt, az író közvetlen körülményeire vonatkozóan is kevés értékelhető információt tartalmaznak. A sorokból az otthon és a család utáni vágyódás szól mindennél erősebben.¹⁰ Gesztesi Sándor Székesfehérvárt utálatos városnak, a laktanyát siralmas helynek látta: „*Akármeddig vagyok is benne, csak nem tudom megszokni [a laktanyát].*” A túléléshez az otthoniak adtak erőt: „*Csak az vigasztal ebben a sivár katonai életben, hogy van kire gondolni, van aki után vágyódom és van aki szerető szívvel haza vár.*”



Felesége szüleivel kialakult szeretetteljes kapcsolatát tükrözi, hogy az erősödő ellátási zavarok ellensúlyozására törekedve, a laktanyából apósának dohányt, a családnak szappant küld: „*Apusnak küldök itt 4 pakli dohányt, a héten megkaptuk a trafikot és küldök 2 drb szappant azt is lehetett iratni és kivettem, otthon úgyse igen lehet kapni.*”

1942 nyarán a híradós egység¹¹ rövid időre visszatért Tatára. Amint még júniusban Székesfehérvárról örömmel írta feleségének: „*Hallottam egy jó hírt... több mint valószínű elsején talán vissza megyünk tatára.*” Ha e hó végén visszamennének Tatára, aratási szabadságra már onnan mehetne, és elmehetnének a Fényesre is. A tatai Fényes fürdő kedvelt nyári kiránduló helye volt a felső-gallai fiataloknak, ők maguk is szívesen látogatták. Végül is augusztus derekán érkezett az egység Tóvárosra: „*Itt vagyunk az Erzsébet téren a levante otthonban, mindjárt az Eszterházi mögött.*” A Székesfehérvár-Tata közti út során, Gesztesi Sándor és felesége rövid időre találkozhattak a felső-gallai vasútállomáson. A gallai gyakorlat viszont csak reménykedés maradt: „*...valószínű megyünk gallára is majd három napos gyakorlatra, azonban ez még nem egészen biztos... Egész nap a lakhelyünket rendezzük, meg a rádiókat pucoljuk, estére meg elkel mennünk járőrbe, mert bevagyok osztva készségsébe, holnap meg már kezdődik a gyakorlat.*” Itt is megpróbált a család ellátásáról gondoskodni: egy kocsi illető ugyanis mézet kínált a katonáknak megvételre. Lisztet azonban ekkor már itt sem tudtak szerezni.

⁹ Gesztesi Sándorné férje bevonulása után hazaköltözött szüleihez. Napszámból és varrásából élték.

¹⁰ Fennmaradt levelei bevonulása után: Sz.fehérvár 1941. szeptember 30., Sz.fehérvár 1942. április 9., Sz.fehérvár 1942. május 10., Sz.fehérvár 1942. május 26., Szfvár. 1942. június 7., Tóváros 1942. augusztus 24., Székesfehérvár 1943. május 22.

¹¹ „Gesztesi Sándor honvéd II. hdt. egyesített távb.század”

A rövid tóvárosi állomásozás után, a század ismét a fehérvári laktanyába került vissza. 1943 májusában íródott az utolsó Fehérvárról keltezett levél. A szorgalmas, értelmes, tanulni vágyó Gesztesi Sándor ekkor már az irodán dolgozott. Az „*öreg újoncokra*” is felügyelt, s ha parancsnokuk, a hadapród őrmester, nem tartózkodott a laktanyában, ő volt a laktanya parancsnoka. Híradós szakaszvezetőként még ez év folyamán Budapesten, a Petőfi Sándor laktanyában kapott képzést.



1944 nyarán egységüket Mosonmagyaróvárra irányították. Ez évben, az orosz csapatok időleges visszaszorításakor, lehetősége volt Felső-Gallán találkozni családjával. Amint 1945 februárjában, Mosonmagyaróvárról írta,¹² már közel két hónapja, hogy eljött otthonról és azóta semmi hírt nem hallott. Már több levelet és lapot írt, sőt a rádión is üzent, de nincs híre. Bánta, hogy nem hozta el feleségét magával, mert elkerülhette volna a megszállás átélését. Már több, mint egy hónapja Mosonmagyaróváron van a híradó alakulatnál. Felső-Gallára még nem engedélyeznek szabadságot, mert nagyon közel van a front. Ha felesége egy héten belül eljönne hozzá, még tudna helyet biztosítani neki a Németországba induló vonatukon.

Gesztesi Sándornénak sikerült férje után utaznia Mosonmagyaróvárra és márciusban valóban megpróbálták az egységgel a bevonuló orosz csapatok elől tovább menekülni. Amint arról 1945. szeptember 30-án, szüleinek írt levelében beszámolt, a vonat Óvárról indult hétfőn éjjel 2 órakor a családokkal. A katonák a rádiókkal szerdán indultak el, s az ő vonatuk cseh területen orosz hadifogságba esett.¹³

Gesztesiné férje egy megmenekült bajtársától tudta meg a katonavonattal hadifogságba kerülését. Megkapta férje osztrák és magyar területen vonatból kidobott céduláit, ismeretlenektől.¹⁴ Tábori lapokat 1946-tól kapott.¹⁵ Az első értesítés 1946 januárjában kelt, s az otthoniak megnyugtatója mellett nyilván a lap biztosabb eljuttatását is célozta, amikor arról írt, hogy az „...az *Unióban nagyon emberségesen bánnak velünk hadifoglyokkal.*” Hasonlóképp, a megengedett szűk beszámolási körben mozognak a következő, 1946 áprilisában és októberében írt lapok is: ő jól van, reméli, az otthoniak is. Köszöntötte feleségét név- és születésnapja alkalmából.¹⁶ A negyedik, s egyben utolsó tábori lap 1947 januárjában íródott, s Gesztesi Sándor szüleinek címezte.¹⁷

A tábori lapokon kívül, a feleség, illetve akkor már özvegy, szinte csodával határos módon visszakapta a férjénél a hadifogságban volt és megmaradt családi fotókat¹⁸ és Gesztesi

¹² Moson 1945. február 15. Mosonban a Szt. István király út 46. sz. alatt, „közvetlen a templom mellett” lakott.

¹³ Március 12.-étől számolták Gesztesi Sándor hadifogságát a Vöröskeresztől kapott adatok szerint.

¹⁴ Az emberi szolidaritás e megnyilvánulása nem ismeretlen a visszaemlékezésekből. Sajnos, esetünkben nem őrződtek meg ezek a híradások.

¹⁵ A tábori levelezőlapokból négy jutott el a családhoz: Vöröskereszt – Postafiók 144 A/9. 1946. január 21., Vöröskereszt – Postafiók 144/9. 1946. április hó 13.án., Vöröskereszt – Postafiók 144a/6. 1946. október hó 13.án., Vöröskereszt – Postafiók 144a/6. 1947. I. 9.

¹⁶ Mivel felesége júniusi lapját megkapta, az októberi lap címzése már felesége és szülei háború utáni új címére, a felső-gallai hatajtások közé tartozó Füzes utca 177/6. sz. lakásba szólt.

¹⁷ A II. Rákóczi Ferenc utca 21. sz. címzés arra utal, hogy Gesztesi Sándor szülei a felső-gallai faluvégi házból, a Szent István utcából a front elől elmenekültek talán valamelyik gyermekükhöz.

¹⁸ Sajnos, a fennmaradt családi fotókból nem tudjuk elkülöníteni ezeket a hadifogoly-táborból visszakérült felvételeket. Krakovszky Andrásné válása után, 1931-től nyitotta meg fényképészeti műtermét Felső-Gallán, amelyet egészen 1949-ig üzemeltetett. Kaksa Rajmund 1914-től az 1940-es évekig dolgozott Tata-Tóvárosan, az Esterházy utcai műtermében. A Tó mozi udvarában. A fotókat készítő műhelyek azonosítására ld: Mácza Mihály

Sándor jegygyűrűjét is. A szintén felső-gallai és ismerős Schalkhammer Károly ugyanis Gesztesi Sándorral egy hadifogoly-táborba került. Schalkhammer 1947 nyarán hazatért és átadta az özvegynek az említett fotókat és — a sokszor a szájában rejtegetett — jegygyűrűt. Elmondta, hogy a táborban Gesztesi Sándor hamarosan irodai munkára került, s így módja volt, szerény lehetőségei keretén belül, segíteni bajtársain. A legyengült Schalkhammer Károlynak is tudott kiegészítő élelmet szerezni. Mivel eredeti szakmája is kiderült, a tábor őrei közül többeknek ő volt a borbély, illetve a tábor női személyzete fodrásza. Mindezért kivételes elbánásban részesült, így személyes tárgyait is megőrizhette. Azonban, ez a viszonylagos kedvező bánásmódot jelentő foglalkozás végzetévé is vált: valószínűsíthető, hogy egy kisebb sérülés elfertőződése okozta az orbánc-fertőzést, amelybe 1947 februárjában belehalt.

A felső-gallai fogolytárs 1947 őszén írásban is megerősítette az elmondottakat.¹⁹ Visszaemlékezése szerint a 144-es körzethez tartozott „...*Golobovka, Pavlovka, Perlamajka, Brianka, Szergó, Vorosilovgrád a körzet parancsnokság.*” Gesztesi Sándor a pavlovkai 144/9 lágerbe került.²⁰ 1946 augusztus elején átvitték az ugyancsak pavlovkai 144/6-os számú lágerbe, majd 1947 elején visszakerült a 9-es táborba. 1947. február 15-én került a golobovkai nagykórházba, ahol rá két napra, 17-én délután elhunyt. A halál oka orbánc-fertőzés volt, amelyet a foglalkozása közben szerzett sérülés és fertőzés válthatott ki.²¹

Az özvegy hivatalos értesítést a halálesetről nem kapott, a Vöröskereszt révén sem. Mivel a holtta nyilvánítást csak 1948-ban kérelmezte, így hadiözvegy-ellátásban sem részesült. 1948 őszén, özvegy Gesztesi Sándorné kérelmére a Honvédelmi Minisztérium értesítette, hogy férje, Gesztesi Sándor továbbszolgáló szakaszvezető halotti anyakönyvi bejegyzése megtörtént.²² Évtizedekkel ezt követően, amikor is az 1992. évi XXXII. tv. 3. par. (2) bek. értelmében a hadifogság 1945. augusztus 1-jétől kényszermunkának minősült, Gesztesi Sándor esetében 19 hónap után kapott kárpótlást özvegye.²³

A kárpótlási adatszolgáltatás keretében, a *Magyar Nemzet* című napilap 1994-ben sorozatot indított az Oroszországban elhunytak adatainak közzétételével.²⁴ Gesztesi Sándorról a következő adatokat tették közzé:

Gesztesi Sándor 1920. Bánhida Komárom megye, őrmester. Hadifogoly, 1947. február 16.

— Pusztai Ágota — Fűrészné Molnár Anikó: Fotográfusok Komáromban Tatán Tatabányán. Komárom megye fotótörténete. Komárom megyei Honismereti Kiskönyvtár 18. Művészeti Füzetek. Tatabánya, 1988.

¹⁹ Tbl. Ceruzával írt feljegyzés

²⁰ Ezt igazolják az 1946. január 21-én, illetve április 13-án kelt tábori lapok. Tbl.

²¹ A 16., illetve 17-i halálzási dátum eltéréseit talán az okozhatja, hogy a visszaemlékező Schalkhammer Károly, saját elmondása szerint, még láthatta az elhunytat a halottas-kamrában. Ez lehetett 17-én.

²² A bejegyzés a budapesti VI. kerületi állami anyakönyvvezetőnél történt, a tanúk illetékessége folytán. Az anyakönyvezés utasítási száma: 513.814/szolg. — 1948. szám. Dr. Lovcsányi miniszteri osztálytanácsos. Budapest, 1948. november 15. Honvédelmi Miniszter, Szabó ? segédhivatali főigazgató, a kiadvány hiteléül.

²³ Magyar Vöröskereszt Országos Végrehajtó Bizottsága, Budapest, 1992. december 11. A FÁK Központi Levéltárától kapott adatok alapján: Gesztesi Sándor őrmester, lágerszám 144/9. Született Bánhida, Komárom megye, 1920. Hadifogoly, meghalt 1947. február 16. „További adatok nincsenek.”

²⁴ *Oroszországban hunytak el...* 79. *Magyar Nemzet* 1994. október 26. (szerda)

MELLÉKLET

I. Gyuga/Gesztési Sándor családfája (névváltoztatás: 1937)**I. SZÜLŐK**

apja

Gyuga Pál — Petrók Éva

Gyuga/Gesztési János 1873

(megh. 1946. okt. 15., 74 é

csendőr, napszámos, majd segédmunkás)

anyja

Tóth Rozália 1880**II. HÁZASSÁG****Gyuga/Gesztési János — Tóth Rozália****Gyuga/Gesztési Sándor János**

sz. 1920. dec. 9., Bánhida

megh. 1947. febr. 16., szovjet hadifogság

házasság Stein Terézzel 1941. máj. 31.

III. GYERMEK

Gesztési Sándor — Stein Teréz

halva született kislány, 1943?

Országos Széchényi Könyvtár

Képek jegyzéke

1. A fiatal fodrász 1939 októberében. Tata-Tóváros, Kaksza Rajmund[?] fényképész
2. Gesztési Sándor bemutatása. Tatabánya, a MÁK RT által építtetett strandfürdő
3. Esküvő 1941. május 31. Felső-Galla, 1941. június [a kép elkészültének időpontja].
Krakovszky Andrásné műterme
4. Katonaruhában, 1942. június 29.



Dr. Zsoldos Ferenc bányatárspénztári tisztviselő emlékei a vészorszakról

Bevezetővel ellátta: Dr. Ravasz Éva

Zsoldos Ferenc 1906-ban született Budapesten, és a csongrádi reálgimnáziumban kintetiséssel érettségizett 1925-ben. Ezt követően beiratkozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, ahol joghallgatóként folytatta tanulmányait. 1929-ben a Szegedi Tudományegyetemen szerzett jogi doktorátust.

Néhány évig különböző ügyvédi irodákban gyakornokoskodott, majd 1934. szeptember 1-jétől a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság tatabányai bányatelepén a bányatárspénztárban társpénztári ügyvezetőként alkalmazták. Szakmai tudása, munkaszeretete miatt hivatali előmenetele Tatabányán biztosított volt. A zsidótörvények rendelkezései szerint azonban, mint annyi más köz- és magánalkalmazottnak az állását 1944. szeptember 31-i határidővel felmondták. Mint emlékiratában írja, 1944 nyarán be kellett vonulnia munkaszolgálatra, majd onnan megszökve a nyilas hatalomátvételt követően Budapesten bujkált. Ott élte át az ostrom heteit. A felszabadulást követően amint a közlekedési viszonyok lehetővé tették, 1945 áprilisától került vissza Tatabányára. Néhány, Tatabányán eltöltött hónap után különböző okok miatt a részvénytársaság tokodi bányauzeméhez helyezték át, ezt követően Budapesten dolgozott.

Az alábbiakban közölt történet a Zsoldos Ferenc által készített emlékirat vonatkozó részeinek felhasználása és egy 2005 nyarán készült személyes beszélgetés alkalmával készített jegyzet szerkesztett változata.

* * *

„... Az ügyvédi pálya induló tőke nélkül reménytelennek látszott, addigi princípálisom a dekonjunkktúra mélypontján nem tudott tovább alkalmazottat tartani, ezért Fabinyi Tihamér (akkori iparügyi miniszter) támogatásával felvételért a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulathoz folyamodtam. Amikor bemutatkozás végett Tatabányán megjelentem, Rehling Konrád bányagazgató lebeszél a belépésről, mondván, nincs ott számomra érvényesülési lehetőség. Ennek – és annak ellenére, hogy 80 pengő névleges fizetéssel vettek fel, – 1934. szeptember elsején mégis beléptem.

Az akkori általános gazdasági – és különösen a tatabányai – helyzet jellemzéséül érdemes megemlíteni, hogy felvételem előtti öt éven belül mindössze három tisztviselőt alkalmaztak Tatabányán, valamennyien egy-egy helyi főtisztviselő rokonai voltak. Ugyanis vezérigazgatói rendeletre a gazdasági válság éveiben teljes tisztviselői felvételi tilalom volt. Jól jellemezte a gazdasági válságot, hogy egy okleveles bányamérnököt – akinek apja üzemvezető főfelügyelő volt – csak munkásállományban, három pengős napszámberrel alkalmaztak. Az én 80 pengős fizetésemből a nyugdíjintézeti levonások után havonként 64 pengő 88 fillért kaptam kézhez, nem egészen egyharmad részét a korábbi 200 pengős ügyvédbojtári fizetésemnek.

Tatabányai állásom elfoglalása előtt a Budapesten felvételemmel foglalkozó dr. Gosztonyi Lászlót, aki a részvénytársaság titkárságának igazgatói rangban lévő ügyvezetője volt, arra kértem, adjon valami útavalót, mert a tatabányai körülmények számomra teljesen ismeretlenek voltak. Azt válaszolta: gondoljam azt, hogy egy angol gyarmatra költöztem, ahol a MÁK tisztviselői a fehérek. Akkor már ismerve egy kissé Gosztonyi – aki világlátott ember volt, az Egyesült Államokban is dolgozott – gondolkodásmódját, szavajárását, múltját, azt hittem, ez csak egy tőle megszokott szellemes mondas. Nem kellett azonban sok időnek eltelnie, hogy meggyőződjem, hasonlata tökéletesen fedte a valóságot. (Gosztonyi László történetéhez tartozik egyébként – aki első világháborús katonai érdemeiért többszörösen kitüntetett tartalékos tüzérszázados volt – hogy a zsidótörvények hatálya alá léptekor agyonlőtte magát.)

A bányatelepen külön-külön volt tisztviselői, altiszti kaszinó, munkásotthon; tisztviselői, altiszti, és munkás-strand. A helyi társadalmi ranglétrán vezettek a tisztviselők – mérnökök, orvosok –, őket követték a katolikus egyház papjai. (A bányatelep templomait is a bányatársulat építtette. A zsidó származású Vida Jenő, a részvénytársaság vezérigazgatója volt a templomok kegyura.) Rangsorban ezután következtek a társulati iskolák tantestületének tagjai, a gyógyszerészek, az ügyviteli alkalmazottak, a műszaki és adminisztratív tisztviselők, segéd tisztviselők, altisztek, végül a munkásállományúak.

A kasztrendszer tökéletesen merev volt, embertelen, értelmetlen. A négy vagy hat elemi végzettségű tisztviselő fölötté állt az érettségizett segéd tisztviselőnek, altisztnak, a tanítóképzőt végzett pedagógusnak. Az iskolaügyekkel, a pedagógusok személyi ügyeivel évtizedeken keresztül egy hat elemi végzettségű osztályvezető foglalkozott. Minden attól függött, kit milyen minőségben vettek fel.

Színházban az első hat sorban, moziban a földszinten hátul, az erkélyen elől csak tisztviselő kaphatott helyet, de a színház első három sorába csak a főtisztviselők válthattak jegyet.

Az újonnan felvett tisztviselőnek illet levizitálni kollégáinál. Erre a célra társulati fogat állt rendelkezésére. A kocsis tudta, hol kell és hol nem szabad (mert ilyen is volt) vizitálni; erre figyelmeztetett is. (A bányatelepen kissé tréfásan az a mondas járta, hogy a lovak is tudják, hol kell megállani).

A tisztviselőnek altiszti állományú fia – mert ilyen is volt – nem jelenhetett meg apjával együtt a tisztviselői kaszinóban. Ez a különbségtétel természetesen tovább gyűrűzött. Tanúja voltam olyan megbeszélésnek, amelyet az altiszti kör vezetői arról folytattak, kiket hívjanak meg farsangi báljukra, és úgy döntöttek, hogy mellőzik a meghívását valakinek – aki egyébként odavaló lett volna –, mert az apja munkás.

Mint jogi diplomást, a bányavállalat társ pénztárához vettek fel tisztviselőnek. Az ügynevezett számosztálynak, amely a társ pénztári ügykezelést is végezte, a vezetője Berényi Oszkár volt. Ehhez az osztályhoz tartozott továbbá a munkás-felvételi iroda, a személyzeti ügyek, a szociális és munkásjóléti feladatok, valamint a kórházak, a telepek egészségügyi ellátása, az oktatás és az egyházakkal kapcsolatos vállalati ügyintézés.

Tatabányán – mint általában a bányatelepeken – óriási fizetési, kereseti, jövedelmi különbségek voltak. (Azt már említettem, hogy 80 pengő fizetéssel vettek fel 29 éves koromban, 5 éves jogi gyakorlattal.) Hat pengőre emlékszem, mint az akkori idők legmagasabb járműszakbérére, ami azt jelentette, hogy átlagosan havi 25 műszakot számítva, 150 pengőt keresett egy bányász-szakmunkás. Ez volt a legmagasabb munkás-kereset, a segédvájár ennél általában 10, a csapatcsillás 20, az urasági csillás 30%-kal kevesebbet, vagyis az utóbbi csak 105 pengőt vihetett haza. A 30-as évek első felében, a dekonjunkció mélypontján azonban túlnyomóan csak heti 3-4 munkanapot tartottak, s így az említett dolgozók havi keresete ennek arányában lefelé változott.

Ezzel szemben az akkor még fiatal adminisztratív osztályvezetőm fizetése 500, az idősebbeké 1000, az üzemvezető bánya-főfelügyelőké 1.400 pengő körül mozgott, a telepvezető bányagazdátóé pedig jóval meghaladta a 4.000 pengőt. Ehhez az alapfizetéshez 20% un. renumeráció, azaz egy havi fizetésnek megfelelő karácsonyi juttatás, kedvező esetben az ugyancsak egy havi fizetést kitevő közgyűlési jutalék, valamint – a főtisztviselőknél – négy-öt szobás lakás, un. schichtes (inas) és kertész járult. Természetbeni lakást, fűtést, világítást minden, a részvénytársaságnál alkalmazott dolgozó kapott, a munkások a hat, szoba-konyhás lakásból álló épületekben, az altisztek a kissé magasabb komfortfokozatú négylakásos ikerházakban.



A MÁK Bányatárspénztár ügyintézői¹

Tatabányai alkalmazásom kezdetekor, nőtlen lévén, az ótelepi református templommal szemben lévő legénylakásokban kaptam szállást, majd a Ranzinger-utcában, a tanítói házakban, ezt követően családalapításom után az újtelepi tisztviselő utcában lévő kétlakásos tisztviselő-lakban éltünk a feleségemmel. A harmincas évek végén a tiszti kaszinó utáni második házba költöztünk, mellettünk az első tiszti-lakban Grósz István bányafőtanácsos, helyettes bánya-igazgató lakott.

1939-től a második világháború kitörése után a bányákat hadiüzemekké nyilvánították. A bányászok ellátásának rohamos és jelentős rosszabbodása, az élelmiszer-fejadagok és a jegyrendszer bevezetése miatt a bányatelepen is egyre feszültebbé vált a helyzet, a bányászok gyakran elégedetlenkedtek. A helyi feszültségek erősödéséhez a zsidótörvények bevezetése is hozzájárult. Az 1941-ben kitört „nyilas” sztrájk leverésére Hennyei altábornagy, a későbbi külügyminiszter parancsnoksága alatt a győri vegyes dandárt vezényelték ki Tatabányára. A katonák követendő magatartása, és a fegyverhasználat kérdésében folytatott megbeszélésen Ullrich Viktor nyugalmazott ezredes, hadiüzemi katonai parancsnok tiltakozott az erélyesebb megtorlások ellen, hangoztatva, hogy előbb a bányászok és a családjaik megfelelő ellátásáról kell gondoskodni, jogos igényeiket kielégíteni. Álláspontját nem tudván érvényesíteni, lemondott. Később bebizonyosodott, hogy neki volt igaza. Reaktiválták, és Szálasi uralomra

¹ A képen kereszttel megjelölt Zsoldos Ferenc, az álló sorban jobbról az ötödik az osztály vezetője, Berényi Oszkár.

jutásáig öt nevezték ki a hadiüzemek katonai parancsnokának. Számos zsidó származású, vagy zsidónak minősített személy neki köszönhetette az életét. Voltak, akiket hivatali autóján maga hozott ki a komáromi, illetve a székesfehérvári gyűjtőtáborból. Az ő segítőkészsége és bátor kiállása nélkül hazánk és a világ szegényebb lenne korunk egyik legkiválóbb filmrendezőjével, Szabó Istvánnal, akit édesanyjával és nővérével együtt kimentett a komáromi koncentrációs táborból - Édesapja, dr. Szabó István a bányakórház sebész főorvosa volt, akit az utolsó pillanatig felmentett a társulat a munkaszolgálat alól, de sorsát ő sem kerülhette el, 1944 őszén neki is munkaszolgálatba kellett bevonulnia.

Az és sorsom alakulását is tőle telhetően igyekezett jobbra fordítani. Amikor 1944. október 15-én a kormányzói kiáltvány elhangzása után, mint munkaszolgálatos megszöktem a komáromi Igmándi erődből, és órákkal később Szálasi átvette a hatalmat, olyan igazoló írást kaptam tőle, hogy hadiüzemi érdekből voltam otthon. A kép teljességéhez tartozik, hogy 1951-ben kitelepítették és ott is halt meg.

Visszatérve a tatabányai helyzetre, el kell mondani, hogy a háborús évek alatt egyébként egyre jobban érezhető volt a politikai hangulat jobboldali tendenciáinak erősödése a tisztviselői karon belül és bizonyos zsidóellenesség is.

A tatabányai Bányatisztviselői Kaszinóban a tagság évente, a késő őszi napok valamelyikén határozta el, hogy a következő évben milyen újságokra és folyóiratokra fizettet elő. 1942. év őszén egyik gépészmérnökünk tiltakozott a Pesti Hírlap – amely egyébként a polgári középosztály lapja volt, még csak nyomokban sem mondható baloldalinak – előfizetésének meghosszabbítása ellen, mondván, hogy az zsidó újság.

A korra jellemző a következő eset: Grál József osztályvezető és helyettese, a zsidó származású Horváth Sándor két szomszédos szobában dolgozott, ezen felül évtizedes barátság fűzte őket egymáshoz. Attól kezdve, hogy a zsidóknak sárga csillagot kellett viselniük, az osztályvezető nem lépte át a két szobát elválasztó küszöböt. Azon megállt, az ajtófélfának támaszkodva mondta a mondandóit, és félt... *(1944. március 29-én rendeletileg kötelezték a zsidó lakosságot a megkülönböztető sárga csillag viselésére. R. É.)*

Sárga csillagot csak utcán és más nyilvános helyen kellett viselni. Néhány munkatársunkat, például Horváth Sándort, és Berényi Oszkár osztályvezetőt feljelentették, mert ügyfeleket nem fogadó munkahelyükön nem viseltek sárga csillagot. Ezért őket még a tömeges deportálásokat megelőzően a sárvári koncentrációs táborba hurcolták, ahonnan nem tértek vissza.

Voltak azonban derék emberek, akik nem azonosultak a zsidókat sújtó törvényekkel, és emberségesen viselkedtek ezekben a nehéz időkben. Mivel feleségem ún. „őskeresztény”-nek minősült, a vonatkozó rendelkezések hatályba lépte után nem kellett sárga csillagot viselnem, és így szabadon utazhattam. Rendszeresen meglátogathattam Budapesten akkor még nem deportált édesanyámat, testvérhúgomat. Tilesch Alfréd helyettes bányaigazgató figyelemztetett, hogy utazásaim szemet szúrtak Fritz Károly nyilas bányaigazgatónak, és fel akar jelenteni. Később, amikor már munkaszolgálatban voltam, feleségemnek nem folyósították a volt munkahelyemről az őt megillető katonai segélyt. Amikor szabadságon otthon lévén, ezt követeltem, mire Tilesch – kérve, hogy ne hívjam ki magam ellen a sorsot – kezembe adta a pénztárcáját, mondván, ha pénzre van szükségem, vegyek ki abból, amennyit jónak látok; pedig még csak barátok sem, csupán kollégák voltunk. (Egyébként Tilesch még a háború befejeződése előtt általa megoldhatatlannak tartott helyzetbe kerülván, önkézevel vetett véget életének.)

Horváth (a keresztnévem nem emlékszem) csendőrtörzsőrmesterrel, az un. tatabányai ótelepi őrsparancsnokkal egy alkalommal az utcán találkoztam, s beszélgetés közben megemlítette: ha látnám a sok ellenem szóló feljelentést; de tudja, hogy azok alaptalanok, s amíg ő a helyén van, nem lesz bántódásom (a sok embertelen szörnyeteg mellett ilyen csendőr is volt).

A háború után cigányok kivégzésével vádolták. Nem tudom, eredményes volt-e többünk igazolása az általunk ismert kifogástalan magatartásáról.

Dr. Kriegler György tatabányai esperes-plébános, a felszabadulás után győri kanonokká nevezték ki, aki burgenlandi sváb családból származott, az első világháborúban ulánus-tiszt volt. Otthon töltött szabadságom idején munkaszolgálatos felszerelésben meglátogattam. Látogatásom után – vasárnap délből – tüntetően belém karolva kísért el a templom és a plébánia között. 1944. október 15-e után nyilas ellenes magatartása miatt Sopron-Kőhidára került.

A német megszállást követő deportálások megindulása után a társulat vezetése a törvények ellenére megpróbálta menteni zsidó alkalmazottait, különösen azokat, akiket a termelés menete szempontjából nélkülözhetetlennek tartott. Amennyire tehetett, igyekezett enyhíteni a sorsukon. Menedéket, "tuszkulánomot" biztosított számukra, ahonnan naponta fegyveres kísérettel jártak a munkahelyükre, ameddig lehetett. Ezen védett személyek közé tartozott az említett Szabó István sebészorvos, vagy például Kálmán Miksa bányamérnök, és Kemény (?) vegyész mérnök.

1944. június 15-től behívót kaptam három hónapra munkaszolgálatra. A II. számú közérdekű munkaszolgálatos zászlóalj – amelyhez századom is tartozott – körlete a komáromi Igmándi erődben volt. Onnan jártunk át néhányan kötelékben naponta különböző munkahelyeinkre, például az Észak-Komáromi honvédkórházba. Egyesek kertészkedtek, udvarosok voltak, mások a műhelyekben dolgoztak, a konyhán segédkeztek, de légiriadókor valamennyien a fekvőbetegeket vittük hordágyakon (néha naponta többször is) az óvóhelyre és vissza. Egyébként Komáromot gyakran bombázták, ezért nappal és éjszaka elég sűrűn volt légiriadó.

Amikor a munkaszolgálatban egy alkalommal Komáromból Bábolnára vezényeltek, az állami ménesbirtokon végzendő mezőgazdasági munkákra, egy zászlós fogadott bennünket, a következő „barátságos” szavakkal: „Ne merjünk szökni, mert azért kötél jár, a golyó ugyanis drága, darabja 70 fillérbe kerül a kincstárnak”. Fekhelyünk földre hintett szalma volt, és első este olyan vacsorát kaptunk, hogy reggelig a fekhelyünkötől az árnyékszélig szaladgáltunk, és keserves kínok között egymásra vártunk, amíg sorra kerülhettünk.

Egy nyári éjszaka is riasztottak bennünket. Az angolok bombázták az almásfüzitői olajfinomítót és az akkor keletkezett irtózatoss tűz oltásánál kellett segédkeznünk. Az oltás még másnap délelőtt is tartott, amikor újabb riadó: hatalmas amerikai légi kötelék jött ellenőrizni az éjszakai bombázás eredményét. Használható óvóhely nem volt a közelben. Egy tarlóra menekültünk, „lesz, ami lesz” jelszóval. Letelepédtem, és mint egy túrán, elővettem az elemózsiam, és – a ragyogó napsütésben, a rengeteg repülővel a fejem felett enni kezdtem. Csak akkor döbbentem meg, amikor szemem a kiterített piros konyharuhára esett, attól tartva, hogy ezt egyrészt fentről is észrevehetik, másrészt a „keret” úgy foghatja fel, hogy jelet akartam adni az amerikaiaknak. Munkaszolgálatom alatt – ha tehettem – sohasem mentem óvóhelyre, számomra nem fentről volt várható a legrosszabb. Mindig volt velem olvasnivaló, s ilyenkor olvastam, írtam, ettem, s közben gyönyörködtem a minden szörnyűsége mellett pazar látványban: a ragyogó napsütésben csillogó – gyakran több száz – alumínium fémtestben.

A sűrű repülőgép-támadások miatt olyan gyakorlatra tettünk szert, hogy az olasz légbázisokról felszálló és közeledő kötelékeknek az irányáról – kis hibaszázalékkal – meg tudtuk ítélni, mikor hazánk a célpont, és mikor húznak csak át rajtunk, hogy ausztriai területeket bombázzanak.

Voltak Tatabányán, akik nem akarták kívánni a zsidókra váró szörnyű megpróbáltatásokat. Ilyen volt Füzes Gábor is. Dr. Füzes Gábor a bányatelepnek bizonyára legnépszerűbb rendelőintézeti orvosa volt, végtelenül szerény, nagy tudású, szolgálat- és áldozatkész, páratlanul emberséges. Műveltségére, beállítottságára jellemzésül csak annyit, hogy a József Attila által szerkesztett „Szép Szó” rendszeres vásárlója és olvasója volt. Említett tulajdonságait a

bányászok is értékelték. Amikor a zsidóellenes rendelkezések a zsidók beszerzési, vásárlási lehetőségeit is korlátozták, Füzesék reggelenként lakásuk bejárati ajtajának kilincsére akasztva mindig valami élelmiszerfélét találtak. Amikor elrendelték, hogy a tatabányai zsidóknak el kell a lakásukat hagyni, és gettóba kell költözniük, Füzes doktor a feleségét és kisfiát a bányatelep közelében lévő erdőben megmérgezte, és utána öngyilkos lett.

Amikor néhány hét múlva az addig általunk nem ismert Tost Barna méneskeri huszárszázados átvette a századunk parancsnokságát (az említett zászlós a helyettese volt), gyökeresen megváltozott a helyzet. Ágyakat kaptunk ágyneművel (töltött szalmazsák, párna, takaró), kifogástalan étellel, és olyan bánásmódot, amely az akkori munkaszolgálatosoknál bizonyára egyedülálló volt.

Magyarországon ekkorra már lezajlott a vidéki zsidóság deportálása. Rajtam kívül csak két bajtársamnak volt otthona és családja. Az asszonyok hetenként látogathattak bennünket, és szombatoként – mert igen messze volt a vasútállomás szálláshelyünkől – Tost a három asszonyért lipicai fogatot küldött, amely vasárnap délután vissza is fuvarozta őket. Amint a szabadban a földön ülve a feleségemmel beszélgettünk, Tost odajött hozzánk, a feleségemnek bemutatkozott, és elnézést kért, amiért csak ott találkozhatunk, de a körletbe a szolgálati szabályzat szerint idegen nem léphet be.

Később néhányszor megengedte, hogy szombatoként hazalátogathassunk, sőt egy alkalommal azt is engedélyezte, hogy egy bajtársam, akinek már nem volt itthon családja, velem jöjjön. (Akkor a magyar vidéken zsidók legalisan már nem éltek.)

Itt nem hagyható említés nélkül, hogy a Felvidék visszacsatolásával Csehszlovákiából hazakerült magyar tisztok (mint Tost is) és altisztek egész magatartását, viselkedését, emberségét egy világ választotta el az anyaországiak bugrisságától és gőgösségétől – tisztelet a kivételnek. Ez utóbbira volt különösen jó példa a porosz származású lovag, Ahrenschild Detlev, akkori kisbéri ménes-parancsnok.

Ebben az időben – amint erről már volt szó – szinte mindennaposak voltak a bombázások. Volt úgy, hogy a Tatabányára hazafelé menet még ép vasútállomás a visszaútnan már romokban hevert: egy-egy vagon az épület falának támaszkodva, a vagonok tartalma összekeveredve, szanaszét. Utaztam mozdonyon, szenes vagonban, s előfordult, hogy a kb. 50 km-es út megtétele egész éjszakát vett igénybe.

Október 14-én mentünk vissza – gyalogmenetben – Bábólnáról Komáromba. Másnap, 15-én, vasárnap délből hallgattuk a rádióból elhangzó kormányzói kiáltványt a háborúból való kilépésről, ami olyan hatással volt rám, hogy azon mód, teljes felszerelésemot ott hagyva, megindultam hazafelé, Tatabányára. Egy-egy rövidebb útszakaszon lovas kocsira kapaszkodva estére hazaértem, amikor a rádióból megtudtuk a tragikus hírt, hogy nem ért véget a háború, Szálasi ragadta magához a hatalmat, pontosabban, hogy a németek a nyilasokat juttatták a hatalom birtokába.

A munkaszolgálatba visszatérve kihelyeztek bennünket egy Komárom környéki gazdaságba kukoricát törni. Istállóban volt a szállásunk. A következő állomáshelyünk Nyergesújfaluban volt, a szállásunk a községi elemi iskolában, munkahelyünk az Eternit Művek teherakodóján volt. Éjszakára annyira összezsúfoltak bennünket az iskola egy-egy tantermében, hogy fektünkben a szó „szoros” értelmében test testet ért. Megfordulni, a másik oldalunkra feküdni sem tudtunk, csak úgy, hogy előbb felültünk, és a másik oldalunkra ereszkedtünk vissza.

Már jócskán benne voltunk novemberben, sőt a december is itt ért bennünket; a hideg északi szél a Duna közvetlen közelében még kegyetlenebbül fújt, mégis – sőtét este a munkából agyonizzadtan hazatérve – komoly mosakodásról csak a szabad ég alatt lehetett szó.

Szerencsémre az iskolaszolga és a felesége megszánt: egyszer-egyszer náluk tisztálkodhattam, néha enni is adtak, sőt a férfi – amikor elmondtam, hogy feleségemmel postai

összeköttetés hiányában hosszabb ideje nem tudunk egymásról, – azt is felajánlotta, (de igen kockázatos volta miatt nem fogadhattam el), hogy hírt visz rólam a feleségemnek.

Közvetlenül német csapattesthez osztották be századunkat, ellátásunkról is ők gondoskodtak. Az Eternit rakodóján lévő pótalkatrészraktárakat ürítették ki, menekítették. Fölöttesem és munkatársam egy Todt-szolgálatos, a németekkel együttműködő, szép szál, szőke ukrán volt. A hatalmas repülőgép-motorokat „paiszer”-rel taszigáltuk a rakodóról a fedett vagonba. Az ukrán – a motoroknak a vagonban való elhelyezése után – megmutatta, hogyan lehet a paiszerrel a motorba benyúlni, s azon úgy feszíteni, hogy azt megrongálja. Minden motornál ez volt az utolsó aktus.

A szállásunk és munkahelyünk között menetelve – de körletünkől és a munkahelyünkől is – heteken keresztül láttuk, hogyan rabolják ki az országot, fosztják meg szinte minden értékétől, és a rabolt holmit (gépeket, árukészletet, bútort, gabonát, egyéb élelmiszert, jószágot stb.) hogyan szállítják vonaton, országúton és a Dunán egymást érő járműveken nyugatra.

Egyik vasárnap délben nyilaskeresztes karszalagos, fegyveres suhancok jelentek meg, és azt akarták elérni, hogy a fehér karszalagos (nem zsidó vallású) munkaszolgálatosokat a németek adják át nekik. A németek ezt megtagadták, s így ez esetben – néhányad magammal – németeknek köszönhettem az életemet.

Munkaszolgálatra való bevonulásunk nyáron történt. Ennek megfelelő volt a ruházatusunk is. December elején tudomásunkra jutott, hogy Budapesten készlet áll rendelkezésre a munkaszolgálatosok téli ruhával, meleg takaróval való ellátására. Parancsnokunk a századból hármunkat megbízott, hogy egy keretlegény kíséretében Budapestre utazzunk meleg ruházatért. Tudtuk, hogy vállalkozásunk életveszélyes kockázattal jár, ezért Budapestre megérkezve négyen négyfelé váltunk. (Egyik bajtársunkat soha többé nem láttuk). Éjszaka apósomék Batthyány utcai lakása felé igyekezve, már a Széna téren egy háromtagú (rendőrből, csendőrből és nyilas pártszolgálatosból álló) járőrbe botlottam. Az igazoltatást szerencsésen megúsztam.

Megmaradt bajtársaimmal és a kísérőnkkel másnap fel kerestük az Abonyi utcai zsidó gimnáziumban lévő téli ruha-raktárt, és amikor ránk került a sor, a kiutalt mennyiséget átvéve, azt kísérőnkkel Nyergesújfalura eljuttattuk. Mi a bajtársaimmal a továbbiakban arra vállalkoztunk, hogy kapcsolatokkal keresve használható igazolványokat szerezzünk a magunk és bajtársaink számára.

Egyik bajtársamnak kapcsolata volt egy zászlóssal, akivel egy Ráday utcai papírüzletben sötétedés után rendszeres illegális találkozókát tartottunk. A zászlóstól általam sohasem viselt egyenruhát és zsoldkönyvet kaptam, amely szerint a budapesti I. honvédhadtest visszamaradt részlegének karpaszományos önkéntese voltam; bajtársam, aki tartalékos zászlós volt, erről szóló igazolást kapott.

Még legális pesti tartózkodásom idején a Belügyminisztériumban felderestem dr. Szőgi Géza államtitkárt (egykori szegedi ügyvédjelölt-kollégát), kérve tőle – micsoda naivitás! – századunk mentesítését. Kérésem teljesítését azzal hárította el, hogy erre nem a Belügyminisztérium, hanem a Külügyminisztérium az illetékes, forduljak Kemény Gábor külügyminiszterhez. (Később sohasem tudtam magamnak megmagyarázni, hogyan vállalkozhattam ilyen kockázatos lépésre.)

Amíg kísérőnk velünk volt, legálisan és az ő kíséretében, Nyergesújfalura, illetve Komáromba való visszatérte után – századunkat ugyanis időközben ide visszavezényelték – illegálisan és egyedül kíséreltem meg bajtársaim és a magam számára menlevelet szerezni. Előbb közvetlenül a vatikáni és a svájci követségnél kísérleteztem – eredménytelenül, majd a nemzetközi Vöröskereszthez találtam kapcsolatot, amelynek révén elértem, hogy a svájci követség által naponként rendelkezésükre bocsátott, aláírt és bélyegzővel ellátott, esténként esetleg megmaradt úrlapokból néhányat megkaptam. Ezeket bajtársaim nevére kitöltve sike-

rült eljuttatnom hozzájuk egy apósomékhöz beszállásolt katonatiszttel, aki természetesen nem tudta, mit visz.

Apósomékat ottlétemmel nem akartam veszélyeztetni, ezért bajtársammal együtt előbb Rákospalotára, majd Zuglóba, illegális lakásba költöztünk.

Feleségem tudott arról, hogy Pesten vagyok. Haza, Tatabányára nem mehettem, ő pedig távollétével nem akart gyanút kelteni, és a lakást sem akarta magára hagyni. December 23-án egy szénszállító teherautó vezetőútján mégis útra kelt, hogy a karácsonyt együtt tölthessük. A teherautó már túl a félúton fegyvertűzbe került. Utána kénytelenek voltak az úti menti árokban meghúzódní, ahol a feleségemmel együtt utazó asszony halálos lövést kapott, elvérzett. Feleségem – az iszonyatos élménytől eltekintve – sértetlenül érkezett meg. Csak később vált számunkra nyilvánvalóvá, hogy az a katonai művelet, amelyen át kellett jutniuk, részét képezte Budapest szovjet hadsereg általi körülzárásának.

A következő nap, pontosabban annak estéje, sem volt sokkal kevésbé mozgalmas. Sógoromé egyéves gyermekére tekintettel karácsonyestére Fő utcai lakásukban gyülekezett a család. Még nem fejeztük be a vacsorát, amikor ismételt légiriadó, bombázás, és bár belővést akkor még nem kaptunk, a lakás valamennyi ablaka betört. Apósomé lakásába hazamenve, azonos körülmények vártak bennünket.

Az ekkor még ép hidakon olyan őrség és igazoltatás volt, hogy az átkelést nem kockáztathattam; így nem térhettem vissza illegális lakásomba, feleségem pedig természetesen már nem tudott visszamenni Tatabányára. A család, mint a ház minden lakója, leköltözött az óvóhelyre, rajtam kívül, aki nem mehettem, mert legalísan szökevény munkaszolgálatos, illegálisan katonaszökevény voltam, s ezért a második emeleti lakásban maradtam. Az óvóhelyiek és köztem az összeköttetést apósom tartotta fenn, aki bennünket bűjtatva meleg étellel is ellátott.

A fővárost körülzáró ostromlók felismerhetően pontos „órarend” szerint „dolgoztak”. Dél előtt repülőgépről gépfegyvereztek, s mert a gépfegyver-golyóktól a kereszt alakú előszoba egyik irányban teljesen védett, a másik irányban teljesen nyílt volt, a támadás előtt a védett helyen meghúzódva, veszélytelenül figyeltem a támadást, és utána a nyílt részen olykor marékszám szedhettem össze a gépfegyver-golyókat. Sötétedés után következett az aknázás. Ennek sívítása volt a legijesztőbb, legidegesítőbb. Érzékelní lehetett, ahogy közeledett, és megnyugodni (még életben maradtam), ahogy távolodott. Az éjszakai program a nehéztűzéségé volt. Egy-egy becsapódásnál (bár nem minket ért a találat) mintha az egész ötemeletes ház megemelkedett s azután visszazötytyent volna a helyére.

1945. január 20-án (két nappal a pesti oldal teljes elfoglalása után, amiről csak jóval később szereztünk tudomást) reggel tovább maradtam ágyban, mert a Csendes Donnak éppen egy izgalmas részénél tartottam. Egyszer csak az addig megszokottól (repülők gépfegyverezése) eltérően erős ágyúzás hallatszott. Ki az ágyból; az ágy szélén fűztem a bakancsom, az első találat ingnyomásától rám dőlt egy kétszámű ajtó; megsérült, vérezni kezdett a fejem. Egy másik ajtó mögé ugrottam, hogy védjem magam. Az újabb találat légnyomása ezt az ajtót mellkasomnak vágta, bordáim törtek. A házat több találat érte, emeletek leszakadtak, egyik szobánk is. Fürdőszobánk telitalálatot kapott, és ha a Csendes Don olvasása nem késlelteti a szokásos időbeni tisztálkodást, hírmondó sem marad belőlem.

Most már le kellett mennem az óvóhelyre, mondván az ott tartózkodó házbelieknek, hogy a frontról éppen haza kerültem tisztálkodni, fehérneműt váltani és eközben sérültem meg. (Ez nem volt hihetetlen történet, mert a front néhány száz méterre húzódtott és valóban volt, aki onnan rendszeresen hazajárt, ha tehette.) A házban volt orvos, nagyon ügyes apólónó; a fejemre turbánt, a mellemre rögzítő kötést kaptam és a kezelést a lábammal akarják folytatni, mert az „csupa vér”. Ez lehetetlen, mondtam, mert ott semmi fájdalmat nem érzek. Kiderült, hogy a légnyomástól a spájzból a paradicsomos üvegek az előszobába vágódtak és azokon keresztül botorkáltam ki a lakásból.

A házban, illetve az óvóhelyen egy népes erdélyi menekült család. Tagjai – a többek között – nagypapa és unoka, mindkettő református pap, akik estéről-estére egymást váltva ígét hirdettek istentiszteletet tartottak. A házban már nincs víz, messziről kellett vizet hordani. A fiatal papnénak picit gyereke, nagy a vízszükségletük, de férje bevallotta, hogy fél, és az asszony volt kénytelen vízért járni. Egyébként is a nők sokkal bátrabbak voltak a férfiaknál.

Az igazoltatásokat, razziákat ugyan a látható fejsérülésekre tekintettel rendre megszüntettem, de a „civil” orvos igazolása nem megnyugtató. Katonai orvosi igazolást kell szerezni. Egy verőfényes reggel nekiindultam a havas utcákra a Batthyány utca 26-ból az Alkotás utcai hadikórházba (ahol közel harminc éve operált édesapámat tíz éves gyerekként látogattam.) Bár a védelmet és támaszt nyújtó házfalak mellett szeretnék haladni, többnyire a kocsisúton vagyok kénytelen botorkálni, mert mindkét oldalon szinte egymást érik a katonai járművek és ágyúk. Egy örökkévalóság, amíg elérek a kórházba. Az most a föld alatt van, ott folyik a járóbeteg-rendelés is, és akkora a zsúfoltság, hogy az épület előtti udvaron kell várakozni. Sorra kerülve, egy ezredorvos (százados-orvos) kötést cserél és közli, hogy egészségügyi szabadságot nem adhat, ezt a jogot a sok lógós miatt megvonták tőlük; az ő igazolása alapján „kötelékemnél”, a Budapesti I. Honvéd Hadtest visszamaradt részlegénél, a Toldy Főreál épületében kell egészségügyi szabadságért jelentkezni. Amíg lent voltam a kötözőhelyen, az oszlop építmény, amelyhez várakozás közben támaszkodtam eltűnt; szétlőtték. Aznap már nem volt erőm a hadtestnél jelentkezni; örültem, hogy nagy-nehezen és baj nélkül hazavánszorogtam.

Kivártam egy csendesnek induló reggelt és elmentem a Toldy Főreálba. A portán köztölték, hogy a Hadtest irodái a földalatti óvóhelyen vannak. Ott a koromsötétben benyitottam egy helyiségbe és szabályszerűen bejelentkeztem, előadva kérésemet is. Itt egy százados megkérdezve, hogy két hét „már” elég lesz? – két heti egészségügyi szabadságot adott. Ez február első napjaiban történt, 13-án felszabadultunk, tehát a két hét igazolás valóban elegendőnek bizonyult.

A családban én voltam a legmozgékonyabb, a leginkább vállalkozó szellemű, és emellett úgy éreztük, hogy a változott körülmények között viszonylag én közlekedhetem a legkisebb kockázattal. Ennek megfelelően kerestem az alkalmat, hogy a Dunán átkelve fel-, illetve megkeressem a pesti oldali rokonokat és próbáljak élelmet szerezni. Többszöri kísérlet után feljutottam egy nagyméretű, de zsúfolt csónakra a Margit-híd és a Lánchíd – pontosabban ezek romjai – közötti partszakaszon. Amint elindultunk, pillanatokon belül kiderült, hogy a kormányos állítása ellenére nem ért ahhoz, amire vállalkozott, és fenyegetően sodródottunk a Lánchíd romjai felé. A kormánylapátot elkérve sikerült a csónakot a Duna közepén tartani, majd a Lánchíd és az Erzsébet-híd között kikötni. Az előbb még kétségbeesett, majd hálálkodó útitársak – különösen három kismama – gyorsan elszéledtek, miközben engem harmadmagammal két orosz tábori csendőr vett gondjaiba.

Szép napos idő volt, nem siettek. Elővettek egy csomó bankjegyet és kérték, hogy válogassuk ki az érvényeset. A többi a Dunába szórták. Sötétedéskor bekísértek az Angyal utcai GPU-laktanyába, ahonnan este tíz óra körül egy magyarul kifogástalanul beszélő, polgári ruhás vallatónak köszönhetően, nem kis szerencsével szabadultam.

De csak néhány lépésre, az Üllői út és Ferenc körút sarkáig jutottam el. Ott ismét elkapott egy őrző, bekísért, de onnan már csak harmadnap szabadultam. Hiába kértem valami igazoló írást, csak tanácsot kaptam: mellékutakon közlekedjem és igyekezzek minél előbb orosz nyelvű igazolványt szerezni.

Amikor már hét igazolványom volt – köztük rózsaszín, meg zöld is, az Orczy téren elkapott egy jóképű fiatal katona, és hiába mutattam neki a kollekciómat, nagyon jó magyar ki-ejtéssel a „Polgári személyi lap”-omat kérte. Rájöttek ugyanis, hogy az tartalmazza a tartalékosok katonai rangját.

Budapest felszabadulása után – amíg Tatabányára nem tudtam visszatérni – a Nemzeti Segély társadalmi munkatársaként tevékenykedtem.

1945. március 4-én (ha jól emlékszem), reggel Budapestről induló gyermekvonat egyik kísérője voltam. Több mint ezer, az ostrom alatt kiéhezett budapesti gyermeket vittünk, illetve kísértünk Szegedre. Ez volt az első vasúti szerelvény, amely az ostrom után Budapestről vidékre indult. A szerelvény teherkocsikból állt és részben a szovjet hadsereg katonáit szállította, akiknek Szolnokra kellett menniük. Így először elmentünk Szolnokra, onnan vissza Ceglédre s jellemző az akkori közlekedésre, hogy kedden reggel érkezünk Szegedre. A budapesti induláskor a Nyugati pályaudvaron nagy tömeg volt. Rengetegen szerettek volna utazni, akiket rendőrkordon tartott távol a vagonoktól. Egy potyautasnak sikerült csak feljutni a vagonunkba: ez egy orosz katonaszökevény volt, aki az állomásokon meghúzódott a vagon valamelyik sarkában a nyílt pályán azonban előjött és a vagonajtónál főzőcskézett.

A gyermekek útnak indítása egyébként ünnepélyes keretek között történt, Vas Zoltán, az akkori közellátási kormánybiztos is jelen volt.

A Nemzeti Segélynél munkám során – mint vezetőkkal – Gerőné, Fazekas Erzsébettel és dr. Vadas Sárával, Vas Zoltán elvált feleségével (aki szeretett volna ott tartani) voltam kapcsolatban.

1945. április 10-én visszatértem Tatabányára. Hazatérésem után én kezdeményeztem a Nemzeti Segély ottani szervezetének a megalakítását és részt vettem a szervezésében is. E szervezet helyiségében felismertem egy deportált munkatársam felesége által visszaigényelt heverőt, amelyet a helyi vezetőség nem volt hajlandó visszaadni. Gerőné – mint legfőbb vezető – amikor hozzá fordultam, helyeselte az állásfoglalásomat a bútor jogos tulajdonosának való visszaszolgáltatása ügyében.

Egyébként kalandos körülmények között tértem vissza Tatabányára. Menetrend szerinti vasúti forgalom akkor még nem volt. Reggelenként kimentem a Kelenföldi pályaudvarra és vártam egy olyan tehervonatra, amely Tatabánya irányába közlekedik, és amelyre felkapaszkodhatom. Ez az említett napon „sikerült”. Egy tehervagon elülső, nyitott részén álltam, bal oldalamon egy szovjet hadnagy, jobbról egy vasutas hátizsákkal. Budaörsig baj nélkül eljutottunk. Ott a haladási irány jobb oldalán, vagyis az állomás felől robbanássorozat vakító fények kíséretében. A vonat magas töltésen haladt, de ez nem akadályozta meg az „utasok” (pontosabban: a szerelvényen tartózkodók) nagy részét – velem együtt – abban, hogy menetközben leugorjanak. Később a vonat megállt és akkor vettük észre, hogy bezintartályos vagonjaink is vannak, de szerencsénk is, hogy nem repültünk a levegőbe. A hadnagy – aki sapkája elvesztése miatt esett kétségbe – és én sértetlenek maradtunk, a vasutas ruhával nem fedett bőre és a hátizsákkal nem fedett kabátrészek megpörköldtek (egyébként a budaörsi állomáson löszeres vagonok álltak és a melegen tűző nap okozta a robbanássorozatot).

Tatabányán három szobás berendezett lakásunk volt. Feleségem 1944. december 23-án – amint erről korábban már szó volt – egy alkalmi teherautóval Budapestre jött, hogy a karácsonyt szüleivel és velem tölthesse. Ezt a lakást hazatértemkor teljesen kirabolva és szétrombolva találtam, úgyannyira, hogy a falból a Bergmann-csőveket is kitépték. A bútorok és egyéb holmink egy részét – részben a rendőrség segítségével – a közeli szomszédoknál megtaláltuk. Az óvóhelyen volt porcelán- és üvegkészletekkel állítólag a harcok alatt egy kézigrátnát végzett.

Az újonnan kinevezett bányagazgató, aki a nyilas-sztrájk idején egy összekoccanásunk során telefonon azt mondta, hogy megszűntem számára létezni, az utcán – társaságát ott hagyva, kitárt karokkal – jött elé, úgy üdvözölt.

Tatabányára visszatértemkor ott már ki voltak osztva a szerepek. A legfőbb tekintély Osztrovszky György, vegyészmérnök, a későbbi, miniszterhelyettes, akadémikus stb. volt. Kért tőlem egy tervezetet (tanulmányt) a bányatelep jövőjét illető elképzeléseimről, és mert azok nem egyeztek az övével, eltávolításom elhatározott és csak idő kérdése volt.

Előbb kineveztek a budapesti központban osztályvezetőnek, majd cégjegyzőnek, amit nagy ünnepélyességgel közöltek, és amikor egyiket sem fogadtam el, tudomásomra hozták, hogy helyben csak beosztott lehetek. Egy ideig az is voltam, majd később társ pénztári ügyvezető.

Közben a bányavállalat Igazolóbizottságának előbb a szakszervezet által delegált, majd jogi képesítésű tagja voltam. Az előbbi azért szűnt meg szinte órák alatt, mert az alakuló ülésünkön azt találtam mondani, hogy az ártatlannak a haja szála sem görbülhet meg, de a bűnösnek lakolnia kell.

Az igazolóbizottsági határozatok gyakran komolytalanok voltak. Így pl. K.J. főorvost – aki akkor már a Magyar Kommunista Párt tagja volt, és akinek a felesége 1944. március 19-én a bevonuló németeket tüntetően üdvözölte, és akinek az édesapja a biztonság kedvéért a Szociáldemokrata Párt tagja lett – nagy diadallal igazolták, annak ellenére is, hogy a Ferenc-rendi ápolónővérek elleni alaptalan váddal szemben, miszerint azok ártó szándékkal kötszereket, gyógyszereket, élelmiszert, kórházi felszerelést rejtettek el, nem volt hajlandó őket megvédeni, és vállalni, hogy az utasítást – egyébként helyesen – ő adta ki.

Tatabányán a Magánalkalmazottak Szakszervezetének elnökévé választottak. Budapesten a szakszervezet központjában a bányász-kohász szakosztály vezetőségi tagja voltam. Köves Andrással, a szakszervezet akkori főtítkárával és Piros Istvánnal, a Szakszervezeti Tanács akkori helyettes főtítkárával együtt részt vettem a Gyáriparosok Országos Szövetségével lefolytatott első kollektív szerződési tárgyalásokon és az első magánalkalmazotti kollektív szerződés megkötésében.

Az előbbieken vázlatosan felsorolt személyes ellentéteim következményeként 1945 decemberében áthelyeztek Tokodra az ottani bányatárs pénztár ügyvezetőjének, és hogy az áthelyezés ellen ne tiltakozhassam – magasabb fizetéssel. Tokodon nem kívántam dolgozni, gyakorlatilag nem is költöztem el Tatabányáról.

Szerencsére 1947. február 1-i hatállyal áthelyeztek Budapestre a Magyar Államosított Szénbányák központjába és kineveztek a társadalombiztosítási osztály helyettes vezetőjének.

Ez volt az a korszak, a koalíciós időszak, amikor egy munkahelyen, ha a vezető kommunista, a helyettese szociáldemokrata, vagy megfordítva. Viszonylag szerencsés voltam: a kommunista osztályvezető (S. Gy.) hagyott dolgozni, régi tatabányai kollégám (ott én voltam a főnöke), megbízott bennem, értékelte a munkámat. Nagyon szép, produktív, eredményes korszaka volt az életemnek, és rengeteg a munkám, emellett a tömérdek pártmunkát végeztem. (Budapesten főleg esténként végeztem a párt szervezését, enyém volt egy egész utca, a Schnetzer Ferenc utca agitációja, vidéken elsősorban Dorog és Tokod, de jártam a borsodi és nógrádi bányákat is).

Visszatekintve elmondhatom, hogy mindez arra volt jó – ha ez egyáltalában lehetséges – hogy legalább addig, amíg elfoglalt voltam, nem foglalkoztatott az a szörnyű veszteség, ami akkor vált bizonyossá. Szűkebb családomban egyedül maradtam: sem édesanyám, sem húgom, sem öcsém nem tért vissza a deportálásból, egyikük sem maradt életben. ...”



Dr. Ravasz Éva:

Vida Jenő, a MÁK Rt. elnök-vezérigazgatója

A XIX. század utolsó harmada a magyar történelem virágzó korszaka, a magyar kapitalizmus kibontakozásának időszaka. A gyors ütemű iparfejlődés már a XX. század fordulójára elmaradott agrár országból intenzív növekedést produkáló agrár-ipari országgá változtatta Magyarországot. A gazdasági növekedés két legfontosabb pillére a korszerű bankrendszer és az infrastruktúra – a fejlett közlekedés, és hírközlés – megerősödésére alapozódott. Az iparosodás szükségleteihez igazodva a barnaszénttermelés 1890 és 1913, az utolsó békeév között mintegy megnégyszereződött.¹

A fent vázolt gazdasági változások eredményeképpen a társadalom szerkezete is jelentős változásokon ment keresztül, amelyek közül a legmarkánsabb volt az ipari munkásság társadalmi súlyának növekedése és vele párhuzamosan a polgári osztály gyarapodása. A társadalmi struktúra csúcán a legfőbb vezető pozíciókat birtokló nagybirtokos arisztokrácia állt, a gazdasági-társadalmi változások eredményeképp a századfordulóra a vagyonban és hatalomban a felnövekvő nagypolgársággal kellett osztozkodniuk. A felhalmozódó tőke elsősorban a gyorsan gazdagodó zsidóság, ezen belül is 50-60 család kezében összpontosult. Ezekhez a két-három generációs múlta tekintő vagyonos családok körébe került be Vida Jenő, aki a századfordulót követő években a maga erejéből emelkedett fel a zsidó kisemberek világából a vagyonos zsidó nagytőkések közé. Felemelkedését hallatlan gazdaságszervező tehetsége, üzleti érzéke, kereskedői és pénzügyi éleslátása, valamint óriási munkabírása tette lehetővé.

Vida (Weil) Jenő 1872-ben szegénysorsú családban született Budapesten. A kereskedelmi akadémia elvégzése után 1889-ben egy szeszipari vállalat, a „Leipzigier és Társa” cégnél vállalt munkát. A vállalat keletre irányuló kereskedelmi ügyeinek intézésére alkalmazták. A fiatal, tehetséges és ambiciózus fiatalember eredményesen tevékenykedett. 1897-ben meghívták az 1891-ben alakult, és a magyar gazdasági életben még helyét kereső, feltörekvő Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság (a továbbiakban MÁK Rt.) igazgatóságába. A vállalat néhány éve vásárolta meg a tatai szénmedence szénvagyonának kitermelési jogait, és lendületes tőkebefektetésekkel látott hozzá a bányák megnyitásához és a terület iparosításához. A MÁK Rt. vezetésének a vállalat megalakítása utáni első évtizedig a fennmaradásért folytatott szívós küzdelemben telt el. Jó érzékkel végrehajtott tőkeemelésekkel sikerült olyan termelő beruházásokat alapítani, amelyek később megfelelő haszonnal jártak, és a századfordulót követően a tizes évektől már nyereségessé váló társulat elnöksége már osztalékot tudott fizetni a részvénytulajdonosoknak.²

Az első világháború gazdasági igényeit jó gyakorlati érzékkel felismerve kormányozta a MÁK ipari fejlesztéseit. A széntermelés ugrásszerű növekedése igazodott a hadigazdaság szükségleteihez. A katonaság igényeinek kielégítését szolgálta a felsőgallai cementgyár

¹ Magyarország története 1810-1918. 7/1köt. Bp. 1978. főszerk. Hanák Péter. 359. o.

² Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL). MÁK Rt. iratai. Z-254 129. cs. Személyzeti Osztály. Vida Jenő. Komárom-Esztergom közigazgatásilag egyenlőre egyesített vármegyék múltja és jelene. 924. o.

felépítése, amely beruházás megvalósítása nem kis erőfeszítést kívánt a hadigazdaság körülményei között. Tekintélyét és a vállalat pozícióit jelzi, hogy a háború idején bevásárlották az Országos Szénbizottság és az Országos Központi Árvizsgáló Bizottság tagjai közé.

Vida Jenő eddigi, más gazdasági ágazatban szerzett szervezői tapasztalatait kitűnően kamatoztatva szorgalma és tehetsége eredményeképp lendületesen haladt előre a hivatali ranglétrán, rövidesen a részvénytársaság cégvezetője, majd igazgatója, 1914-től pedig vezérigazgatója lett. Tevékenysége elismerését jelzi, hogy 1923-ban a társulatnál töltött munkaviszonyának 25. évfordulóján megválasztották a társulat alelnökének. (A jubileum alkalmából 3 millió Korona külön jutalmat kapott).³

Kitűnő üzleti érzékét és munkabírást jelzi, hogy az általa vezetett vállalat tudott alkalmazkodni a trianoni Magyarország új gazdasági viszonyaihoz, és megtalálta fejlődésének lehetőségei irányait. A részvényesek közgyűlése gróf Teleki Géza, majd az őt követő dr. Berzeviczy Albert elnök halála után 1936-ban megválasztja a részvénytársaság elnök-vezérigazgatójának.⁴

A háborút lezáró trianoni határok következtében számos fontos ipari tevékenység megszűnt, ebből is következett, hogy válságos helyzetbe került a fogyasztóinak zömét elvesztő magyar szénbánya ágazat. Vida Jenő mindent megtett, hogy a kormány védővámokkal védje a hazai széntermelést, és akadályozza meg a szénbehozatalt. Vállalata élén lendületes szénkutatásokat finanszírozott az ország barnaszén telepeinek feltérképezésére. Ennek alapján előadásokban, tanulmányokban fejtette ki azt a véleményét, hogy a magyar barnaszénbányák képesek biztosítani a magyar ipar fejlődését, egyébként szénkészletei több mint száz évre elegendők.⁵

Munkássága során szoros kapcsolatok fűzték a magyar pénzvilág egyik vezető bankjához, a Magyar Általános Hitelbankhoz, amelynek először igazgatósági, majd végrehajtó bizottsági tagjává választották. Vezérigazgatói működésének ideje alatt több új iparág bevezetése köthető személyéhez. Eredményesen szorgalmazta a bányászatra alapított társulat szerkezetének vertikális átalakítását. Meghonosította a magyarországi karbidgyártást, amely az ipari robbanóanyag-gyártás fontos kelléke. Az ő kezdeményezőköszönhető, egyéb, eddig Magyarországon nem gyártott termék ipari porcelán és kőedény, és számos más iparcikk belföldön való előállításának kezdeményezése. A vállalat fontos melléküzemágai a mész, mészke, mészhidrát termelés, brikettgyártás, portland- és bauxitcementgyártás.

A MÁK Rt. elsőként ismerte fel a bauxitnak a cementiparban való fontosságát. Éveken át tartó kísérletek, tanulmányok eredményeként valósította meg a bauxitcement hazai előállítását. A svájci Bauxit Rt. igazgatóságában elnöki pozíciót szerzett, amely részvénytársaság a magyarországi bauxitbányák részvényeinek többségi tulajdonosa. Jelentős tőkét fordított a huszas években felfedezett dunántúli bauxittelépek feltárására és a bauxit hazai feldolgozására.

A társulat eredményesen foglalkozott az általa termelt szén vegyi feldolgozásával. Számos kísérlet bizonyította, hogy a nagy kátránytartalmú tatai szenek kiválóan alkalmasak a további ipari felhasználásra. Egyéb melléküzemágai közül a legfontosabbak a szénlepárló-telep, a magas fűtőértékű koksz és kokszbrikettgyár, az ipari hordógyár, gőz- és agyagtégla-gyárak. A tatai bánya és ipartelepeken túl ipari érdekeltségei voltak a magyar ipari kerámia-termelésben, az elektromos energiaszolgáltatásban, a hazai út és hídépítésben. Vida Jenő a huszas években felismerte, hogy az ország elektromos energiával való ellátása milyen óriási lehetőségeket rejt az ipari és gazdasági élet fejlődésének széles területén és egyben társula-

³ Az infláció idején 100 Korona 0,03 svájci frankot ért. Közli: Romsits Ignác: Magyarország története a XX. században. 154. o.

⁴ Országgyűlési Almanach az 1939-44. évi országgyűlésről. Szerk.: Haefler István. Bp., 1940. 595. o.

⁵ Vida Jenő: A szénbányászat 25 esztendeje. A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége számára írt elemzését teszi közzé a Bányászati és Kohászati Lapok. 1927. 12. sz. 238-242. o.

Vida Jenő: A széntermelés csökkenése és az ipar helyzete. Bányászati és Kohászati Lapok. 1926. 1. sz. 6-7. o.

tának gyarapodása, hatósugarának kiterjesztése szempontjából. 1929-ben megalakította a Pannónia Aramszolgáltató Részvénytársaságot, majd a továbbiakban számos elektromos áramszolgáltató társaság vezetésében szerzett érdekeltséget, amelyek Dunántúl és az Alföld jelentős területeinek elektromos energiával való ellátását oldották meg. Ugyanezt a feladatot Heves megyében a MÁK az Eger-Gyöngyös-Vidéki Villamossági Rt. alapításával látta el.⁶

Az első világháborút lezáró válságos esztendőket követően a részvénytársaság eredményességi mutatóit sikerült a húszas évek végén a Talbot-Centrale megépítésével is emelni. Hosszú és nem kis küzdelem után eldőlt, hogy az ország energiaellátásának növekvő igényeit kielégítő újabb hőerőmű állami beruházással Bánhidán jöjjön létre, a tatabányai égőpala felhasználásával. A társulat évtizedes társadalmi elismertségét és folyamatosan növekvő gazdasági fontosságát az is jelzi, hogy a beruházás elkészülte alkalmával Horthy Miklós kormányzó személyesen tette tiszteletét az erőmű-telepen.⁷

A társulat alaptevékenységének megerősítése céljából 1927-ben a nagy gazdasági riválistól, a Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaságtól örök áron sikerült megvásárolni a tatabányai szénmedence szomszédságában lévő nagygyeházai széntelepek bányászati jogait, amely tranzakcióval a társulat vezetői a részvénytársaság jövőjét kívánták hosszú évtizedekre biztosítani. Közismert, hogy e terület bányaművelésének megindítása a társulat jogutódjának, a Tatabányai Szénbányák Vállalatnak kínált túlélési lehetőséget a tatabányai szénmedence szénvagyonának fogytával az eocén-program állami finanszírozásával a század hetvenes éveiben.⁸

1938-ban a részvénytársaság megszerezte a Siemens művek vasöntő gyárának részvényeit, amelynek budapesti üzemét egy elektro-acél öntődével korszerűsítette. E beruházás összefügg a háború előtti és egyben utolsó nagy társulati beruházással, a háború előtt álló ország katonai-ipari igényeit is kielégítő alumíniumgyár létrehozásával Felsőgallán.

A mindenkor piaci igényeket rugalmasan kielégítő, szerencsés kézzel és lendületesen beindított beruházások a részvénytársaságot az egyik legnagyobb magyar vállalkozások közé emelték, amely az első világháborút és a trianoni békekötést követő gazdasági depressziót szerencsésen átvészelve a húszas évek közepétől ismét a gazdasági prosperitás útjára lépett. A vállalat a harmincas évekre a magyarországi széntermelés 30-35%-át, mésztermelésének mintegy 50%-át és cementtermelésének közel 60%-át képviselte.⁹

A részvénytársaság megalakításának ötvenedik évfordulójára összeállított igazgatósági különjelentés a következőképp summázza az alapítás éve, 1891 óta eltelt időszakot: "Tatabánya fejlődése a modern teremtő munka története. E bánya dús termékeinek kiválósága, kedvező geológiai, illetőleg földrajzi helyzete és sok egyéb előnye az idők során át mindenkor biztató helyzetet teremtett részünkre. A szerencse kedvezéséből, a tatabányai talaj gazdagságából módunk nyílt a melléküzemek, műszaki, munkásjóléti és kulturális újítások bevezetésére. Ötven év záró számadásainak főbb adataiból kitűnik, hogy nem számítva az állampénzügyi tranzakciókban vállalt igen tekintélyes összegű részesedéseinket közzadókra, illetékekre és szociális célokra, az utóbbi évek progresszív haladásával párhuzamosan már többszörösét, csaknem négyszeresét költöttük annak az összegnek amelyet a tőke hozadéka, osztaléka és jutaléka fordítottunk."¹⁰

Banki kapcsolatai is jelentősek, már 1918-ban tagja lett a magyar pénzügyi élet egyik legfontosabb intézményének, a Magyar Általános Hitelbank igazgatóságának, majd a bank végrehajtó bizottságának is tagja lett. Számos, a vállalatával érdekeltségi viszonyban álló társulat és érdekcsoport vezetésébe, irányító testületébe kapcsolódott be.

⁶ A MÁK Rt. energia szolgáltató berendezései. Bp. 1934. Írta Stefániai Richárd, az Rt. műszaki igazgatója.

⁷ Magyarország Kormányzója Tatabányán. Egyházközségi Értesítő, 1930. szeptember. Tatabánya.

⁸ MOL. MÁK Rt. Z-961 Végrehajtó Bizottsági jegyzőkönyvek, 1927.

⁹ MOL. MÁK Rt. Z-254 129. cs. Személyzeti Osztály, 1937.

¹⁰ A MÁK Rt. 50 éve. 1891-1941. Bp. 1942. Az igazgatóság különjelentése az ünnepi közgyűléshez.

Vida Jenő társadalmi elismertségét jelezte, hogy nemcsak a vezetése alatt álló vállalatokat irányító minden fontos testület tagja, ezen túl többek között tiszteletbeli elnökévé választották a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének, elnöke az Országos Iparegyesületnek, a Magyar Bánya- és Kohóvállalatok Egyesületének, tagja a Cementgyárak és Mészégetők Országos Szövetségének, az Országos Iparügyi Tanácsnak, a Magyar Gazdaságkutató Intézet elnöki tanácsának, az Energia Világkonferencia Magyar Nemzeti Bizottságának.¹¹

A Horthy korszak negyedszázada alatt folytatódott az a XIX. század második felében elkezdődő folyamat, amelynek eredményeképp a magyar társadalom csúcsára a nagybirtokos arisztokrácia mellé és a néhány száz fős családból álló nagypolgári család került. A réteg csúcsát képező mintegy 50-60, zömmel zsidó monopoltőkés család közé a húszas években került Vida Jenő családja is. A Chorin, Goldberger, Kornfeld, Perényi, Vida, Weiss, Fellner családok a gazdasági élet minden ágát átfogták, egymáshoz szoros szálakkal kötődtek, befolyásuk a magyar gazdasági életben meghatározó volt.

Vida Jenő sikeres gazdaságszervező, iparfejlesztő munkásságának eredményeképpen a harmincas évek közepére a magyar gazdasági elit legvagyonosabbjai közé emelkedett, mintegy 250 ezer pengő éves jövedelemmel és hozzávetőlegesen egy millió pengős magánvagyonnal. Felhalmozódó magántőkéjét, mint annyi más műkincsvásárlásra fordította. Jó érzékel magyar klasszikusokat vásárolt.¹²

A kormányzó 1922-ben kinevezte magyar királyi gazdasági főtanácsossá, 1935-ben a Magyar Érdemrend nagykeresztjével tüntette ki, az országgyűlés felsőházának megalakulása, 1927 óta annak örökös tagjává nevezte ki. Komárom város a vármegyei közigazgatás ügyeinek támogatásában szerzett érdemeiért 1923-ban díszpolgárrá választotta. 1927-ben a tatai szénmedence községei, Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida, Tatabánya nagyközségek és Vértessomló község, a részvénytársaság kötelékében eltöltött három évtizedes szolgálati jubileuma alkalmából díszpolgárukká választották, mint a térség legnagyobb vállalatának vezetőjét.¹³

Mint felsőházi tag, aktívan bekapcsolódott a felsőház munkájába, a magyar bányászat és ipar fejlesztésének érdekeit képviselve. A '30-as évek második felében a magyar felsőház politikai funkciója is erősebbé vált, a szélsőségesen jobboldali politikai erők és a nyilasok elleni küzdelemben. Ugyanakkor retrográd szerepet képviselt abban, hogy a társadalom hagyományos, tőkés-arisztokrata csoportjainak érdekeit védte a demokratikus reformtörekvésekkel (szociális és földreformok) szemben.¹⁴

A magyar gazdasági elithez tartozó Vida Jenő, a zsidó nagytóke egyik reprezentánsa. A budapesti zsidó hitélet egyik vezető személyisége, egyébiránt is gyakorta áldozott vagyonából és a társaság nyereségéből is jótékony célokra, szociális problémák enyhítésére.¹⁵ Személyében társadalmi-gazdasági pozícióiból következően nyilván a rendszer, a fennálló társadalmi berendezkedés támogatói közé tartozott, ezzel együtt a nyilvános politikai közéleti szerepvállalástól tartózkodott.

¹¹ Országgyűlési Almanach az 1939-44. évi országgyűlésről. Bp. 1940. szerk.: Haefler István. 595. o.

¹² Magyarország a XX. században. I-V. I. köt. A társadalom szerkezete. 70-71. o. Jelentékeny magánvagyonra tette lehetővé, hasonlóan számos híres műgyűjtő nagytőkéshez, hogy festményeket vásároljon. Elsősorban értékes magyar klasszikus festőket gyűjtött. Gyűjteményének értékes darabjaiból négy Munkácsy-festményt a Magyar Szépművészeti Galéria megőrzésére bízott 1944-ben. A képeket a család visszaperelte az államtól. 2002-ben Görgey Gábor miniszter visszaadta családi tulajdonba. Kisselbach: A magyar festészet 1896-1919. Bp. 2004.

¹³ MOL. MÁK Rt. Z-254 129. cs. Személyzeti Osztály. Vida Jenő elnök vezérigazgató.

¹⁴ Romsits Ignác: A bethleni konszolidáció állam- és kormányzati rendszere. (Egy letűnt korszakról. 1919-1945. Szerk.: Sántha Ilona. Bp., 1992.

¹⁵ A MÁK Rt. szociális intézményeivel kapcsolatosan ld. Simonik Péter írását, kötetünkben.

Ettől eltérő, és ismereteink szerint első alkalom volt az, amikor egy kihallgatáson vett részt, Horthy Miklós kormányzónál. A kormányzó 1937. december 20-án fogadta a magyarországi zsidóság vezetőinek delegációját, amely az államfő védelmét és támogatását kérte a zsidóságot fenyegető zsidótörvények, és a társadalomban egyre erősödő antiszemita megnyilvánulások ellen. A zsidó társadalom és a zsidó hitközség képviselőit – Goldberger Jenő, Láng Lajos, Vida Jenő felsőházi tagokat – Stern Samu, a neológ zsidóság központi szerve, az Országos Izraelita Iroda alelnöke vezette.¹⁶ (A kihallgatásra azután került sor, hogy a fővárosban a rendőrség a zsidók lakta városrészekben razziákat tartott.)

A kormányzó a tárgyalás során kijelentette, hogy a több évtizede itt élő „bennszülött” magyarországi zsidóságnak nincsen félnivalója, ők a társadalom megbecsült tagjai, a zsidók elleni fővárosi razziák és letartóztatások kizárólag az országba a környező országokból újonnan beszállgók, idegen zsidók ellen irányuló intézkedések. Horthy Miklós a továbbiakban kifejtette azt a véleményét, hogy a zsidóság arról nem tehet, hogy a magyar vagyon jelentékeny része a kezükben van. Ennek az a magyarázata, hogy a magyar társadalom az iparral és a kereskedelemmel való foglalkozást eddig nem találta úri teendőnek, és ezzel a magatartással mintegy kényszerítette a magyar zsidóságot arra, hogy a jövedelmet hozó ipari és kereskedelmi tevékenységet gyakorolva meggazdagodjék. A legnagyobb határozottsággal jelentette ki továbbá, hogy az a nyilas izgatás, ami most folyik az országban, politikailag nem jelentős, és ha az antiszemita kilengések tovább erősödnének, úgy a kormány a közrendet akár fegyverrel is helyre fogja állítani. („ha az izgatás következtében várakozása ellenére kilengések fordulnának elő, akkor ő – bármennyire is sajnálja a magyar parasztot – lövetni fog.”)¹⁷

Vida Jenő többször kifejtette a kormányzói meghallgatáson elhangzottakkal kapcsolatos véleményét. Egyetértett a kormányzó véleményével a magyar zsidóság társadalmi helyzetéről. „Az állam, a város, a vasút, a megye, az árvaszék és általában a közhivatal el van zárva a zsidóság elől, és alig van más terep, mint a közgazdaság, amely éppen, mert kockázattal jár, nagyobb jövedelmet eredményez.” Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az általa vezetett gazdasági társulatok számára nem csupán a jövedelemtermelés szempontjai a mérvadóak, jelentős szociális feladatokat is megoldanak az ipartelepeken. Véleménye szerint az általa vezetett társaság tevékenysége az ország számára nemcsak gazdasági, hanem társadalmi szempontból is hasznosnak mondható. Hivatkozott arra, hogy a kormányzó tatabányai látogatásakor meg tapasztalhatta, hogy a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság nem pusztán kapitalista szempontok alapján működik, hiszen vannak jelentős szociális intézményei is, amelyekről annak idején a kormányzó elismeréssel nyilatkozott.¹⁸

A harmincas évek végén a magyar kormányzat az erőteljes német követeléseknek engedve és részben igazodva a magyar közvélemény egyre szélsőségesebbé váló nacionalista és antiszemita hangadóihoz, 1938-tól a zsidóság emberi és állampolgári jogait korlátozó törvényeket léptetett életbe. A magyar törvényhozás megszavazta az úgynevezett zsidótörvényeket, az elsőt 1938-ban, a másodikat 1939-ben és a harmadikat 1941-ben. A törvények lényege a zsidók gazdasági és közéleti térfoglalásának korlátozása.

A zsidótörvények és annak retrográd következményei ellenére a kormányzó által hangoztatott és a fentiekben ismertetett politikai vélemény is hozzájárult ahhoz, hogy a zsidóság vezetői a háború kitörése után a passzív kivárás álláspontjára helyezkedjenek, azzal, hogy Magyarországon elképzelhetetlen mindaz, ami Németországban és Galíciában, Lengyelországban és Szlovákiában történt, mert azt „Horthy nem engedné meg.”

¹⁶ Löwenheim A.: Kihallgatáson Gömbös miniszterelnök és a kormányzó előtt. Stern Samu visszaemlékezése. Közli: Múlt és Jövő c. folyóirat. 2004. 1. sz.

¹⁷ u. o.

¹⁸ „A Kormányzó Tatabányán”. Tatabányai Egyházközségi Értesítő, 1930. szeptember.



Vida Jenő meglátogatta a tatabányai
XIV-es aknát¹⁹

A zsidótörvények rendelkezéseit a MÁK Rt ügyvezetése igyekezett a fennálló törvényekhez igazodva végrehajtani. Néhány esetben, a társulat gazdasági és igazgatási érdekeit szem előtt tartva (például nagy tapasztalattal és szerteágazó ismeretekkel rendelkező tisztviselők, mérnökök, társpénztári orvosok esetében kivételt tett.). A részvényesek a társulat 1939 áprilisi közgyűlésén a fennálló törvények rendelkezései ellenére Vida Jenőt megerősítették elnök-vezérigazgatói pozíciójában.

Vida Jenő személy szerint igyekezett lojális lenni a fennálló rendhez. Ennek jó példája az 1940. május 24-én megtartott végrehajtó bizottsági ülés, ahol bejelentette, hogy a második zsidótörvény hatálya alá eső tisztviselők javadalmazását le kell csökkenteni. Tekintve, hogy ebben a javadalmazásban az elnök-vezérigazgató személyes szolgálati illetményei is benne vannak, bejelentette, hogy nem veszi fel az 1940 első félévére őt megillető jutalékát, hogy az elbocsátások és kényszernyugdíjazások kisebb mértékűek legyenek. Továbbá közölte, hogy tervezi az üzleti élettől való visszavonulását, amelyet attól tesz függővé, hogy megtalálja azt a megfelelő utódot, akinek felelősségteljes munkáját nyugodt lelkiismerettel átadhatja.²⁰

Nem kis számban voltak, akik másképp reagáltak az eseményekre. Az 1940. augusztus 29-i végrehajtó bizottsági ülés jegyzőkönyve megemlékezik arról, hogy ez év július 5-én elhunyt dr. Gosztonyi László ügyvezető igazgató, Vida Jenő közvetlen munkatársa. Az ügyvezető öngyilkosságot követett el. Ennek okát – mint azt a rendkívül visszafogottan fogalmazó emlékeztető megörökíti – a közvetlen munkatársai így látták: „Az ügyvezető igazgató úr 32 évig példátlan szorgalommal látta el a feladatát, és akinek az volt a tragikuma, hogy a viszonyokkal nem tudott megbarátkozni.”²¹

Teleki Pál miniszterelnök, aki a trianoni döntések revíziójának békés, tárgyalásos úton való rendezésének politikáját képviselte, és Magyarországot távol kívánta tartani a háborús megpróbáltatásoktól. 1941-ben politikájának csődjét felismerve öngyilkosságot követett el. Az őt követő miniszterelnök, Bárdossy László, aki keresztülvitte a harmadik zsidótörvényt (1941. XV. tc., amely többek között megtiltotta a zsidók és keresztények egymás közötti házasságát). A Bárdossy-kormány az eddig meghozott zsidótörvények maradéktalan végrehajtását képviselte. Vida Jenő kénytelen volt belátni, bármennyire is elégedett a tevékenységével a részvényesek köre, a pozíciója a társulat vezetésében tovább nem tartható. A végre-

¹⁹ A XIV-es akna 1937-től üzemelt. A képen lévő személyek balról jobbra: Gádosor Béla üzemvezető, Vizer Vilmos MÁK vezérigazgató, Rehling Konrád a tatabányai bányatelep igazgatója, Vida Jenő, Litvay Sándor bányamérnök, Csanády László igazgatóhelyettes. A kép Gádosor László tulajdona.

²⁰ MOL. MÁK Rt. Z-961 MÁK Rt. Végrehajtó Biz. jkv. 1940. május. (Másolat a tatabányai Városi Levéltár mikrofilmtárában.)

²¹ MOL. MÁK Rt. Z-961 1940. augusztus. 29. u. o. Lásd e kötetben Zsoldos Ferenc emlékiratát.

hajtó bizottság június 27-i ülésén bejelentette, hogy 1941. december 31-ével lemond elnök-vezérigazgatói pozíciójáról, és nyugdíjba vonul.²²

Azonban a kényszerítő körülmények miatt nem várhatta meg az év végét, augusztus 11-én bejelentette azonnali lemondását. Munkatársainak megfogalmazta, hogy a lemondása súlyos döntés volt számára, és egyben lelkiismereti kérdés is, amelyet a társulat érdeke kívánt. „Megtettem, mert a társulat érdekében meg kellett tennem, most csak azt kérem Istentől, abban nyújtson segítséget, hogy a társulat a jövőben ugyanúgy virágozzék, mint munkásságom alatt.”

A végrehajtó bizottság tagjai megköszönték a társulatnál eltöltött negyvennégy esztendő tevékenységét és eddigi munkássága sikereinek elismerésül megtették, amit megtehettek, megszavazták a társulat igazgatósági és végrehajtó-bizottsági tagságának meghagyását, egyben arról is döntöttek, hogy a társulat költségén Zádor István festőművésszel megfestetik az arcképét, amelyet elődje, a néhai Berzeviczy Albert elnök képe mellé terveztek elhelyezni az igazgatóság épületében.²³

A végrehajtó bizottság egyúttal rendelkezett a lemondott elnök-vezérigazgató nyugdíjáról, amelyet egy, a részvénytársaság 1936. évi rendes közgyűlése által jóváhagyott szerződés szabályozott. A szerződés értelmében Vida Jenő nyugdíja a felmondási idejének lejártával, tehát jelen esetben 1942. szeptember elsejétől kerülhet kifizetésre, azzal, hogy a nyugellátás összegét és egyéb járandóságait az érvényes jogszabályok szerint még a Közérdekeltségek Felügyelő Hatóságával jóvá kell hagyatni. A hivatkozott közgyűlési határozat egyebek között arról rendelkezett, hogy eltérően a társulati nyugdíjintézet alapszabályában megállapított 3.000 Pengőben maximált nyugdíjtól, a társulat érdekében szerzett érdemeit elismerendő, kiemelt nyugdíjjal, értékálló svájci frankban határozza meg.²⁴

A felügyelő hatóság azonban nem járult hozzá a társulat részvényesei által meghatározott illetményekhez, a határozatának számos pontja közül a legfontosabb és a leglényegesebb, hogy az értékálló svájci frank helyett 3.000 pengő havi összegben engedélyezte a kifizethető nyugdíjat. A hatóság határozata ellen Vida Jenő panasszal élt, hivatkozva arra, hogy 44 évi szolgálata alatt a névtelen iparvállalatot sikerült az ország egyik legelső, és nemzetközi tekintéllyel rendelkező vállalatává fejleszteni. Meggyőződése, hogy tevékenysége a hazai ipar egészére pozitív hatással volt, hiszen számos új iparág megteremtését kezdeményezte a trianoni határok között. „A legnehezebb időkben vezettem a vállalatot, sikeresen megküzdöttem a bolsevizmus kihatásaival, a román megszállással, és mindazokkal a nehézségekkel, amelyeket a világháború és az azt követő idők felidéztek.”²⁵

A gazdasági társaságok, magánvállalatok első számú vezetőinek félreállításával azonban nem elégedett meg a jobboldali politika. Az iparügyi kormánybiztos 1941. szeptember 16-án magához rendelte a Gyáriparosok Országos Szövetségének szakosztályvezetőit, és utasította őket, hogy a magánvállalatok kulcspozícióinak „átállítását” azonnali hatállyal végre kell hajtani. Ennek során le kell cserélni az ügyvezető igazgató, igazgató, igazgató-helyettes, személyzeti és munkaügyi referensek, anyagbeszerzéssel és eladással foglalkozó osztályvezetők, valamint a főkönyvelők személyét. A szakosztályvezetők tiltakoztak az utasítások ellen, véleményük szerint a felsorolt pozíciók bizalmi állások, és betöltésük nagy üzleti és szakmai tapasztalatot igényel, tehát az azonnali személycserék a vállalatoknak veszteségeket okozhatnak.²⁶

A részvénytársaság igazgatósága csak két év múlva, 1943. április 13-án töltötte be az addig üresen álló, elnök-vezérigazgatói pozíciót. Vizer Vilmos, a társulat alelnöke javaslatára

²² MOL. MÁK Rt. Z-961 1941. június 27.

²³ MOL. MÁK Rt. Z-961 1941. augusztus 11.

²⁴ u.o.

²⁵ MOL. MÁK Rt. Z-254 Személyzeti Osztály Vida Jenő személyi dossziéja, 1942. szeptember

²⁶ MOL. MÁK Rt. Z-261 1941. szeptember 16.

megválasztják és megerősítésre a közgyűlés elé terjesztik Dr. Varga József magyar királyi titkos tanácsos, nyugalmazott iparügyi miniszter személyének javaslatát. Vida Jenő, akinek a személyét lemondatása óta egyre több támadás érte az országos és a helyi sajtóban, a korány iránti lojalitása kifejezésére a következő javaslatot terjeszti ugyanakkor az igazgatóság tagjai. A keleti fronton repülőbalesetben hősi halált szenvedett kormányzó-helyettes emlékét marandandó formában kell megörökíteni, ezért felajánlja, hogy Tatabányán az ő nevét viselő, Nép-ház-körüli parkot ezentúl nevezzék vitéz Horthy István parknak. Az igazgatóság jóváhagyta a javaslatot.²⁷

1944. március 19-én a német hadsereg elfoglalta Magyarországot. A megszálló Wehrmacht hadosztályok lényegében ellenállás nélkül elfoglalták az ország stratégiai pontjait, megindult a magyar ipar és gazdasági élet „gleichsaltolása”, a nagynémet gazdasági érdekkörbe való akadálytalan beolvastatása. A megszállást követő napokban a német biztonsági szervek vélhetően előre elkészített névsorok alapján, és nemegyszer magyar segítséggel százezrekre fogtak el német birodalmi érdekekre veszélyesnek tartott személyeket. Letartóztatták a háborúellenes, és németellenes politikusokat, a szociáldemokrata és szakszervezeti vezetőket, liberális és polgári értelmiségieket. A március végi letartóztatási hullámban számos zsidó nagytőkést hurcoltak el a családjukkal együtt, többek között a Chorin, a Weiss, a Mauthner, a Goldberger és a Vida családot.²⁸

1944. április 12-én a főváros légvédelmi riasztása miatt kényszerűen óvóhelyen tartott igazgatói ülésen a kevés számú megjelent igazgatósági tagot üdvözlő elnök bejelentette, a magukat kimentő igazgatósági tagok neveit, majd kommentár nélkül hozzátette, „Vida Jenő a mai igazgatósági ülésen nem jelenhetett meg.”²⁹ A két héttel későbbi ülésről készült emlékeztető szerint „Vida Jenő és dr. Porada Alfréd urak igazgatósági tagsága az 1540/1944. M.E.sz.r. 9.§-a értelmében megszűnt.”

A letartóztatott Vida Jenő és családja további sorsáról a bányatársaság jegyzőkönyveiben nem találunk információt. Életének további és az események ismeretében mondhatni hátralevő időszakáról keveset, csak a lényeget tudjuk. Letartóztatása után családjával a budapesti Fő utcába szállítják, amely gyűjtőhelyen november 3-ig, Auschwitzba hurcolásáig fogva tartották. Villáját, amelyet a családjának az ő letartóztatását követően el kellett hagynia, a németek katonai célra lefoglalták, majd teljesen kifosztották. A Gellért hegy oldalában épült Bércz utcai villát Otto Winckelmann S. S. Obergruppenführer sajátította ki, akit Hitler december 1-jén Budapest harctaracsnökává nevezett ki, majd néhány nap múlva a bekerített főváros német katonai rendőrpáncsnokának funkcióját viselte.³⁰

A német megszállás utáni eseményekről a tatai járás hetilapjában találunk témánk szempontjából érdekes adalékokat. A tatai járás hetilapja, a zsidó Engländer család nyomdájában készült fél évszázadnyi múlttal rendelkező „Tata-Tóváros és Vidéke” 1938-ban megszűnt. A hiányát pótlandó 1943-tól 1944 szeptemberéig jelent meg a jobboldali szemléletű „Tatatóvárosi Hírlap”, amely rendszeresen közölte a zsidó lakossággal kapcsolatos rendelkezéseket. A zsidók értelmiségi munkakörökben való foglalkoztatásának korlátozását előíró rendeletet is ismertetette a hetilap, amely értelemszerűen hangsúlyozottan foglalkozott a közeli bányatelep híreivel is. „Kinek a címjegyzési jogosultságát törölték a MÁK-nál?” – jelent meg egy rövid tudósítás május 27-én. „A MÁK Rt-nél megszűnt Vida Jenő, dr. Porada Alfréd és

²⁷ MOL. MÁK. Rt. Z-250. Igazgatósági ülések jkv. 1941. ápr. 13. Megjegyzendő, hogy Vida Jenő tiszteletére több utcát neveztek el Alsógalla és Bánhida területén a huszas években.

²⁸ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. A II. világháború. 260-261. o.

A család emlékezte szerint Vida Jenő letartóztatása március 21-én történt.

²⁹ MOL. MÁK Rt. Igazgatási ülés jkv. 1944. április 12.

³⁰ Ungváry Krisztián: Budapest ostroma. Bp., 1998.

Budapest kiürítésekor a németek a hatalmas villát kifosztották, a benne lévő értékeket – bútort, festményeket, porcelánt és egyéb műalkotásokat – Németországba szállították. Az elhurcolt tárgyak további sorsa ismeretlen. Mű-terem Galéria. Aukciós Füzete. Bp., 2003.

Kovács Géza igazgatósági tagsága, törölték Kosztolányi Ödön igazgató, László Gyula, Jámor Rezső és Strausz Tibor cégvetők aláírási jogát.”³¹

A MÁK Rt. igazgatósági jegyzőkönyveinek szemérmes hallgatását a zsidó alkalmazottak és munkatársak sorsával kapcsolatosan a fentiekben ismertettük. Beszédes adalékokat találhatunk a korszak erkölcsi állapotáról a tatai járás egyetlen hetilapjában a Tata-Tóvárosi Hírlapban megjelent napi társadalmi kérdésekkel foglalkozó írásait olvasva.

Az újságban közölt írások azt tükrözik számunkra, hogy a vidék történetében, amelynek arnyoldalakkal is terhelt, de kétségen kívül jelentékeny gyarapodását köszönhetette, és amely mindenkor a virilitásnak kijáró tisztelettel, díszpolgársággal, utca és terek elnevezésével gaudálta a társulat vezérigazgatóját, nem mutatható ki sem az iránta, sem a közöttük élő több száz zsidó honfitársuk iránti együttérzés.

A hivatkozott újság 1944 májusától nyomatékosan foglalkozott a zsidókat sújtó rendeletek közlésével és végrehajtásával. „Az összes zsidók műveit kitiltották a magyar könyvkereskedések polcáról.”; „A mentesített zsidók körét egységesen szabályozzák.”; „A zsidó üzletek bezárása után gyógyszertárakat is keresztények kapják.”; „Május 1-től szabályozzák a zsidók élelmiszer-ellátását.”; „Szigorú büntetések a megkülönböztető sárga csillag nem viseléséért” – írta az újság, és név szerint közli a tatabányai vétkeket. „Berényi Oszkár 5000, Horváth Sándor 3000, Sebő Lajos 2000, Buch Erzsébet 500 Pengő pénzbüntetés befizetésére kötelezték.” (Valamennyien a MÁK Rt. alkalmazásában álló bányatárpénztári tisztviselők voltak.) Együttal közölte a belügyminiszter rendelkezését, amelyben felszólította a lakosságot, jelentsék fel azokat a zsidókat, akik nem viselnek sárga csillagot. Tárgyilagos híreket olvashattunk az öngyilkosságokról (kik akasztással, kik tóba ugrással, kik méreggel vetettek véget életüknek).³²

Május 15-i határidővel a belügyminiszter utasítására a megyei alispán elrendelte a zsidó lakosság településenkénti összeköltöztetését, azaz a helyi gettók létrehozását. Május 20-án a Hírlap Hírek rovatában olvasható, hogy: „A bányaközségekből Felsőgallára telepítették a zsidókat. Az illetékes hatóság az alsógallai, bányhidai és a tatabányai zsidókat Felsőgallára helyezte el. Ezen intézkedés az említett községekben megoldáshoz segítette a nyomasztó lakásínséget.” A felsógallai zsidó gettó létrehozására a tatai járás szolgabírója személyesen utasította a község vezetőjegyzőjét és a helybeli zsidó lakosok megbízottját, és személyesen ellenőrizte az utasítás végrehajtását a megye közigazdasági felügyelője, az alsógallai vezetőjegyző és a község csendőrpáncsnoka kíséretében. Az ellenőrzésen jelen volt a felsógallai Nemzeti-szocialista Párt vezetője is, amely pártnak helységet utaltak ki a megürülő zsidó lakásokból. Nem volt véletlen ez a megkülönböztetett figyelem, mivel két országos terjesztésű nyilas lap, az „Új Magyar Munkás”, és az „Egyedül Vagyunk” is élesen támadta május 24-én a felsógallai zsidó lakáskiutalások körül kialakult helyzetet, egy névtelen bányatelepi lakos levele alapján. „Még mindig kísért Vida Jenő átkos szelleme Tatabányán!”, „Adatok a tatabányai zsidó lélekmérgezésről”, „Megkezdte tisztogató munkáját a Magyar Nemzeti Központ” alcímek jelzik az írások irányultságát.³³

A tatai lakosoknak néhány nappal később, június elején kellett negyvennyolc óra alatt a lakásaikból kiköltözködni a tatai majság épületeibe, amelyet a hatóságok gettóul jelöltek ki a számukra. Az utolsó, zsidókkal kapcsolatos hír, amely az újságban megjelent, arról szól, hogy az „összes zsidót elköltöztették Tatáról. A város területét körülbelül 650 zsidó hagyta el,

³¹ Tatatóvárosi Hírlap, 1944. május 27. 3. o.

³² Tatatóvárosi Hírlap, 1944. május 6. és május 20-i számai

³³ Az „Egyedül Vagyunk”, Bp., 1938 és 1944 között megjelent nemzetpolitikai folyóirat főszerkesztője Oláh György;

„Új Magyar Munkás”. Jobboldali társadalompolitikai újság. 1940-1944 között jelent. Lapkiadó: Nemzeti Munka Központ.

akiket közös táborokba szállítottak.”³⁴ Vélelmezhető, hogy a Felsőgallára összegyűjtött tatabányai zsidó lakosságot is ekkor szállították el, első állomásukra Komáromba, majd Auschwitzba.

1945. február végére Budapesten és a Dunántúl nagy részén a háború véget ért. A MÁK Rt. vezetése a harcok befejezését követően megkezdte munkájának lehetséges folytatását, a károk számbavételét, és az újjáépítést különböző telepeinek, üzemeinek jelentései alapján. Az első igazgatósági ülést 1945. április 5-én Varga József elnök nyitotta meg. Megrendülten vette számon a társulat vezetőségének emberi veszteségeit. Budapest ostroma alatt tragikus körülmények között elhunyt a nagy szakmai tekintélynek örvendő Vizer Vilmos, aki Vida Jenő utóda volt a vezérigazgatói székben, valamint Melczner László igazgatósági tag. Az elnök sajnálattal állapította meg, hogy az ülésre csak három igazgatósági tag tudott megjelenni, mivel az említettek túl a többi igazgató külföldön tartózkodik. „Külföldön tartózkodik Vida Jenő volt elnökünk is, akit a németek 1944 március vége óta fogva tartanak, múlt év november elején pedig külföldre hurcolták, állítólag Auschwitzba, ahová időközben az orosz hadsereg bevonult.”³⁵

A Magyarországi Deportáltak Országos Szövetsége 1945 március végén tájékoztatta a részvénytársaságot, hogy Vida Jenő életben van, és a körülményekhez képest egészséges. Azonban a hetvenhárom esztendő ember nem bírta ki az átélt lelki és fizikai magpróbáltatásokat, a tábor oroszok általi felszabadítását megélte ugyan, de nem tudta kivárni a hazaszállítást. A társaság június 2-i ülésén vette tudomásul a hírt, hogy volt vezérigazgatója „tragikus körülmények között folyó hó elején elhunyt.” Érdemeit jegyzőkönyvben rögzítették.³⁶

Országos Széchényi Könyvtár

³⁴ Tata-Tóvárosi Hírlap. 1944. május 27. 2. o.; június 3. 3. o. 1944. május 15-én indultak el Kelet-Magyarországról az első tehervonatok, amelyek a deportált zsidókat szállították magyarországi megsemmisítő táborokba. Lásd Ungváry Krisztián: A II. világháború. Bp., 2005. 363. o.

³⁵ MÁK Rt. Z-250. Igazgatósági ülés jkv. 1945. április 5.

³⁶ MÁK Rt. Z-254. Személyzeti Osztály Vida Jenő dosszié

Szilaj Ákos:

**Tatabánya bányatelep, Bánhida, Alsógalla és Felsőgalla
II. világháborús halottai**

I. Történelmi háttér

Amikor 1938. november 2-án megszületett az I. bécsi döntés, amelynek megfelelően Magyarország békés úton birtokba vette a Felvidéket, Teleki Pál miniszterelnök még arra törekedett, hogy az ország a fegyveres semlegesség politikájával kimaradjon a világháborúból és katonai erejét megőrizve a háború utáni diplomáciai-politikai rendezésre készüljön. Ezért a nyugati hatalmak jóindulatának megnyerése érdekében – Horthy kormányzó beleegyezésével – ígéretet tett a brit kormánynak, hogy Magyarország nem adja fel semlegességét. Ha pedig német csapatok lépnének Magyarország területére, a magyar kormány ellenállást fog tanúsítani. Ennek megfelelően Teleki 1939 szeptemberében elutasította azt a berlini kérést, hogy a kassai vasútvonalon német csapatokat szállíthassanak Lengyelországba az ország lerohanásakor. A németek Magyarország lengyelbarátságára hadianyag szállításaik leállításával válaszoltak, hatékonyan akadályozva ezzel a magyar honvédség felkészülését.

Az 1940. augusztus 30-i II. bécsi döntés értelmében Magyarország megkapta Észak-Erdélyt és a Székelyföldet 2 millió 400 ezer lakossal, amelyből 1 millió román volt. A magyar csapatok szeptember 5-13. között bevonultak Erdélybe. Komolyabb fegyveres összecsapások nem voltak.

1940. december 12-én Magyarország és Jugoszlávia örök barátsági szerződést írt alá. Teleki Pál békés revíziót akart, realpolitikát folytatott: tudta, hogy nem maradhat független, ezért elfogadta a németek szövetségét, de katonailag semleges maradt. Ugyanakkor 1940. november 20-án csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez.

Hitler a Jugoszlávia elleni támadáshoz át akart vonulni Magyarországon és nyomtatéskosan felkérte Telekit, hogy katonailag is támogassa a támadást. Horthy igent mondott Hitler ajánlatára, Teleki azonban látta, hogy e lépéssel Magyarország belesodródik a háborúba, a náci birodalom csatlósává válik. Balsejtelmeit növelte a londoni magyar követ jelentése, miszerint Nagy-Britannia – Magyarország katonai részvétele esetére – kilátásba helyezi a maga és szövetségesei hadüzenetét is. Ebben a helyzetben Teleki – személyi sorsát tekintve nem látván más kiutat – 1941. április 3-án öngyilkos lett. A miniszterelnöki székben Bárdossy László követte, aki nyíltan vállalta Magyarország semlegességi politikájának feladását.

A jugoszláv állam széthullása után a magyar királyi honvédség alakulatai 1941. április 11-én átlépték a trianoni határt. Ezzel Magyarország is belépett a hadviselő államok sorába. Anglia ekkor még nem üzent hadat, de a diplomáciai kapcsolatokat – a Szovjetunióhoz hasonlóan – megszakította Magyarországgal. Realpolitikai megfontolások, a geopolitikai helyzet és az 1920-ban elcsatolt területek további visszaszerzésének vágya egyre inkább a német törekvések mellé állította az országot.

A Szovjetunió ellen 1941. június 22-én indított német támadás nem számolt Magyarország részvételével. A szlovák és román csatlakozás után 1941. június 26-án bombatámadás érte Kassa, Munkács és Rahó városát. Ma is vitatott, hogy ki volt az agresszor.

Mivel a szovjet elleni háború is német sikerekkel indult, a hadbalépésnek jelentős bázisa volt. Szomszédainkhoz hasonlóan nekünk is részt kellett vennünk ebben a „néhány hónapos diadalmenetben”. Június 27-én Bárdossy miniszterelnök bejelentette a hadiállapotot a Szovjetunióval és július 1-jén 45 ezer katona át is lépte a határt. A hadbalépésnek az is oka

volt, hogy Horthy félt az I. és II. bécsi döntés revíziójától, az így megkapott területek visszavételétől.

1941. december 7-én Nagy-Britannia hadat üzent Magyarországnak, Bárdossy pedig december 12-én az Egyesült Államoknak. A „Gyorshadtest” megkezdte előrenyomulását a Szovjetunióban.

A belpolitikában megtörtént a katonai bíraskodás kiterjesztése, a munkaszolgálatos alakulatok szervezése, valamint megszületett a III. zsidótörvény (1941. augusztus 8.). Az élet-színvonal zuhanni kezdett, bevezették a jegyrendszert.

Ugyanakkor a németek fokozottabb aktivitást követeltek a honvédségtől. 1942 januárjában Budapestre látogatott Ribbentrop német külügyminiszter, majd Keitel tábornagy, akik kötelezettséget vállaltak Bárdossyval, hogy a magyar kormány egy hadsereget küld a keleti front-ra. Áprilisban megkezdődött a mintegy 200 ezer katona és 50 ezer munkaszolgálatos kiszállítása.

A március 9-én megalakuló Kállay-kormány a Gyorshadtest visszavonása után az orosz frontra vezényli a II. magyar hadsereget, amely részben megszálló feladatokat is ellátva eléri a Don vonalát. A frontszakaszt igen hosszán, mélységben alig tagolt védelemmel kell biztosítani. A hónapokig váltakozó sikerű állóháború után az 1943. január 12-től február 9-ig tartó időszakban a II. magyar hadsereg nem tudta feltartóztatni az óriási szovjet páncélos túlerőt és felmorzsolódott.

Németország számára döntő fontosságú volt Magyarország a Balkán miatt is. Kállay – miközben a németek követeléseit teljesíti – megpróbálja a háborúból való kiugrást is előkészíteni. Erről a németek is tudomást szereztek, ezért – Horthy és Hitler tárgyalásai után – megkezdődött a német megszállás (1944. március 19.). A miniszterelnök – német követelésre – Sztójay Döme lett. Március 29-én kormányrendelet született a sárga csillag kötelező viseléséről. Fokozódott a terror, Németország gazdasági kiszolgálása, az április 26-án született rendelet értelmében megkezdődött a vidéki zsidóság deportálása.

Románia átállása, majd hadüzenete (augusztus 23-25.) új helyzetet teremtett. Lakatos Géza tábornok kormánya (augusztus 29-én alakult) nem tudta megoldani a háborúból való kilépést, a nyilasok pedig a hatalom megragadása érdekében szervezkedtek.

Horthy fegyverszüneti delegációja Moszkvában kemény előzetes feltételeket kapott. Október 11-én, amikor a szovjetek már Szegedet is elfoglalták, aláírták Moszkvában az előzetes fegyverszüneti megállapodást. Horthy október 15-i rádiószózata előkészítetlen, így sikertelen volt. Néhány órás zűrzavar után a nyilas érzelmű tisztek megakadályozták a végrehajtást. A fia elrablásával (is) megzsarolt kormányzó visszavonta kiáltványát, lemondott és kinevezte Szálasi miniszterelnöknek (október 16-án).

A „nemzetvezető” totális mozgósítással, a német érdekek feltétel nélküli kiszolgálásával főhadszintérré tette Magyarországot. A nyilas vérengzés a dunántúli megyékben dühöngött legtovább, az ellenállást véresen megtorolta az október 23-án létrejött „Számunkérő Szék”. 1944. december 4-én Szálasi látogatást tett Hitlernél.

A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságát letartóztatták, a budapesti zsidóság is hatalmas veszteségeket szenvedett.

Az anyagi javakat Németországba igyekeztek „menteni”. Az ország keleti részén a szovjetek, a nyugati területen a németek fosztogattak.

December 21-én Debrecenben összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés, december 22-én megalakult az Ideiglenes Kormány és december 28-án hadat üzent Németországnak. 1945. január 20-án Moszkvában aláírták a fegyverszünetet.

A karácsonykor körbezárt Budapestet a Vörös Hadsereg 1945. február 13-án elfoglalta, majd április elején kiűzte a német és nyilas erőket az országból. Április 12-én a magyarországi hadműveletek befejeződtek.

II. Tatabánya és környéke a háborúban

Az 1896-ban elkezdődött szénbányászat hatására az addig mezőgazdasági jellegű, falusias települések (Alsó-és Felsőgalla, Bánhida) rohamos fejlődésnek indultak. A bányászat Alsógalla határában kezdődött, a feltárás környékét eleinte Alsógalla-bányatelepnek nevezték. Ez a telep 1896-1902 között Alsógallához tartozott, 1902. szeptember 16-án alakult meg a bányavidék negyedik kisközsége Tatabánya néven.

A négy bányaközség összlakossága az 1941-es népszámlálás adatai szerint közelíti a 40 ezer főt (37 955). A MAK Rt földalatti és külszíni üzemeiben mintegy 10 ezer főt foglalkoztat és többségük valamelyik elődközség lakosa.

Miközben a háború eseményei térben is egyre közeledtek, a bányavidék települései 1944 elejéig megszokott életüket élték. A bányában dolgozókat – nagy fontosságú hadiüzem lévén – a katonai behívások a más területeken dolgozókkal összehasonlítva kisebb mértékben érintették.

A bombázások tavasszal – pl. április 13-án – még nem elsősorban a bányatelepi célpontokra irányultak, hanem a Győr, ill. Székesfehérvár felé repülő kötelékekből kiváló bombázógépek dobtak le kisebb mennyiségű bombát.

Az év vége felé a háború közvetlenül is elérte Tatabányát. Az október 7-i, 13-i és 17-i bombázások több emberéletet is követeltek az erőműben, a villamos távvezetéseken és a felsőgallai szénesztályozóban okozott károkon kívül. Elérték a bombák a vasútállomásokat és az ipartelep is.

Közben gyorsan közeledett a frontvonal is. A főváros körülrzása érdekében a Székesfehérvár irányából előretörő szovjet páncélos egységek december 25-én elérték Tatabányát, Tarjánt, Szomort, Dágot, Csolnokot. December 26-án a szovjet csapatok a VII-es telepen, Tatabányán voltak, viszont Bánhidán még a németek. A termelés természetesen szünetelt.

A Budapest felmentésére irányuló német ellentámadás a szovjet csapatokat átmenetileg visszavetette a bányaközségek területéről, majd a szovjet csapatok a március 15-én induló támadásuk folyamán március 23-án végleg bevették a településeket.

III. Az áldozatok listájáról

A háborús áldozatokról (elsősorban az elesett, eltűnt, fogságba került katonákról) az elmúlt 60 évben többször, többféle lista készült.

A községek jegyzői már 1945-ben készítettek kimutatásokat területük meghalt, eltűnt lakosairól.

Az egyes városrészekben – általában az I. világháborús emlékműveken – feltüntették a városrész II. világháborús áldozatait is. Ezek a névsorok igen változatos képet mutatnak. Van, aki az egyik, van, aki egy másik, van, aki mindkét, van, aki egyik listán sem szerepel.

Jelen névsoraink alapját Tatabánya, Alsógalla, Bánhida és Felsőgalla 1944-1980 közötti születési és halálozási anyakönyvei képezik. A születési anyakönyvekben a helyben születettek, a halotti anyakönyvekben pedig az adott településen elhunytak adatai szerepelnek. Az előbbieken a születés idején, a szülők nevén és lakcímén kívül foglalkozásukat is rögzítik, az utóbbiakban pedig a halál időpontja, helye, a halál oka, valamint az elhunyt házastársának neve található.

A születési anyakönyvek másik funkciója, hogy az adott településen születettek további sorsáról is információkat nyújtanak. Amennyiben valaki nem a születési helyén hal meg, abban az esetben a halál bekövetkeztéről a közigazgatási szervek levélben értesítik a születési hely anyakönyvi hivatalát, amely a születési bejegyzés ún. utólagos bejegyzések rovatában rögzíti a halál tényét. Az előbb említett alapeset mellett bizonyos történeti időszakokban (pl. háború idején) megnőhet a hozzátartozók által kezdeményezett holtta nyilvánítások száma, amikor sem a halál helye, sem pedig annak körülményei nem ismertek. Ebben az esetben a halál bekövetkeztét tanúk segítségével vagy dokumentumok benyújtásával a bíróság állapítja meg. A hozzátartozók a legtöbb esetben a halál vélt bekövetkezése után sok évvel kezdeményezik ezt az eljárást, mivel az itthon maradtak még sokáig reménykednek szeretteik visszatérében.

Az anyakönyveken túl forrásként használtuk fel azt a városi levéltár gyűjteményébe található dokumentumot, amelyben azok az 1944-ben (munkásmozgalmi tevékenységük miatt) elhurcolt bányászati munkavállalók szerepelnek, akik Tatabányán dolgoztak és laktak de nem itt születtek és holtta nyilvánításukról sincs tudomásunk. Az ő nevüknel az anyakönyvi bejegyzés sorszáma helyett csillag (*) szerepel. A halotti anyakönyvek utólagos bejegyzései alapján készült lista négy részre tagolódik:

- I. Hadi eseményekben, hadifogságban elhunyt katonák
- II. Háborús események következtében elhunyt polgári személyek
- III. Elhurcolt és elhunyt polgári személyek
- IV. Tatabányán meghalt nem helybeli személyek

A négy jegyzék összesen 658 elhunyt férfi, nő és gyermek nevét, adatait tartalmazza. Min már jeleztük, a valós szám ennél nagyobb, hiszen az anyakönyvekben nem minden elhunyt neve szerepel. Az elhunytak aránya a települések lakosainak 1,8%-a.

Tatabánya, 2005. december

Felhasznált irodalom

Magyarország történeti kronológiája. III. kötet.1848-1944. Főszerkesztő: Benda Kálmán. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1993. 969. l.

Pataky Iván-Rozsos László-Sárhidai Gyula: Légi háború Magyarország felett. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1992.

Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Osiris Kiadó. Budapest, 2004. 604 l.

Papp János: A szövetséges légierők Komárom megyei bombázásai. In.: Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Füzet 1989-1990. Tatabánya, 1991.(soksz.) 106-110. l.

Jóna Imre: Adalékok Tatabánya város történetéhez az elődközségek – Alsógalla, Bánhida, Felsőgalla, Tatabánya – képviselőtestületi jegyzőkönyvei és a levéltári iratok alapján (1945-1947.) Tatabánya, 1995. Szakdolgozat, gépirat

Tatabánya Megyei Jogú Báros Levéltára (továbbiakban: Tb. Lt.) Alsógalla, Bánhida, Felsőgalla, Tatabánya születési és halotti anyakönyvei 1944-1980.

Tb. Lt.: Felsőgalla község iratai 1945.

Tb. Lt.: Magyar Állami Szénbányák Rt. IV. Tatai Kerület, Tatabánya „Névjegyzék az 1944. november hóban elhurcolt munkavállalókról” Tatabánya, 1948. évi február hó 10-én.

Országos Széchényi Könyvtár

A II. Világháború tatabányai áldozatai

I. Hadi eseményekben, hadifogságban elhunyt katonák

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Életkor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
181/1958.	Almási Ferenc	30 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. február
182/1958.	Almási János	23 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. január
44/1952.	Angyal Ferenc	30 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
18/1950.	Auerbach József	24 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. november
22/1952.	B. Nagy Sándor	23 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február
38/1952.	Bagi János	27 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. október
30/1950.	Balabán Gyula	22 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. december
96/1950.	Balázs Ferenc	31 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. október
47/1949.	Barta István	28 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február
123/1950.	Barta Pál	37 év	Tatabánya	Hadművelési terület	1945. november
73/1949.	Beck András	37 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. március
134/1952.	dr. Becsi (Heinrich) Pál	40 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. július
61/1956.	Beer Antal	33 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
107/1950.	Belső József	22 év	Tatabánya	Hadművelési terület	1945. április
6/1959.	Bérces (Bunghardt) József	27 év	Alsógalla	Ismeretlen hely	1943. január
36/1949.	Berez Gyula	29 év	Tatabánya, IV. ker.	Orosz harcér	1945. március
173/1974.	Berendi Lajos Alajos	27 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. december

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
77/1950.	Berta István	29 év	Tatabánya	Hadművelleti terület	1944. július
71/1964.	Boda Lajos	23 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1942. december
91/1949.	Bognár Imre	30 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
93/1958.	Bognár Sándor	32 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. november
116/1949.	Bolvári Ede	31 év	Tatabánya	Hadművelleti terület	1943. február
35/1952.	Boros András	24 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. október
53/1949.	Boros János	27 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. október
302/1969.	Buda István	21 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. december
69/1952.	Bulla Ferenc	21 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. december
50/1958.	Bunghardt János	32 év	Alsógalla	Ismeretlen hely	1944. december
113/1956.	Burg Keresztély	16 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. január
23/1949.	ifj. Cézár Lajos	22 év	Tatabánya, IV. ker.	Ismeretlen hely	1944. november
68/1959.	Czink János	34 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. január
30/1953.	Csapucha József	29 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. február
111/1971.	Cseszár Vince	31 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. február
36/1952.	Csiri István	32 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. január
113/1951.	Csirke János	32 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. március
10/1950.	Demény János	54 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1945. február
5/1950.	Drozdziák András	34 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
17/1968.	Erbeszkorn Albert	30 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1942. február
72/1963.	Fail Márton	17 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. január
64/1952.	Farkas József	32 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. augusztus
68/1953.	Fejes Lajos	40 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. február

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
73/1965.	Fink Rudolf	21 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. március
116/1949.	Fleckenstein András	27 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
18/1965.	Fogarasi Ferenc	26 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1946. július
42/1949.	Fortiagh Antal	27 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február
72/1967.	Francz János	22 év	Alsógalla	Ismeretlen hely	1945. március
122/1953.	Friedrich János Mihály	31 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. november
76/1952.	Gajovszki József	33 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1945. február
62/1953.	Gaszner Ferenc	38 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. július
4/1955.	Gemeindeschütz József	18 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1945. október
188/1955.	Gress Zsigmond	34 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. augusztus
184/1967.	Gróf János	33 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. december
41/1962.	Guni Károly	23 év	Mésztelep	Ismeretlen hely	1943. február
44/1949.	Gyurkovics Simon	26 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február
27/1957.	Haiser Béla	23 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. január
26/1957.	Haiser Géza	22 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. szeptember
125/1951.	Halir Vilmos	40 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1942. február
46/1950.	Halmi György	27 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. március
89/1956.	Hamburger Ferenc	24 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. szeptember
63/1965.	Hamburger György	35 év	Alsógalla	Ismeretlen hely	1944. november
404/1972.	Hanzsér Olivér	21 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. január
39/1959.	Harasta Ferenc	43 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. december
65/1958.	Harasta István	41 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. december
66/1960.	Harasta Lajos	28 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1945. december

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
310/1969.	Héder Károly	31 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. január
93/1964.	dr. Hegyi Alajos	33 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február
72/1955.	Hlógtyik Ferenc	22 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1946. április
108/1952.	Horn József	27 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. szeptember
112/1950.	Horváth Gáspár	31 év	Tatabánya	Hadművelési terület	1943. február
100/1949.	Horváth József	31 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. november
53/1951.	Hosszú János	30 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. január
168/1949.	Hügel János	46 év	Tatabánya	Hadművelési terület	1943. február
114/1955.	Imre Ferenc	36 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. november
109/1968.	Ivancsics Zoltán	23 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. január
47/1951.	Juhász Sándor	31 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. március
92/1952.	Jurida Ferenc	33 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. szeptember
58/1952.	Kaposvári Alajos	28 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február
102/1949.	Karkus Gyula	27 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. március
70/1949.	Kaszás István	22 év	Felsőgalla	Sztari Nyikolszki	1943. február
77/1958.	Kinhefner Mihály	26 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. március
75/1954.	Kirschner János	32 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. április
54/1952.	Kiss Ferenc	33 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. november
86/1953.	Kiss Géza	28 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. február
68/1950.	Kiss János	35 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
109/1950.	Klespitz Emil	32 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
233/1962.	Komár Pál	33 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. február
112/1949.	Kovács Béla	25 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. február

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
105/1950.	Kovács Endre	21 év	Tatabánya	Hadműveleti terület	1943. november
65/1951.	Kovács Ferenc	23 év	Bánhida	Ismeretlen hely	?
85/1967.	Kovács Lajos	48 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. november
67/1949.	Körmendi János	42 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1945. március
728/1974.	Kremmer János	24 év	Felsőgalla	Szovjetunió	1943. március
79/1949.	Kriszák István	28 év	Felsőgalla	Oroszország	1943. február
11/1955.	Krupánszki Imre	25 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február
81/1955.	Kungl Antal	25 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. február
88/1970.	Kurucz József	22 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. december
11/1950.	Ládi Imre	28 év	Tatabánya	Hadműveleti terület	1944. augusztus
64/1951.	Lakk József	31 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. március
92/1949.	Lelkes Ferenc	29 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
28/1950.	Lénárt István	32 év	Tatabánya, IV. ker.	Hadműveleti terület	1943. január
8/1950.	Lengyel István	28 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1942. március
74/1959.	Lutring József	30 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1942. november
63/1951.	Macsótai Lajos	26 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. március
102/1950.	Magyar András	29 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. november
1/1950.	Meggyesi Imre	29 év	Tatabánya	Hadműveleti terület	1944. augusztus
83/1955.	Mertz Ferenc	30 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. október
31/1950.	Mészáros Lőrinc	38 év	Tatabánya	Hadműveleti terület	1942. március
11/1950.	Mirth István	26 év	Tatabánya, IV. ker.	Hadműveleti terület	1945. január
554/1969.	Molnár József	28 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. február
218/1962.	Molnár Kálmán	32 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1942. február

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
77/1954.	Monostori Antal	39 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. április
632/1977.	Moravcsik József	33 év	Bánhida	Szovjetunió	1943. február
43/1965.	Murányi György	21 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. szeptember
30/1955.	Musinszky Antal	20 év	Mésztelep	Ismeretlen hely	1943. február
28/1955.	Musinszky Károly	24 év	Mésztelep	Ismeretlen hely	1943. február
60/1951.	Nagyberegai (Cziperer) Sándor	32 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. december
6/1950.	Nárai Vencel	24 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. március
38/1952.	Németh Imre	23 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. február
88/1949.	Németh Miklós	36 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. február
231/1953.	Obermayer Lajos	30 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. március
115/1949.	Oláh Ferenc	37 év	Tatabánya	Hadművelleti terület	1943. november
38/1958.	Oravecz János	36 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. augusztus
112/1965.	Pafla Imre	24 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február
25/1950.	Pálfalvi Mihály	21 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. február
127/1953.	Pallag Károly	32 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. október
6/1950.	Papp Ferenc	29 év	Tatabánya	Hadművelleti terület	1943. február
14/1950.	Paulics Lajos	30 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. március
109/1949.	Perger Béla	25 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. február
102/1950.	Péri Ádám	28 év	Tatabánya	Hadművelleti terület	1944. március
51/1949.	Polovitz József	22 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február
60/1950.	Poszpisek János	26 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1942. december
215/1967.	Raáb Antal	19 év	Alsógalla	Ismeretlen hely	1945. március
13/1949.	Rábszki Ferenc	24 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
108/1949.	Rehák József	26 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
95/1949.	Reményi József	25 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
112/1949.	Rezsnyák Károly	33 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. január
6/1960.	Ritter Béla	34 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. január
5/1960.	Ritter József	36 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. december
54/1952.	Romich János	24 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. március
98/1951.	Rostási Fülöp	22 év	Tatabánya, IV. ker.	Ismeretlen hely	1943. január
4/1950.	Roznai József	21 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július
13/1950.	Ruska Mihály	31 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. március
61/1950.	Salamon Mihály	32 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
67/1950.	Sampár Imre	31 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
33/1950.	Sándor István	35 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. január
59/1956.	Sárközi József	31 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. február
28/1957.	Scheffer József	32 év	Alsógalla	Ismeretlen hely	1942. február
10/1955.	Schlegl János	39 év	Alsógalla	Frankfurt/Oder	1947. december
32/1959.	Schmidt István	33 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. október
281/1954.	Schneider József	29 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. február
239/1970.	Schwartz Dezső	24 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. március
51/1968.	Seregi József	27 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július
80/1948.	Sipos József	24 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. február
180/1949.	Sivinger János	32 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. december
37/1952.	Skoflek János	44 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
105/1949.	Skornyák Pál	21 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. november

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
28/1958.	Smudla József	36 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1945. január
151/1949.	Somogyi István	32 év	Tatabánya	Hadművelési terület	1943. február
100/1953.	Somogyi János	31 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. március
85/1955.	Sonkoly Pál	21 év	Mésztelep	Ismeretlen hely	1944. december
391/1974.	Stein János	35 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. július
89/1951.	Stein Mihály	31 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
136/1950.	Stiftinger Sebestyén	31 év	Tatabánya	Hadművelési terület	1943. február
122/1950.	Straub János	24 év	Tatabánya	Hadművelési terület	1943. december
64/1950.	Stuber József Ignác	28 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. augusztus
51/1950.	Sváb Péter	28 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. március
88/1951.	Szabó Ferenc	28 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. október
8/1952.	Szabó Ferenc	22 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. október
49/1952.	Szabó Ferenc	24 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. október
12/1951.	Szabó István	23 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. október
39/1950.	Szabó István	34 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
37/1950.	Szabó Sándor	32 év	Tatabánya	Hadművelési terület	1944. augusztus
136/1952.	Szalai Ferenc	38 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. március
33/1949.	Szalai Ferenc	25 év	Tatabánya, IV. ker.	Ismeretlen hely	1943. február
84/1958.	Szám Gáspár	31 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. november
54/1957.	Szám János	25 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
100/1955.	Szamek Károly	35 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. december
117/1949.	Szeiler János	26 év	Tatabánya	Hadművelési terület	1943. február
178/1959.	Székelly András	33 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. január

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
42/1949.	Székely Lajos	40 év	Tatabánya, IV. ker.	Ismeretlen hely	1945. január
23/1950.	Szenczi József	28 év	Tatabánya IV. ker.	Ismeretlen hely	1942. december
42/1950.	Szendi Ferenc	43 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. március
109/1949.	Széplábi Antal	23 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. november
62/1957.	Szinak István	30 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. január
9/1950.	Szirovicza István	29 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. március
43/1953.	Szmisek Ferenc	29 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február
61/1964.	Tatai Gyula	23 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. október
224/1958.	Tausch Antal	23 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1943. február
7/1956.	Tóbiás Ferenc	56 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. január
78/1955.	Tóth János	24 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. július
18/1950.	Tóth Vince	25 év	Tatabánya, IV. ker.	Hadművelési terület	1945. április
6/1964.	Trebisovszky Károly	36 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. október
29/1954.	Tremmel József	42 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. július
21/1950.	Troll János	31 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. december
46/1949.	Vallovcics Ferenc	28 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. november
71/1949.	Vámosi Pál	31 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. október
278/1978.	Varga Antal	34 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1946. augusztus
51/1949.	Varga József	30 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február
45/1950.	Veres János	25 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1945. március
61/1951.	Vigh Lajos	36 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február
27/1961.	Wéber József	30 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1942. december
94/1958.	Wernsdörfer Ádám	38 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. október

II. HÁBORÚS ESEMÉNYEK KÖVETKEZTÉBEN ELHUNYT POLGÁRI SZEMÉLYEK

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Életkor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
87/1951.	Wünsch József	28 év	Felsőgalla	Ismertetlen hely	1944. július
32/1950.	Zeke István	25 év	Tatabánya	Hadművelleti terület	1944. november

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Életkor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
54/1945.	Albert Miklós	63 év	Felsőgalla	mindkét láb lőtt sebe	1945. január 16.
71/1945.	Anderla János	36 év	Bánhida	bombaszilánk	1945. március 20.
125/1945.	Arató Ferenc	28 év	Felsőgalla	aknasértülés	1945. március 18.
81/1945.	Auer Ferenc	66 év	Felsőgalla	bombasértülés	1944. december 28.
82/1945.	Auer Ferencné	59 év	Felsőgalla	bombasértülés	1944. december 28.
167/1944.	Avar Péter	26 év	Tatabánya	bombasértülés	1944. október 17.
8/1948.	B. Nagy József	17 év	Bánhida	aknarobbanás	1948. március 12.
56/1945.	Babai Károlyné	58 év	Bánhida	bombasértülés	1945. március 19.
50/1945.	Baicz György	34 év	Tatabánya	koponyasértülés szilánktól	1944. december 16.
146/1945.	Bakonyvári János	33 év	Felsőgalla	szilánksértülés	1945. március 18.
1/1945.	Bakos István	22 év	Alsógalla	gránát okozta csontkulás	1945. január 23.
211/1945.	Balla János Károly	6 év	Tatabánya	aknarobbanás	1945. május 31.
25/1945.	Balogh János	23 év	Tatabánya	comb szilánksértülése	1945. január 9.
125/1945.	Balogh József	61 év	Tatabánya	fejlövés	1945. március 21.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
167/1944.	Bamberg Lászlóné	31 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. október 13.
166/1944.	Barassó Imre	22 év	Tatabánya	bombasértülés	1944. október 17.
95/1944.	Bari János	23 év	Bánhida	bombasértülés	1944. október 13.
82/1945.	Baróczi Lászlóné	25 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 14.
216/1945.	Bátki Sándor	44 év	VIII. telep	szilánksértülés	1945. március 18.
75/1945.	Békési József	16 év	Bánhida	aknarobbanás	1945. április 20.
76/1945.	Bence Böcs József	32 év	Bánhida	aknarobbanás	1944. december 30.
77/1945.	Bence Böcs Józsefné	38 év	Bánhida	aknarobbanás	1944. december 30.
78/1945.	Bence Böcs Mária	2 év	Bánhida	aknarobbanás	1944. december 30.
71/1945.	Bergmann Ernő	59 év	Mésztelep	lőtt seb	1945. január 7.
46/1946.	Beringer János	22 év	Felsőgalla	aknaroncsolás	1946. március 1.
84/1945.	özv. Betega Jánosné	71 év	Tatabánya	szilánksértülés	1945. február 14.
178/1945.	Biacsi Ernő	45 év	VII. telep	gránátrobbanás	1945. március 18.
11/1946.	Bíró Tibor	9 év	Alsógalla	gránátszilánk okozta belső vérzés	1946. június 19.
119/1945.	Boda Imréné	65 év	Bánhida	bombasértülés	1945. március 19.
30/1945.	Boda István	18 év	Bánhida	koponya lőtt sebe	1945. január 24.
87/1945.	Bolla István	24 év	Bánhida	aknarobbanás	1945. május 11.
5/1945.	Boros János	44 év	Felsőgalla	lőtt seb	1945. január 6.
19/1945.	özv. Bucsák Jánosné	75 év	Tatabánya	fejölés	1945. január 20.
68/1945.	Buda Rezső	32 év	Bánhida	fejölés	1944. december 28.
126/1945.	Chrenovszky János	26 év	VI. telep	gránátsértülés	1945. március 18.
41/1945.	Czermann Endréné	44 év	Bánhida	aknaszilánk	1945. január 16.
131/1945.	Cságola János	39 év	Felsőgalla	gránátrobbanás	1945. március 20.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
64/1945.	Csákvári Márton	18 év	Bánhida	aknaszilánk	1945. április 8.
170/1945.	Császár Mihályné	40 év	VI. telep	gránátrobbanás	1945. március 18.
8/1945.	Csehi Antal	17 év	Bánhida	lőtt seb	1944. december 26.
18/1945.	Csiszár Miklós	13 év	Bánhida	aknarobbanás	1945. február 8.
12/1945.	Csongrádi Antal	30 év	VII. telep	gránátszilánk	1945. január 24.
48/1946.	Darbai Emil	19 év	Tatabánya	aknarobbanás	1946. augusztus 1.
154/1945.	Dövényi Ferenc	41 év	Tatabánya	szilánksérülés	1945. március 22.
79/1945.	Drozdtyák Vilmosné	26 év	Tatabánya	fejsérülés	1945. január 18.
45/1946.	Eigner János	21 év	Felsőgalla	aknaroncsolás	1946. március 1.
26/1945.	Fakli István	26 év	VIII. telep	aknarobbanás	1945. február 4.
71/1945.	Farkas Mária	19 év	Felsőgalla	comb roncsolása	1945. január 3.
206/1944.	Farkas Ottó	5 év	Tatabánya	lőtt seb	1944. december 23.
69/1945.	Farkas Sándorné	29 év	Felsőgalla	comblovés	1944. december 28.
207/1944.	Farkas Zsuzsanna	7 év	Tatabánya	szilánksérülés utáni vérmérgezés	1944. december 24.
133/1945.	Federek Gyula	63 év	Tatabánya	belövés	1945. március 20.
58/1945.	Fehér András	59 év	Bánhida	fejlvetés	1945. március 20.
154/1944.	Fejes Margit	12 év	Tatabánya	bombasérülés	1944. október 7.
120/1945.	Felső Józsefné	32 év	VI. telep	gránátsérülés	1945. március 18.
7/1945.	Fényi János	15 év	Alsógalla	gránátsérülések	1944. december 27.
94/1945.	Fiedler Gyula	38 év	Felsőgalla	fejlvetés	1944. december 26.
40/1945.	Fink Anna	1 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. december 27.
154/1945.	Flórián Lajos	13 év	VI. telep	gránátrobbanás	1945. április 1.
208/1945.	Florján László	7 év	Tatabánya	koponyaroncsolás	1945. május 29.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Életkor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
69/1945.	Foltán István	17 év	Bánhida	fejlvés	1945. január 17.
147/1946.	Földes István	16 év	Alsógalla	aknarobbanás	1946. június 20.
21/1945.	Frank Borbála	7 év	Alsógalla	gránát okozta elvérzés	1945. március 20.
25/1945.	Frank János	63 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 7.
149/1944.	Fried Elek	7 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
152/1944.	Fried Éva	3 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
150/1944.	Fried Mária	6 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
147/1944.	Fried Vilmos	34 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
151/1944.	Fried Vilmos	5 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
148/1944.	Fried Vilmosné	30 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
55/1945.	Friss Béla	18 év	Bánhida	bombasértülés	1945. március 19.
54/1945.	Friss Lőrincné	41 év	Bánhida	bombasértülés	1945. március 19.
76/1944.	dr. Füzös Gábor	44 év	Felsőgalla	öngyilkosság	1944. június 1.
77/1944.	dr. Füzös Gáborné	37 év	Felsőgalla	gyilkosság	1944. június 1.
78/1944.	Füzös János	10 év	Felsőgalla	gyilkosság	1944. június 1.
300/1945.	Füzi András	65 év	Tatabánya	aknarobbanás	1945. március 26.
35/1945.	Gabnai József	48 év	Tatabánya	lövés	1945. január 9.
59/1945.	Gajánszky József	62 év	Bánhida	bombaszilánk	1945. március 20.
163/1945.	Georgi Edéné	17 év	Felsőgalla	gránátrobbanás	1945. április 4.
90/1954.	Gieszer Józsefné	62 év	Felsőgalla	bombasértülés	1945. december 25.
5/1945.	Gocsi János	66 év	Alsógalla	gránát okozta elvérzés	1945. január 15.
121/1945.	Gombár Bálintné	43 év	Felsőgalla	szilánksértülés	1945. március 19.
78/1945.	Gottfried József	2 év	VII. telep	aknarobbanás	1945. január 5.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál okai	A halál ideje
32/1945.	Gotttschi Ferenc	60 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 25.
41/1945..	Gyebrnár József	47 év	VI. telep	aknarobbanás	1945. február 7.
156/1944.	Haber István	19 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
25/1945.	Hadaró Ferenc	17 év	VI. telep	aknarobbanás	1945. február 4.
118/1945.	Hamburger Ede	26 év	Felsőgalla	aknasértülés	1945. március 19.
5/1945.	Harasta Imre	47 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 6.
10/1945.	özv. Harasta Józsefné	74 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 16.
12/1945.	Haraszti Imre	24 év	Bánhida	aknarobbanás	1945. január 7.
48/1945.	Harmados Istvánné	50 év	Bánhida	gránátrozcsozás	1945. március 19.
122/1945.	Havelda Imre	30 év	Tatabánya	aknasértülés	1945. március 18.
49/1945.	Heizer Antal	60 év	Bánhida	bombaszilánk	1945. március 20.
42/1948.	Herbert Antal	12 év	Felsőgalla	robbanás utáni sokk	1948. április 16.
14/1945.	Hessler Ferencné	46 év	Tatabánya	lőtt seb	1945. január 19.
21/1945.	Hetzmann Sándor	36 év	Felsőgalla	gránátzilánk	1945. január 20.
122/1945.	Hiszékeny József	33 év	VIII. telep	aknasértülés	1945. március 20.
6/1945.	Hlavati János	32 év	Bánhida	lőtt seb	1944. december 30.
144/1944.	Holup Anna	21 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. október 13..
13/1945.	özv. Horvát Jánosné	88 év	Tatabánya	aknasértülés	1945. január 20.
251/1945.	Horváth Gézáné	44 év	VII. telep	aknasértülés	1945. január 9.
28/1945.	Horváth János	52 év	Bánhida	lőtt sebek	1945. január 7.
29/1945.	ifj. Horváth János	18 év	Tatabánya	tüdőlövés	1945. január 5.
84/1945.	Horváth Jánosné	46 év	VII. telep	aknarobbanás	1945. január 5.
18/1945.	Horváth László	26 év	Felsőgalla	lövés	1945. január 20.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
31/1945.	Hungler Éva	11 év	Bánhida	aknaszilánk	1945. január 4.
76/1944.	Izing István	16 év	Bánhida	bombasértülés	1944. október 13.
235/1954.	Izing János	54 év	Alsógalla	gránát okozta elvérzés	1945. január 11.
26/1945.	Izing Pál	49 év	Bánhida	lőtt seb	1944. december 27.
209/1945.	Jurida József	65 év	VI. telep	aknarobbanás	1945. május 7.
135/1945.	Kádár Mária	20 év	Tatabánya	szilánk sérülés	1945. március 20.
210/1945.	Kégl Imre	6 év	Tatabánya	aknarobbanás	1945. május 29.
77/1944.	Kégl Sebestyén	60 év	Felsőgalla	bombasértülés	1944. október 13.
78/1944.	Kégl Sebestyenné	50 év	Felsőgalla	bombasértülés	1944. október 13.
47/1945.	Kemp József	31 év	Tatabánya	melkás lőtt sebe	1945. január 15.
88/1945.	Kerekes Júlianna	13 év	Bánhida	melkás lőtt sebe	1945. február 18.
213/1944.	Keresztszegi Gyula	16 év	Felsőgalla	bombasértülés	1944. december 22.
58/1944.	Király Margit	20 év	Bánhida	bombasértülés	1944. augusztus 9.
157/1944.	Kiss József	48 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
140/1945.	Klampfer Eszter	15 év	Tatabánya	gerincevelősértülés	1945. március 27.
204/1944.	Koch Anna	14 év	Tatabánya	bombasértülés	1944. december 22.
132/1945.	Kocsis Gyula	18 év	Felsőgalla	kézigránát robbanás	1945. április 9.
20/1945.	Kocsis János	53 év	Felsőgalla	aknaszilánk	1944. december 20.
9/1945.	Kolbert Jánosné	37 év	Alsógalla	gránát okozta koponyasértülés	1945. január 20.
194/1945.	Kontra Lajos	51 év	VI. telep	szívlövés	1945. március 21.
157/1945.	Koós Ákos	10 év	Bánhida	gránátsértülés	1945. április 16.
156/1945.	Koós János	40 év	Bánhida	haslövés	1945. március 21.
197/1945.	Kornéli Margit	16 év	Bánhida	lövési sérülés	1945. május 23.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
80/1945.	Kóródi István	34 év	VI. telep	aknarobbanás	1945. január 5.
144/1945.	Kósa István	39 év	Felsőgalla	szilánksérülés	1945. április 11.
70/1945.	Kosnyitz Mihály	55 év	Bánhida	aknaszilánk	1945. március 19.
154/1944.	Kovács Emil	4 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
158/1944.	Kovács Éva	19 év	Tatabánya	bombasérülés	1944. október 12.
183/1945.	Kovács János	7 év	Bánhida	aknarobbanás	1945. május 8.
184/1945.	Kovács József	10 év	Bánhida	aknarobbanás	1945. május 10.
226/1945.	Kovács Kálmán	20 év	Felsőgalla	aknarobbanás	1945. június 13.
52/1945.	Kovácshegyi Elemér	7 év	Bánhida	bombasérülés	1945. március 18.
101/1945.	Kötmel Gáspár	49 év	Mésztelep	gránátsérülés	1945. március 3.
14/1945.	Kukuda Simon	18 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 12.
79/1945.	Kulman József	16 év	Bánhida	aknarobbanás	1944. december 27.
215/1944.	Kupecz Ferenc	15 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. december 22.
9/1945.	Kutenics Béla	13 év	Bánhida	aknarobbanás	1945. február 4.
42/1945.	Kürthy Lajos	38 év	Tatabánya	szilánksérülés	1945. január 12.
49/1945.	Laufer József	28 év	VI. telep	gránátrobbanás	1945. január 21.
50/1945.	Laufer Józsefné	23 év	VI. telep	gránátrobbanás	1945. január 21.
51/1945.	Laufer Mária	6 év	VI. telep	gránátrobbanás	1945. január 21.
15/1945.	Leitner Ferenc	37 év	Alsógalla	gránát okozta sérülések	1945. március 20.
119/1945.	Lukácsi Istvánné	55 év	VI. telep	gránátsérülés	1945. március 18.
232/1945.	Machus Stanislaw	52 év	VI. telep	aknasérülés	1944. december 26.
252/1954.	Májovi Antalné	49 év	Tatabánya	aknabecsapódás	1945. március 20.
139/1945.	Mándli Györgyné	49 év	Tatabánya	akna szétépte	1945. március 19.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Életkor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
23/1945	Markotán József	51 év	Bánhida	koponya lött sebe	1945. január 5.
145/1944.	Mayer Antal	41 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. október 13.
8/1947.	Merényi József	56 év	Bánhida	bombázás közbeni szívbénulás	1944. október 13.
39/1945.	Mertz János	62 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. december 29.
228/1945.	Mészáros Árpádné	45 év	VII. telep	bombasérülés	1945. január 3.
121/1945.	Misztl János	24 év	VI. telep	gránátcsérülés	1945. március 18.
89/1945.	Molnár Kálmánné	28 év	Tatabánya	aknaszilánk	1945. január 13.
91/1944.	Monok Éva	7 év	Bánhida	bombasérülés	1944. október 13.
89/1944.	Monok János	35 év	Bánhida	bombasérülés	1944. október 13.
90/1944.	Monok Jánosné	32 év	Bánhida	bombasérülés	1944. október 13.
92/1944.	Monok Sándor	1 év	Bánhida	bombasérülés	1944. október 13.
175/1945.	Moravszky Júlianna	15 év	VIII. telep	gránátrobbanás	1945. március 18.
136/1945.	Mózer Ferenc	58 év	VI. telep	gránátrobbanás	1945. március 18.
135/1945.	Mózer Frigyes	67 év	VI. telep	gránátrobbanás	1945. március 18.
7/1945.	Musiejovszki Jánosné	62 év	Tatabánya	gránátcszilánk	1945. január 17.
87/1944.	Náday Edit	19 év	Bánhida	bombasérülés	1944. október 13.
137/1945.	Nagy Béláné	32 év	Felsőgalla	gránátrobbanás	1945. március 18.
50/1945.	Nagy József	59 év	Bánhida	bombasérülés	1945. március 20.
51/1945.	Nagy Lajos	14 év	Bánhida	bombasérülés	1945. március 20.
1/1945.	Németh Gyuláné	52 év	VII. telep	gránát okozta mellkas sérülés	1945. január 24.
180/1945.	Németh János	75 év	VI. telep	szilánksérülés	1945. március 27.
103/1945.	Németh József	53 év	Bánhida	haslövés	1944. december 29.
126/1945.	Neumann János	31 év	Tatabánya	fejsérülés bombázáskor	1945. március 20.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
161/1944.	Ocskay Lajos	60 év	Tatabánya	bombasértülés	1944. október 14.
163/1944.	Ónózó Kálmán	46 év	Tatabánya	bombasértülés	1944. október 14.
72/1945.	Pál Ferenc	29 év	Felsőgalla	aknaszilánk	1945. január 6.
160/1944.	Pallag Károly	51 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
128/1945.	Palocsai József	16 év	Tatabánya	gránátbalaszt	01945. április 8.
141/1945.	Pánczél Fülöp	39 év	VIII. telep	haslövés	1945. március 23.
32/1945.	Pásztor János	57 év	Bánhida	aknaszilánk	1945. január 3.
124/1945.	Pénzváltó Ferenc	21 év	VI. telep	aknasértülés	1945. március 20.
84/1944.	Petrik Józsefné	42 év	Bánhida	bombasértülés	1944. október 13.
98/1945.	Pintér Gyula	57 év	Bánhida	szilánk okozta fejsértülés	1945. január 13.
65/1945.	Pintér Mihály	66 év	Bánhida	aknaszilánk	1945. január 20.
86/1945.	Polák Ferenc	23 év	Bánhida	melklösvés	1944. december 31.
96/1945.	Pospisek Mihály	32 év	Bánhida	szilánksértülés	1945. január 3.
73/1945.	Pötl Imre	22 év	Bánhida	fejtlövés	1945. január 22.
26/1945.	Prelozsnik Antal	34 év	Tatabánya	gránátszilánk	1945. január 17.
19/1945.	Pruzsina József	75 év	Bánhida	aknarobbanás	1945. január 5.
118/1945.	Purger Lajos	56 év	Tatabánya	agysértülés szilánktól	1945. március 20.
72/1945.	Ray Lajos	52 év	Mésztelep	lőtt seb	1945. január 7.
53/1945.	Reizer Mátvás	74 év	Bánhida	bombasértülés	1945. március 20.
57/1945.	Rigó Lászlóné	37 év	Bánhida	bombaszilánk	1945. március 19.
73/1945.	Rippert István	54 év	Bánhida	haslövés	1945. január 10.
117/1945.	Román László	17 év	Bánhida	teljes roncsolás	1945. március 13.
90/1945.	Rump Jolán	36 év	Felsőgalla	aknarobbanás	1945. január 18.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
36/1945.	Samu János	20 év	Bánhida	lőtt seb	1944. december 29.
200/1945.	Sasvári Márton	69 év	Tatabánya	nyak szilánksértülése	1945. március 20.
2/1945.	Scheffer József	53 év	Alsógalla	gyomorlövés	1945. január 24.
146/1944.	Schejdli István	10 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása, fulladás	1944. október 13.
61/1945.	Simon István	16 év	Bánhida	tüdőlövés	1945. február 3.
2/1945.	Skrinyár Rudolf	58 év	Bánhida	gránátrobbanás	1945. január 20.
16/1945.	Smudla Ferencné	49 év	Bánhida	szilánksértülés	1944. december 27.
31/1948.	Soltész Mihalik Lajosné	47 év	Felsőgalla	bombasértülés	1944. december 23.
62/1945.	Sólymosi András	21 év	Bánhida	mellkaslövés	1945. január 7.
48/1945.	Somogyi Kálmán	41 év	Bánhida	bal láb lövése	1945. január 5.
162/1944.	Spiák Mihály	59 év	Tatabánya	bombasértülés	1944. október 13.
7/1945.	Stefán Kristófné	31 év	Felsőgalla	bombasértülés	1944. december 29.
146/1945.	Steiner Ferenc	54 év	Bánhida	aknarobbanás	1945. október 11.
134/1945.	Strambach János	78 év	VI. telep	gránátrobbanás	1945. március 20.
181/1944.	Stummer József	35 év	Felsőgalla	szívlövés	1944. november 1.
159/1945.	Szabó György	77 év	Tatabánya	aknabecsapódás	1945. március 21.
65/1945.	Szabó Ilona	5 év	Tatabánya	fejsértülés	1944. december 23.
20/1945.	Szabó István	52 év	Bánhida	aknarobbanás	1945. január 5.
2/1945.	özv. Szabó Jánosné	82 év	VII. telep	gránátszilánk	1945. január 23.
11/1945.	Szabó Lajos	18 év	Bánhida	lőtt seb	1944. december 31.
85/1945.	Szabó Piroška	17 év	Felsőgalla	gránátsértülés	1945. február 14.
85/1944.	Szakács Pál	17 év	Bánhida	bombasértülés	1944. október 13.
249/1945.	Szalácska István	37 év	Alsógalla	gránátrobbanás	1945. július 3.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Életkor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
23/1945.	Szalai Dénes	45 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 7.
155/1944.	Szám Györgyné	50 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
130/1945.	Szám Jánosné	43 év	Mésztelep	aknasérülés	1945. március 18.
166/1944.	Szathmáry Tibor	19 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. október 13.
165/1944.	Szathmári Antal	46 év	Új-Tatabánya	bombatámadás	1944. október 13.
182/1945.	Szautner Tamás	2 év	VIII. telep	gránátrobbanás	1945. április 14.
83/1944.	Székely Ibolya	3 év	Bánhida	bombasérülés	1944. október 13.
55/1945..	Szevald Ferencné	63 év	Mésztelep	aknarobbanás	1945. január 16.
253/1945.	Szimon Erzséber	29 év	Felsőgalla	robbanás okozta roncsolás	1945. július 3.
158/1944.	Szinák József	45 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
159/1944.	ifj. Szinák József	20 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
88/1944.	Szlis Erzsébet	21 év	Bánhida	bombasérülés	1944. október 13.
13/1945.	Szmisek Vincéné	42 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 9.
147/1945.	Szolvik József	67 év	Bánhida	szilánksérülés	1945. március 20.
148/1945.	Szolvik Józsefné	72 év	Bánhida	aknabecsapódás	1945. március 20.
70/1945.	Sztiavinovszky István	58 év	Bánhida	haslövés	1945. január 3.
66/1945.	Szuták János	35 év	Felsőgalla	fej-és karlövés	1944. december 28.
123/1945.	Szűcs János	59 év	Tatabánya	agysérülés szilánkoktól	1945. március 22.
153/1944.	Szűcs Józsefné	21 év	Felsőgalla	óvóhely beomlása	1944. október 13.
10/1948.	Takács Istvánné	70 év	Felsőgalla	bombasérülés	1945. március 18.
124/1945.	Takács Károlyné	23 év	Tatabánya	nyaksérülés szilánkoktól	1945. március 20.
159/1944.	Tallér István	62 év	Tatabánya	bombasérülés	1944. október 13.
138/1945.	Tamók Pál	44 év	VII. telep	gránátrobbanás	1945. március 18.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
14/1945.	Teiszler Józsefné	54 év	VII. telep	gránátszilánk	1945. január 7.
214/1944.	Thüringer Lajos	16 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. december 22.
149/1945.	Tilli István	17 év	Felsőgalla	tüdőlövés	1945. március 25.
7/1945.	Tóbiás György	66 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 22.
142/1945.	Tompa Ferenc	35 év	VIII. telep	gránátrobbanás	1945. március 18.
143/1945.	ifj. Tompa Ferenc	6 év	VIII. telep	gránátrobbanás	1945. március 18.
174/1945.	Torda Imre	62 év	Bánhida	hasi szilánksértülés	1945. március 20.
191/1945.	Torma Pál	32 év	VI. telep	gránátsértülés	1945. március 23.
164/1945.	Tóth Dezső	75 év	Felsőgalla	gránátrobbanás	1945. március 18.
165/1945.	Tóth Dezsőné	75 év	Felsőgalla	gránátrobbanás	1945. március 18.
19/1945.	özv. Tóth Józsefné	56 év	Alsógalla	gránát okozta elvérzés	1945. március 20.
174/1945.	Tóth Mihály	16 év	VI. telep	aknaroncsolás	1945. április 8.
3/1945.	Trabach János	53 év	Bánhida	lőtt seb	1944. december 30.
133/1945.	Trubicza Mihály	17 év	VII. telep	gránátrobbanás	1945. március 18.
142/1945.	Tunyogi Pál	50 év	Tatabánya	tüdősértülés	1945. március 19.
6/1945.	Tüske János	40 év	Alsógalla	gránát okozta elvérzés	1945. január 15.
132/1945.	Vaczula János	24 év	VI. telep	gránátrobbanás	1945. március 18.
201/1945.	Vágó Zsigmond	12 év	Felsőgalla	szilánksértülés	1945. május 25.
209/1945.	Vajnorák Ferenc	9 év	Tatabánya	tüdőroncsolás	1945. május 30.
137/1944.	Varga Antal	36 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. október 7.
138/1944.	Varga Antalné	36 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. október 7.
256/1945.	Varga Ferenc	60 év	Felsőgalla	fejölvés	1945. június 16.
140/1944.	Varga Ilona	5 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. október 7.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál oka	A halál ideje
4/1945.	Varga József	36 év	Bánhida	lőtt seb	1944. december 30.
139/1944.	Varga József	13 év	Felsőgalla	bombatámadás	1944. október 7.
74/1945.	Vári Imre	14 év	Mésztelep	aknarancsolás	1945. január 15.
75/1945.	Vári Sándor	12 év	Mésztelep	aknarancsolás	1945. január 15.
78/1945.	Végh István	43 év	Tatabánya	kivégzés golyó által	1945. február 8.
5/1945.	Vidra János	47 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 17.
22/1945.	Vincefi Sándor	64 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 8.
210/1945.	Viszkok János	24 év	Mésztelep	gránáttrancsolás	1945. május 9.
86/1944.	vitéz Náday Gyuláné	57 év	Bánhida	bombasértülés	1944. október 13.
11/1945.	Vizi Lajos	59 év	Tatabánya	fejlövés	1944. december 26.
217/1945.	Vörös Károly	23 év	Mésztelep	gránáttrancsolás	1945. május 17.
271/1945.	Weber Ferenc	31 év	Bánhida	agyroncsolás	1945. július 27.
49/1945.	Zalai Lajos	52 év	Bánhida	fejlövés	1945. január 13.
46/1945.	Zátonyi Miklós	64 év	Bánhida	lőtt seb	1945. január 13.
17/1945.	Zsedényi László	16 év	Alsógalla	gránát okozta elvérzés	1945. március 20.
75/1945.	Zsigárdi Miklós	14 év	Bánhida	hasüreg szilánksértülése	1945. január 14.
129/1945.	Zsiros Gusztáv	46 év	Tatabánya	fej-és hassértülés	1945. március 19.

III. Elhurcolt és elhunyt polgári személyek

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Életkor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
25/1949.	özv. Abramovits Gyuláné Lederer Róza	70 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. július 15.
84/1964.	Ádám Miklós	27 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. május
3/1965.	Arnóczki Pál	36 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. december
36/1950.	Baka Károly	35 év	Tatabánya	Németország	1944. december
6/1948.	Bányai Andorné Nobel Irma	49 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
2/1954.	Bene Emánuel	44 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1945. március 20.
21/1948.	Bíró István	14 év	Bánhida	Auschwitz	1944. június 17.
7/1947.	Bíró Józsefné Krausz Mária	38 év	Bánhida	Auschwitz	1944. június 17.
24/1947.	Bokor Róbert	53 év	Felsőgalla	Komárom	1944. december 24.
*	Borbély Sándor	41 év	Tatabánya	Németország	1945. február
*	Bödecs Gábor	49 év	Tatabánya	Németország	1945. március
111/1949	Breuer Gábor	4 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. augusztus 15.
110/1949	Breuer Pálné Burger Róza	34 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. augusztus 15.
106/1949	Brück Erzsébet	44 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. július 15.
107/1949	Brück Gizella	41 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. július 15.
108/1949	Brück Irén	36 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. július 15.
104/1949	Brück Miksa	74 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. július 25.
105/1949	Brück Miksáné Deutsch Regina	70 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. július 15.
*	Bugyács Imre	30 év	Tatabánya	Németország	1945. március
*	Búza István	46 év	Tatabánya	Németország	1945. április
*	Czakó András	43 év	Tatabánya	Németország	1945. március

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
20/1949.	Darvas Ede	58 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. július 15.
21/1949.	Darvas Edéné Singer Irén	57 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. július 15.
26/1949.	Deutsch Béláné Abramovits Aranka	41 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. július 15.
10/1947.	Drabon Béláné Dukász Ilona	45 év	Bánhida	Auschwitz	1944. július 10.
*	Drebál József	53 év	Tatabánya	Németország	1945. március
29/1950.	Eibeck Imre	54 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. december
*	Erdész (Grünwald) Konrád	44 év	Tatabánya	Németország	1945. február
38/1948.	Féderer Sámuel	52 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. december 15.
20/1950.	özv. Fein Jenőné Schreiber Szidónia	46 év	Tatabánya IV. ker.	Ismeretlen hely	1945. január 1.
58/1950.	Fekete Irén	6 hó	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július 15.
52/1950.	Fekete Istvánné Ötvös Magdolna	28 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július 15.
43/1955.	Florján Lajos	34 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. december 15.
21/1947.	özv. Friedmann Józsefné Drach Helén	61 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
16/1948.	dr. Gimes (Gross) Jenő	51 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
140/1948	Goldberg László	11 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 15.
138/1948	Goldberg Márton	47 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 17.
139/1948	Goldberg Mártonné Wittmann Hermine	49 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 15.
12/1956.	Goldner Imréné Krausz Dóra	37 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. június 17.
*	Golub Rudolf	44 év	Tatabánya	Németország	1945. március
*	Győre Gyula	43 év	Tatabánya	Németország	1945. március
*	Hauk József	42 év	Tatabánya	Németország	1945. március
*	Hegedűs György	61 év	Tatabánya	Németország	1945. március
30/1950.	Heitz István Dezső	42 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. szeptember

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
34/1948.	özv. Himlauer Albertné Fleischmann Cecília	66 év	Bánhida	Auschwitz	1944. június 15.
35/1948.	Himlauer Etelka	41 év	Bánhida	Auschwitz	1944. június 15.
11/1947.	Hirschler Ferenc	10 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
9/1947.	Hirschler Imréné Stern Ilona	39 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
10/1947.	Hirschler József	15 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
41/1952.	Horváth Sándor	61 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1944. június 15.
66/1948.	Jurányi Ernőné Fleischmann Irén	51 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. július 15.
3/1950.	Kálmán Imréné Breuer Irén	43 év	Tatabánya, IV. ker.	Ismeretlen hely	1944. július 15.
82/1949.	Kapeller Gelb Izsák	58 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július 15.
83/1949.	Kapeller Gelb Izsákné Katz Fanni	58 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július 15.
21/1947.	Kardos Menyhért	56 év	Felsőgalla	Műhlendorf (Németország)	1945. március 30.
22/1947.	Kardos Menyhértné Droch Gizella	50 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
* 34/1948.	Kaszás (Kutenics) György	53 év	Tatabánya	Németország	1945. március
39/1948.	Katz Jakab	54 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. december 15.
2/1961.	Kesper Alajosné Varga Irén	34 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1945. január 15.
109/1950.	Klespitz Emil	32 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1943. február 15.
15/1952.	Klopfér Dezső	49 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1943. február 15.
21/1949.	Klopfér Dezsőné Krausz Ilona	43 év	Bánhida	Auschwitz	1944. június 15.
22/1949.	Klopfér Marianna	12 év	Bánhida	Auschwitz	1944. június 15.
74/1952.	Kohn Mártonné Steiner Mária	43 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július 15.
* 34/1948.	Kollár József	19 év	Tatabánya	Németország	1945. március
92/1964.	Kovács Imre	23 év	Tatabánya	Ismeretlen hely	1945. május
* 34/1948.	Kőszikla István	27 év	Tatabánya	Németország	1945. április

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
142/1948	Krausz Mór	56 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 17.
143/1948	Krausz Mórné Spiegel Ilona	48 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 17.
144/1948	Krausz Tibor	14 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 17.
7/1947.	Kreiner Károlyné Goldstein Hermina	45 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
8/1947.	Kreiner Tamás Péter	9 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
*	Kuglies Béla	22 év	Felsőgalla	Németország	1945. március
*	Kuglies Ferenc	30 év	Felsőgalla	Németország	1945. március
87/1949.	Lázár Gábor	10 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július 15.
84/1949.	dr. Lázár Imre	44 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. július 15.
85/1949.	dr. Lázár Imréné Rosenberg Olga	44 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július 15.
86/1949.	Lázár József	13 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július 15.
*	Leitner Zsigmond	47 év	Tatabánya	Németország	1945. március
35/1949.	Lusztig Ferenc	79 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 14.
36/1949.	Lusztig Ferencné Abelesz Sarolta	67 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 14.
37/1949.	Lusztig Jenő	46 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 14.
*	Magyar Mihály	42 év	Tatabánya	Németország	1945. március
140/1947	Mandl Ágnes	6 hó	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 18.
139/1947	Mandl Józsefné Áldor Ibolya	25 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 18.
137/1947	Mandl Miklós	62 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 18.
138/1947	Mandl Miklósné, Lövy Berta	61 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 18.
*	Molnár Lajos	42 év	Tatabánya	Németország	1945. március
9/1961.	Moravcsik József	29 év	Bánhida	Németország	1944. december
*	Mórocz Gyula	42 év	Tatabánya	Németország	1945. március

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Életkor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
*	Navarra Imre	47 év	Tatabánya	Németország	1945. március
*	Nedermann Ferenc	49 év	Tatabánya	Németország	1945. február
*	Neuschl László	39 év	Tatabánya	Németország	1945. február
8/1948.	Nobel Ernő	13 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
5/1948.	Nobel Imre	46 év	Felsőgalla	Dachau	1945. február 15.
4/1948.	Nobel Lajos	50 év	Felsőgalla	Dachau	1945. február 15.
7/1948.	Nobel Miklós	15 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
3/1948.	özv. Nobel Miksáné Austerlitz Fáni	80 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
40/1949.	Nobel Sándorné Klopfer Ilona	29 év	Tatabánya, IV. ker.	Ismeretlen hely	1944. július 15.
41/1949.	Nobel Vilma	9 év	Tatabánya, IV. ker.	Ismeretlen hely	1944. július 15..
30/1948.	Pados Ferencné Friedmann Gizella	52 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
34/1947.	Péchy Pál	58 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1945. február 15.
*	Petőfalvi Lajos	31 év	Tatabánya	Németország	1945. március
128/1964.	Polák István	41 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. december
18/1947.	Reichenberg László	12 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
17/1947.	özv. Reichenberg Sámuelné Klingenberg Julia	36 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 15.
11/1949.	Révész István	8 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 17.
10/1949.	Révész R. Gyuláné Grünbaum Jolán	42 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 17.
9/1949.	Révész Rosenbaum Gyula	49 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 17.
24/1947.	Róna Kálmánné Salamon Teréz	?	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. július 15.
82/1950.	Rózsa Judit	14 hó	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július 15.
81/1950.	Rózsa Lászlóné Zubek Ilona	21 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1944. július 15.
47/1947.	Schiller Elemér	56 év	Felsőgalla	Mauthausen	1944. május 15.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Életkor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
48/1947.	Schiller Elemérné Krausz Julianna	53 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. július 15.
65/1950.	Schmidek Lipót	63 év	Tatabánya	Németország	1944. július 15.
66/1950.	Schmidek Lipótné Spiegel Szeréna	57 év	Tatabánya	Németország	1944. július 15.
71/1948.	Sebő Kálmán	49 év	Felsőgalla	Landesberg	1945. március 15.
4/1950.	Sebő Lajosné Breuer Ilona	44 év	Tatabánya IV. ker.	Ismeretlen hely	1944. július 15.
113/1964.	Skrinyár Mihály	41 év	Bánhida	Németország	1945. március
60/1952.	Skrován Imre	40 év	Bánhida	Ismeretlen hely	1944. december 15.
102/1949.	Sontag Ernő	48 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. október 20.
44/1949.	dr. Spiegel Imre	48 év	Felsőgalla	Mühldorf	1944. november 15.
45/1949.	dr. Spiegel Imréné Krausz Erzsébet	39 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. augusztus 3.
8/1949.	Spiegel Samuné Kovalek Katalin	65 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 17.
39/1949.	Steinberger Jenő	55 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 14.
38/1949.	Steinberger Jenőné Lusztig Irén	43 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 14.
40/1949.	Steinberger Klára	11 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 14.
43/1965.	Stepancsics István	35 év	Tatabánya	Németország	1944. december
46/1948.	Strumpf Istvánné Füredi Anna	33 év	Felsőgalla	Auschwitz	1945. május 15.
35/1948.	Szmuk Manóné Lindenbergr Erzsébet	42 év	Felsőgalla	Auschwitz	1944. június 17.
65/1967.	Szonn Józsefné Varga Mária	22 év	Felsőgalla	Ismeretlen hely	1945. március 14.
*	Takács Lajos	51 év	Tatabánya	Németország	1945. március
19/1949.	Trimm Józsefné Drach Margit	56 év	Felsőgalla	Auschwitz	1945. július 15.
28/1948.	Vértes Éva	4 év	Bánhida	Auschwitz	1944. június 17.
24/1948.	Vértes Nándor	43 év	Bánhida	Auschwitz	1944. június 17.
27/1948.	Vértes Nándorné Grünbaum Margit	34 év	Bánhida	Auschwitz	1944. június 17.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Életkor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
3/1949.	Vogl Izidorné Rotschild Katalin	59 év	Tatabánya	Auschwitz	1944. június 17.

IV. Tatabányán meghalt nem helybéli személyek

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Életkor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
164/1944.	Ausmann István	23 év	Vértesszomsz	Tatabánya	1944. október 15.
93/1944.	Bakonyi János	22 év	Csákvár	Bánhida	1944. október 13.
168/1944.	Büchler Imre	44 év	Budapest	Felsőgalla	1944. október 17.
173/1944.	Fettmann Jenő	22 év	?	Felsőgalla	1944. október 17.
200/1944.	Gyenyizse László	23 év	Kiskunhalas	Felsőgalla (német hadikórház)	1944. december 7.
81/1944.	Hajmássy Annamária	2 év	Budapest	Bánhida	1944. október 13.
82/1944.	Hajmássy Ottó	5 hó	Budapest	Bánhida	1944. október 13.
80/1944.	Hajmássy Ottóné Kégl Anna	31 év	Budapest	Bánhida	1944. október 13.
63/1945.	Hastó Gyula	11 év	Szár	Tatabánya	1945. január 11.
2/1945.	Ipach János	21 év	Szár	Tatabánya	1944. december 24.
160/1944.	Ivánka Zoltán dr.	28 év	Székesfehérvár	Tatabánya	1944. október 13.
164/1944.	Jozsef Hager (német katona)	41 év	Kirchbichl	Felsőgalla	1944. október 14.
206/1944.	Jung Ferenc	37 év	?	Felsőgalla (betegszállító vonaton)	1944. december 12.
52/1945.	Kazmercsik József	31 év	Alsóhermád	Tatabánya	1945. január 25.
171/1944.	Konec Elemér	22 év	?	Felsőgalla	1944. október 17.

Anyakönyvi bejegyzés száma	Név	Élet- kor	Lakóhely	A halál helye	A halál ideje
202/1944.	Kovács Béla	31 év	Kiskunmajsa	Felsőgalla (német hadikórház)	1944. december 8.
162/1944.	Malis Ervin (német katona)	31 év	Breslau	Felsőgalla	1944. október 14.
199/1944.	Nagy András	36 év	Barta	Felsőgalla (német hadkórház)	1944. december 6.
170/1944.	Nagy Lajos	46 év	Rákospalota	Felsőgalla	1944. október 17.
168/1944.	Orosz László	26 év	Budapest	Tatabánya	1944. október 13.
155/1944.	Rácz Lajos	23 év	Lentihegy	Tatabánya	1944. október 7.
163/1944.	Schleger Hubert (német katona)	22 év	Linz	Felsőgalla	1944. október 14.
33/1948.	Sipos Vendel	29 év	Lajosmizse	Bánhida (harcban)	1945. január 12.
175/1944.	Szabó Ferenc	39 év	?	Tatabánya	1944. november 10.
53/1945.	Szabó István	23 év	Zomba	Tatabánya	1945. január 26.
176/1944.	Szalai Mihály	34 év	?	Tatabánya	1944. november 10.
172/1944.	Tammenbaum Miksa	25 év	?	Felsőgalla	1944. október 17.
94/1944.	Tóth Antal	38 év	Királyfa	Bánhida	1944. október 13.
187/1944.	Tóth Lajos	30 év	Héreg	Tatabánya	1944. november 22.
49/1946.	Tóth Sándor	34 év	Komárom	Bánhida	1944. augusztus 1.
79/1944.	őzv. Uhlemann Ferencné Schede Erzsébet	76 év	Budapest	Bánhida	1944. október 13.
105/1945.	vitéz Várhalmi Ferenc	25 év	Tata	Bánhida	1945. március 18.
169/1944.	Weisz Miklós	46 év	Budapest	Felsőgalla	1944. október 17.

Dokumentumok

1.

A tatai m. kir. postafelügyelő jelentése Tata község kiürítéséről, az oroszok általi részleges megszállásról, valamint az életkörülményekről és veszteségekről (1945. január 20-25.)

Tata, 1945. január 20-25.

1/-1945.

Tárgy: Tata község kiürítése, az oroszok által részben történt megszállása, majd az ezt követő nehéz körülmények között történt események, intézkedések, veszteségek, stb. jelentése.

Tekintetes Igazgatóság!

Tisztelettel jelentem, hogy 1944. december 23.-ig a községben elég zavartalan élet folyt és a hivatal működése alig csorbult. Vonat naponta már csak egy volt ebben az időben és több, vonattal már nem rendelkező hivatal ide adta záratait továbbítás végett. /:Bánhida, Tatabánya, Felsőgalla, Alsógalla, Környe:/

Az ágyúszó egyre közelebb hallatszott, a lakosság nyugtalankodni kezdett, német és magyar katonai alakulatok elhagyták a községet. A menekülőket nagyban zavarta az egyre rendszeresebbé vált légitámadás részben bombázás, részben légi géppuskázás alakjában és úgy emberben, mint igavonó állatban és épületekben sok kárt okozott.

December 23.-án vonat már nem jött. A németek menekülése lehetővé tette az utcai közlekedést, mert zárt sorokban megszakítás nélkül éjjel-nappal nyugat felé vonultak. 24.-én a késő délelőtti órákban súlyos légitámadást kaptunk. Házak megsérültek, sok halott és sebesült volt és a község több részében tűz keletkezett. A postának a vár előtti tetőtartója ágyúgolyótól telitalálatot kapott, a légkabel pedig 5 helyen elszakadt aknaszilánktól. A táviró és távbeszélő hálózat pillanatok alatt a földön feküdt és súlyos közlekedési akadályt képezett. Mindössze 3 távbeszélő állomás maradt 240 előfizetőből. Megszűnt a villanyvilágítás és a vízszolgáltatás. A postahivatal előtti térségen és környékén foglalt helyet a német nehéz tüzérség és innen éjjel-nappal lőtte az orosz állásokat, melyek a szomszédos községekben, Dunaalmás, Neszmély, Baj, Agostyán, Tarján, Szomód, Dunaszentmiklós stb voltak már. Az oroszok viszonozták a tüzet és Tata u.n. tóvárosi része nagyon megrongálódott. Állandó gépfegyver és géppisztoly zajában éltünk folytonos aknarobbanás közepette, melyek sok házat felgyújtottak. A lakosság fejvesztetten menekült, de már körül voltunk zárva, az események a vártnál korábban szakadtak ránk és nem igen volt mód az elmenekülésre. Egyeseknek sikerült, de lehet, hogy ezeket baleset érte, mert csak annyit tudunk, hogy elveszték körünkből és hollétükről ma sem tudunk. Az úttesteket ebben az időben már sűrűn borították orosz és német holttestek, elvéve a polgári lakosság áldozatai. Eltemetésük csak 14 napi érintetlenül hagyás után történt meg, tömegsírbán, anyakönyvezés nélkül. Körülbelül 150 hullát néztem meg, de postást nem találtam közöttük.

A hivatal létszámába tartozó alábbi alkalmazottak eltűntek:

Gálos Mária A itme. Talán Sopronba ment.

Rosta József I. o. altiszt. Jelentette, hogy Győrbe akar menni, közben visszajött és közölte, hogy be vagyunk kerítve a kijutás nem sikerült, de azóta nem láttam.

Dr. Csury István főfelügyelő, Szeged I volt főnöke.

Ertsey Péter II. o. tiszt.

Wicha Antalné stisznő

Maxits István menekült postamester

Vészi József „...”

Némedi Árpád „...”

Németh Miklós üzemi gyakornok. Utóbbi valószínűleg az újabb események miatt Sopronba ment. Ugyanis Tatabánya, Bánhida, Alsógalla, Felsőgalla ma is orosz megállás alatt áll, idehallatszik az ágyuszó és az ellentámadások eddig nem sikerültek. Tatárol ismét tömegesen menekülnek.

December 27.-én néhány óra felhagyott a tüzéségi tűz, az emberek előjöttek és arra való hivatkozással, hogy menekülni óhajtanak, 3 havi illetményeikért valósággal megostromolták a postát. Úgy a személyzetünk, mint a jelentkező illetményalaposoknak kifizettük a 3 havi illetményt, míg a pénzkészletünk, illetőleg a hadihelyzet engedte. Az ágyúzás ugyanis csak egy rövid időre és addig nem szól, míg a visszamaradt kevészsámu németek a város összes üzleteit, középületeit és az elhagyott magánlakásokat ki nem fosztották. Saját szememmel láttam, amint tigris mintájú hernyótalpas ágyuról német katonák feszítővassal és géppisztollyal leugráltak, feltörték az üzleteket és azok tartalmát az időközben előjött tulajdonosok és járőkelők tiltakozása ellenére az ágyú fedélzetére rakták és elvitték. Egy másik német csoport házról-házra járt és összeszedte az írógépeket. Ezt látva, a hivatal írógépét elrejtettem. Az ideérkező német az egész házat átkutatta és mert nem talált írógépét, saját rádiómat és a hivatal riasztási célra szolgáló rádióját elvitte. Röviddel ezután 2 német katona közölte velem, hogy hidakat és fontosabb épületeket és így a postát is aláaknázzák és az utolsó kivonulók után felrobbantják. A hidakat valóban aláaknázták. Közölték, hogyha magánlakásomból a robbantási veszély miatt 2 órán belül elköltözöm, német jármű áll rendelkezésre. Ha volt az érzésem, hogy a járműre felrakott ingóságaimmal majd elmennek. Nem költözökdttem el, csak egynémely értékesebb dolgot a szomszédokhoz vittem. Szinleg megjátszották a felrobbantási előkészületeket, de a robbanás nem következett be. Helyettük újabb alakulat a hivatal erősítő berendezését kereste. Itt ilyen nincs is. S mert nem találta, ezek is magukhoz vettek jelentéktelen felszerelési tárgyakat. Ekkorra már az egész személyzetem szétszéledt. Ketten maradtunk a házmesterrel az épületben. Tünni kellett a történeteket, mert reguláris német katonaság már nem volt, a magyar csendőrség és katonaság pedig még akkor elmenekült, mikor arra ok igazán nem volt. Természetesen a polgári lakosság csőcseléke is megragadta az alkalmat és fosztogatásba kezdett.

A hivatal értékesebb dolgait, így pl. a 15 járműtelepi kerékpárt és az értékcikk raktár 8 millió pengős értékcikk letétjét eldugtam, a légo felszerelési tárgyakat a pincébe hordtam és a pincejáratot eltorlaszolásal észrevéhetetlenné tettem. Mindent elkövettem, hogy a pályaudvari helyiségünkbe is kijussak egy járművel és az ottani felszerelést behozzam a hivatalba, de ez lehetetlen volt. Az útvonalat őrítették, az oroszok állása már a sínek mögött volt és több tatai házban bent volt az ellenség. Sikertől a főpénztárostól, ki a város szélén lakik, a pénztárkulcsot visszakapni. Rövidesen már az ő házáat érték az oroszok és több napig fogságukban volt.

Tata 2, Bánhida, Felsőgalla, Alsógalla, Vértesszőlős, Tatabánya postahivatalok beszüntették működésüket. Tata 2 és Vértesszőlős értékcikk készleteiket zsákokba rakták és ide adták letétbe. Ezeket is elrejtettem és eddig épségben megvannak.

Tata 2 ma sem működik. Személyzetének egy része a postamesterrel elmenekült, az ittmaradtakat nyilvántartom, hogy szükség esetén rendelkezésre állhassanak.

December 28 és január 2 között szörnyű borzalmakat éltünk át. Minden propaganda ismertetést felülmúl, amit az oroszok műveltek. Részegen /Baj, Neszmély, Dunaszentmiklós borai:/ ok nélkül lötték a járókelőket, a férfiakat elhurcolták sáncásásra és holtak elborjulására, de élelmezésükről nem gondoskodtak és azok erejük fogytával holtan estek össze. Nőket 6 évestől 60 éves korig megalázták és ezt a hozzátartozóknak végig kellett nézni.

Minden orosz fertőző nemibeteg! egy nőnek egy-egy alkalommal 20-30 férfit kell elfogadnia. A velük ellenkezni akarókat lelőtték. Törtek-zúztak, raboltak, gyilkoltak.

Tata 1 posta az úgynevezett tatai városrész vége felé van. Ezt az oroszok 100-200 méterre közelítették meg, így velük nekem közvetlen érintkezésem nem volt. Az ellentámadás kb az épületünk előtt indult, így a fordulta katonai műveletei erősen hatottak. Körülöttünk sok ház kapott erős találatot és keletkeztek tüzek, a posta épülete mindössze néhány ablak és cseréptörést szenvedett. Az udvarra sok szilánk hullott, de alig okozott kárt. Több helyiség megrongálódott.

Mikor január 3-4 táján az ágyúzás kissé alábbhagyott, újabb borzalom várt a községre. A várost mint ellenség foglalta el egy német SS alakulat. Éjjel kitették a békés lakosságot fekhelyéről, törtek-zúztak mindent, ami élelmiszer, érték, vagy berendezési tárgy volt, azt erőszakkal, vagy titokban eltulajdonították. A lakosság 80%-a ki van fosztva mindenéből. Az állatokat lelőtték, lisztkészleteket elvitték, a bútorokat feltűzelték, az értékesebb dolgokat elvitték. Ez az alakulat dolgát végezve eltávozott, helyükbe más német alakulatok jöttek és bár ezek némileg enyhébben kezelik a lakosság vagyonát, de nagyjában ma is ez a helyzet Tatán, amikor már a közbiztonsági szervek visszatértek. De ezek tehetetlenek az említett jelenségekkel szemben.

A személyzet tagjai, illetőleg hozzátartozó közül a következőket érte baleset:

Cserny Elemér főtiszt lakását míg a család légvédelmi pincében volt, németek kifosztották. Az ez ellen a németeknél felszólaló feleséget egy német tiszt mint nőt támadta erőszakoskodással. Pasztucha Dénes főellenőr, főpénztáros saját háza bombatalálatot kapott, majd légnyomástól sérült, ezután kifosztották, később több napra orosz megszállás alá került. Szükségaknába költözött, súlyos idegösszeomlást kapott. Bálint Erzsébet díjnok háza bombatalálatot kapott. Gimesi Ilona díjnok lakása aknatalálattól szenvedett. Tamás[...] Margit díjnok lakását kifosztották német katonák. Marosi Erzsébet A itme hozzátartozóiból többen meghaltak légítámadás alkalmával, ő maga az esemény hatása alatt idegösszeroppanást kapott. Romlaci István vonalfelügyőzt bombatalálat, majd német kifosztás érte. Most is súlyos betegen fekszik. Havas Sándor I. o. altiszt háza aknatalálattól beomlott, ő maga légnyomást és fején sok sebet kapott. Az irgalmas nővérek vették ápolásba és szükségaknába adtak részére. v. Gubicza Alajos I. o. altiszt, míg óvóhelyen volt, az SS alakulat emberei teljesen kifosztották. Elvitték berendezési tárgyait, néhány nappal előbb leölt dísznőjét, éléskamrájának tartalmát. 20 családos méhészetéből a mézet vitték miután a méheket megölték, a kaptárokat pedig eltűzték. E művelet közben érkezett meg Gubicza, tiltakozott, segítségért kiáltott, de melléne géppisztolyt szegezve befejezték a rablást. Molnár Gyula I. o. altiszt háza találatot kapott. Idegen házba volt kénytelen átköltözni, közben kifosztották. Pető János I. o. altiszt kétszer kapott bombatalálatot, majd kifosztották a németek. Nagyvárad Ferenc II. o. altiszt lakása kapott bombatalálatot. /:Szemben a postahivatallal:/ Nagy István bevonult II. o. altiszt családjának házában az oroszok garázdálkodtak. Mindenét itthagya elmenekült a család. Szabó Gábor 5 gyermekes II. o. altiszt minden élelmiszerét elrabolták a németek. Dávidházi József II. o. altisztól 550 liter bort loptak. Megtalálta hordóit egy német autón, a parancsnokságnál feljelentést tett, de tulajdonát nem kapta vissza. Háza is megsérült aknatalálattól. Halupka Nándor kis. szolga teljes kibombázást és kifosztást szenvedett. Egy szál ingben menekült meg. a város kérésére szükségaknában helyezte el. Havas Imre kis. szolga háza összeomlott. Ő maga légnyomástól súlyosan sérült. Mihalcsik János bevonult hb kis szolga családjába bombakár miatt fedél nélkül maradt. Az irgalmas nővérek vették pártfogásba. Kende[...] Imre postaszállítót is kifosztották, a postalóvakat ellopták többször is, de azok mindig visszajönnek. Hoffmann Ferenc II.o. tiszt lakása kapott kisebb találatot. Cseh Erzsébet A itme az események hatása alatt idegösszeomlást kapott és ma is betegen fekszik.

Sokan a községben öngyilkosok lettek, vagy családirtást követtek el.

A városparancsnokság felkért, hogy a leszakadt drótokat szedjük össze és e célra 100 embert bocsátott rendelkezésre. Ezt kiegészítettem vonalfelvigyázókkal, vonalmunkásokkal és postaaltisztekkel. A drótokat behordták a posta udvarára /:jó 2 kocsira valót:/, ezután megjelentek német katonák és nagyrészt elvitték saját céljaikra. A megmaradt készletet később követelték ki. Közben magyar katonaság is erőszakkal elvitt nyugta ellenében távbeszélő anyagot és készüléket. A távbeszélő előfizetők nagy része elmenekült. Lakásaikban betörték a németek és a telefonkészülékeket is elvitték. A város parancsnokságtól 60 leventét kértem és azok segítségével saját embereim összeszedték a még meglévő, némely helyen az előfizető által elrejtett készülékeket. A hivatal zsidó rádió raktárát a németek erőszakkal felnyitatták és a használható rádió készülékeket mind elvitték, később sokat a használhatatlanokból is. Ez utóbbinál a kiürítés előtt napon a Nyilaskeresztes párt fegyverrel kényszerített a kiadásra. A megmaradt készülékeket újabb támadás megelőzésére a nedvesebb, kevésbé védett, a rádióra káros padláson rejtettük el. A hivatal számadásából a bélyeges anyagból több hónapi készletet elvitték. Egy köteg 1942-es, a többi 1941-es volt. Talán 5, vagy 6 köteg lett elvívve. Egy levélhordó pénztárcát is elraboltak. /:PéNZ nélkül:/

Hasonló sors érte az adóhivatalt, a járásbírószágot, a főbírói hivatalt, nemkülönben a községházat, stb. Ezek bútorainak nagy részét tüzelőfának használták fel. A telekkönyv fontos iratait megsemmisítették és a benne volt végrendeleti letéteket eltűzelték.

A januári telefon és rádió előfizetési díjakat még nem szedték be. Az előfizetők egy része távol van még, mások ma is a pincében laknak és nem lehet hozzájuk férni. A rádió előfizetési díjak fizetését megtagadják. Egy hónapja nincs villany, rádiót nem lehet hallgatni, de a legtöbb rádió előfizető készülékét elvitték a németek.

Felterjeszttem december 28.-iki óralevelünket, mellyel Tata 1. a Bu-Wi 44-hez szóló saját, Alsógalla, Tatabánya, Felsőgalla, Bánhida származású egyesített zárlatokat indította és a járat utközben felvette Tata 2 ugyancsak egyesített zárlatát. Ez a hat zárlat vonat hiányában továbbítható nem volt. Miután azonban a vasút értesítése szerint a vonat beérkezésére remény volt, a 2 járatkísérő azokat a pályaudvari helyiségben őrizte. A pályaudvar személyzet 24 órás szolgálat után reggel kap felváltást. A 2 23.-iki küldöncöt 24.-én reggel felváltotta Visnyovszki Lajos kis. szolga, társának pedig később kellett volna érkeznie utánna kocsival újabb zárlatokat hozva. Miután 24.-én Tatát a délelőtti órákban bombatámadás érte és az oroszok a pályaudvart eléggé megközelítették, a pályaudvar épülete több bomba és aknatalálatot kapott, a zárlatokat őrző Visnyovszki Lajos az idecsatolt jegyzőkönyvi vallomása szerint, józan gondolkodását elvesztve, a zárlatokat a rendelkezésre álló vasládába nem zárta be, hanem otthagya a pályaudvar helyiségében, a helyiséget bezárta és hazamenekült. Nevezett jegyzőkönyvi vallomása szerint a rovatolónak Bálint Erzsébet díjnoknak jelentette, hogy a zárlatok kint maradtak, azt azonban már nem jelentette, hogy a zárlatokat nem zárta el. A küldönc szerint a rovatoló őt megnyugtatta, hogy a zárlatok ügyében gondoskodik főnöki intézkedésről. Bálint Erzsébet díjnok, rovatoló nem ismeri el, hogy neki valamit is jelentett volna a küldönc. Ő a zárlatokról nem tudott, mert azokat előző nap nem ő, hanem más rovatoló indította, ő pedig aznap nem indítván nem is gondolt arra, hogy a pályaudvaron zárlatok lehetnek volna. Ilyen körülmények között nem ismeri el, hogy főnöki intézkedést ígért, a főnöknek természetesen nem is jelentette, mert jelentenivalója nem is volt. Körülbelül Visnyovszki járatkísérő visszaérkezésével egy időben kapott Bálint rovatoló tisztviselő értesítést, hogy házuk is bombatalálatot kapott. Lejelentkezés nélkül szintén elhagyta munkahelyét s mert ettől kezdve az utcai közlekedés életveszéllyel járt, hosszú időn át be sem jött a hivatalba. 24.-én reggel tulajdonképpen a helyiellenőrnek kellett volna a zárlatok sorsát keresni és ellenőrizni. A helyiellenőr Hoffmann Ferenc II. o. tiszt azonban a hadiesemények miatt már be sem jött, mert az utcai közlekedés az állandó tűz alatt tartás miatt nem volt lehetséges. A hivatal személyzete teljesen szétszéledt. Menekült, vagy menekülést kísértelt meg. Be voltunk kerítve. Többen ekkor már bombatalálatot kaptak,

sebesültek. Ilyen körülmények között e naptól kezdve már csak a hivatalvezetés és a házmester maradtak az épületben. Mi egy darabig az ittlévő értékek eldugásával foglalkoztunk, vagy saját értékeinket mentettük, mert a hivatalt fel akarták robbantani, végül pedig, mert a magam részéről nem akarván orosz fogságba kerülni, szintén a menekülést kíséreltem meg, de a város körülrzása miatt ez már nem volt lehetséges. Az állandó gyalogsági és tüzérségi tüz miatt le kellett menni a pincébe. Itt éltünk napokon át és csak néha néztünk fel, mikor gyanús neszt hallottunk és a hivatalba töröket amennyire lehetett visszatartottuk, vagy jobb belátásra birtuk.

Csak január 6.-án kínálkozott mód kijutni a pályaudvarra, melyre egy német járművet kaptunk. A hat zárlat kifosztva feküdt a helyiségben. A zsákokat oldalt felvágták, levéltartalmukból 17 ajánlottlevél, értéktartalmúból egy értéklevél és egy betét hiányzott. A csendőrségen ismeretlen tettes ellen feljelentést tettem. Ennek másolatát felterjeszttem. A bűnjelek itt letétben.

Az eseményt a hadihelyzettel összefüggőnek kell minősítenem. A kisegítőszolga vallomása szerint tudta, hogy a pályaudvari helyiség elhagyása esetén a zárlatokat vasládába kell tenni. Nagyfokú félelemérzetében erről megfedekezett és jelentést a hivatalvezetőnek nem tett. Ha azonban jelentést tett volna, már akkor sem lett volna módomban január 6 előtt odajutni. Az otthagytott értékekről nem tudtam ugyan, a kijutást a pályaudvarra többször megkíséreltem, de az nem sikerült, mert beleesett a hadiövezetbe. Csendőrség, katonaság, vasút, telefonon már nem jelentkezett, intézkedni nem lehetett. Vitéz Könczöl ezredessel találkoztam indulóban a postától a vasút felé, ő közölte, hogy az úttesten hullák fekszenek, aknák röpködnek, életveszélyes a föld felett maradni. A küldönc nem hozhatta haza a hátán a zárlatokat, mert azok a közönséges anyagtól tömöttek voltak. És nem tudhatta, melyikben van érték, mert Tata pályaudvaron óralevélkezelés van elrendelve és a(z) rovatlapok a zsákon belül vannak elhelyezve. A pályaudvari vasláda zárját is eltörték. A vasládába való behelyezés esetén is hozzáfértek volna, amilyen állapotok voltak. A hivatalba való behozás esetén is ki lett volna téve a lopás, vagy rablás veszélyének, mert német katonaság a hivatalt többször átkutatta, felnyitattott szekrényeket és azt vitt el, amit akart.

Ebben az időben a magam részéről a saját meneküléssel foglalkoztam és a család megmentésén. Már alig volt valaki a városban és nem akartam orosz fogságba jutni, hallván az elmúlt napokban a már megszállt szomszéd helyiségek híreit, amiket ismerttem jelentésem elején, hogy mit művelnek az oroszok. S ha elmenekülésem sikerült volna, a hivatalban lévő 8 millió pengős bélyegkészlet, a főpénztár többszázezres értéke, a bútorzat és egyéb felszerelés mind elveszett volna, melyeket megőriztem és megvédtem, szemben a helybeli többi hivatalokkal, melyek őrizetlenül maradván, csak a négy fal maradt meg.

A pályaudvaron lévő értékekről nem tudtam, mert arról nekem senki jelentést nem tett, de ettől függetlenül az ott lévő felszerelések megmentése érdekében oda ki akartam jutni, ez azonban már nem sikerült és nem sikerült volna akkor sem, ha a zárlatok otthagyasáról idejében értesültem volna. Mert bár azután még volt egy-két vonat, de a pályaudvar és hivatalom közt lévő 4 kilométeres útvonal tűz alatt állott.

Jelenleg Tata 2 helyett is működöm és hivatalom a táboriposta igazgatóság rendeletére egyuttal mint 935 számú hadtáppostahivatal is működik.

A tőlünk 10 kilométerre lévő Bánhida, Tatabánya, Felsőgalla, Alsógalla még orosz kézen van. Emiatt a helyzet nyugtalan. Víz, villany nincs. Üzletek zárva. Áru semmi sem kapható. Az élelmiszer ellátás hiánya leírhatatlan nélkülözést kíván a kifosztott lakosságtól. Tüzelőanyagunk és világítóanyagunk már csak néhány napra van a legnagyobb takarékoság mellett is. Emiatt átmenetileg korlátoztuk a felvételi szolgálatot. De ez semmi zavart nem csinál. A város kihalt, teljesen élettelen és még gyakori az ágyúszó és légítámadás. A távbeszélő szolgálatot éjjel-nappal fenntartjuk. Jelentésem megtételétől kezdve naponta egy vonatunk van, mellyel levélzárlatot kapunk és küldünk Komárommal való viszonylatban.

Hetenkint háromszor Celldömölkre indítunk a magyar táboriposta útján zárlatot. Interurbán vonalunk egy sincsen. 240 telefon előfizetéből 20 él és előreláthatólag több állomásunk hónapokig nem lehet, mert a hálózat teljesen szét van bombázva.

A forgalom helyreállítása érdekében minden elkövetünk, ez azonban igen nehezen megy, mert a megtépázott, kifosztott községben igen kezdetleges állapotok vannak.

A hivatal és udvar egy részét német katonaság lefoglalta. Ez ellen nem lehetett semmit sem tenni, mert a sok összelőtt tatai ház következtében minden középületet igénybevettek.

Igazgatóságtól 3-4 hete semmi írást nem kaptunk Futár útján a hadtestparancsnokság, főispán és kormánybiztosság adtak utasításokat.

Kérek utasítást, hogy Horváth Gizella kiadó, Tata 2 volt helyettes postamesterének átadhatom e a hivatalt, illetőleg az ittlévő értékcikk készletet, melyet az elmenekülő postamester ide adott. Nagy László menekült postamester, ki Tata 1 állományaiban van, szintén átvehetné. Utóbbi jobb lenne, mert a mai helyzetben a női vezetés itt nem alkalmas.

Ugyancsak ittjárt Varga Elemérné menekült bicskei kiadó, ki szívesen átvénné Vértesszőllős hivatalt, ha az oroszok által a napokban várhatólag az felszabadulna.

A P.R.T. 54.-ik száma óta nem kaptunk példányt. Kérem ezek pótlására az igazgatóság szíves intézkedését.

Az üzemianyag veszteségek összeállítása még tart. Naponta változik a helyzet, így még végleges megállapítás nem tehető. A komáromi építési osztályvezető már itt volt, személyesen előadtam a helyzetet és azokat meg is szemelte.

Egy német kábelszerelőt sikerült szerezni, aki a légkábelünket már 3 helyen megfoltozta, de a(z) még nem üzemképes, mert több helyen elszakadt még most is. Nehéz a helyzet a kidőlt oszlopokkal is. Alig van nap, hogy ne döntsenek a száguldó tankok oszlopot és ilyenkor villamos és postai vezetékek összekeverednek.

Jelentésem késett, mert jegyzeteim alapján annak letisztázása nagy nehézségekbe ütközött. Ép ezért 18.-án egy német táboriposta útján küldtem rövid jelentést, jelezvén, hogy részletes jelentés később jön. Fűtetlen, vagy nagy hideg esetén némileg enyhített szobában, kabátban dolgozunk, betört ablakok mellett. Csak a nappali fény mellett lehet dolgozni, mert világításunk nincs, a meglévő készlettel a távbeszélő központ éjjeli szolgálatára kell takarékoskodni.

Intézeti orvosunk elmenekült. 2 orvos van a községben, ezek pedig el vannak foglalva a környékbeli oroszok által nemibeteggé tettek gyógykezelésével.

Gyógyszer sem kapható, mert egyik patikát kibombázták, a másik berendezés alatt volt mint új patika, mikor ezek az állapotok bekövetkeztek, a harmadik mint egyedüli alig tud már valamit nyújtani.

Időm egy részét a személyzet közellátásának intézményes segélyezésére kell fordítanom. Kenyér sem kapható már. Kétségbeejtő mi lesz, ha valami hatósági segítség nem érkezik. Mindenki mindenkől ki van fosztva.

Ilyen körülmények között a szolgálat ellátása is nehéz. A személyzet egy része eltűnt, másrésze beteg, jelentésemben leírtam hányan áldozatai a felszínre jött nehéz körülményekben, a megmaradtak hidegben, éhesen sok teljesítményt tudnak adni, mikor tele vannak családi, élelmezési, fűtési gondokkal.

Emellett Tatán új menekülési láz van. Mert iroda működik, mely Németországba való áttelepülésre dolgozik és a különböző hivatalok is foglalkoznak ezzel. Adott körülmények között az ellenséges propaganda jó talajra talált.

Ha az Igazgatóságnak sürgős közölni valója van, kérem Tata helyett azt Komárom 1 hivattal közölni. A késő esti órákban német katonai vonalon módom van Komáromot megkérdezni, nincs e utasítás számomra.

Ha kiküldött jönne Tatára, itt tartózkodása idejére hozzon élelmiszert magával, mert helyben egy darab kenyeret sem fog kapni tudni. Vendéglők, üzletek zárva és magánházakban sem lehet élelmiszert kapni.

Nagy baj, hogy a hivatal főpénztárosa nyugdíjazását kéri. Egyik fia tragikus körülmények között meghalt, másik aknatalálatot kapott és súlyosan sebesült, háza, egy élet megtakarított és megkoplalt pénzéből, ugyszolván semmivé vált és szükségllakásban testileg-lelkileg meggyötörve nem képes ellátni tisztét. Megkíséreltem és átadtam a pénztárt Könczei László főellenőr, menekült kézdivásárhelyi főpénztárosnak. Pár nap mulva, szolgálat közben légítamadást kaptunk, nyitva hagyott mindent, elmenekült és 2 napig nem tudtam mégcsak megtalálni sem. Kérésemre a régi főpénztáros visszavette megbízatását, míg más megoldás nem kínálkozik. Tudniillik még rajtuk kívül lévő néhány férfi tisztviselőm hasonló ideges, félelmiérzésekkel telt, a mai helyzetben pedig nőnek nem adhatom a pénztárt, ilyen alkalmas személyem nincs is.

Általában gyakori a betegjelentés, azok nagy része idegtünet. Épp most orvos nélkül állunk.

m. kir. postafelügyelői hivatal

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

2.

**Baumli István bánhidai postamester jelentése a hadműveleti károkról
(1945. február 5.)**

M. kir. postahivatal Bánhida, 1945. II. 5.
1/45.

Tárgy: Hadműveleti kár bejelentése.

Tekintetes

M. kir. Postaigazgatóság

Sopron.

Jelentem, hogy 1944. december 26-án 22 óra 40 perckor a 42 előfizetőtől becsengettek a tulajdonos fiának bemondása szerint a távb. készülékekkel az orosz katonák játszanak. 100 méterrel közelebb pedig a német gépfegyver fészkek voltak elhelyezve. – Kisebb ide-oda tolodással a község közepén volt az arcvonal. Négy hét alatt mintegy 250-300 métert nyomultak az oroszok, a hivataltól mintegy 300-400 méterre. – Éjjel-nappal az oroszok akna és gránát tüzeiben voltunk, 1945. január 24-ig. Első hét végén egy nap két erősebb repülőkről bombatámadást intéztek az oroszok a német állások és harckocsi állások ellen, amikor az épületre 5-6 kisebb bomba esett, először-másodszor 3-4, melyekből 5 fel nem robbant. Volt nap amikor az épületre és az udvarra 34 dr akna esett.

Bombatámadás alkalmával az összes ablak a hivatalban és a lakásban eltörtött dacára, hogy ki voltak nyitva. Beszakadt minden ajtó zárja – sarak sőt a keresztfája is eltörtött. A hivatal és a lakás is teljesen zárhatatlan volt. Senki a faluban utcán nem járhatott, a tankok pedig hol az udvaron, hol az utcán tüzet nyitottak, úgyhogy mindenkinek a pincében kellett huzodnia. – Így történt hogy a német katonák a lakásokat fosztogatták, sőt legtöbbször a pergő tűzben. A hivatalban 3 drb. érkezett csomagot bontottak ki amelyekben élvezhetetlen élelmiszer volt, feltörték az íróasztalomat, amelyben 2 drb rádiódíj összesen 4 P 50 f volt, mit 24-én délelőtt váltottak ki, s egy kézipénztár 48 P 60 f készpénzét vitték el. Elvitték a kincstár tulajdonát képező kettő drb kézbesítő táskát, valamint az elraktározott rádiókat, amelyeket zsidóktól szedtünk be. A főpénztár és másik kézi pénztár sértetlen maradt. Leszerelték a távbeszélő készülékeket és azokat is elvitték. Hogy hányat vittek el a község területéről a német katonák és hányat az oroszok, még nem tudom. Elvitték az összes készletet író és csomagolópapírt és borítékokat, pecsétviasz és spárgát.

Magán vagyonomból egy hálószoba berendezést felszerelve sezlonnal, termésemből 60 métermázsza búza 3 és fél árpa 1 és fél zab és mintegy 90 métermázsza csöves tengerit, egy új, /de még a szekrényrésze nem volt bevasalva/ kariol kocsit, egy könnyű rugozott tárkocsit /stráfszerkér/ 4 drb nagy sertést /kettő anyasertés, kettő hizót/ 4 kacsát kettő leölt sertést a szókadból, a fél évre felőrölt lisztet csaknem egészen, befőttet, lekvárt, zsírt mindet Történt mindez az alatt az idő alatt, amikor a pergőtűz és a repülőtámadás elől a pincébe voltunk kénytelenek menekülni. Zár lakat nem volt előttük, leverték, betörték. Hiába hivatkoztam a postára nem használt semmit. A hivatalt is alá akarták aknázni és felrobbantani, de különféle okok és érvek ettől elálltak. Több ízben el akartak bennünket távolítani a lakásból, hogy így teljesen prédája legyen az egész lakásberendezés, mert ahol nem voltak odahaza minden berendezést el is szállítottak. Hogy ruhából és egyéb felszerelésből még mi hiányzik nem is tudjuk.

Február elsején betetőzték az elhurcolást. Befogtam és éppen Tatára akartam menni szánnal, hogy a kifizetésekhez ellátmányt hozzak, ahogy a kapun kihajtok, megállítottak a né-

metek, megnézték a lovaikat és mindkettőt kifogták, s elvitték, mert nekik hátszlovakra van szükségük, s ez mindkettő megfelelt. Szépek voltak. Egyik 6 éves másik 11 hibátlanok. Hiába hívatkoztam a postára, azt mondták itt most nem kell posta, itt egy van az ellenséget meg kell semmisíteni, zavarni ahogy csak lehet.

Elmentem a községhez, hogy a jegyző legyen segítségemre, nem lehetett semmit a lovaikat csak elvitték. – A káromat még hozzávetőlegesen nem tudom, de teljesen tönkre tett ez a 4 hét. Nemcsak engem, de az egész községet.

December 24-én minden papírpénzt beszolgáltattam Tata 1-hez magam vittem be amikor is a jó Isten mentett meg két erős repülő bombatámadástól. Egyik az úton, a másik Tatán ért, de hála Istennek szerencsésen hazaérkeztem.

A postaforgalom megindult, de rendeleteket ma kaptam először mondhatni december közepe óta, így hiányosságok lesznek, kérek pénztárszámadás, mérlegösszesítés munkaegység kimutatás nyomtatványokat.

Tiszteletteljesen:

Baumli István sk.

pm.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

3.

**A tatai m. kir. postafelügyelő folytatólagos jelentése a hadihelyzetről
(1945 február 6.)**

Tata, 1945. február 6.

Tárgy: Folytatólagos jelentés a hadihelyzettel kapcsolatban.

1-1945.

Tekintetes Igazgatóság!

Tisztelettel jelentem, hogy a személyzet egy részének közmunkára való átadása 3.-val befejezést nyert és e naptól kezdve minden alkalmazott postai szolgálatot teljesít ismét. Egy menekült tisztviselő /:Deák Géza fl, Bp:/ nem jelent meg és nem is mentette magát. A várossparság megvonta élelmiszerjegyeit.

Tata 2, Vértesszöllös és Tarján 5.-ével megkezdtek működésüket, miről távirati jelentést tettem.

A közellátás annyiban javult, hogy a bevásárlási könyvre néha kenyeret kapunk és az esedékes zsírszervényeket margarinnal bevéltjük. Húsellátás piac, villany, vízvezeték, rádióvételi lehetőség, orvosi ellátás még nincsen.

A táboriposta autója minden páratlan napon jön, így a nyugat felé menő postaanyag továbbítása előnyösebb. A levélanyaggal azonban útközben valami torlódás lehet, mert 4-5 nap óta naponta csak 2-3 sovány köteg érkezik.

A város kihaltsága következtében a feladás nagyon csekély. A múlt hó folyamán összesen 100 ajánlott levelet, 70 csekket és 90 utalványt vettünk fel. Ennyi azelőtt egy óra leforgása alatt vettünk fel, nem egy hónap alatt. Interurbán beszélgetés és távirat feladás 30 napon át egy sem volt. Talán 10% emelkedés látható az utóbbi napokban. De komoly forgalomra nem lehet számítani, mert áru hiány miatt az összes üzletek zárva vannak.

Világítás nincs, petróleum és gyertyakészletünk már alig van. E hét végére remélhető a villanyvilágítás bekapcsolása.

Fűtőanyagunk teljesen elfogyott. A személyzet sajátjából hoz valamit és azzal fűtünk. Fuvart nem lehet kapni. A városparancsnok pár nap múlva kap egy vagon szenet, abból 10 mázsát át fog adni egy hónapi ellátmányul. Az előirányzás szerint fogjuk beosztani.

A rádió és távbeszélő nyugtákat /:januári:/ ma kísérlük meg beszédni. Eredményről legközelebbi jelentésemben emlékszem meg.

A katonai helyzet lényegesen élénkebb, mint az előző napokban. Körtvélyes, Tokod, Tát, Felcsut, Székesfehérvár táján harcok vannak. A lakosság nyugtalan. Többen menekülnek ismét. A helybeli várossparság bizalmas értesítése szerint a távozó csapatok már megszokott fosztogatásainak ellensúlyozására nagy óvatosságot ajánl és segédkezet nyújt. Ennek következtében értékesebb, könnyen mozgatható ingóságokat gondosan elrejtettük és megerősítettük az épületőrséget.

4.

**A soproni M. Kir. Postaigazgatóság jelentése a bánhidai postahivatal működéséről
(1945. február 13.)**

M. kir. postaigazgatóság Sopron.

II. ad. 4097/1945. sz.

V.

Az orosz megszállás alól felszabadult bánhidai postahivatal f. évi február hó 5-én az 1/1945. sz. jelentésében többek között az alábbiakat jelenti: Mig a postamester az ágyútűz alatt a pincében tartózkodott elvitték /valószínűleg katonaság/ a kincstár tulajdonát képező kettő darab nagy vízmentes ponyváját, kettő darab kézbesítő táskát.-

E.k.

r. u.

szíves tudomás és esetleges intézkedés
végett.

Sopron, 1945. II. 13.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

5.

**A soproni M. Kir. Postaigazgatóság jelentése a felsőgallai postahivatal működéséről I.
(1945. február 24.)**

M. kir. postaigazgatóság Sopron.

I. ad. 6208/1945. sz.

V.

Az orosz megszállás alól felszabadult Felsőgalla postahivatal működését február hó 2-án megkezdte. A hivatal a megnyitással kapcsolatban többek között az alábbiakat jelenti:

„A hivatalban az oroszok az összes fiókokat átkutatták, a bent levő naplókat, nyomtatványokat szétszakgatták, széttúrták azzal fűtöttek. Raktárhelyiségben az ott lévő kb. 20 drb. érkezett fekvő és kb. 50 darb. felvett csomagot összetörték, kifosztották. Az óvóhelyen elhelyezett utolsó két havi számadást december havi naplókat, pénztárszámadást osztályleszámolást óvóhely segély csomagot széttépték, meggyújtották és azzal fűtöttek közben állandóan.”

A fentieket tudomás és esetleges intézkedés végett a 2/b csoport tudomására hozzuk.

E.k.

r. u.

Szíves tudomás végett.

Sopron, 1945. II. 24.

(Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, Soproni Postaigazgatóság iratai)

6.

**A soproni M. Kir. Postaigazgatóság jelentése a felsőgallai postahivatal működéséről II.
(1945. február 24.)**

M. kir. postaigazgatóság Sopron.

II. ad. 6208/1945. sz.

V.

Az orosz megszállás alól felszabadult Felsőgalla postahivatal február 2-án működését újból megkezdte. A megnyitással kapcsolatban a hivatal többek között az alábbiakat jelenti:

„Az oroszok vasdoronggal az álló pénztárról a zárólemezt leütötték. Elvitték vagy megsemmisítették a hivatal „C” jelzésű keletbélyegzőjét.

A fentieket az 1/c csoport tudomására hozzuk.

E.k.

r. u.

Szíves tudomás végett.

Sopron, 1945. II. 24.

(Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, Soproni Postaigazgatóság iratai)

7.

**A felsőgallai Ideiglenes Nemzeti Bizottság ülésének jegyzőkönyve
a közoktatás helyzetéről
(1945. április 4.)**

dr. Kokas János előadja, hogy a bizottság felhatalmazta a község közoktatási, vallási és közművelődési ügyeinek vitelére és szervezeteinek irányítására és ellenőrzésére. Jelenti, hogy megbízásában eljár. A községi óvoda fel van dűlva és takarítatlan, bútorok nincsenek. Óvónő elmenekült. A róm. kat. Elemi népiskola ugyancsak ilyen állapotban van. Tantestületből két tanerő van csak ill. a többiek távol vannak. Edelényi Kálmán igazgató a takarítás után a tanítást megkezdi, de nincsenek padok az iskolában és egy osztály vezetésére hiányzik a tanerő. A polgári iskolában f. hó 3-án igazgató szülői értekezletet tartott, ahol a szülők felajánlották, hogy önkéntes munkavállalással s adományokkal a tanítás megkezdését lehetővé teszik. Négy tantermet másnap rendbe is hoztak és bebútoroztak, a tanítás ápr. 5-ikke óta zavartalanul folyik d.e. 8- ½ 12 a fiúk és d.u. 2- ½ 6 a leányok részére. Költségekre a tanulók fejenként 20 P (heti) tandíjleőleget fizetnek be. A tantestületből 2 férfi katonai szolgálatot teljesít, a többi elmenekült, az igazgató egyedül áll. Legalább 4-5 tanerőre van szükség. Előadó igazgató felhatalmazást kér a bizottságtól, hogy az óvodába egy óvónőt, az elemi iskolába egy tanítónőt, a polgári iskolába 4 vagy 5 tanerőt ideiglenes óraadó minőségben pár hétre, amíg a rendes tanerők visszatérnek alkalmazhasson és őket a befolyt tandíjából díjazhassa. A díjazásra nézve a párt közoktatásügyi ellenőrző szerve Szöör István illetékes javaslatot tenni. A bizottság elfogadja előadó javaslatait és felhatalmazza a kért tanerők megbízására, felhívja, hogy a díjazás kérdésében Szöör István munkatárs javaslatát kérje ki és majd a bizottság fog dönteni.

Több tárgy nem lévén elnök a gyűlést bezárja

Kmf.

8.

**Kimutatás Bánhida község, valamint a helyi egyházközségek tulajdonát képező ingatlanok helyreállításáról
(1945. szeptember 12.)**

Kimutatás

Bánhida község, valamint a róm. kath. és ref. egyházközség tulajdonát képező háborús kárt szenvedett épületek tetőzetének helyreállítási középületeiről (sic!)

Sor sz.	Az épület rendeltetése	Tetőkár felülete m2	Anyagszükséglet			Jegyzet
			pala drb.	hornyolt cserép drb.	gerinc cserép drb.	
1.	Régi óvoda:	320	2.100	1.800	50	
2.	Felső iskola:	300	----	5.00	75	
3.	Alsó iskola:	150	1.500	----	----	
4.	Emeletes iskola:	280	2.800	----	----	
5.	Református iskola:	100	----	4.000	80	
6.	Róm. kath. templom:	600	6.000	----	----	
7.	Plebánia:	400	----	6.500	80	
8.	Postaépület:	150	----	2.500	90	
9.	Rendőrlaktanya:	120	----	2.000	100	
10.	Községháza:	150	1.500	----	----	
11.	Kántorlakás:	150	1.500	----	----	
12.	Ideiglenes kultúrház:	180	----	3.000	60	
13.	Szelektorház:	30	----	500	10	
14.	Pásztorház és tenyészáll.ist.:	350	----	6.000	250	
15.	Aljegyzői lakás:	160	1.600	----	----	
16.	Főjegyzői lakás:	50	500	----	----	
17.	I. orvosi lakás	85	500	600	----	
18.	II. orvos és állatorvoslakás:	75	----	1.200	----	
19.	Ravatalozó /régi temetőben/	30	300	----	----	
20.	Ravatalozó /új temetőben/	80	800	----	----	
21.	Káplán lakás	30	----	500	----	
Összesen		3.790	19.100	33.600	795	
A helyreállítási költség az épület állagának megóvása érdekében:						
3.790 m2. tető helyreállításának munkadíja: á 15 P= 56.850 P						
19.100 drb. pala ára fuvarral á 35 P= 638.500 P						
33.600 drb. cserép ára á 6 P= 201.600 P						
795 drb. gerinc cserép ára fuvarral á 20 P.= 15.900 P						
Összesen: 912.850 P						

Bánhida, 1945 évi szeptember hó 12-én

bíró

v. jegyző

(Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, Bánhida község iratai 342/1945.)

9.

**Farnadi Jakab, alsógallai helyettes vezetőjegyzőjének jelentése
az ingatlanokat ért károkról
(1946. február 7.)**

1. számú melléklet a 36.000/1945/1945. U.M. számú rendelet 2. §-ához.

Kimutatás a lakóházak és gazdasági épületek háborús káiról.

A község neve: Alsógalla

Komárom-Esztergom k. e. e. Vármegye.

A./ Lakóházak összes száma: 415

Ebből a rongáltak száma: 154

A RONGÁLT HÁZAK KÖZÜL:

1./ A rongált tetőzetűek száma: 82 - ezeknek

előrelátható helyreállítási költsége: 276.000 - P.

2./ A rongált falazatúak száma: 44 - ezeknek

előrelátható helyreállítási költsége: 193.000 - P.

3./ A tetőzetükön és falazatukon egyaránt rongáltak száma: 17

ezeknek előrelátható helyreállítási költsége: 245.000 - P.

4./ A teljesen roncsoltak száma: 11 ezeknek

előrelátható helyreállítási költsége: 137.000 - P.

B./ Gazdasági épületek száma: 115

Ebből rongáltak száma: 68 ezeknek

előrelátható helyreállítási költsége: 272.000 - P.

Alsógalla, 1946. febr. 7. napján

községi író
Csakmag Ferenc

h. vezetőjegyző
Farnadi Jakab

10.

**A felsőgallai jegyző jelentése a háborús cselekmények folytán történt
rongálások megállapítása tárgyában
(1945. július 27.)**

Felsőgalla község előljáróságától.

Szám:.....326...../194.....5..

**Tárgy: Háborús cselekmények folytán
történt rongálások megállapítása.....**

Hiv. szám:594/1945.....

.....
Járási Főjegyző Urnak.....

.....
TATA.....

Fenti számú rendeletére jelentem, hogy a község területén a háborús cselekmények folytán a M.Á.K. rt. területén egy iskola és kettő lakóház az anyaközség területén 12 lakóház rongálódott meg súlyosan.

Kegyeletsértő rombolások nem történek, műemlékek és középületek sem rongálódtak meg súlyosan.

Egy mészégető kemencéje égett le a M.Á.K. rt.nek Felsőgalla község területén.
Felsőgalla, 1945. július hó 27.-én.

.....
jegyző

Országos Széchényi Könyvtár

11.

**Vesztergomi Béla, felsőgallai főjegyző jelentése az ingatlanokat ért károkról
(1945. október 5.)**

Felsőgalla község elöljáróságától.

Tárgy: A falusi lakóházak és gazdasági épületek háborús kárainak bejelentése.

..... szám

Hiv. szám: 86.000. U. M. rendeletére

..... Újjáépítési Miniszter Urnak.

..... B u d a p e s t

Fenti számra jelentem, a községben háborús károkat szenvedett lakóházak és gazdasági épületek káiról.

Község neve: F e l s ő g a l l a

A./ Lakóházak összes száma: 1292.

ebből a rongáltak száma: 488.

A rongált lakóházak közül:

1. A rongált tetőszerkezetűek száma: 94. ezeknek előrelátható helyreállítási költsége: 2.924.500. P.

2. A rongált falazatok száma: 43. ezeknek előrelátható helyreállítási költsége: 2.119.000. P.

3. A tetőzetükön és falazatukon egyaránt rongáltak száma: 54.

Ezek várható helyreállítás költségei: 619.600. P.

4. A teljesen leromboltak száma: 9, ezeknek előrelátható helyreállítási költsége: 3.977.000.

5. Gazdasági épületek összesen száma: 375 ebből a rongáltak száma: 26.

Ezeknek előrelátható helyreállítási költsége: 651.000. P.

Felsőgalla, 1945. okt. 5-én.

főjegyző

Vesztergomi Béla

12.

**Farnadi Jakab, alsógallai helyettes vezetőjegyző jelentése
a község általános helyzetéről
(1946. október 17.)**

Alsógalla község elöljáróságától

Tárgy: Félhavi jelentés a község
általános helyzetéről.

Hiv. sz. 1715/1946.

Járási Főjegyző Urnak

Tata

Fenti tárgyban jelentem az alábbiakat:

ad 1./ A közállapotok ezidőszerint kielégítőek, a lakosság munkabíró egyénei mind dolgoznak s így a létminimumuk biztosítva van. Egy néhány család van, akinél a családfő /volksbund/ internálása következtében az ellátási viszonyok nem kielégítőek, mert az itthon lévő családtagok vagy magas koruk miatt nem keresőképesek már, vagy kis gyermekek, akiknek a gondozása az édesanyát gátolja abban, hogy állandó munkát vállalhatna.

ad 2./ A községben ezidőszerint is csak a két munkás-párt működik. Nem minden esetben van meg köztük az egyetértés, ami főképen a Kommunista párt egy néhány tagjának az erőszakossága vált ki.

ad 3./ Napközi-otthon és óvoda céljára az elöljáróság igénylésére a vármegyei Földrendező Tanács kiutalt egy volksbundista épületet, melyet azonban az épület használójának /..... volt rendőrbiztos/ fellebbezése folytán még ezideig elfoglalni nem lehetett s így a jelzett intézmény sem kezdte meg a működését.

ad 4./ A mezőgazdaság terén az utóbbi 2-3 hétben erős fellendülés tapasztalható. Ugyanis a sváb lakosság a kitelepítés szüneteltetését véglegesnek tartja s így érdemesnek találja, hogy a gazdaságban befektetéseket eszközöljön. Igyekszik az állatállományát felemelni, akinek még nincs igavonó állatja, az még bank-kölcsönrel is szándékszik azt beszerezni. Az őszi mezőgazdasági munkálatok előre-haladott állapotban vannak.

ad 5./ Az igazgatás terén még mindig a lakásügyek okoznak nehézségeket.

ad 7./ Az adóbehajtás terén a búzaföldadó behajtás ütközik nehézségekbe egyrészt a rossz termés miatt, másrészt pedig a kevés munkaerő miatt a zálogolási eljárást nem lehet a szükséges foganatosítani.

Alsógalla, 1946. okt. 17.

h. vezetőjegyző
Farnadi Jakab

13.

**Ogonovszky Ferenc, községi vezetőjegyző kimutatása a Bánhida község
tulajdonában lévő megrongálódott ingatlanokról
(1947. május 16.)**

Bánhida község elöljáróságától.

1091/1947.

Tárgy: Hadműveletek során elpusztult vagy
megrongálódott községi épületek
bejelentése.

H. sz. 154.916/1947 III/2 B.M. 4034/1947 ai
Mell. 9. drb.

K i m u t a t á s

a Bánhida község tulajdonát képező s a harcok folyamán súlyosabban megrongálódott
középületekről és azok helyreállítási költségeiről.

Fsz.	Az épület megnevezése	Helyreállítási költség az előlmer. költségv. szerint	A helyreállítás miatt szükséges
1.	R. kat. ált. iskola /alsó/	11.860.-	A gyermekek iskoláztatásához szükséges tantermek használható állapotba helyezése, tanítói lakások lakhatóvá tétele, épületeknek a to- vábbi károsodástól óvása.
2.	R. kat. ált. iskola /emeletes/	40.594.-	
3.	R. kat. ált. iskola/felső/	26.974.-	
4.	Községháza /emeletes/	17.692.-	Irodahelyiségek használhatóvá té- tele, épületeknek a további romlás- tól óvása.
5.	Óvoda s ovónői lakás /rég/	5.299.-	Ovodai helyiségek és lakás mint fent...
6.	Tűzoltó szertár	6.381.-	Az épületeknek a további romlás- tól óvása, szerek védelme.
7.	Postaépület s tisztv. lakások	6.899.-	A hivatali s lakóhelyiségek hasz- nálhatóvá tétele.
8.	Aljegyzői lakás	4.295.-	u. az
9.	Orvoslakás s rendelő /rég/	4.293.-	u. az

Összesen: 124.287,-

Az épületrongálódások az 1945 január és március havában a község területén dúló
súlyos harcok folyamán keletkeztek.

A károkat és helyreállítási költségeket magában foglaló előmérleti költségvetések csatolva.

Az 1945-47 években az építésügyi minisztériumtól a következő segélyeket kaptuk: 1945 novemberében 400.000. P-t, ebből akkor 2.080. drb. tetőcserepet tudtunk venni és 1947 május 5-én 10.800. forintot.

A fent felsorolt épületek egy része súlyosan, egy része kevésbé súlyosan rongálódott; ezeken felül kisebb-nagyobb sérülést szenvedett a többi községi épületünk is mint: óvoda s lakás, szegényház, 2 ravatalozó, főjegyzői lakás, vágóhíd, új orvosi s állatorvosi lakás.

Az épületek nagy része súlyos tetőkárt szenvedett, ezeket kevés kivétellel rendbehoztuk. Az ablaküveg az összes épületen majdnem 100%-ba ment tönkre, ez kb. 40%-ban pótolva. Tönkrementek az összes villanyvilágítási felszerelések /katonasság s lakosság leszerelte s elhordta/, itt a legszükségesebb pótolva. Megrongálódott, tönkrement sok ablakszárny, ajtó, teljes ablak, ezeknek csak kis része javítva. A falvakolat az összes épületen kisebb-nagyobb mértékben rongálódva /emeletes iskolánál annyira, hogy az egészet újra kell vakoltatni/, falrészek sérültek. Az ereszcatornák szintén mind megrongálódtak, nagyobb részt súlyosan. A vízvezetéki berendezések F.....] sérültek, sok tönkrement, ezek egy része pótolva. /Az irodai stb. berendezés, felszerelés is nagyon megrongálódott, sok elkallódott, tönkrement, csak a legszükségesebbek pótlására is tetemes összeget kellett már fordítani/.

Az épületek javítására 1945 évben 1.900.000. P-t használtuk fel, az 1946 év első felében az árak rohamos emelkedése folytán csak kisebb javításokat tudtunk végeztetni. Az 1946. aug. 1 után nagy adófizetők a M.Á.K. Rt. – állami kezelésbe vétel folytán – adófizetési halasztást kapott a házadó s illetményadók fizetésére /ez ma is fennáll/, az így lecsökkent adórészesedésből csak kis összeget fordíthattunk a község fenntartása alatt álló sok középület helyreállítására. Az 1946 aug. óta 17.000. Ft fogyasztási adó, húsviszsg. s vágóhídi díjakból nyert fedezetet.

A kimutatott épületjavítási költségekre most rendelkezésünkre áll az építésügyi minisztériumtól kiutalt 10.800. Ft segély s adó stb. többlet bevételből néhány ezer forint, mely utóbbinak e célra felhasználását pótköltségvetéssel óhajtjuk biztosítani. Ezekkel a kis összegekkel azonban a magas anyagárakat s munkadíjakat tekintve nagyon kevés javítást tudunk végeztetni. – A fennmaradó javítási munkálatokra fedezetünk nincsen.

Bánhida 1947 május 16.

Ogonovszky Ferenc
közs. v. jegyző

14.

**Egy bánhidai lakos anyagi kárának rendezése tárgyában beadott kérelme
(1945. június 7.)**

Nemzeti Bizottság

Bánhida

Alulírott azon tiszteletteljes kérelemmel fordulok a t. Nemzeti Tanács elé, hogy tőlem f. év IV. 22.-én elvett egy lovat és kocsit nékem vissza adatni illetve nekem a vagyon tárgyak tulajdon jogát meghagyni szíveskedjék.

Kérésem támogatására szabad legyen felsorolni a következőket.

1. A lovat és IV. hó 17.-én Győrött az izraelita hitközség udvarán előzetes megállapodás után vettem meg egy ugyanezen a napon felsőausztriából érkezett 14. tagú deportált csoportól kiknek a vételárát készpénzbe és számos tanú előtt kifizettem.

A deportált csoport mivel „Romániába” igyekezett a lovat a győri izraelita hitközségi személyek tanácsára adta el és még ugyanaz nap vonaton folytatták útjukat „Romániába.”

2. A kocsi melyen érkeztem nem képezi illetve nem képezte saját tulajdonomat, hanem mivel az általam vett kocsi olyan kicsiny és rossz volt, hogy az első 100. méteren össze törött, kénytelen voltam a családom haza szállítása miatt a régi ismeretség jogán egy volt katona bajtársam szívességét igénybe venni és a Horváthimle-i Rábl pusztáról egy kocsit kölcsön kérni amit megis kaptam de amit nekem vissza kell szállítanom, mert ellenkező esetben feljelentést tesznek ellenem. Ennek igazolására jelen beadványomhoz csatolom mint mellékletet, a Ráblpuszta-i gépész hozzám intézett második felszólító levelét. A kérdéses kocsi jelen pillanatban is a Bánhida-i rendőrség udvarán áll használaton kívül, mivel oly nehéz és elavult szerszám, hogy még két ló után is sok.

3. Megemlítem, hogy az általam vett és Bánhidára hozott lovat, sem idegen helyre eladni, sem pedig a sürgös föld munka elől elvonni én nem akartam ezt bizonyítja az is, hogy IV. hó 22.-én érkeztem meg és a ló már IV. hó 23.-án [.....] Bánhida Eszterházi u. lakosnál már szántott amit azóta is a szükséghez mérten végez is, dacára annak, hogy a haza jöveteli uton Dunaalmástól egész Bánhidáig egy Tata-i két környei, egy Vértesszöllös-i és egy Tarján-i gazda csaknem erőszakkal megakarta venni tőlem a lovat igen kedvező árért, ami engem az élelmiszer ellátás szempontjából igen előnyösen érintett volna, ha figyelembe vesszük, hogy a múlt év okt. hó 13.-án történt Bánhida állomást ért bomba támadás következtében a vasúti lakóház melyben laktam tele találatot kapott és az egész ingóságom 65%-a, az állat állományom pedig teljesen elpusztult. Az ugyanakkor tönkre ment élelmiszerem helyett keservesen beszerzett élelmet az első front alatt a frontot tartó „Német” S.S. csapatok 21 család méhемmel együtt teljesen elhurcolták, illetve a saját szemem látára tönkre tették. Mindezeknek dacára idegen gazdák ajánlatát elutasítva én a lovat haza hoztam Bánhidára, hogy a község javát szolgálja.

Mindezeknek felsorolása után szabad legyen újból kérem a Tek. Nemzeti Tanácsot, hogy mivel a lovat én tanúk előtt becsületes vétel útján szereztem a kocsit pedig mint a csatolt melléklet is bizonyítja kölcsön kaptam, sziveskedjen engem a ló tulajdon jogában meghagyni, a kocsit pedig nekem kiadatni, hogy azt én a kölcsönadó jogos tulajdonosának vissza szállíthassam.

Kérésem kedvező elbírálása esetén is a ló továbbra is a jelenleg használó [.....] "Bánhida-i" lakos birtokában maradna és az annyira fontos mezőgazdaság munkát folytatná tovább.

A fentiek szíves figyelembe vételével kérésem kedvező elbírálását kérve maradok a Tekintetes Nemzeti Tanácsnak teljes tisztelettel.

Bánhida 1945. év. június hó 7.-én.

főművezető:

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

15.

**A Bánhidai Nemzeti Bizottság értesítése az orosz hősi emlékmű avatásáról
(1946. április 30.)**

Tekintetes.

Orosz katonai parancsnokság

TATA

A Bánhidai nemzeti bizottság értesíti az Orosz katonai parancsnokságot hogy az orosz hősi halottak emlékére felállítandó emléket az az hősi emlékművet május hó 9-én szenteljük fel és adjuk át örök emlékű hivatásának. Ezért fel kérjük az Orosz katonai parancsnokságot hogy az emlékmű leleplezésén képviseltetni szíveskedjék. Az ünnepség magas színvonalára való tekintettel kérnénk minél nagyobb számban a megjelenést.

Szabadság

Bánhida 1946 IV-hó- 30-án

Bánhidai nemzeti bizottság

Országos Széchényi Könyvtár

16.

**Az Auschwitzban elhunyt P. F-né holttá nyilvánításáról készült jegyzőkönyv
(1947. október 23.)**

J e g y z ő k ö n y v

Felvétetett Tatabánya megyei város polgármesteri hivatalában 1947. október 23-án P. F. Tatabánya, [.....] sz. alatti lakos feleségének P. F-né szül. F. G. volt felsőgallai lakos holtnak nyilvánítási eljárása ügyében foganatosított tanú kihallgatása alkalmával.

Jelen vannak:

Megjelent a hivatalban P. F. tatabányai lakos és feleségének holtnak nyilvánítási eljárásához kéri tanúkénti kihallgatását L. J. és L. I. Tatabánya, [.....] sz. alatti lakosoknak.

L. J. született [.....], háztartásbeli, büntetve nem volt tatabányai [.....] sz. alatti lakos büntetőjogi felelőssége tudatában eskü terhe alatt a következő vallomást teszi:

P. F-né szül. F. G. volt felsőgallai lakost személyesen ismertem, vele rokoni kapcsolatban nem álltam. P. F-né(t) velem együtt 1944. június hó 4-én deportálták Auschwitzba. P. F-né szívbeteg és betegségénél fogva munkára alkalmatlan egyén volt. Megérkezésünk után ugyanaz nap éjjel 1 órakor a deportáltakat osztályozták és P. F-né szül. F. G-t is a betegek és munkára alkalmatlanok csoportjába osztották be, akiket minden valószínűség szerint a lágerban lévő gázkamrába vitték. Sem nevezettet, sem a csoportjába beosztott többi ismerőseinket ezen időtől fogva soha nem láttuk, sem közülük senki azóta életjelt nem adott magáról. Ily körülmények között biztos, hogy P. F-né az auschwitzi lágerban lelte halálát. Egyebet előadni nem tudok.

Jegyzőkönyv felolvasás után aláíratott

(aláírás)

L. I. szül. Tatabányán [....]-án, napszámosnő, lakik: Tatabánya, [....] sz. alatt, büntetve nem volt, büntetőjogi felelőssége tudatában az alábbi vallomást teszi:

P. F-né sz. F. G. volt felsőgallai lakost személyesen ismerem és velem együtt deportálták őt is Auschwitzba. 1944. június hó 4-én érkezett meg a deportáltak szerelvénye éjjel 1 óra tájban a lágerba, ahol a deportáltakat szétválogatták aszerint, hogy azok munkára alkalmasak-e, vagy sem. P. F-né sz. F. G. abba a csoportba került, ahova a betegeket és munkaképteleneket, vagy gyermekes anyákat helyezték, mert súlyos szívbeteg volt, őt is munkára alkalmatlanná minősítették. Ezt a csoportot valószínűleg még az nap éjjel a láger gázkamrájába vitték, mert közülük továbbiakban egyetlen egyet nem láttunk és azóta sem adott senki életjelt magáról. Egyebet előadni nem tudok.

Jegyzőkönyv felolvasás után aláíratott.

(aláírás)

Jegyzőkönyv véglegesen lezárva.

Kmf.

(aláírás)

(pecsét)

(aláírás)

jegyzőkönyvvezető
Beck Ilona

városi jegyző
Jókuthy Kálmán

*(Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, Tatabánya megyei város Polgármesterének iratai
1947. I. d.)*

17.

**B. P., visszatért hadifogoly lakos levele
Tatabánya Megyei Város Nemzeti Bizottságához
(1947. november 26.)**

Bpest. 1947. XI. 15.

Kedves Supka Úr!

Szíves elnézését kérem, hogy soraimmal zavarom, és megkérem, hogy úgy mint a múltban most is legyen szíves segítségemre lenni egy illetőségi, községi megbízhatósági bizonyítvány megszerzésében. Azért is fordulok Önhöz, mert nem tudom, hogy az egyesítéssel melyik község illetékes ez ügyben. Iparigazolvány elnyerésére volna szükségem a fenti kombinált bizonyítványra. Kérni fogom, hogy a bizonyítványt N. L -hez eljuttatni és Ő fogja a felmerülő költségeket kiegyenlíteni.

Adataimat a túloldalon közlöm. Fáradozásáért előre is fogadja őszinte köszönetemet,
K. Nagyságos Asszonynak kézcsoikom nyilvánítása mellet szívélyes üdvözléttel:

(aláírás)

-2-

Adataim:

B. P. szül.: Alsógalla [.....]

Szülők B. L. N. B. Azonossági szám:

[.....]

1923. júliusig. Alsógalla tartózkodás. 1931. júl. Tata, Budapest, katonai idő 6. hónap Tata.
1931. július. Alsógalla, 1936-ig. Majd 1938. márciustól. 1943. január. 15. ig Tatabánya. A munkaszolgálatra való bevonulásig.

Édesapám B. L. üzletében mint üzletvezető működtem 1938-tól bevonulásomig.

Hadifogságból hazatérve családomat nem találtam meg az üzletet, lakásomat kirabolva.

Politikai magatartásom ellen semmi kifogás nincsen stb.

Jelenlegi tartózkodási helyem:

Budapest. [.....] I. em. 24.

18.

**B. P. volt alsógallai lakos Tatabánya Megyei Város Ideiglenes Nemzeti Bizottsága
által kiállított bizonyítványa
(1947. november 26.)**

Tatabánya megyei város nemzeti bizottságától

Bizonyítvány

Bizonyítom, hogy B. P. volt alsógallai lakos nem volt sem nyilas, sem fasiszta, sem más
jobboldali tevékenységet nem fejtett ki.

Tatabánya, 1947, nov. 26-én.

(aláírás)
elnök

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

19.

**B. F. igazolási kérelme Tatabánya Megyei Város Ideiglenes Nemzeti Bizottságához,
(1947. december 1.)**

Tekintetes Nemzeti Bizottság!

Alulírott, tisztelettel kérem politikai megbízhatóságom elbírálását és azon személyes megjelenésem engedélyezését.

Kérésem támogatására legyen szabad előadnom: 1940. dec. 2-án vonultam be katonának. 42 őszén kivittek a Donhoz, ahonnan megfagyott lábbal 43 nyarán érkeztem haza s leszereltek.

Augusztusban bevonultattak, de két hét múlva leszereltem s felmentem a műegyetemre. Azonban nem hagytak békében, mert okt. 23-án ismét behívtak iskolai igazolványom és kérésem dacára is. A jövőmre ismét nem gondolhattam mert katonáskodnom kellett addig míg 44 szept. 20-án megsebesültem. Felépülésem után egy munkásdandárhoz kerültem akikkel orosz hadifogságba estem 45 tavaszán. Két év után most nyáron kerültem haza, hogy végre nyugodtan dolgozhassak és tanulhassak a Szüleimért.

Anyagi okok miatt azonban egyetemi tanulmányaimat folytatni nem bírom s szeretnék a villamos központban mint tanuló elhelyezkedni.

Kérésemet megismételve és annak sürgős elintézését kérve, maradok tisztelettel
őszinte hívük:

B.F.

20.

**Tatabánya megyei város Ideiglenes Nemzeti Bizottságának felhívása
B. F. igazolási ügyében tartandó tárgyalásáról
(1947. december 30.)**

Tatabánya megyei város Nemzeti Bizottsága

103.

1947.

B. F. munkatársnak.

Tatabánya

(lakcím)

a beadott kérvényére a Nemzeti Bizottság az 1947. dec. 18-án tartott értekezleten úgy döntött, hogy felhívja a kérelmezőt, az ellene felhozott vádak tisztázása végett 1948. jan. 19-én délután 5 h-kor tartandó ülésére két legénységi állományú egyént mely vele egy századba szolgált hozza magával be az ülésre kihallgatás végett.

Tatabánya, 1947. XII. 30.

(aláírás)

jegyző

(aláírás)

elnök

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár